Bilim ve Ütopya

Mayıs 1998 Sayı 47 Aylık bilim kültür ve politika dergisi 450.000 TL

Bilim, Tanrı'nın topraklarını fethederken

EVRİM KURAMI NASIL OLUŞTU?

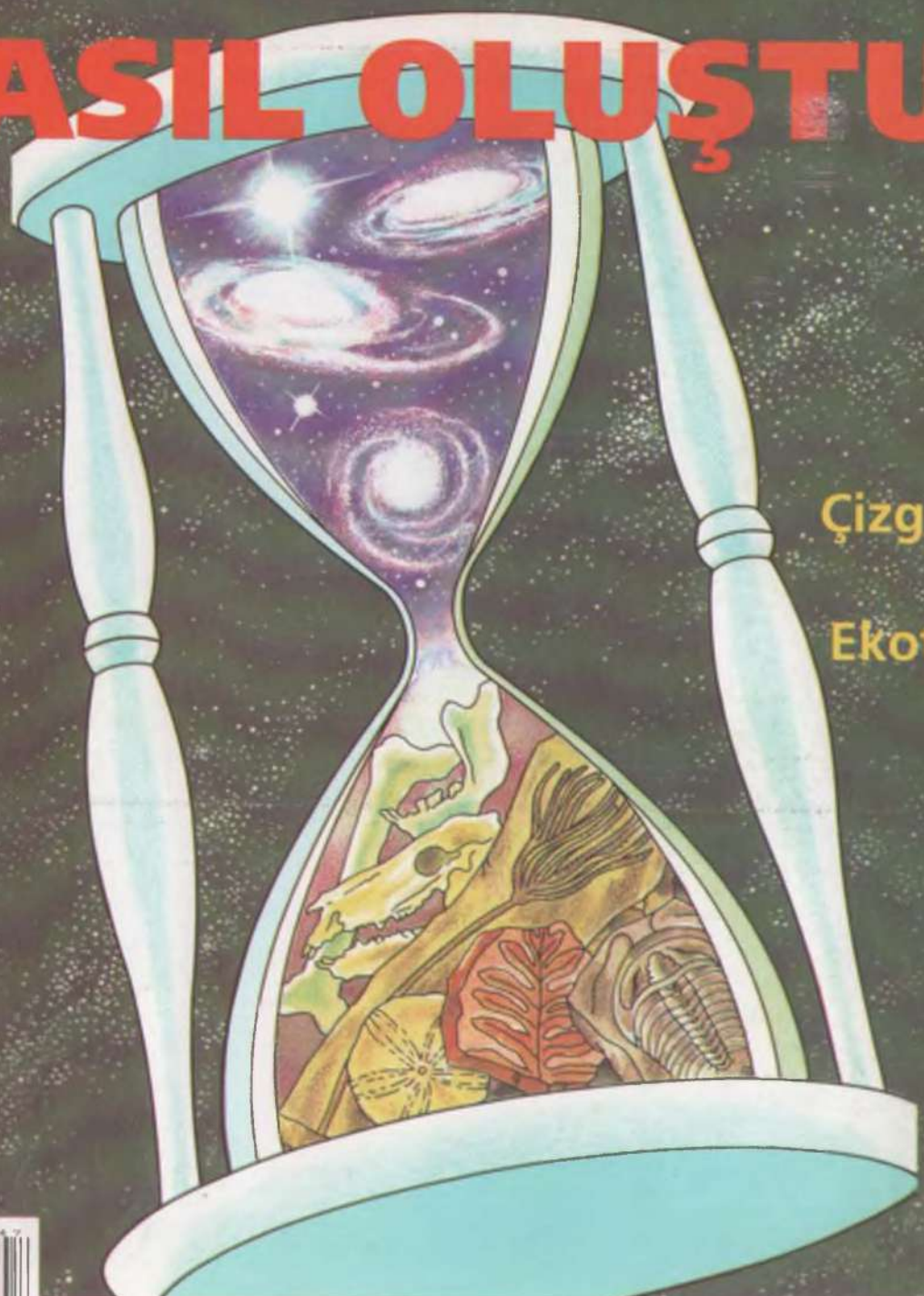

Çizgibilim Eki: Ekotopya

ISSN 1307-6717

VURULDUK EY HALKIM
SELDA
UNUTMA BİZİ
TÜRKÜLERİMİZ 3
UTAN UTAN
Söz ve Müzik: Muhlis Akarsu
Bağlamalar: Arif Sağ, Muhlis Akarsu, Yavuz Top
BUNDAN SONRA
Söz ve Müzik: Muhlis Akarsu
Bağlamalar: Arif Sağ, Muhlis Akarsu, Yavuz Top
MADEN DAĞI
Anonim-Bağlama ve kaval: Arif Sağ
BERİ GEL HALO
Anonim-Derleyen: Aşık Yoksuli
Bağlama: Osman Bayşu
O YANA DÖNDER KARAOĞLAN
Anonim-Elektro Bağlama: Arif Sağ
MADEN İŞÇİLERİ
Şiir: Naci Gelendost
Beste: Selda Bağcan
Düzenleme: Timur Selçuk
GEZ, GÖZ, ARPACIK
Şiir: Enver Gökçe-Beste: Selda Bağcan
GARDAŞIM HASSO
Şiir: Turgut Yarkent
Beste: Selda Bağcan
Çalanlar: Moğollar
ACIYI BAL EYLEDİK
Şiir: Hasan Hüseyin Korkmazgil
Beste: Selda Bağcan
VURULDUK HALKIM
Şiir: Anonim-Beste: Selda Bağcan
HASAN KALESİ
Anonim (Hakkâri Türküsü)
Derleyen: Selda Bağcan
Düzenleme: Timur Selçuk
KASETİ ÇIKTI
TÜM KASETÇİLERDE
MAJÖR

İçindekiler

Bilim ve Ütopya

Mayıs 1998 Sayı: 47

KAPAK
EVRİM KURAMI NASIL OLUŞTU?

Rennan Pekünlü
Evrim kuramına yol açan bilimsel birikim 10

Hakan Yücefer
Felsefeci, bir düşünce savaşçısıdır 8

Kiraz Perinçek
İkinci Bilim Şenliği başladı 9

Haluk Tarcan
Bilinmeyen ya da bilinmek istenmeyen Ön-Türk Uygarlığı 20

Dr. İsmet S. Turanlı
Muayenede kadının duyarlılığına saygı gösterilmeli 25

Kürşat Başdemir
Tanrı Ana'nın savaşçıları 28

Kürşat Başdemir
Artemis Tapınağı rahibesi Amazonlar'ı anlatıyor 30

Doç. Dr. Nazan Erkmen
Türk mitolojisinde kadın ve kız çocuğunun yeri 32

Zülküf Aydın
Güney Asya krizi, IMF ve Amerika 36

Sinan Vargı
Tarım ilaçları böcekten çok insanı zehirliyor 39

Prof. Dr. Gürhan Tümer
Manastır ve ütopya ..... * 42

Kağan Güner
Sayın Gürhan Tümer'e bir yanıt daha 46

Muazzez İlmiye Çığ
Tarihte ilk sanatçı atölyeleri 48

Ahmet İnam
Felsefe atında bir garip süvari 50

Yatağanoğlu Alimcan
Fethullah Hocaefendi daha ne kadar yükselecek! 52

Dr. Bülent Piyal
Cumhuriyet Dönemi sağlık politikalarının perde arkası 56

Prof. Dr. Onur Bilge Kula
Hegel'de İslam imgesi 62

Dr. Ümit Sayın
Türkiye'de bilim nasıl gelişebilir? - 2 65

Hayvanlar Dünyası / Gezgin Doğan'ın günlüğü 68

Çocuk ve Bilim / Bilimce A Ş 72

Bilim Gündemi / Kiraz Perinçek 74

Bilim Takvimi / Yaşar Öztürk 79

Prof. Dr. Nevzat Eren
Tıp Öyküleri / Bakteriyolojik buluşların altın çağı 84

Feryal Saygılıgil
İz Bırakanlar / Tıp Tarihi ve Deontoloji alanında bir öncü: Emine M. Atabek 86

Yayın Dünyası / Tansu Bele 89

Matematik Sohbetleri / Ali Nesin 92

Briç / Dr. Veysel Yıldız 94

Satranç / Serdar Çelik 95

Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu 96

Bilim ve Ütopya

Bilim ve Ütopya Yayıncılık Mat. Rek. San. ve Tic. Ltd. Şti. adına Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü:
Metin Aktaş
Yayın Yönetmeni:
Ender Helvacıoğlu
Yayın Yönetmen Yrd.:
Firdevs H. Gümüşoğlu
Yazışleri: Ozan Yazıcıoğlu, Kiraz Perinçek
Tanıtım Müdürü: Nesrin Timur
Muhasebe-Abone: Semra Önür
Montaj: Erdem Fırat
Yönetim Yeri ve Yazışma adresi :
Büyükdere Cad. No: 79 Bor Ap. Kat 5 Daire 10 80290 Mecidiyeköy /İST.
Tel-Fax: (0212) 213 80 29-30
E-posta :
bilimutopya@superonline.com
http://www.mam.net.tr/bilimutopya
Organizatör:
Gökyüzü Sanat Ürünleri Ltd. Şti.
Basıldığı Yer: Seriler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 2.250.000 TL.
Yıllık: 4.500.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 $

Yurtiçi abone bedelleri için
Hesaplar Metin Aktaş adınadır.
Posta Çeki Hs. No: 1055136
Türkiye İş Bankası Mecidiyeköy Şubesi, Hs. No: 1089 0429660
Yapı ve Kredi Bankası Osmanbey Şubesi
Hs. No: 0534497-3
Yurt dışı abone bedelleri için:
Metin Aktaş
İş Bankası Mecidiyeköy Şubesi
Hes. No: 1089 520595

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF
İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.
Hollanda: 8 Fl.

Halkla İlişkiler ve Reklam
Uluslarası Yayıncılık
Müdür: Fatma Yazıcı
Tel: (0212) 292 53 19

ISSN 1301-6717

Fiyat artışı

Maliyetlerimizdeki artış nedeniyle dergimizin fiyatını 450.000 liraya yapmak zorunda kaldık. Okurlarımızın anlayışla karşılayacağını umuyoruz.

Önümüzdeki dönem düşündüğümüz kapak dosyaları

Elinizdeki sayının kapak paketi "Otomobil Totemi" olacaktı. Alp Hamuroğlu ve Akın Atauz'un otomobilli topluma çeşitli boyutlarıyla getirdikleri eleştirilerin ilginç ve güzel bir dosya olacağını düşünmüştük. Fakat son anda, Rennan Pekünlü'nün Evrim Kuramı'nı şu güne kadar pek fazla işlemediğimiz değişik bir boyutuyla incelediği makaleyi kapak yapmaya karar verdik. Bunun nedeni, geçtiğimiz ay içinde İstanbul'da "Evrim Kuramının Çöküşü" adı altında bir toplantı düzenleyen şeriatçı çevrelere, dergi sayfalarından bir yanıt vermek istememizdir. Tabii ki yanıtımız sadece dergi sayfalarıyla sınırlı kalmayacak. Prof. Dr. Aykut Kence'nin de önerisiyle, Bilim ve Ütopya Vakfı Girişimi olarak, Mayıs ayı sonlarında İstanbul'da, Evrim Kuramını her boyutuyla ele alan halka açık bilimsel bir toplantı da hazırlıyoruz.

Bilim ve Ütopya'nın kapak dosyaları, dergi yazışleri ekipleri ile yazarlarının ortak çalışması sonucu yayına hazırlanıyor. Önümüzdeki dönem için düşündüğümüz kapak konuları hakkında okurlarımıza ve katkı yapmak isteyen bilim insanlarına bilgi vermek istiyoruz. Bu dosyaların bir kısmı hazır, bir kısmı için çalışmalara başlandı, bazıları ise henüz proje aşamasında. Fakat hepsi yeni önerilere ve katkılara açık.

Uzun süredir hazır olan bir dosyamız, yukarıda da sözünü ettiğimiz "**Otomobil Totemi**". Otomobilin dünyada ve ülkemizdeki öyküsü, otomobil-düzen ve otomobil-birey ilişkisi, otomobilin insan yaşamına ve topluma getirdiği olumsuz özellikler, kentlerin otomobilli yaşama göre düzenlenişinin yansımaları, yaya hakları ve otomobilsiz bir toplum ütopyasının olabilirliği bu dosyamızda incelenen ana başlıklardan birkaçı.

Epeydir düşündüğümüz ve konuyu bilen bazı dostların "incelemeleriniz hâlâ sürüyor mu?" diye takıldıkları bir başka dosyamız da, "**Aşk**". Gerçi şair Akgün Akova, "bilimle açıklanamaz aşk, şiirle açıklanabilir ancak" diye yazmış ama, biz yine de bir deneyeceğiz. İşte bu dosyada yanıt bulmaya çalıştığımız sorulardan birkaçı: Cinsel aşk nedir? Aşk'ın kökeni, ne zaman ortaya çıktı? Sınıflı toplumlarda aşk. Kapitalizm ve aşk. Sınıfsız toplumda aşk olacak mı? Aşk'ın bireysel ve psikolojik boyutu. Aşk'ın etiği olur mu? "Aşık" nasıl bir tiptir? Aşk, Cemal Süreya'nın da dediği gibi bir hastalık ve delilik durumu mu? Aşk, tam tekel mi ister, aynı anda birden fazla kişiye aşık olunur mu? Aşk ve sevgi. Aşk'ın süresi. Aşk'ın kimyası. Yani dosyamız; tarihsel, toplumsal, bireysel ve kimyasal boyutlarıyla aşk. Yaz ayları için düşündüğümüz bu kapak paketi için katkı bekliyoruz.

Hazırlığı süren bir başka konu da, "**Bilim-Felsefe İlişkisi**". Bu iki büyük alanın tanımları, sınırları, kesiştikleri ve ayrıldıkları noktalar; tarih boyu ve özellikle son iki yüzyılda bilim-felsefe ilişkisi bu pakette ele alacağımız konular.

Proje aşamasındaki bir dosya: "**Günümüzde Matematik**". Her yıl binlerce teoremin kanıtlandığı, öte yandan oldukça parçalanmış ve çok sayıda alt dallara ayrılmış bir alan olan günümüz matematiğini, geleceğe de uzanımlar yaparak kuş bakışı inceleyebilmek oldukça zor. Prof. Dr. Semih Koray dergimiz için bu konuda bir proje hazırlıyor. Yakında ülkemizin önde gelen matematikçilerine katkıları için başvuracağız.

Hazırlıklarına yeni başladığımız, bize ilginç gelen bir sosyoloji dosyamız var: "**Oyun**". Geçenlerde yazışlerindeki bir sohbette, çocukluğumuzda oynadığımız oyunların bir dökümünü yapmaya çalıştık. Yarım saat içinde yüzlerce oyun geldi aklımıza: Yakartop, saklambaç, istop, mendil kapmaca, birdirbir, uzun eşek, yağ satarım bal satarım, sek sek, evcilik, sessiz film, isim-şehir-hayvan-bitki, amiral battı, japon kale, çelik çomak, çivi, para maçı, beş taş, dokuz taş, misket oyunları (mors, çukur, çizgi, karış, vs.)... Gördük ki; doğadaki her şey, taş, toprak, sopa, ağaç, kağıt bizim oyun malzememizmiş. Bize hiç oyuncak alınmazdı, ama ihtiyacımız yoktu ki, herşey bizim oyuncağımızdı. Ve en önemlisi de arkadaş... Günümüz kent çocuğunu düşündük; bilgisayar başında, tek başına, sanal bir dünyada oyunlar oynuyor... Oyun kavramı, oyun ihtiyacı, oyun araçları, arkadaş kavramı, dönemin özelliklerine göre eski ve yeni oyunlar, olumsuz ve -hemen damgalamayalım- olumlu yönleriyle bilgisayar oyunları bu dosyada ele almak istediğimiz konular. Okurlarımıza da bir çağrımız var: Çocukluğunuzda (belki de hâlâ) oynadığınız oyunları, kuralları ile birlikte bize iletebilir misiniz? Çok geniş bir döküm vermek istiyoruz. Belki de bir kitap çıkacak bu çalışmanın sonucunda.

Proje aşamasındaki bir dosyamız da: "**Makina Düşünebilir mi?**". Yapay zeka konusunda ulaşılan nokta, gelecek nelere gebe, yapay zekanın bir sınırı var mı? Ahmet İnam'ın bir zamanlar söylediği gibi "yapay zeka geri zeka mı", yoksa son kalemiz de tehdit altında mı? Felsefi açılımlara sahip bilgisayarcılarla, bilgisayarı da bilen felsefecileri (tabii bu iki alanı da bilen biyologları da) bu dosya için bir araya getirmeye çalışıyoruz.

Düşündüğümüz popüler ve ütopik bir dosya: "**Genetik Neler Vaat Ediyor?**" 21. yüzyılın "Genetik Yüzyılı" olacağını çoğu bilim insanı savunuyor. Alıp başını giden genetik gelecekte insanlığa neler getirecek, bu gelişmelerin bakış açılarımızda, dünya görüşlerimizde ne gibi yansımaları olacak? Acaba insanlık, Adam Şenel'in ("resmi" yazılarında Alâeddin adını kullanır) enfes ütopyası *Ozmos Kronos*'ta belirttiği gibi "biyolojik devrim"e mi gidiyor? Bazı arkadaşlarımız bu soruları kafaya takmış durumda...

Düşündüğümüz bazı tarih kapakları da var: "**Ege Uygarlığı'nın Anadolu Kökeni**" için Doç. Dr. Numan Tuna ve Özcan Buze'ye danışıyoruz. Avrupamerkezci tarih anlayışına karşı ideolojik mücadele yapan bir dosya olacak bu. Öte yandan, bu sayıda giriş niteliğindeki makalesini okuyacağınız Haluk Tarcan'ın "**Ön-Türk Uygarlığı**" konulu çalışması birkaç kapak doğurabilecek verimlilikte. Düşünülen bir diğer tarih dosyası da "**Fatih Sultan Mehmet**". Antropoloji alanında düşündüğümüz bir dosya ise, "**Müziğin Kökeni**". Bu ikisi henüz fikir oluşturma aşamasında.

İşte önümüzdeki dönem hazırlayacağımız bazı kapak dosyaları bunlar. Doğaldır ki, güncel gelişmeler ve elimize ulaşacak değerli çalışmalar yeni konuları gündeme getirebilir. Fakat şimdilik bu konularda, yazarlarımızdan ve okurlarımızdan, önerilerini, fikirlerini ve çalışmalarını dergimize ulaştırmalarını rica ediyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

Ender Helvacıoğlu

Gençlik Kulübü'ne başvuru yağdı!

Üç büyük ilden ve Edirne'den Tunceli'ye, Rize'den Antalya'ya Anadolu kentlerinden onlarca başvuru oldu. Kulübümüzü kuruyoruz. Keyfimize diyecek yok!

Mehmet Ali Güller / Ozan Yazıcıoğlu

Gençler için kulüp kuruyormuşsunuz. Çok sevindim. Titizlikle okumaya devam ettim, ama o da ne? Sadece lise ve üniversite öğrencileri katılabilecekmiş. Fakat ben 14 yaşındayım ve ortaokul son sınıfta okuyorum. Bilimle çok yakından ilgiliyim. Evimizin altında küçük bir laboratuvar bile kurdum. Okulda TÜBİTAK'ın düzenlediği bilim yarışması için de seçildim. Böyle bir kulübe katılmak isterim, mümkün değil mi?"

"Bizler Gaziantep Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü öğrencileri olarak Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübü'ne katılmak istiyoruz. İlimizde neler yapabiliriz?"

"Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencisiyim. Gençlik Kulübü girişiminizden dolayı sizi kutlarım, üye olmak istiyorum"

"Antalya'da lise ikinci sınıf öğrencisiyim. Gençlik Kulübü'ne seve seve üye olmak isterim. Ne gibi katkım olabilir, faaliyetlerine nasıl katılabilirim?"

"Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize Meslek Yüksek Okulu 1. sınıf öğrencisiyim. Bu kulübe mutlaka katkıda bulunmak istiyorum."

"Fırat Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi öğrencisiyim. Gençlik Kulubü'ne kesinlikle üye olacağım. Ayrıca Bilim ve Ütopya'nın Tunceli İl Temsilcisi de olmak isterim."

"Trakya Üniversitesi'nde okuyorum. Atatürkçü Düşünce Derneği Gençlik Kolu üyesiyim. Ben kulübe katılacağım. Ayrıca ADD Gençlik Kolu olarak da katılmayı önereceğim."

İşte Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübü oluşturma çağrısına gelen onlarca başvurudan birkaçı... Nisan sayımızda ilan ettiğimiz çağrıya, Edirne'den Tunceli'ye, Rize'den Antalya'ya kadar çeşitli Anadolu kentlerinden, doğaldır ki üç büyük ilden, üniversiteli, liseli, hatta ortaokullu öğrenci arkadaşlar ilgi gösterdiler.

Üniversiteli, liseli ve ortaokullu (!) tüm *Bilim ve Ütopya* okurlarına sesleniyoruz. Gerek bireyler olarak gerekse üyesi olduğunuz kulüp veya dernekler olarak bize başvurun.

Başvuran arkadaşların hemen hepsi okullarının aktif ve tanınan öğrencileri, birkaç kulübün üyeleri. Bilimsel, sanatsal etkinliklerin içindeler. Öte yandan özellikle üç büyük il üniversitelerinde daha önce kurulmuş olan Bilim ve Ütopya Kulüplerinin üyeleri zaten kulübümüzün temelini oluşturuyor.

Cıvıl cıvıl ve örnek bir kulüp kuracağız. Çünkü ilk başvuruları yapan öncü arkadaşlarımız son derece kaliteli, dinamik ve umut dolu. Tıpkı Türkiyemizin gençliği gibi...

Mayıs ayı sonunda, büyük olasılıkla Ankara'da (başvurular tüm Anadolu'ya yayıldığı için ulaşım açısından en uygun il Ankara) ilk toplantımızı yapacağız. Katılımcı arkadaşları (toplu katılımlarda temsilcilerini) toplantıya tek tek çağıracağız. Bu toplantıda birbirimizle tanışacağız ve Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübü'nü şekillendireceğiz. Başlangıç olarak ne tür etkinlikler gerçekleştirebileceğimizi, çeşitli illerde nasıl çalışmalar yapabileceğimizi, kulüp tabanını nasıl geliştirebileceğimizi konuşacağız.

Çağrımızı yineliyoruz. İster büyük kentlerde, ister Anadolu'nun herhangi bir yöresinde olsun, üniversiteli, liseli ve ortaokullu (!) tüm *Bilim ve Ütopya* okurlarına sesleniyoruz. Gerek bireyler olarak gerekse üyesi olduğunuz kulüp veya dernekler olarak bize başvurun. Gelin Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübü'nü birlikte kuralım. Tek tek düşündüğümüz etkinlikleri toplu halde gerçekliğe dönüştürelim.

Şimdiye kadar başvuran arkadaşlara çağrımız, kulübü çevrelerinde yaymaları ve yeni başvuruları teşvik etmeleri.

Bilim ve Ütopya Gençlik Kulübümüz kuruluyor. Keyfimize diyecek yok!

Başvuru için:
Mehmet Ali Güller ve Ozan Yazıcıoğlu

Adres: Bilim ve Ütopya Dergisi, Büyükdere Cad. Bor Apt. No:79 Kat:5 D.10 80290 Mecidiyeköy/İstanbul.
Tel ve Faks:
0212 213 80 29 - 30
e-posta:
bilimutopya@superonline.com

Bilim ve Ütopya İl Temsilcileri

ADANA TEMSİLCİSİ
Ramazan Çakıroğlu
(Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim görevlisi)
Tel: 0322-338 60 60/2778

ANKARA TEMSİLCİSİ
Dr. Serhat Özyar
(ODTÜ Elektrik Mühendisliği Bölümü öğretim görevlisi)
Tel: 0312-210 23 45
E-posta:
ozyar@rorqual.cc.metu.edu.tr

ANTALYA TEMSİLCİSİ
Sevinç İlkuçan (Tıp doktoru)
Tel: 0242-227 01 60

AYDIN-SÖKE TEMSİLCİSİ
Hüseyin Karakuş (Tıp doktoru)
Tel: 0256-518 36 20

ESKİŞEHİR TEMSİLCİSİ
Doç. Dr. Can Ayday
(Anadolu Üniversitesi Uydu ve Uzay Bilimleri Araştırma Enstitüsü Müdürü)
Tel: 0222-322 20 59 ve 0222-322 20 71/105. Faks: 0222-322 16 19
E-posta:
cayday@vm.baum.anadolu.edu.tr

İZMİR TEMSİLCİSİ
Prof. Dr. Şenel Ergin
(Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi)
Tel: 0232-342 42 89

KOCAELİ TEMSİLCİSİ
Seydi Çelik
(Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi araştırma görevlisi)
Tel: 0262 528 70 80.
Faks: 0262-528 70 81

SAKARYA TEMSİLCİSİ
Gökcan Erus (Veteriner hekim)
Tel: 0264-273 56 19

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
(19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu. Araştırmacı)
Tel: 0362-437 83 00

ZONGULDAK TEMSİLCİSİ
Fevzi Engin
(Karaelmas Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim görevlisi, Zonguldak ADD Başkanı)
Tel: 0372-257 40 10

Üniversitelerimiz ve teknoloji merkezleri

Sanayileşme sürecine ivme kazandıracak ve istihdamı mümkün kılacak alt yapı için, bir model organizasyon önerisi: Teknoloji Merkezi / TEKNOMER Projesi.

Günümüzde yalnız para politikaları ile, başta enflasyon ve diğer ülke sorunlarına çözüm aranamayacağını artık herkesin kabul etmesi gerekir.

Teknolojik araştırma ve geliştirmeye yönelik etkin çalışmaların yapılabilmesi için, ülke şartlarını göz önünde bulundurarak, az harcama gerektirecek ve ülke ekonomisini güçlendirecek bir "model" organizasyon önerisini gündeme getirerek tartışmayı açmak istiyorum. Bu öneri çerçevesinde, ülkemizdeki mevcut, "değerlerin" bir araya gelebilme olanağı yaratılırken, ülkede, arzu edilen teknolojik bir gelişmeye ivme kazandırma imkânı doğmuş olacaktır.

Üniversite ve meslek yüksek okullarımızda uygulamaya yönelik çalışmalar, öncelikle mali imkansızlıklar nedeniyle "genekde" yeterli düzeyde değildir. Sanayinin küçük motoru olan küçük ve orta ölçekteki işletmelerde ise, bilimsel bazda değerlendirme yapabilmek için gerekli teorik bilgi eksikliği vardır.

Küçük ve orta ölçekteki sanayi kuruluşları, yapılan çalışmalar ve yer olarak birer açık laboratuvardırlar. Bu işyerlerinde kurulu (ve ülke ekonomisine katkıda bulunan) sistemler mevcuttur. Bu sistemlerin iyileştirilmeye ve geliştirilmeye ihtiyacı vardır. İşte, "model" organizasyon çerçevesinde bilgi ve uygulamanın bir araya geleceği yer olarak, TEKNOMER'leri (Teknoloji Merkezlerini) öneriyorum.

TEKNOMER'lerin çatısı altında;

- İşletmelerdeki kurulu mevcut sistemlerin iyileştirilmesi paralelinde,
- "İnsancıl" yeni teknolojilerin de geliştirilmesi için bilgi üretmenin yanı sıra, uygulamalı çalışmalar ile de teknolojiye yeni boyutlar kazandırma yönündeki faaliyetler düşünülebilir.

Ayrıca bu merkez, zamanla dünyadaki teknolojik gelişmelerin değerlendirildiği ve tartışıldığı bir yer olabilmelidir. Çünkü dünyadaki gelişmeler, günümüzdeki çevre kirliliğini beraberinde getirdiğine göre, mevcut teknolojilerin en az bir bölümünün kendisinde ve uygulamasında bir yanlışlık olması gerekir. Yanlış olan, olduğu da kanıtlanmış teknoloji yolunda gitmeye herhalde haklı bir neden gösterilemez. Teknoloji üretebilen ve bilhassa "insancıl" teknolojiler geliştirebilen bir ülkede, uzun vadede bile, ekonomik bir sorun söz konusu değildir.

TEKNOMER çatısının oluşmasında aşağıdaki kuruluşların bir araya gelmesi ve görev alması beklenebilir: üniversite, meslek yüksek okulu, Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Sanayi Odası, Belediyeler Birliği, vilayet ve TÜBİTAK gibi araştırma kurumları vb.

Özellikle son gelişmeler kapsamında, ortak pazara girmeden Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanmış olması küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarını rekabet konusunda "zor durumda" ve savunmasız bırakmıştır. Söz konusu sanayi kuruluşlarının, Avrupa'da kurulu benzerleriyle rekabet edebilmesi için, teknoloji yenilemesine gitmeleri gerekecektir. İşte bu durumda, kurulacak TEKNOMER'ler daha da önem kazanmaktadır.

Dr. Haşmet Daştan / Kocaeli

Ameliyatla komünizm hastalığını düzeltenlere duyurulur

Geçenlerde *Ameliyatla komünizmi düzeltildi* adlı bilimsel olmayan bir haber vardı gazetelerde.

1) Haber uluslararası şişirme bir habere veya bir psikolojik savaş haberine benziyor. Bahsedilen ameliyat, büyük olasılıkla bir zamanlar şizofrenlere veya çok saldırgan kişilere uygulanan, insanlıkdışı ve modası geçmiş frontal lobotomi ameliyatı olabilir.

2) Frontal lobotomi geçirmiş kişinin "soyut düşünceden sorumlu" frontal lobotomi ile ilgili sinir yolakları kesildiğinde sakinleştiği doğrudur; ama bunun bir düşünce sistemini veya ideolojiyi tedavi etmek olarak yorumlanması yanlıştır. Komünizm tedavi edilmesi gereken bir hastalık olmadığı gibi, herhangi bir ideoloji de böylesi ilkel yöntemlerle "tedavi" (!) edilemez. Çünkü ortada tedavi edilecek bir şey yoktur. Bir ideoloji, bir beyin kusuru, hastalığı değildir.

3) Haber, Naziler'in insanlar üzerindeki deneylerini, Kafka'nın romanlarını veya Ken Kesey'in *One Flew Over Cocco's Nest* isimli kitabını ve filmini hatırlatmaktadır. Filmde hatırlanacağı gibi, Jack Nickolson hasta olmadığı halde akıl hastanesine konan bir dahiyi canlandırmaktaydı; sonunda lobotomi geçirince bir zombiye dönüşmüştü. Lobotomi insanları gerçekten de zombileştirir ve soyut düşünme, irdeleme yeteneklerini yok eder.

4) Böylesi balon haberlerin verilmeden önce bazı bilim insanlarına danışılmasında yarar vardır. Çünkü bu haber resmen, bir hastada yapılan bir ameliyata dayanarak yaklaşık 150 yıllık bir felsefi sisteme saldırmakta, onu çürüttüğünü sanmaktadır. Bill Gates'e lobotomi yapılırsa, kapitalizmden vazgeçip tüm mallarını dağıtacak mı?

Dr. Ümit Sayın

19 mucizesi

Geçtiğimiz ay bu köşede yazan Sayın Kamil Çıtırgan'ın dindar gençlere yönelik şöyle bir sorusu vardı: Tevrat'ı, İncil'i ve Zebur'u tahrif eden insanlar niye Kur'an'ı tahrif etmesinler? Bu soruyu soran bir insan "19" mucizesinden haberdar olmamış demektir.

Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Kur'an'ı bilgisayara işleyelim ve bilgisayarımıza soralım bu kitapların hangisinde matematiksel bir ahenk var diye? Bilgisayarınız size şunu söyleyecektir:

Sadece Kur'an'ın elementlerinin, yani harf, kelime, ayet ve surelerinin "19" sayısının tam katları olarak iç içe geçmeli bir matematiksel sisteme göre düzenlenmiştir.

Kur'an'da Müddesir Suresi 30. ayette "üzerinde 19 var" diye bir söz vardır. Yüzyıllardır insanlar bu 19 hakkında çok şey konuşmuşlar fakat gerçeğe bir türlü ulaşamamışlardır. Ta ki 1974 yılında Reşat Halife (Rashad Khalifa) adında bir zat Kur'an'ı bilgisayara işleyip araştırana kadar.

Araştırmadan bazı örnekler:

Kur'an'da 114 sure vardır (114=19x6).

Bismillahirrahmanirrahim, Arapça "19" harften oluşur: İsm (3)+Rahman (6)+Rahim (5)+Allah (5)=19.

Kur'an'ı baştan sona inceleyip Bismillahirrahmanirrahim'i oluşturan dört kelimeyi sayarsanız yine "19"un katlarını göreceksiniz. İsm 19 kez, Rahman 19x3=57 kez, Rahim 19x6=114 kez, Allah 19x142=2689 kez.

Kur'an bilindiği gibi Alak Suresi'nin ilk beş ayeti ile başladı. Bu beş ayet "19" kelimeden kurulu idi ve harf sayısı "19"un tam katı (4x19=76) idi.

Bu nedenle Kur'an ancak Allah kelamı olabilir. Günümüze kadar eğer ki tahrif edilip, bazı bölümleri çıkarılıp, bazı bölümlerine ilaveler yapılmış olsaydı, bu muazzam matematiksel sistem bozulmuş olacaktı.

Allah, 1400 yıl evvel peygamberlik müessesini kapatmıştır. Fakat insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaracak liderleri de göndermeye devam ettiğine ve

Mustafa Kemal Atatürk gibi bir büyük önderin de Tanrı tarafından görevlendirildiğine bütün kalbimle inanıyorum.

Nasıl mı? Tabi ki "19" mucizesine inanarak.

Doğum tarihi: 1881 (19x99).

Ölüm tarihi: 1938 (19x102).

Mustafa Kemal Atatürk, 19 harften oluşur.

Bazı ünlü vecizelerinden "Ne mutlu Türküm diyene" ve "İstikbal göklerdedir" sözleri de 19 harften oluşur.

Metin Duralı / İzmir

Yatağanoğlu Alimcan'ın yazısında bazı hatalar

Derginizin Kasım 1997 tarihli 41. sayısında Yatağanoğlu Alimcan imzası ile yayımlanan "Bilinmeyen Alevi Şairleri" başlıklı yazıda çok sayıda yanlış ve kusur var. Belli başlılarını sıralarsak:

En başta sayın yazarın Alevilik hakkındaki görüş ve yorumlarına itirazımız var. Şöyleki, Aleviliğin siyasi bir şekilde önem kazanması Yavuz Sultan Selim'in şehzade olduğu dönemlere rastlar. Daha öncesini Alevilik olarak isimlendirmek keyfi bir tasarruftan başka bir şey değildir. Dolayısı ile 6 numaralı dipnotta yazılan "başlangıçta Oğuzlar'ın tümü Alevi idi" iddiası tutarsızdır. Eğer iddianın doğruluğu kabul edilse, sormazlar mı ki "Bu nasıl bir Aleviliktir ki kendi alternatifini üretmiş, kendi şairlerini nefeslerini 'koyu baskı altında ... saz elde diyar diyar gezerek söyletmek' zorunda bırakmıştır?" Sayın yazar, sözüm ona, koyu baskı uygulayanları yoksa Oğuzlar'dan saymıyor mu?

Gelelim "El yazması Velayetname Kitabı'ndan..." aktarılan metinlerdeki yanlışlara. Sayın yazar iyi ki yazısına el yazması metinlerdeki okuduğu kısımların asıllarının da kopyalarını koymuş.

Daha okunanların en başında bulunan ve yeni Alevi şairi olarak zikredilen ismin "Kibirsiz" olması mümkün gözükmüyor. Çünkü Hazreti Yunus, Hazreti Hacı Bektaş-i Veli gibi Hak âşıklarından feyz alıp onların yolundan giden insanlar mütevazi insanlardır. Aldıkları mahlasları da tevazu ifade edecek kelimelerden seçerler. Osmanlıca metinlerde kibir "gaf" ile değil "kef" ile yazılır (Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989). Orada geçen kelime yer adından gelen ve "filan yerli" anlamına gelen bir sıfat (isim) olabilir. Örneğin, Tebrîzî yapmasına benzetirsek Kıbrîzî gibi bir kelime olması pek muhtemeldir.

İkinci ismin Semmed'den ziyade Samed olması pek muhtemeldir. Ondan önceki kelimenin de "der" olması çok su götürür. İkinci satırın sonundaki "dal" ile irtibat kurulursa deve olması akla daha yakındır. Ancak bunlar üzerinde fazla durmadan hemen altında geçen dörtlükteki yanlışa, yani "kıylı kalil"e dikkat çekmek istiyorum. Orası "kıylı kalil" değil Arapça terkibi ile "kıylu gâl", Farsça terkip esas alınırsa "kıyl ve gâl" olup "dedikodu, boş sözler" anlamlarına gelir.

İkinci satırın sonundaki kelime de "bil" değil "dal"dır. Cümlede "dal"ın "iki kat olmuş, kanbur" anlamına gelen manasından türetilmiş edebî bir sanat bulunmaktadır.

Yazıda geçen ve "Kızlık Ahmet" olarak okunan ismin de yanlış okunmuş olduğu kanaatini taşıyorum. Çünkü Osmanlıca (ve Arapça) metinlerde "lam" ile "gaf" o şekilde birleşmezler. İkincisi ise, insanların böyle bir mahlası seçip kabul edeceklerine ihtimal vermiyorum. O kelimenin aslı mesela "Kazak" olmalıdır. "Kızak" da olabilir. Ancak yukarıda adı geçen lugattaki açıklamalara bakılırsa "asker" anlamına da gelen "Kazak" olması akla en yakın olanıdır.

"Velayetnamelerden birinin son kısmında" okunan metnin anlamı "Aşçı Halil'in oğlu İbrahim" değil "Derviş İbrahim'in oğlu Aşçı Halil" olmalıdır. Cümlenin sonu da "gafar'Allah lehüm..." diye devam etmelidir. Doğrusu böyledir.

Bir başka yanlış "Pes imdi" değil "Bes imdi"dir. Zarfın vurgusunu artırmak için kullanılır ve Türkçe'deki "besbelli" de aynı anlamda kullanılmış ve yerleşmiştir. Cümlenin "tercüman eden... " diye devam eden kısmı da tamamen yanlış okunmuştur. Mesela "gerek evlâ deyu" değil "gerek ola deyu" olacaktır.

Son olarak zikredeyim ki bu düzeltme yazısı bir fizikçi tarafından kaleme alınmıştır. Bu sebeple tenkit ettiğimiz noktalarda olabilecek küçük kusurların mazur görülmesini rica ederim.

Dr. M. Akbaş / Niğde

Tek ölçüt olan Kur'an her dönem geçerlidir

Sözlerime başlamadan önce; geniş bir yelpazede tüm konuları ele alan, her konuyu tartışma imkânı veren, doğru ve yanlış olsun okuyucunun fikrini mutlaka saygıyla ön planda tutan derginize çok teşekkür ederim. Derginizin düzenli bir takipçisiyim, ilgiyle okuyorum. Bazı köşelerinizde zaman zaman katılmadığım fikirlere de rastlıyorum. Mart 1998 sayısındaki Prof. Dr. Mehmet Dağ'ın *Kur'an ve İslam araştırmacılığında kimi çelişkiler ve sorunlar* başlıklı yazısını tartışmak istiyorum.

Şu anda bir takım İslami çevrelerde, "Kur'an merkezli olmayan" iddialar, ortaya atılan fikirler ve fetvalar; gerçekçi olmaktan çok uzaktır. İslami bazı konularda konuşma iddiası ile ortaya çıkan müslüman bir insanın tek kıstasının Kur'an-ı Kerim olması gerekir. 1400 yıl önce vahiy yoluyla peygambere bildirilen ve asla tahrif edilmemiş ve edilemeyecek olan Kur'an-ı Kerim. Bu durumda doğruluğu ve kesinliği tartışılmaz olan ayetin sorgulanması gibi bir durum sözkonusu bile olamaz.

Kur'an-ı Kerim 1400 yıl önce, Mekke'de farklı bir topluma indirilmiştir. Dönem, sosyal yapı olarak günümüze birçok yönden benzemekle beraber; şu an dünyadaki sosyolojik yapı oldukça farklılaşmıştır. Fakat Kur'an-ı Kerim'in önemli bir özelliği, tüm dönemlere bakıyor olmasıdır. 1400 yıl önceki toplumlara, insanların yapısına, ahlak seviyesine nasıl hitap ediyorsa, bu günümüz toplumları için de geçerlidir. 2000'li yıllara yaklaşmış olmak, bilim-teknoloji çağında olmamız bunu etkileyemez. Allah da, Kur'an'daki çeşitli ayetlerde, Kur'an'ı tüm dönemler için insanlara bir yol gösterici olarak indirdiğini söylemektedir.

"Kur'an ve hadisler sorgulanmalı" denmiş. Hadislerin güvenilirliği; Kur'an'a uygunluğu ölçüsünde geçerlidir. Kur'an'ın genel mantığına uygun olmayan bir hadisi zaten muhatap kabul edemeyiz. Yine sonuç olarak karşımıza; doğruluğundan asla şüphe edilemeyecek olan Kur'an-ı Kerim çıkıyor.

Hz. İbrahim'in ateşte yanması örneği, yanlış bir şekilde ve çelişkili olarak yorumlanmış. Hz. İbrahim'in inanmayanlar tarafından ateşe atılması ve Allah'ın onu ateşten koruması; çok özel, metafizik, Allah'ın o an için yarattığı mucizevi bir olaydır. Kur'an'da bir insanın, kendisini ateşe atarak, böyle bir denemeden geçirmeye çalışması gibi mantık ve teşvik yoktur.

Ünver Canzorlu / İstanbul

Paleolitik dönem insanında beden dili olarak "boncuk" kullanımı

Antropolojide Paleolitik olarak adlandırılan dönem günümüzden 2 milyon yıl ile 45 bin yılları arasındaki dönemi kapsar. Bu dönem, buluntuların yer tabakaları arasındaki yerine göre Alt Paleolitik (2 milyon yıl önce), Orta Paleoli-

tik (100 bin yıl önce) ve Üst Paleolitik (45 bin yıl önce) olarak üç kısma ayrılır.

Üst Paleolitik ismi verilen son dönem insanları bugünkü Batı Avrupa insanlarının ataları olarak kabul edilirler. Bu insanlar, her yönden gelişmiş bir ilk kültürün sahipleriydiler. Ve ortaya çıkardıkları araçlar, öncüllerinde olduğu gibi, yalnızca besin sağlama gibi fiziksel ihtiyaçların karşılanması amacına hizmet etmemiş; simgesel bir dünya yaratılmasına da yardımcı olmuştur. Bu insanlar, yaşadıkları dünyadan farklı bir dünyanın da olabileceğini kavramışlar ve gerçekten gerçek olmayana geçmek için çeşitli anlatım biçimlerinden yararlanmışlardır. Bu anlatım biçimlerinde ise avladıkları ya da kutsal saydıkları hayvan taklitlerinden, bedenlerinin boyanmasından ve boncuktan yapılmış eşyaların kullanılmasına kadar çeşitli yollara başvurdukları düşünülmektedir.

Bunlar arasında "boncuk kullanımı" günümüze kadar ulaşan somut örnekleri ile tek ve en önemli bedensel anlatım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı antropologlar boncuğun en ilkel şekli ile yalnızca süslenmeye yönelik olduğunu ifade etseler de, çoğu, derinlemesine incelendiğinde mutlaka simgesel bir anlam taşıdığının anlaşılabileceğini savunmaktadır.

Başlarda Üst Paleolitik insanın önem verdiği, korktuğu ve belki de bu yüzden kutsal saydığı hayvanların kemik ve dişlerini boncuk yapımında kullandığı görülmektedir. Bunları, ip görevini gören bir cisme geçirip vücudunun çeşitli uzuvlarına asmıştır. Ortaya çıkan buluntularda bu kemiklerin mamut, fil, geyik, tilki gibi hayvanlara ait olduğu saptanmıştır. Daha sonraları bu kemiklerin yanında, taşların da kullanıldığı görülmüştür. Bunlar arasında özellikle değerli ve yarıdeğerli taşların iyileştirici güçleri olduğu düşüncesi ile kullanılması boncukların simgesel anlamını bir kez daha karşımıza çıkarmaktadır.

Bu dönem insanı için bedensel hareketler tek anlatım biçimi idi. Karşısındakilere kendini en iyi biçimde ifade edebilmesi içinse bu hareketlerini destekleyecek araçlara ihtiyaç duymuştu. Bu nedenle de kemik, diş ve taşlardan yaptığı boncuklar en önemli yardımcıları oldu. Böylece o hayvanların ya da nesnelerin kılığına girebilir ve insanlar üzerinde çok daha ikna edici etkiler bırakabilirdi.

Üst Paleolitik insanlarının mezarlarında boncuktan yapılmış süs eşyalarının bulunması, ölümden sonraki hayata geçişte onun önemli bir rol oynadığını göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Belki de o, insanı aynı hayatta iken olduğu gibi öldüğü zaman da kötü ruhlara karşı koruyacak tek tılsımdı.

Bu döneme ait boncuk yapım tekniği incelendiğinde, diğer dönemlerdeki alet yapım tekniğinin çok çok üzerine çıkmış bir teknik gelişme ile karşılaşılır. Bir mamut ya da fil dişine görece düzgün bir şekil verilebilmesi, delinmesi ve pürüzlerinin giderilmesi üstün bir teknolojiyi gerektirmektedir. Ve sadece süslenmek amacıyla boncuk yapıldığı düşünülürse, bu son derece zahmetli işlemlerin yapımının gereksiz olduğu kabul edilmelidir.

Boncuktan yapılmış takıların bu dönem insanları arasında erkeklerde mi yoksa kadınlarda mı en çok kullanıldığına ilişkin bir kanıt bulunamamıştır. Bu nedenle boncuğun, sonraki dönemlerde oldukça önemli olan Ana Tanrıça kültü ile ilişkisi tam olarak bilinememektedir.

Görüldüğü gibi boncuk hem antropolojik hem de arkeolojik olarak, eski toplumların kültürel kimlik ve konumlarının belirlenmesinde en önemli bilgi kaynaklarından birisidir. İnsan bilincinin yarattığı kültürel anlatımın vazgeçilmez bir unsuru; ifadenin tamamlayıcısı; gerçeklikten simgeciliğe geçişte bir ritüelin ana öğesidir. Çünkü bedenin bir takım araçlarla desteklenerek konuşturulması, kuralları çok önceden belirlenmiş gelenek ve görenekleri beraberinde getiriyordu. Ve bunlar da günümüzde **mitoloji** ve **dinler** şeklinde karşımızda durmaya devam etmektedirler.

KAYNAKLAR

1) Joseph Campbell, İlkel Mitoloji, İmge Yayınevi, Ankara, 1995.
2) Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi,Ankara, 1974.
3) Richard Leakey, İnsanın Kökeni, Varlık Yayınları, İstanbul, 1998.
4) Roger Lewin, Modern İnsanın Kökeni, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.

Ebru Bulal (Ziraat Mühendisi, Uşak Müzelerini Sevenler Eski Eserleri Koruma ve Yaşatma Derneği üyesi) / Uşak

Hafta sonu çevreciliğinin diğer adı: TEMA

Ekoloji bilimi ile ilgili kitapların pek çoğu, "ekoloji" sözcüğünün ilk kez 1866 yılında Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından oikos (Yunanca ev anlamında) ve logos (Yunanca çalışmak anlamında) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluştuğunu yazar (Yunanca logos kelimesinin başka anlamları da vardır). Biyolojinin (yaşam bilim) bir dalı olan ekoloji oldukça gençtir, buna rağmen çok kısa sürede geniş kitlelerce tanınmış ve günlük yaşantımızda adı geçen bir kavram olmuştur. Günümüzde çevreci hareketin yakıtı ekoloji olmalıdır fakat, popülerlik kazanan her kavram gibi ne yazık ki bu kavramın da içi boşalmıştır. İnsanlık tarihini kabaca iki döneme ayırırsak, günümüze kadar olan dönem kavramların arandığı, bulunduğu ve üzerinde "kafa yorulduğu" dönemdir; fakat ikinci dönem (içinde bulunduğumuz dönem) bu kavramların içlerinin boşaltıldığı, ters yüz edildiği bir dönemdir. Öyle görünmektedir ki bu dönemde kavram erozyonunun insan topluluklarında yol açacağı hastalıkların sonuçları çok ağır olacaktır.

Çevreci hareket ülkemizden çok önce Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkmış, yaşanmış ve değişik yönleriyle yaşanmaya devam edilmektedir. (Yıllardır ısınamadığımız iki kelime olan çevre ve çevrecilik yerine artık doğa ve doğacılık diyelim. Elbette kavramların adlarını değiştirerek mucize çözümlere gidemeyiz fakat bu şekilde çevre ile doğanın, çevreci ile doğacının farkını anlamaya başlayabiliriz.)

Çevrecilik bütün yönleri ile Türkiye için yeni bir kavram olmasına karşın kısa sürede geniş bir kitlenin ilgisini çekmiştir. Çevrecilik hareketinin tarihine bakıldığında ilginç olarak bu kavramın toplumun hemen hemen tüm kesimleri tarafından aynı anda sempati ile karşılandığı görülür. Batı'da çevrecilik hareketi o kadar popüler olmuştur ki, bir süre sonra büyük şirketler, özellikle dünyanın tüm kaynakları ile oynayabilme olanaklarına sahip olanlar bile istemeye istemeye, gelişen yeşil tüketim ve tüketicinin buna bağlı piyasa davranışlarını etkileyebilmek ve ellerinde tuttukları pazar paylarını koruyup arttırabilmek için yeşil kostümlerini giymişlerdir (Bu kostümler bazen "yeşil yaprak" boyutunda da olurlar!).

Artık tüketicinin tercihlerini daha dikkatli yapmakta olduğunu farketmişlerdir. Şirketler için zaman artık çevre kampanyaları açmak, rengârenk çiçekler ve böceklerden oluşan posterler, kitapçıklar bastırmak, fidan dikme kampanyaları başlatmak, bankalar için kredi kartlarına hayvan ve bitki resimleri koymak, banka hesaplarına papatya, akasya gibi isimler verme zamanıdır (yüzlerce örnek verilebilir). Elbette bu arada "Herhangi bir çevre sorununun çözümüne yönelik" ödüllü proje kampanyası başlatabilirsiniz; yalnız kural şudur ki, her zaman proje yarışması için ayrılan paranın hemen hemen tamamını, yeni çevre kampanyanızı televizyonlarda, gazetelerde, dergilerde tanıtım için harcayacaksınız (Yani mümkün olduğunca çok gazete ve televizyonlara reklam vereceksiniz -işin en önemli kısmı burasıdır). Yarışmada ödüle değer görülen çalışmaların içeriği, ödülün biçimi ve miktarı veya projenin hayata geçirilip geçirilmeyeceği ya da bi-

limselliği nasıl olsa tüketici tarafından merak edilmeyecektir. Tüketicinin istediği, kendisini tatmin edecek bol sloganlı, duygusal eylemlerdir, o ancak bu şekilde vicdanını rahat hisseder ve çocuklarının yarınına umutla bakabilir.

Amerika ve Avrupa'da sermayenin çevre hareketine nasıl sokulduğunu, bu hareketin içine girerek (sızarak) nasıl kendi çıkarına kullandığını bu konularla ciddi olarak ilgilenenler bilirler (bizim sıradan çevrecilerimizin bilmesini elbette beklemiyoruz). Büyük şirketler kâr etmeyi bazılarının sandığının aksine oldukça ciddiye alırlar. Ticaret yapacakları bölgeyi, orada yaşayan insan topluluğunu, alışkanlıklarını, geleneklerini, zayıf veya hassas noktalarını, kendi yararlarına kullanabileceklerini düşündükleri her kavramı bir bir saptarlar ve kuşatma planlarını yaparlar. Siyanürle altın çıkarmanın doğaya yararlarından söz ederler, doğaya dost olduğunu söyledikleri bir ürünü (diyelim ki yeni bir tarım ilacı) etkileyici bir şekilde tüketiciye sunarlar. Tanıtım toplantıları düzenlenir, yeni ürünün daha doğrusu bu yeni "mucize ürünün" doğaya ve çiftçiye yararlarından bahsedilir. Son olarak kendilerini savunacak bir iki akademisyen de bulduklarında tablo tamamlanır (Bakınız: Eurogold olayı). Burada söz ettiğimiz örnekler (tarım ilaçları, gübreler, yeni nesil tohumlar ve diğer ürünler) sürekli yaşanmaktadır. Bu örnekleri daha geniş boyutlu düşünürsek, resmi istatistiklere göre dünyanın en büyük zehirli atık ihracatını yapan Almanya, karşımıza insan hakları savunucusu olarak çıkar.

"Gelişmiş ülkeler" bir yandan biyolojik çeşitliliğin kümelendiği bölgelerdeki ülkelere bu alanların korunması için para, uzman, araç gereç yardımı yaparlar fakat öte taraftan bu zavallı ülkeler yine onlardan aldıkları dış borçları ödeyebilmek için en değerli doğal kaynaklarını tüketmek zorunda bırakılırlar. Bu kısır döngü her boyutta yüzyıllardır devam etmektedir. Beyaz adam zamanında ayna vererek ovaları, dağları elde etmiştir, günümüzde elbet kimsenin bir aynaya, bir iki incik boncuğa kanması beklenemez. Bunun yerine projeler, uzmanlar, araç ve gereçler vardır artık.

Büyük sermayenin "çevre" konularına ilgi duyması aslında sevindiricidir. Önde gelen işadamlarımızın istedikleri alanda örgütlenerek diledikleri etkinliklerde bulunma özgürlükleri vardır elbet.

Ancak özellikle *Bilim ve Ütopya*'nın 43. sayısında çıkan, Prof. Dr. Ertuğrul Acun'un ve Y. Savaş Emek'in yazıları okunduğunda, TEMA bulmacasının çözümü kolaylaşmakta ve takke düşüp kel görünmektedir. Bu değerli iki yazının tartışılacak bir yanı yoktur. Gerçek tüm çıplaklığı ile karşımızdadır. Nesrin Timur'un TEMA Teknik Projeler Bölüm Başkanı Metin Şenol ile yaptığı söyleşi incelendiğinde genel olarak sermayenin doğaya verdigi zararı nasıl açıkladığını görmekteyiz. Bizim için "mevcut düzen..." diyerek başlanan konuşmalar çok tanıdıktır.

Burada bir hatırlatma yaparsak büyük kuruluşların (özellikle çevrecilerin belirli bir yaptırım gücüne erişmesinden sonra) bünyelerinde yer verdikleri "çevre danışmanları" bulunmaktadır. Bu çevre danışmanları ekoloji alanında yeterli bilimsel çalışmalar yapmış, deneyimli kişiler olacağına; o ülkedeki yasal düzenlemeleri (özellikle çevre düzenlemelerini), bu düzenlemelerin eksik ve zayıf yönlerini kendi adları kadar iyi bilen avukatlardır. Bunların görevi özellikle kamuoyunun önünde yapılan tartışmalarda karşı tarafı (doğacıları) yasal düzenlemeleri göstererek etkisiz hale getirmektir. Yasalardaki açıklıkları yakalayarak şirketlerinin doğayı yok eden davranışlarına yasal zemin hazırlarlar. Bu "çevre danışmanları" özellikle Amerika'da bolca bulunurlar. Türkiye'de ise izleyebildiğimiz kadarı ile sayıları artmaktadır ve yöneticilerimiz fabrikaları, ormanlara ve tarlalara tercih etmeyi sürdürdükleri sürece de artacaktır. Mevcut düzen herşeyi rant olarak tanımlar, sermaye de mevcut düzendeki olanakları kullanarak zenginleşir.

Bilim ve Ütopya'nın Ocak 1998 sayısındaki TEMA dosyasında tartışılmayan TEMA'nın erozyon konusunda gerçekleştirdiği etkinliklerle kamuoyunda yarattığı hareketlenmedir ki bizce TEMA'nın savunulabilecek tek tutar yönü budur. TEMA'nın kısa sürede örgütlenip önemli bir güce erişmesinde diğer çevreci grupların öğreneceği şeyler vardır.

Emre Can
(Akdeniz Ekosistemleri Yönetimi Bölümü, Akdeniz Agronomi Enstitüsü, CIHEAM) / Girit-Yunanistan

DÜZELTME VE ÖZÜR

Nisan sayımızın Einstein'ı konu alan kapak paketi, hem değerli fizikçilerimizin imzalı makaleleri hem de Einstein'ın yaşamından bazı kesitleri içeren kısa öykülerden oluşuyordu. Öyküler, Einstein'ın damadı Dimitri Marianoff'un 1950'de kaleme aldığı ve Görgü Karamuz'un Türkçeleştirdiği eserinden alınmıştı. Bu kitap henüz ülkemizde yayımlanmadı. Bu bilgiyi aynı sayının "Parantez" köşesinde vermiştik. Dolayısıyla her öykünün altında bir kez daha belirtmedik. Fakat, başta Sayın Prof. Dr. Ömür Akyüz olmak üzere bazı okurlarımız, öykülerin makaleler içine kutular biçiminde yerleştirildiği için makale yazarına aitmiş gibi anlaşılabileceği uyarısında bulundular. Bu uyarıları dikkate alarak, öykülerin kaynağını burada bir kez daha vurguluyor, sayın yazarlarımızdan ve okurlarımızdan özür diliyoruz.

5. Ütopyalar Toplantısı

16-19 Mayıs 1998
İzmir-Karaburun
Düzenleyen: Ağaçkakan Dergisi ve Bilim ve Ütopya Dergisi

"Toplumsal ütopyalarımızı, ortaklaştırırsak ütopik olmaktan çıkar" diyenler 5. kez buluşuyor.

Ütopyalar toplantısının ilki 1994 yılında yapılmıştı. Bu toplantıda "Ütopya" nın tanımı, gerekliliği ve şu ana kadar yazılan ütopya romanların tartışmaları yapıldı. Bu ilk toplantıdan sonra, diğer yıllarda, feminist, sosyalist, anarşist ütopyaların yanı sıra, tek tek yaşam biçimlerini belirleyen konular konuşuldu. Örneğin, sağlık, teknoloji gibi... Biyo-teknoloji insanlığın kurtarıcısı mı yoksa düşütopya mı gibi...

Bu yılki toplantının konusu "eğitim". Eğitim kuşkusuz, her dönemde, yaşadığımız sistemin bir yansıması olarak çıkıyor karşımıza; sistemden farklı gelişmesini beklemek olası değil. Peki ama özlem duyduğumuz bir sistemde, bilgi aktarımı ve paylaşımı nasıl olacak? Nasıl olmalı ki, "bilgi hiyerarşisi", "bilgi tekeli" sona ersin? Dünyayı anlamanın, toplumsallaşmanın ve toplumsal üretime katılmanın bir süreci olarak "bilgi", hangi araçlarla ve örgütlenme modeliyle paylaşılmalı?

İşte bu soruların yanıtları "Eğitim Ütopyaları"nda aranılacak. Şu ana kadar belli olan sunuşlar şöyle:

Erdem Türközü: Genel olarak ütopya kavramı ve bugüne değin ütopyalar
Doç. Dr. Alâeddin Şenel: Bilgi Kuramı ve Eğitim
Hayati Denizkızı: Köy Enstitüleri ve Karaburun tarihi
Mehmet Türkkan: Antik Çağdan Bugüne Bilgi Edinme Yolları ve Köy Enstitüleri
Galip Baran: Eğitim Amaçlı Bir Pratik Deneme
Münevver Yalçınkaya: 2000'lerde Eğitim Nasıl Olmalı?
Erdal Akaş: Bugünkü Koşullar Eğitimi Toplumsallaştırabilir mi?
Doç. Dr. Mualla Ulusavaş: Eğitim başeğmek mi? Baş kaldırmak mı?
Prof. Dr. Gediz Akdeniz: Üniversitesiz üniversiteler
Nesrin Timur: Okulsuz Toplum

Katılım ve bilgi için: Y.Savaş Emek, Faks : 0 232. 422 52 40 Not için : 0 232. 224 11 41
Nesrin Timur: Tel+faks: 0.212.213 80 29 ve 30

'Felsefeci, bir düşünce savaşçısıdır'

"Bütün sorun önümüze konulan bu yaşamdan daha başka yaşamların da bulunduğunu farketmekte. Mutluluk, bu kör yarışın sonunda beklemiyor ki bizi. Mutluluk sanıldığı gibi daha fazla tüketebilmek değil ki."

16 Mart'ta Avusturya Lisesi'nde gerçekleştirilen Türkiye 2. Felsefe Olimpiyatı'nda birinciliği kazanan Saint-Benoit Lisesi ikinci sınıf öğrencisi Hakan Yücefer'le gençlik ve felsefe üzerine söyleştik. Söyleşiyi arkadaşımız Ozan Yazıcıoğlu gerçekleştirdi.

Bize bu yıl ikincisi gerçekleştirilen Türkiye Felsefe Olimpiyatı'ndan ve kendi yazından söz eder misin?

- Olimpiyat, Türkiye'nin yedi ilinde, elliden fazla liseden doksanın üzerinde öğrencinin katılımıyla gerçekleşti. Nermi Uygur'dan, Rousseau'dan, bir de Epiktetos'tan üç söz verildi. Yazılarımızı bu üç sözün birinden yola çıkarak oluşturduk. Felsefe olimpiyatının en güzel yanı ayrı ayrı illerden ve liselerden gelen öğrencilerin ortak sözlerden yola çıkarak dört saat boyunca felsefi düzeyde bir yazı oluşturma çabasıydı sanırım.

Kendi yazıma gelince; ben yazımı, belki de Antikçağ Felsefesi'ne duyduğum özel ilgiden dolayı, Roma Felsefesi'nin önde gelen filozoflarından Epiktetos'un sözü üzerine kurmayı seçtim. Bu yazı, birinciliğe uygun görüldü. Bundan sonra, ikinciliği kazanan Tevfik Fikret Lisesi'nden Cevat Yıldırım'la birlikte, 23-28 Nisan tarihleri arasında Romanya'nın Braşov kentinde düzenlenecek olan Uluslararası Felsefe Olimpiyatları'na katılacağız.

- Okulunuzda bir felsefe dergisi çıkarıyorsunuz...

- Evet. Türkiye Felsefe Kurumu Çocuklar İçin Felsefe Birimi Başkanı Nuran Direk'in çabalarıyla kurulmuş olan okulumuz felsefe kulübü üç-dört yıldır çalışmalarını sürdürüyordu. Bu çalışmalar, sonunda, bir okul dergisi çıkarabilecek düzeye geldi. Şimdi, iki ayda bir yayımlanan, başta felsefe olmak üzere edebiyat ve diğer sanat dallarıyla da ilgili yazılar içeren 32 sayfalık bir dergimiz var. Eksiklerine rağmen böyle bir çalışmanın, yoğun emek ürünü, nitelikli ve olumlu bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

- Dergi dışında da felsefeyle ilgili çalışmaların var mı?

- İstanbul Liselerarası Felsefe Kulüpleri Platformu'nun düzenlediği seminerlere dinleyici ve konuşmacı olarak katılıyorum. Bu platform, önceleri birbirinden habersiz olarak çalışan felsefe kulüplerini birleştirmek amacıyla bu yıl, birinci dönemin başında kuruldu. Onbeş katılımcı liseden elliye yakın öğrenci "özgürlük" temasını onsekiz alt başlıkta inceledi. İkinci dönemde, her hafta cuma günleri, bu çalışmaların meyveleri seminerler halinde gençlere sunuluyor, onlara felsefi düzeyde bir tartışma yapmanın olanakları veriliyor. *Bilim ve Ütopya* gibi gençlerin çokça okuduğu bir dergide geri kalan seminerlerin programını vermek, bu seminerleri zenginleştirebilir.

- Felsefe dergisindeki yazılarından birinin başlığını "Bir Yaşama Sevinci Olarak Felsefeye Doğru" koymuşsun...

- Evet, çünkü herkesin kafasında yaşama gözlerini kapayıp bir salyangoz gibi kendi içine kıvrılan, dünyadan soyutlanarak kitaplarına gömülen bir filozof tipi var. Gerçekte "karamsar", felsefi anlamı olmayan bir sözdür. Felsefenin olduğu yerde iyimserlik de, yaşamın tümünü kavrayan derin bir sevgi de vardır. Felsefenin, yaşam üzerine düşünecek, gerekirse onunla hesaplaşacak kadar yaşama dair bir şey olduğunu, gençlere, arkadaşlarıma bir kez daha anımsatmak için yazmıştım o yazıyı.

- Sence gençler yeterince felsefeyle ilgileniyorlar mı?

- İnsanın bütün yaşamı boyunca sürecek olan bir yarışa ilk adımını attığı yer gençlik. Üniversite sınavları, "iyi" bir meslek seçimi, yüksek bir mevkiye gelebilmek... Diğer insanlarla ilişkilerimizde, onları bu kör yarışın sonuna varmak için birer araç olarak görüyoruz. Karşılıklı çıkarlara göre biçimleniyor ilişkiler. Bu, gençlerin felsefeyle ilgilenmesindeki birinci engel. Verili bir hedef uğruna herşeyin bir yana bırakıldığı bu çılgınca yarışta, gençlerin her bilgiye kendisini öne geçirebilecek bir "güç" olarak bakması ise ikinci bir engel. Çünkü bu anlayışla, bir genç öylesine büyük bir hızla, öylesine çok şeyden haberdar oluyor ki, artık bu haberdar olduğu şeyler üzerine felsefe yapamayacak hale geliyor. Durum böyle olunca, gencin felsefeyle ilişkisi ya *Sofi'nin Dünyası*'nı okumakla kalıyor ya da, en fazla, bir iki seminere katılıp bir iki kitap okumakla. İşte tam bu noktada, çıkarılan dergiler, liselerde, üniversitelerde düzenlenen gençlere yönelik seminerler önem kazanıyor. Bu çalışmalar, bilgiye tam bir yararcılıkla yaklaşan gençlere, felsefenin, Montaigne'in dediği gibi, yaşamaya başlarken de, ölüme doğru giderken de söyleyeceği şeyler olduğunu anımsatabilir belki.

- Az önce sözünü ettiğin çılgınca yaşamak meselesi... Gençler bu yarışın dışına çıkamaz mı sence?

- Elbette çıkabilirler. Zaten bütün sorun önümüze konulan bu yaşamdan daha başka yaşamların da bulunduğunu farketmekte. Mutluluk, bu kör yarışın sonunda beklemiyor ki bizi. Mutluluk sanıldığı gibi ya da belki yaşandığı gibi, daha fazla tüketebilmek değil ki.

Felsefeciye gelince, bunca gürültünün ortasında felsefenin sesini duyabildiğine göre, sessizce sevmenin ve yaratmanın peşine düştüğüne göre o, bir düşünce savaşçısıdır; güzelliğin mücadelesini insanca veren bir düşünce savaşçısı.

- Hakan, sana olimpiyatlarda başarılar diliyoruz ve çok teşekkür ederiz.

İstanbul Liselerarası Felsefe Kulüpleri Platformu Seminer Programı

Temel konu: "Özgürlük idesinin tarih içindeki belirlenimleri ve günümüzdeki anlamının sorgulanması"

8 Mayıs,	"Gündelik hayat ve özgürlük", Boğaziçi Lisesi,	16:00.
15 Mayıs,	"Hegel ve sonrası özgürlük anlayışı", Nişantaşı Işık Lisesi,	16:00.
22 Mayıs,	"İdeolojiler ve özgürlük", Şişli Terakki Lisesi,	16:00.
29 Mayıs,	"Sartre'ın özgürlük anlayışı", İtalyan Lisesi,	16:00.
5 Haziran,	"Felsefe ve özgürlük", Şişli Terakki Lisesi,	16:00.
12 Haziran,	"Dil ve özgürlük", Kültür Koleji,	16:00.
15 Haziran,	"Özgürlükçü düşünceler ve özgürlük", İtalyan Lisesi,	15:00.
16 Haziran,	"Medya ve özgürlük", Saint Benoit Lisesi,	15:00.
17 Haziran,	"Bilim ve özgürlük", Alman Lisesi,	15:00.
18 Haziran,	"Sanat ve özgürlük", Saint Benoit Lisesi,	15:00.

İkinci Bilim Şenliği başladı

Bilim Şenliği bizlere, ortaokul ve lisede gördüğümüz kuramların, formüllerin gerçekte de varolduklarını; hatta onları gözümüzle görüp, kulağımızla işitebileceğimizi, elimizle hissedilebileceğimizi gösteriyor.

Kiraz Perinçek

İkinci Bilim Şenliği, Deneme Bilim Merkezi'nin açılışıyla birlikte 18 Nisan'da İstanbul'da başladı. İTÜ Mimarlık Fakültesi bahçesindeki terkedilmiş eski gemi havuzunu onaran Bilim Merkezi Vakfı, buraya Deneme Bilim Merkezi'ni kurmuş. İleride kuracakları İstanbul Bilim Merkezi'nin bir denemesi olan bu laboratuvarın, aynı zamanda öğrenci gençliğe, bütün okullara ve İstanbul halkına hizmet vermesi düşünülüyor. Bilim Merkezi'nin açılışıyla aynı tarihte başlayan İkinci Bilim Şenliği ise, 3 Mayıs'a kadar sürecek.

Bilim yaşamın içinde

Şenlik çeşitli gösteri ve sergilerden oluşuyor. Her gösteri biriminin başında deneyi anlatan, uygulamasına yardımcı olan genç bir bilim insanı adayı var. Fizik, ışık, hareket, ses, haberleşme, mekanik, teknoloji, matematik bulmacaları, topoloji oyunları, yanılsama, sabun köpüğünün sırları gibi konuları, deneyerek öğrenme fırsatı yaratan 60'ı aşkın gösteri birimi bulunuyor. Sonsuza bir bakış mı atmak istersiniz yoksa kendi gözünüzün altına arkadaşınızın burnunu takıp yüzlerinizi birbirine karıştırmak mı? Düzgün konuşmanın bile imkansız olduğu bir ses deneyinde şarkı mı söylemek (söylemeyi denemek), ya da aynada uçtuğunuzu mu seyretmek? İsterseniz sizin kadar bir sabun köpüğünde oluşan gökkuşaklarını seyredin, ister parmağınızı daldırıp patlatın sabun köpüğünü... İsterseniz hem astronotların uzayda üç boyutlu olarak nasıl döndüklerini hissedin; hem de denge, moment, göreceli hareket ile ilgili birçok fizik kuralını birarada görün. Topoloji ve yap-boz bulmacalarıyla uğraşın, odaklanmış ses deneyinde salonun öbür ucundaki arkadaşınızla konuşarak telefonun ne kadar gereksiz olduğunu düşünün...

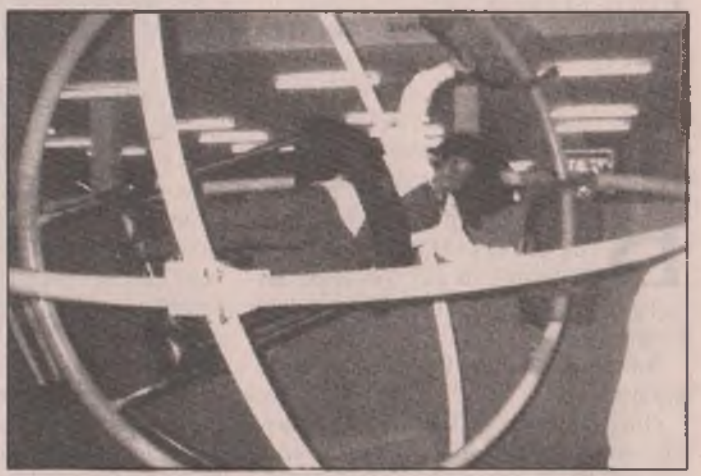

Üç boyutlu dönme deneyi.

Temel bilimlerle ilgili gösteri ve sergiler dışında, Zaman Tüneli'ni de gezebilirsiniz. 40 metre uzunluğunda bir perdede Dünya'nın jeolojik ve biyolojik gelişmesinin öyküsünü; renkli fotoğrafları, gerçek fosilleri ve ülkemizden toplanmış mineralleri de inceleyerek öğrenebilirsiniz. 20 milyon yıllık fosil ağaca dokunabilir, ülkemize düşen 90 kilo ağırlığındaki göktaşını da görebilirsiniz.

Bir başka bölüm ise uzayla ilgili. Mars'tan çekilmiş 10 metrelik fotoğraflara, üç boyutlu görmenizi sağlayan gözlüklerle bakabilirsiniz. Gezegenlerdeki çekim güçlerinin farklı olduğunu göstermek üzere bir terazi de hazırlanmış. Mars'da, Merkür'de, Ay'da, Jüpiter'de ve Dünya'da tartıldığımızda kaç kilo olacağımızı gösteriyor bu terazi. Her gezegende farklı kiloda olacağınıza göre, hangisi hoşunuza giderse onu seçer, sorulara da o kiloyu söylersiniz! Eğer Samanyolu'nu, gökyüzünü ve yıldızları seviyorsanız, geçin yarım gökkube maketinin başına, bakın bakalım Küçük Ayı nerede...

Bilim insanı adayı ilköğretim öğrencileri.

Bu yılki Bilim Şenliği'nin en önemli etkinliklerinden biriyse, üç ana bölümden oluşan "İşte Beyniniz" Sergisi. Beynin fiziksel özellikleri bölümünde gerçek bir beyni ve beynin kesitlerini görebilir, büyük bir beyin maketini de inceleyebilirsiniz. Ayrıca beynin çeşitli özelliklerinin tanıtıldığı grafik ve fotoğrafların yer aldığı panolar bulunuyor. Düşünen beyin bölümünde ise zeka, kişilik, beyin ve duyular, beynin fonksiyonları, bellek, öğrenme, anımsama, çeşitli beyin hastalıkları üzerinde duruluyor. Üçüncü bölüm olan vücudumuzu hareket ettiren beyin; beynin hareketlerimizi nasıl denetlediğini ve beynin uzaysal yeteneklerini işliyor.

Sürekli yer alan bu gösteri ve sergiler dışında, Bilim Şenliği'nin programında çeşitli canlı gösteriler, konferans ve paneller de var.

Bilim Şenliği bizlere, ortaokul ve lisede gördüğümüz kuramların, formüllerin gerçekte de varolduklarını; hatta onları gözümüzle görüp, kulağımızla işitebileceğimizi, elimizle hissedilebileceğimizi gösteriyor. Şenliğin temel bilimler gösteri birimlerinde yer alan etkileşimli deney ve sergiler sayesinde, okulda öğrendiğimiz bilgiler ezberleyip sınavdan sonra unuttuğumuz bilgiler olmaktan çıkıp, merak ettiğimiz, nedenini, nasılını sorguladığımız gerçeklere dönüşüyor. İşte bu yüzden, hafta içi erken saatlerde bile kapıda kuyruklar oluşuyor, öğrenciler en ilgili ve en eğlenceli derslerini burada yapıyorlar.

Evrim Kuramına yol açan bilimsel birikim

Darwin kendinden önceki entellektüel akımları, durgun, ancak derinden akan bir ırmakta buluşturma becerisini gösteren bir bilim insanıydı ve alçakgönüllüydü: "Ben, benden sonrakilerin otobana çevireceği bir patika açtım."

Rennan Pekünlü

Bu yazının alt başlığı, "Tanrıların sürüldüğü topraklar", onun da alt başlığı, "Bir bilimsel yönteme övgü", onun da alt başlığı," Bilimin yükselişi" olabilir diye düşünüyorum.

Bilimi yükseltmeye bir veba salgınıyla başlayabiliriz!

Ortaçağ biliminin sınırlı rolü, o dönemin endüstri ve ticaretinin sınırlarını yansıtıyordu. Serfler ürettikleri artı değerleri lordlara ödüyor, burgherler ve manüfaktürcülerin pazar oylumunu da asiller belirliyordu. Sonuçta, teknolojinin ve ekonomik genişlemenin boyutlarını eski düzen çiziyordu.

Ancak, feodalizm genişleyebilmek için yeni topraklara gereksinim duymaya başladı. 1300'lü yıllarda tarım alanları yetersiz kalmaya başlayınca asiller, lüks yaşantılarından ve savaşlardan vazgeçmeyi düşünmediklerinden, borçlandılar. Bu borçları, köylülere ağır vergiler yükleyerek ödeme yolunu seçtiler. Köylülerin tahıl depoları hızla tükendi. Avrupa sık sık açlık yaşamaya başladı. Şehir ve kasabalar pislik yığınına dönüştü ve sonunda 1348 yılında Avrupa'nın feodal toplumu vebadan kırılırken, nüfusunun üçte biri yitip gitti.

Bilimin gelişebilmesi için eski toplumun zayıflaması ve görüşlerinin gözden düşmesi gerekirdi. Eski Avrupa toplumları ve Müslüman dünyası özekçi (merkezi) bir devletle yönetilmediğinden benzer bunalımlardan bağışık kalmayı ve toplumsal karşıtlarını ezmeyi başarabilmişlerdi. Ancak veba salgını feodal lordların yetkesinin (otoritesinin) çöküşünü hazırlayan etmenlerden biri oldu. 1337-1453 yılları arasında Fransa'da süren 100 yıl savaşları karmaşanın yayılmasına neden oldu. İngiltere'de IV. Henry'nin 1399 yılında başlayan kötü yönetimi 100 yıl sürecek olan bir dizi hanedan savaşını başlattı. Böylece feodal asiller kendi kendilerini tarih sahnesinden silmek gibi "asil" bir görevi yerine getirdiler.

Feodal toplum düzeninin 14. yüzyılın ortalarında çöküşü, bilimin ve çağdaş toplumun önündeki engelin temizlenmesini simgeler. Bu çöküşü izleyen 250 yıl içinde de eski evren modeli çökmüş ve yenisi utku kazanmıştır.

Hiyerarşik evrenin çöküşü

Veba salgınıyla yaşanan felaket hem devletin hem de Kilisenin saygınlığını ve ideolojik yetkesini silip süpürdü. Bu arada veba salgını, daha küçük boyutlarda yineleniyordu. Salgın hastalık emek sıkıntısı yaratıyordu. Bu salgın, Avrupa'da serfliğin işlemeyeceğini anlatır gibiydi. Kaçak serflerin çoğu kırsal bölgelerde boş bırakılmış topraklar, şehirlerdeyse iyi ücretlerin ödendiği işler bulmaya başladı.

Kitleleri devlet ve Kiliseye boyun eğdirmede iyi iş görmüş olan Augustine ve Aquinas öğretileri halk üzerindeki denetimlerini yitirdi. İngiltere'de Oxford'lu bir din adamı olan John Wycliffe, halkı soyan bir kurum olarak ilan ettiği kiliseyi ve yetkesini yadsıdı. Kilisenin resmi yetkililerinin Tanrı ile insan arasına girmesinin gereksiz olduğunu duyurdu. Avrupa kıtasının diğer bölgesinde süregelen kitlesel ayaklanmalarda da benzer görüşler savunuldu.

John Ball adındaki bir başka din adamı da, papaz, asil, kral, lord ve her ne türden olursa olsun tüm yetkeye başkaldırdı ve halkı bunlara boyun eğmemeye çağırdı. 1381 yılında köylüler, serflik görevlerini kendilerine yeniden dayatmaya çalışan asillere karşı ayaklandılar. Ayaklanmanın önderleri John Ball ve eski bir asker olan Wat Tyler idi. Bastırılmış olmalarına karşın köylü ayaklanmaları İngiltere'deki serfliğin mezar kazıcıları olmuştur.

Avrupa'nın diğer ticaret özekleri de ayaklanmalarla sarsılıyordu: Artizanlar 1379'da Floransa'yı, 1384'de Liege'i ele geçirdiler. Feodal Avrupa'nın bağrından bir değil iki çeşit toplumsal örgütlenme biçimi yükseldi. Bunların arasında ölümüne bir savaş sürüyordu. Artizan, tüccar ve manüfaktürcülerle, bunların yanında yeralan özgür köylülerin kurtarılmış bölgeleri oluşmuştu. Krallar, lordlar, papalar ve bişoplarla birinci grup arasında acımasız bir savaş sürüyordu.

1400 yıllarında ortaya çıkan ticaret şehirleri, eski Yunan'da olduğu gibi, yeni ve devrimci düşüncelerin filizlenmesini sağladı. Aradan geçen 1000 yıldan sonra Augustin'in sonlu evren modeli Alman asıllı bir bişop olan Cusa'lı Nicholas tarafından ciddi bir biçimde sorgulanmaya başlandı. Herkes gibi o da çevresine geleneksel görüşleri yayıyordu; ancak onun görüşleri, Augustine zamanından beri yaygın olan bir evren modelinin ve toplumsal bakış açısının çöküşünü başlatıyordu. Nicholas'ın görüşleri, ortaçağ düşünürlerinin yadsımayı asla düşünmediği Aristo ve Plato'nun görüşleri değil, ikibin yıl önceki İyonya uygarlığının görüşleriydi.

Öğrenilmiş Cehalet adını verdiği baş yapıtında Nicholas, Anaxagoras'ın temel düşüncesine döndü: Sonsuz, sınırsız evren. Batlamyus'un sonlu evreninin özeğinde Yer ve onun çevresinde eşözekli küreler yer almaktaydı. Nicholas ise, evrenin ne uzayda sınırlı olduğunu ne de zamanda bir başlangıç veya sonunun bulunduğunu savunuyordu. Tanrı, uzay ve zamanın ötelerindeydi. Batlamyus evren modelinde Tanrı, sonlu evrenin dışında yer alıyordu. Nicholas ise Tanrı'yı heryerde ve hiçbir yerde olarak düşlüyordu.

Nicholas Yer-cennet arasındaki büyük ayrımı ortadan kaldırdı. Yer ve yıldızlar aynı elementlerden oluşuyordu. Yer kusursuz olmadığından cennet de kusursuz değildi. Plato'nun kusursuz çember yörüngeleri, gerçek devinimleri betimlemede kullanılan yaklaştırmadan başka bir şey olamazdı.

Leonardo da Vinci.

Yeni bir evren modeli gelişiyordu. Nicholas bu yeni modelle, gözlem ve deneylerden öğrenmenin ilişkisini kuruyordu; "Fikirler, düşünsel ürünler, salt usun yapı taşlarıdır" diyen Plato'cu görüşü eleştirdi. Nicholas, usun gerçeğe ancak duyu organlarıyla algılanan duyuların soyutlaştırılması ve bu duyuların yarattığı izlenimlerin örgütlenmesiyle erişebileceğini savunmuştur.

Nicholas'ın geliştirdiği açık bilgi kuramı salt us ve otorite temelinde yükselen "mutlak gerçek" diye adlandırılan kavrama karşı ileri sürülmüş olan en öldürücü silahtır. Eğer "son gerçek" yoksa son otorite de yok demektir. Nicholas bu devrimci kuramını dinsel öğretilerin "ilahi ilhamla gelen bilgilerine" dek uygulamıştır.

Nicholas'ın politik düşünceleri özgür şehirleri sarmaya başladı. Augustine ve Aquinas'ın savunduğu, "Adem ve Havva'nın günahını çekmeye mahkum olan insanlık" görüşü yerine insan özgürlüğünü savunan ilke yaygınlaştırıldı. Sonsuz evrendeki yıldızlar ve gezegenler gibi tüm insanlar da doğuştan eşit ve özgür olduğuna göre, insanın insanı yönetmesi doğal bir sonuç değildir. Tam tersine, ister devlet ister Kilisenin kuralları veya yönetimi, ancak yönetilenlerin özgür isteniyle gerçekleşmelidir. Yöneticiler ve yönetim biçimi halk tarafından seçilmelidir.

Biçimi tutucu da olsa Cusa'lı Nicholas'ın düşünceleri Plato zamanından beri süregelen toplumsal ve kozmik hiyerarşi düşüncesinin köklerinin koparılışını simgeler.

Yeni Evrenbilim

Cusa'lı Nicholas'ın çalışmalarının işaret ettiği sonuçlar devrimci olmasına karşın bu çalışmalar soyut felsefi çalışmalar olarak kaldı. Bu düşüncelerin kalıcı olabilmesi için somuta indirgenmeleri gerekiyordu. Nicholas'ın etkisi, o dönemin ünlü gökbilimcisi, coğrafyacısı ve matematikçisi Paolo Toscanelli aracılığıyla oluyordu. Nicholas'ın yeni evren modelinin yayılmasında, bu evren modelinin gözlemsel bilimlerle bağını gören ve bu bağı geliştirmeye çalışan Toscanelli büyük rol oynamıştır. Bu akımın bir kolu, Toscanelli'nin olağanüstü öğrencisi olan Leonardo da Vinci'yi ve çağdaş bilimsel yöntemi doğurmuştu. Yeni felsefi düşüncelerin skolastik tuzaklarından kurtulup el sanatları ve teknik yeniliklerle tanışması Leonardo ile gerçekleşiyordu. Çok kısa süren bir okul eğitimi alan Leonardo, Nicholas'ın dünya görüşüne büyük bir ilgi ve istekle sarıldı. Bu coşku, modası geçmiş olan dinsel otoritenin ve onun savunucularından Plato ve Aristo'nun yadsınması anlamına geliyordu.

Leonardo, İyonya uygarlığından bu yana ilk kez dinsel veya felsefi otoriteyi temel almayan ve tamamen laik bir bilim anlayışını ileri sürüyordu. Ruh ile madde, düşünceyle eylem, kuramla pratik arasındaki köprü en sonunda kurulmuş oldu. Leonardo, sanatçı, biliminsanı ve yaratıcı bir kişiliği bir tek bedende toplamıştı. Sonsuz evren modelinin getirdiği felsefi özgürlük ve toplumsal gelişmelerin sağladığı ekonomik özgürlük baskıcı düzeni zayıflattığından, Leonardo kendinden önceki düşünürlerin çok ötesine gidebildi; Leonardo tüm dünyayı gözlem ve deneye aldı.

Leonardo, "Bilgi gözlemlerden türetilmelidir" diyen Nicholas'ın düşüncesini yaşama geçirdi ve bilginin matematiksel olarak betimlenmesi gereğini ileri sürdü. Matematiğin uygulanamayacağı bir alanın bulunmadığını belirten Leonardo "matematik bilimlerin ustasıdır" diyen Platocu görüşü şiddetle yadsıdı. Leonardo kullandığı bilimsel yöntemi şöyle açıkladı:

"Bilimsel bir sorunu incelemek için önce bir dizi deney düzenlerim. Sonra yapacağım deneyin niçin şöyle değil de böyle yapılması gerektiğini nedenleriyle açıklarım. Doğa olaylarının incelenmesinde izlenmesi gereken yöntem budur. İncelemelerimizde deneye başvurmalı ve ilgili doğa olayındaki genel kuralı bulup formüle etmeliyiz. Bu genel kurallar do-

ğanın bir üst düzeyde araştırılmasına ve sanatın yaratılmasına izin vereceği için gereklidir. Bu yöntem bizi, elde edilemeyecek sonuçları bekleme aldatmacasından korur."

Kısacası, Leonardo'nun yönteminde deney "doğanın kurallarının" hipotezlere dökülmesine götürür. Leonardo'nun not defterinden anlaşılıyor ki, bu yöntem ne Leonardo'dan önce ne de sonra bu denli yaygın kullanılmıştır. Leonardo'nun not defterinde optik, anatomi, mekanik, hidrolik ve diğer alanlarda birçok bulgu yatmaktadır.

Cusa'lı Nicholas'ın düşünsel etkilerinin bir damarı Leonardo'yu yaratırken diğer damarı da Copernicus'u yarattı. Nicholas çalışmalarını sürdürürken bulgu amaçlı deniz yolculukları yeni bir gökbilimin (pratik gökbilimi) gelişmesi için dürtü oldu. Eğer ay ve gezegenlerin devinimleri doğrulukla saptanabilirse, bu cisimler kozmik saatler olarak kullanılabilir, Atlantik okyanusunu geçen denizciler için yol ve zaman belirteci olabilirlerdi. Batlamyus'un evren modeli bu iş için son derece bantal ve güvenilir olmayan bir dizgeydi.

1506 yılında Copernicus, Güneş özekli dizgesinin temellerini geliştirmişti bile: Kendi ekseni çevresinde dönen Yer aynı zamanda Güneş'in çevresinde de dolanıyordu. Diğer gezegenler de Yer benzeri devinimlerde bulunuyordu. Ancak ne yazık ki Copernicus da tıpkı Cusa'lı Nicholas gibi eski evren modeliyle uzlaşma yoluna gitti. Batlamyus'un kusursuz çemberleri ve epicycle'ları korundu. Bu nedenle Copernicus'un öngörülerinin doğruluğu Batlamyus'unkinden farklı olmamıştı. Ayrıca Cusa'lı Nicholas'ın üzerinde ısrarla durduğu bir noktayı, yani evrenin sonsuzluğunu modeline çok katı bir biçimde katmadı. Evren devasa boyutlardaydı ancak sonlu da olabilirdi sonsuz da! Öyle ya da böyle, Copernicus'un evren modeli Yer özekli hiyerarşik evren modeline bir seçenek oluşturuyordu. Hiyerarşik evren modeli tehlikeye girmişti. Çünkü eğer Yer bir gezegen ise ve devinim içindeyse Tüm Gök ve sublunar yapı çökecekti. Bunlarla birlikte kozmik ve toplumsal hiyerarşi ideolojisi, madde ile ruh arasındaki ayrım ve hepsinden önemlisi otorite ve salt usun üstünlüğü çökecekti.

Ne denli tutucu bir kılıfa sahip olursa olsun Copernicus'un evren modeli köktenden değişikliklerin yaklaştığını müştuluyordu. Copernicus bu değişikliklerin ayırdındaydı. Eserini 1543 yılına dek, 30 yıla yakın bir süre bastırmadı.

O sıralarda Ortaçağ dünya görüşüne yalnızca ideolojik açıdan değil, politik, dinsel ve toplumsal açıdan da bir seçenek oluşmuştu. Protestanlar Kilise ve devletin hiyerarşik yapısına karşı bir reform hareketi başlatmıştı. Kilise hiyerarşisine ve onun kendisini tek dinsel yetke olduğunu ileri süren görüşe karşı başlatılan savaşım, daha sonra tüccar, artizan ve köylülerin feodal asillere karşı başlattığı politik ve toplumsal savaşımla birleşti. Reform hareketi 1530'lu yılların ortasına doğru tüm Almanya'da köylü ayaklanmalarını ateşledi; VIII. Henry İngiltere'yi Katolik Kiliseden ayırdı. 1540'lı yıllarda tüm Almanya Protestan prenslerle Papalık ve Katolik Kilise yanında yer alanlar arasındaki savaşlara tanık oluyordu.

İşte tam bu sırada, 1540 yılında Copernicus'un arkadaşı Rhaticus, Protestan reform hareketinin 30 yıl önce başladığı Wittenberg'de, Protestanların bu güçlü kalesinde, Copernicus'un Güneş özekli evren modelini anlatan kuramını bastı ve dağıtımını üstlendi. Bu durum Copernicus'u yüreklendirdi ve o da 1543 yılında kendi basımını yaptı. Rhaticus, kendi evren modelini betimlerken Copernicus'un düşüncelerini ön plana çıkardı. Copernicus'un evren modelindeyse hiyerarşik dünya görüşü yadsınıyordu. Protestan reformasyon hareketi de bu hiyerarşik yapıyı şiddetle yadsıyordu. Ortaçağ evren modelinde her bir gezegen küresi, bu kürenin üzerinde bulunan diğer küre tarafından güdülürken, diğer bir deyişle, en üstteki en alttakileri denetlerken, Copernicus'un Güneş özekli evren modelinde tüm devinimler doğal süreçler olarak betimleniyordu. Rhaticus şöyle yazıyordu: "Her bir gezegen küresi, doğanın kendisine biçtiği devinimi tekdüze bir biçimde yerine getiriyor ve dönemini daha üstteki kürenin kendisine herhangi bir kuvvet uygulamaksızın tamamlıyor". Tüccar, artizan ve köylülerin yasalar karşısında eşitlik için; Protestanların da Tanrı önünde eşitlik için verdikleri savaşım kendisini, gökcisimlerinin kendilerini güden doğa yasaları karşısındaki eşitliğinde gösteriyordu.

Copernicus'un görüşleri o denli devrimciydi ki, Reform hareketinin önderleri bu görüşleri bir süre sonra korku ve dehşetle yadsımaya başladılar. Protestan Reform hareketinin üniversitelerdeki destekçileri bu evren modelini ilgiyle incelemeye başlarken, özellikle Martin Luther, Copernicus'un görüşlerinin fantastik olduğunu ve İncil'le çeliştiğini ileri sürerek şiddetle yadsıdı. Ancak, VIII. Henry'nin çıkardığı hükümlerle gücünü hemen hemen tamamen yitirmiş olan eski Kilise bu yeni ve devrimci düşüncelerin İngiltere'de verimli topraklar bulmasını engelleyemedi.

Cusa'lı Nicholas'ın etkisinin ortaya çıkardığı iki akım, bilimsel yöntem ve sonsuz evren modeli, aslında ilk kez İngiltere'de ortaya çıktı. İngiltere kendi bilimsel geleneğini Bacon zamanından beri sürdürüyordu. Bu arada İngiliz düşünürleri ve politikacıları İtalyan felsefesindeki son gelişmeleri yakından izliyorlardı. Gökbilimdeki ve genel araştırma alanlarındaki sonuçların pratiğe yansıyan uygulamaları kendini en çarpıcı biçimde İngiltere'de gösteriyordu. Feodal asillerin kendi kendilerini Roses savaşlarında yok etmesinden sonra, önceki dönemlerde toprak yerine ticaretle uğraşan yeni bir kraliyet çizgisi VII. Henry döneminde erke geldi. Elizabeth 1588 yılında kraliçe olduğunda İngiliz deniz filosu çılgınca bir genişleme sergiliyor ve ticaretin denetimini Katolik İspanya'dan devralmaya uğraşıyordu.

Hoşgörüden yoksun olan Mary yönetiminin boyunduruğundan kurtulan ve Elizabeth dönemine başlayan İngiltere, Copernicus'un anti hiyerarşik ve anti otoriter öğretilerine dört elle sarıldı. İngiliz gökbiliminin önde gelen isimlerinden Thomas Digges 1576 yılında popüler bir kitap yazarak Copernicus dünya görüşünü geniş halk yığınlarına taşıdı. Digges ve diğer İngiliz gökbilimciler 1572 yılındaki süpernovayı gözlemiş ve geleneksel düşüncenin tersine gökyüzünün değiştiğini herkese göstermişlerdi. Digges'in saygın bilim adamı kişiliğiyle destekle-

nen Copernicus'un düşünceleri şimdi 'sokaktaki adamın' görüşlerine dönüşmüştü. Copernicus ve Cusa'lı Nicholas'ın görüşlerini birleştiren Digges, evrenin sonsuz olduğunu ve bu sonsuz evrende sayısız yıldızla sayısız Yer benzeri gezegenin bulunduğunu yazdı. Ancak en önemlisi, Digges eski bilim insanlarının kullandığı bilimsel yöntemi eleştirdi: "Önceden bilimsel çalışmalar ters yönde yapılıyormuş; kuramlardan yola çıkılarak gerçek gözlemler araştırılmış. Oysa ki gözlemlerden yola çıkarak kuramlarını sınamaları gerekiyordu."

İngiltere, teknolojik ilerleme ve kaliteli iş gücüne daha çok gereksinim duyan, özgür emeğin giderek artan oranlarda manüfaktürel üretime çekildiği bir ülke durumuna gelmişti. Bu durumun ayırdında olan Digges, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin birbirine bağlı olduğu görüşünü yaymaya başladı. Bu durumda bilimsel bilgi 'sıradan vatandaşa' taşınmalıydı. Bilimsel bilgilerini pratik deneyleriyle birleştiren işçilerin teknolojik ilerlemeye büyük bir ivme vereceğine inanan Thomas Digges tüm eserlerini akademik dil olan Latince yerine İngilizce yazmaya karar verdi. Bunun üzerine Digges ve diğer bilim insanları olabildiğince geniş bir okuyucu kitlesi amaçlayan bir dizi pratik bilimsel el kitapları hazırladılar. 1589 yıllarına gelindiğinde, devlet desteğiyle hazırlanan ve artizan asker ve denizcilerin ilgiyle izlediği bilimsel seminerler dizisi başladı.

Johannes Kepler.

Bilim, Galileo, Tycho Brahe ve Johannes Kepler'in sağlıklı gözlemleri ve bu gözlemlerden türetilen deneysel yasalarıyla hızla gelişti. Newton, gezegenleri Güneş'e; Ay'ı da Yer'e doğru çeken kuvvetin "elmaların" düşmesine neden olan aynı kuvvet olduğunu duyurdu.

18. yüzyıl fizikte Newtoncu görüşün yayılmasına tanık olurken, bu yayılmaya koşut olarak da ilginç bir felsefe gelişti. Tanrı "küme düştü"! Kendi yarattığı evreni, bu evrende olup bitenlere el atamadan dışarıdan izleyen bir yaratıcı konumuna çekildi. Newton'un kozmik makinesi bir kez devinmeye görsün, artık kendi kendini ayarlayabiliyordu. Önceki dönemlerde hoşgörüyle karşılanan "ilahi müdahalelere", "mucizelere" Newton'un evreninde yer yoktu. Usun üstün geldiği çağda matematiksel düzene olan sevgi doruk noktasına ulaşmıştı.

Cusalı Nicholas, Copernicus, Galileo ve diğerlerinin savunduğu "uzayda sonsuz evren" modelini doğal olarak "zamanda sonsuz evren" düşüncesinin izlemesi beklenirdi. Bu düşünsel ilerleme biraz gecikti ama sonra ağır ağır ve emin adımlarla geldi.

Aslında sonsuzluk kavramı Hıristiyan düşüncesinde eskiden beri varolan bir kavramdır. Ancak bu sonsuzluk, tanrının değişikliklerden, gölgelerden bağışık sonsuzluğudur. Yer'de yaşanan zaman ise, "kilisenin sahneye koyduğu ve tinsel iletiler vermeye çalışan tek perdelik kısa bir oyunun süresidir". Sir Thomas Browne, 1635 yılında yayımlattığı *Religio Medici* adlı kitabında zaman bakışını şöyle dile getiriyordu: "Algıladığımız zaman insanlıktan yalnızca beş gün daha yaşlı olduğundan bizimle aynı horoskoba sahiptir". Horoskobumuzda ne görüyordu Sir Browne? Çürüme, bozulma ve katastrofik bir son: "mahşer"! Tıpkı başlangıçtaki "Nuh tufanı" gibi! Ne zaman? İsa'dan sonra 4004 yılında. Yer'in İsa'nın doğumundan 4004 yıl önce oluştuğunu savunan Armagh arçbişopu James Ussher, "Tinsel iletilerin verildiği oyunun perdesinin İsa'dan 4004 yıl sonra ineceğini" duyuruyordu.

El ve ayak bileklerindeki ve boynundaki bu ağır prangalarla ilerlemeye çalışan bilimin önündeki engel, Hıristiyan insan özekli (anthropocentric) evren modelinin zaman kavramıydı; Nuh tufanıydı; İsa'dan önceki ve sonraki 4004. yıllardı.

Zaman'a ilişkin Korsan Haritası

Aydınlanma döneminin en parlak son on yılında zaman kavramının prangaları yavaş yavaş kırılmaya başladı. "Zamanda yolculuğa" çıkan üç bilim insanı, James Hutton (1726-1797) , William Smith (1769-1839) ve Baron Georges Cuvier (1769-1832) zamanın gizlerini çözen kişiler olarak anılacaktı. Bu üç bilim insanı zamanda yolculuğa çıkmıştı ancak herbirinin elindeki veri, tıpkı bir korsanın üç parçaya bölünmüş define haritası gibi, zaman gerçeğinin yalnızca bir parçasını yansıtıyordu. Ve bu bilimciler aynı dönemde yaşamış olmalarına karşın, ne yazık ki, Avrupa'nın herhangi bir tavernasında aynı masanın çevresine oturup, parçaları birleştirip, Mary Hopkins'in o ünlü taverna şarkısına benzer bir şarkıyı birlikte söyleyemediler: "Once upon a time there was a tavern; where we used to raise a glass or two" (Bir zamanlar bir iki kadeh parlattığımız bir taverna vardı").

James Hutton

Newtoncu dünya görüşünün çok etkili olduğu dönemde, o entellektüel havayı soluyan James Hutton, Newton'un kozmik makinesinin düzenliliğini, kendi kendini ayarlama yeteneğini Yer'e uyguladı. Gökbilimcilerin şaşmaz yasalarla işleyen kozmik makinesini James Hutton da Yer'de yaratmıştı. Ancak onun bir şanssızlığı vardı; gökyüzünde gerçekleşmesine izin verilen şey Yer'de hâlâ "zındıklık" olarak algılanıyordu!

Hutton'dan önce Yer'in kara parçalarının yapısı üzerine kafa yoran hemen hemen herkes, bu yapıların "Nuh tufanınca" belirlendiğine inanıyordu. Denizlerden uzak kara parçalarında hatta dağların tepelerinde bulunan kabuklu deniz hayvanlarının fosilleri, buzul yataklarında buzul devinimleriyle yuvarlak biçimlere cilalanmış olan çakıl taşları vb. tufanın becerisi olarak yorumlanıyordu. Hutton ise, Yer kabuğunun dinamik kuvvetlerinin Yer kabuğunda gerilme, basınç ve kesme kuvvetleri yarattığına ve bu kuvvetlerin okyanus yataklarındaki kara parçalarını yeni kıtalar oluşmak üzere su üstüne çıkarırken, su üstündeki kara parçalarının da yağmur, don olayı, rüzgar ve akarsularla erozyona uğrayarak parçalanıp ufalandığına dikkat çekiyordu.

Theory of the Earth adlı kitabında Hutton, Newtoncu bir coşkuyla okuruna, "eğer aşınmış olanı yeniden onarıcı üretken kuvvetler olmasaydı, rüzgar, don ve akarsuların yıkıcı etkileri kıtaları eninde sonunda dümdüz edecekti. Ancak biliyoruz ki, bu onarıcı ve üretici kuvvetler okyanusların ölçülemeyecek denli derinliklerinde yeni kıtaların ve dağların temelini atmaktadır" diyordu. Hutton'ın bu betimlemelerinde Aydınlanma çağının etkileri ve Newtoncu özdevimli makinenin Yer'e uygulanmasındaki coşkusu gözlenmektedir. Yer katmanları üzerine yaptığı uzun ve dikkatli çalışmalar ve çökelti kayalarla volkanik kayalar arasındaki farkın incelenmesinden türettiği bilgiler, onarıcı kuvvetin Yer'in iç ısısı olduğuna işaret ediyordu. Etkin yanardağlar Hutton'ın, "bu kuvvetin yeni kara parçalarının ve sı-

radağların oluşmasındaki üretici kuvvet olduğu" savını doğruluyordu. Onun bu görüşleri aynı zamanda, Aydınlanma Çağının, gözlenen olayları doğaüstü veya yıkıcı kaprisli güçlerle açıklanmasına karşı gösterdiği tepkinin boyutlarını da yansıtıyordu.

Böylece Batı insanının çevreninden, Romalı düşünürlerin ileri sürdüğü ama zamanla unutulan, "zamanın sınırsızlığı ve sonsuzluğu" düşüncesi yeniden doğuyordu. Kitabının son tümcesinde Hutton, "Yapmış olduğumuz araştırmalar zamanın ne başlangıcının ne de sonunun olduğuna ilişkin bir ipucu sunmaktadır" saptamasını yapıyordu.

Hutton'ın "zamanı" sınırsız ve sonsuz ancak çevrimsel bir zamandır; bu da onun değerli çalışmalarının eksik yanını oluşturur. Hutton'ın "özdevimli dünya makinesi"ne esin kaynağı olan Newton yasaları, gezegen yörüngelerinin ortalama bir değer çevresinde küçük dalgalanmalar sergileyeceğini ancak bu küçük dalgalanmaların Güneş dizgesinin kararlılığını bozmayacağını söyler. Bu gökbilim gerçekleri, Hutton'ın organik dönüşümlere ve geçmiş dönemlerin bitki ve hayvanlar dünyasına ilgisiz kalmasına neden olmuştur. Gökbilimden aldığı "kararlılık" kavramına çok fazla bağlı kalarak canlıların da çağlar boyunca bu kararlılığı göstereceğini, organik dönüşümlere uğramayacaklarını düşünmüştür. O dönemde incelenmeye başlanan deniz canlı türlerinin fosillerindeki değişikliklerin belli belirsiz oluşu, onun canlı türlerinin "kararlılığı" konusundaki görüşünü pekiştirmiştir.

William Smith

Zamana ilişkin "korsan haritasının" ikinci parçası William Smith'in elindeydi. James Hutton'ın okyanusların dibinden su üstüne çıkardığı kara parçaları katmanlaşmalar sergiliyordu. 1695 yılında James Woodward, 1749'lu yıllarda da Comte de Buffon katmanların yaşını bulmak için fosillerden yararlanılabileceğine dikkat çekmişlerdi. Ancak bu çalışmalar, içerdiği organik fosillerden çok kayaların doğası üzerine yoğunlaşmıştı. Smith yeni bir yaklaşımla kaya katmanlarının içerdikleri fosillerle tanı kazanabileceklerini savundu. Bunun yanı sıra, "üst üste yer alan katmanlar içinde en altta olan en eskidir" gibisinden, son derece basit bir ilke benimsedi!

Bir kadastro mühendisi olan William Smith yaşamı boyunca, İngiltere'deki kömür yataklarının bulunması, bataklıkların kurutulması, çıkarılan kömürün endüstri kentlerine en ekonomik yoldan taşınabilmesi için kanalların açılması gibi işlerde çalıştı. "Katman" Smith olarak anılan bu mühendis, olağanüstü bir gözlem gücüyle her bir katmanın değişik organik içeriğe sahip olduğunu gösterdi. Büyük bir olasılıkla yapmış olduğu bulgunun ayırdında değildi ancak yaşamın tarihini bulmuştu. Çökelti kayalarını fiziksel özellikleri temelinde sınıflayamamanın sıkıntısını çekerken, değişik katmanlardaki organik izlerin birbirinden farklı olduğunu saptadı. Ancak aynı zamanda saptadığı şey, yaşamın kendisini çağlar boyunca sürekli ve tanısı kolaylıkla yapılabilir bir biçimde değiştirdiği gerçeğiydi.

Yer'in oluşumunu açıklamaya çalışan katastrofik görüşleri yadsımış olmasına karşın, yaşadığı dönemin tutuculuğu, arkadaş çevresinden duyumsadığı baskılar ve kişisel eğilimi sonucunda, "Yer'in geçmişinde bilemediğimiz yanların olduğu" görüşünü savunmaya başladı : "Fosiller yardımıyla geçmişe, doğaüstü olayların gerçekleştiği dönemlere gidiyoruz". Aslında bu sözler, 19. yüzyılın başlarında giderek baskın duruma gelen bilimsel eğilimi yansıtıyordu. Bilimle, fosillerle ilgilenen ancak dinsel tutuculuğu da korumak isteyen bir eğilimdi bu!

Bugün katastrofik yerbilimci olarak tanımlanabilecek olan Smith, yaşadığı dönemde bilimin dikkatini katmanlara ve bu katmanlardaki fosillere çekebilmişti. Smith evrimci düşünemedi belki ama zamanın sınırsızlığını ve sonsuzluğunu onadı. Onun "zamanı" da Hutton'ınkine benziyordu. Ancak Smith'in zamanı, sokaktaki adam için soyut bir zaman kavramı olmaktan çıkmıştı. Doğa, Yer katmanları içinde "fosil canlı organizmalar" sergisi açmış, geçmiş yaşamın özgün ve öngörülemez biçimlerini sergiliyordu.

Nesli tükenmiş olan yaşam üzerine yapılan çalışmalar artık Yer'in kayalarına ayrılamaz bir biçimde bağlanmıştı. Geçmişe inen merdiven oluşturulmuştu. Bundan böyle, Yer'in kayalarında sergilediği öyküye bakılmaksızın, bugün yaşamda olan herhangi bir canlının filogenetik incelenmesi olanaksızdı. 1831 yılında London Geological Society, "zamanda geriye doğru yolculuğu" olası kıldığını onayarak Smith'e Wollaston Medalini verdi.

Baron Cuvier

Baron Georges Cuvier

Zamana ilişkin "korsan haritasının" son parçası Cuvier'nin elindeydi. Hutton ve Smith fiziksel yerbilimciydi. Omurgalılar taşbiliminin kurucusu olan Cuvier ise karşılaştırmalı anatomistti. Kabuklu deniz hayvanlarının fosilleri bir bütün olarak bulunabiliyorken kara omurgalılarının fosilleri çoğunlukla unufak olmuş, ancak bir ya da iki kemiği işe yarar durumda bulunuyordu. Doğa, ölü olanı korumakla ilgilenmiyordu; onun amacı, bileşenlerini, yaşam yolunda yeni yolculuklara hazırlamaktı. Bulunan küçük bir parçadan nesli tükenmiş olan canlının tanısını yapmak ve günümüzde yaşayan bir canlıyla filogenetik ilişkisini kurmak son derece önemliydi. Cuvier işte bu sanatı doruk noktasına ulaştırdı ve bu beceri bugün bizim kültürümüzün bir parçası oldu.

18. yüzyıla girilirken Scala naturae (varlıklar zinciri) adlı Platocu doktrin canlıların belli bir "plana" göre oluştuğunu ileri sürüyordu. Bu plan, çok çeşitli türlere sahip olmasına karşın tüm canlıların ortak bir fiziksel kökene sahip olduğunu savunuyordu. Cuvier bu "planı" geçmişi araştıran bir yönteme dönüştürmeden önce bir dizi gelişmeler oldu.

1) Avrupa kıtasında dikkatler deniz kabuklarından omurgalıların kemiklerine kayıyordu; 2) Smith, fosillerin katman dizileriyle ilişkisini kurunca, insanlar, hemen hemen tekdüze bir biçim sergileyen omurgasız deniz kabuklarıyla eşzamanlı yaşayan kara canlılarının türünü merak etmeye başladı; 3) Sürekli artan coğrafi bilgilere koşut olarak, "büyük omurgalıların Yer'in uzak köşelerinde gizli kalmış olabileceği" inancı iyice zayıfladı. Canlıların neslinin tükenebileceği gerçeği onandı; 4) Paris Havzasındaki kaya oluşumları üzerine yoğun çalışmalar sürdürülüyordu. Çok sayıda katman ve bu katmanlarda nesli tükenmiş değişik fosiller bulunuyordu.

Kemik yığınlarından nesli tükenmiş canlıların iskeletini oluşturmak görevi Cuvier'nindi. Bu usta anatomist, nesli tükenmiş olan bir uçan sürüngeni yeniden "canlandırdı" ve çağcıl insanın görüşüne sundu. Pterodactyls adı verilen bu sürüngen omurgalılar kendilerini uçmaya uyarlamıştı. Yapısal olarak açık bir biçimde günümüz sürüngenleriyle ilişkiliydi.

Uzun bir uğraştan sonra Cuvier "korsan haritasının" son parçasını Hutton ve Smith'in parçalarının yanına uygun bir biçimde yerleştirdi. Cuvier'nin diğer iki başarısı da Darwin'in evrimci kuramının önündeki engelleri temizleyecekti. Birin-

cisi, Cuvier, Varlıklar Zinciri adlı hipotezi tanımıyle yadsımıştı. Grupların birbirinden ıraksayan anatomik örgütlenmeleri, onların bir tek dizinin öğeleri olamayacağına işaret ediyordu. Cuvier hayvanları dört büyük grupta topladı: Vertebrata, Mollusca, Articulata, Radiata. Dördüncü grup daha sonra yapılan çalışmalar sonunda büyük değişikliklere uğradı. Ancak burada esas vurgu, Cuvier'nin hayvanların taksonomik sınıflamasına getirdiği iyileştirmeler üzerine olmalıdır. Daha da önemlisi, kendisi ayırdına varamamış olmasına karşın, yaşamda, Varlıklar Zinciri hipotezi yandaşlarının savunduğunun tersine, yalnızca bir tek "dizi" olmayıp, birden çok merdivenin bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Cuvier evrim düşüncesini onamadı çünkü evrimci yaklaşımın Varlıklar Zinciri hipotezinin biraz daha "süslü" biçimi olduğunu düşünüyordu. Bugün şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Cuvier, ıraksak evrim kavramına götüren yolu açmıştır. Diğer bir deyişle, artık hiç kimse, varlıklar dizisinin bilmem kaçıncı basamağındaki solucana, dizinin son basamağındaki insana ulaşmaya çabalayan bir yaratık gözüyle bakamayacaktı.

İkincisi, 19. yüzyılda karşımıza evrim kuramı olarak çıkacak olan "dirimsel dizi" hipotezinin geliştirilmesine verilen dürtü Cuvier'nin bulgularından gelmişti. Yazılarının arasında yer alan şu saptama hem döneminin katastrofik-entellektüel havasını hem de bilimsel yöntemini çok güzel yansıtıyor: "Nesli tükenmiş ve yaşamakta olan canlılar arasındaki filogenetik ilişkiler doğa felsefesinin genel ilkelerinden bağımsız olarak tamamen gözlemlerden türetilecektir."

Kemik, katman, pastoral

Bir kemik Cuvier için asla "yalnızca bir kemik" olmadı. Çünkü girintileri ve çıkıntılarıyla, boyuyla ve kalınlığıyla o "yalnız" kemik, diğer kemik ve organlarla uyumlu bir birliktelik sonucunda ortaya çıkmış olan örgütlü bir varlığın öyküsünü anlatıyordu. Cuvier için bir tek diş, pençenin nasıl olması gerektiğine; bir tek tırnak, kürek kemiğinin ne denli yaygın olduğuna işaret ediyordu.

Dağları, ovaları, nehir ve ormanlarıyla bir kara parçası da Hutton için asla bir zamanlar oluşmuş ve unutulmuş "yalnızca kırsal bir kesim" olmadı. O kırsal kesim, yazımı süren yaşam öyküsünün yalnızca bir sayfasıydı; üstelik yazılan da özyaşam öyküsüydü. Sahneyi, buzlanmalar, çağlar boyunca esen tatlı meltemler, yeraltı tanrısı plütonyum ve kızlarının saldığı ısı, dere kenarında büyüyen ve bir parça toprağı sürüklenip gitmekten koruyan ot parçaları yazıyordu. Kırsal kesim doğaldı; katastrofik olaylarla veya gazaba gelmiş bir "doğaüstü kaprisli güç" tarafından değil, bir yandan aşındıran diğer yandan da yenilerini üreten kuvvetlerin karşılıklı etkileşimiyle oluşuyordu.

Benzer biçimde bir katman da Smith için asla "yalnızca bir taş yığını" olmadı. O katmanlar geçmişin karanlıklarına inen merdivenin basamaklarıydı. Tıpkı ambere yakalanmış böcekler gibi merdivenin her basamağı da günümüzde karşılaşmadığımız değişik canlıları yakalamış ve korumuştu.

İnsanın bilgi dağarcığına eklenen bu bilgilerden sonra onu organik değişimin gerçekliğine inandıracak başka ne kalmıştı? Milyonlarca yıl boyunca düzgün bir biçimde akan yaşamın kimi bileşenleri evrim geçirip değişirken kimiyse yok olup gidiyordu. Ancak insanlık, gezegenin geçmişini anlatan bu görüntüyü bir film gibi izleyeceğine, değişik dönemlerinde çekilmiş donuk fotoğraflar olarak algılıyordu.

Demiş ya ozan sevgilisine: "Bilmem ki bu gülüşten ben ne kasdettim sen ne anladın?"

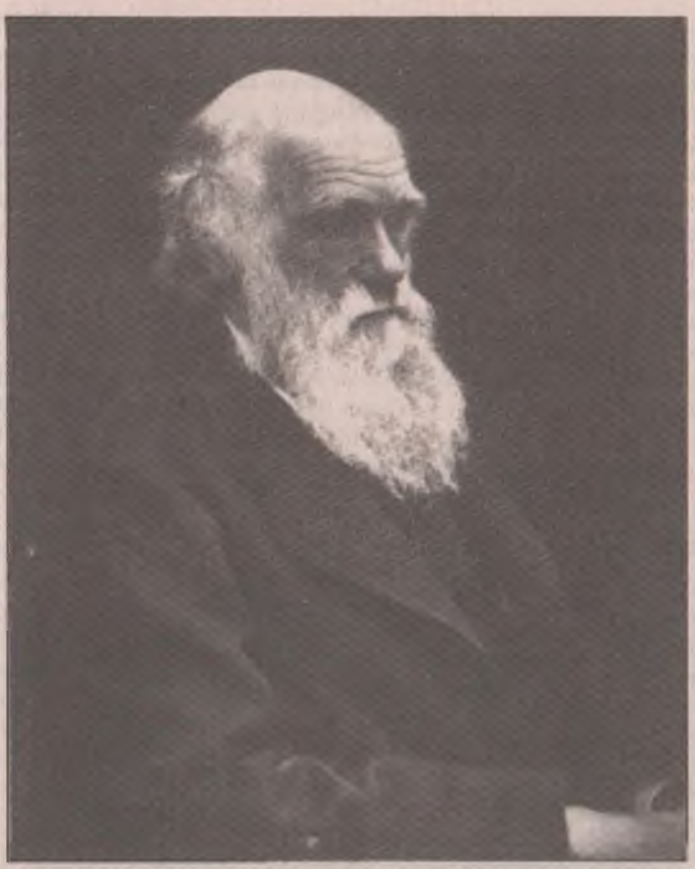

Charles Darwin.

Sıradan vatandaşın bilgisi genişleyip derinleşiyor olmasına karşın hem kendisi hem de kendisine bu değerli bilgileri sunan bilim insanları çocukluklarından beri kendilerine işlenmiş olan dogmalara bağlı kalmayı yeğliyorlardı. Kayalarda yatan nesli tükenmiş canlılarla bugün yaşamda olan canlıların fiziksel ilişki içinde olduklarına kesinlikle inanılmıyordu. Cuvier, özellikle kara yaşamının giderek daha karmaşıklaşan yapısını sergilediğinde, bu gerçek daha geleneksel düşünenlerin usunda hemen, "insana doğru ilerleyen bir dizi" olarak algılanıyordu. Dizi, evrenin mimarının tasarımıydı: önceden biliniyordu ve tasarlandığı gibi ilerliyordu. Dizi öğretisi Varlıklar Zinciri öğretisinin bazı özelliklerini sergiliyordu. Dizi öğretisi, insan özekli bir öğretiydi. Bu öğretinin yandaşları yaşam sürecinin amacının insan olduğuna inanıyor herşeyin ona işaret ettiğini savunuyorlardı. Bu arada dizi öğretisi, varlıklar zincirini zamansallaştırmanın olası olduğuna, onu gerçek anlamda evrimci bir hipotez yapmaksızın geçmişe doğru uzatılabileceğine işaret ediyordu. Bu öğretide organik varlıkların sahneye sırayla çıktığı, herbirinin katastrofik bir biçimde veya belki de doğaüstü güçlerin uyarttığı jeolojik felaketlerle ortadan kalktığı savunuluyordu.

Gezegenin geçmiş bitki ve hayvanlar dünyasının tasarlanmış olan birliği ve bütünlüğünde filogenetik bir ilişki olmadığı ancak bu tarih sahnesine çıkışta maddi temelden daha üst düzeyde, ruhsal düzeyde bir ilişkiden söz ediliyordu. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, diziciler ruhsal evrimi, varlıkların gerçek fiziksel değişikliklerinden önce onamıştı!

19. yüzyılın Darwin öncesi yarısında geleneksel Hıristiyanlık öğretisiyle romantik Alman felsefesinin karışımını görüyoruz. O dönemin yeni biliminin kavram ve bulguları, "Yaratıcının tasarımı" öğretisine yamanıyordu. Bu düşüncenin büyük bir bölümü 18. yüzyılın son dönemlerindeki Alman romantik yazarlarından türemiştir. Gode von Aesch'in işaret ettiği gibi, Almanların tüm felsefe okulları dünyayı, "tanrının veya doğa kitabının dili olan dev bir hiyeroglif dizgesi" olarak görüyorlardı. Aynı Alman filozofları insanı organik dünyanın "mikrokozmozu" olarak tanımlıyor, insanın embriyonik gelişmesinin, "hayvanların insanın fetüs aşaması olduğu" gerçeğini

yansıttığını savunuyorlardı.

Bu kavram, Darwin sonrası dönemde bazı ırkçı düşüncelerin kökenini oluşturacaktı. En üst insan türü olarak Caucasian'ın embriyonik veya emziklik bebek aşamasının diğer "alt düzey ırkları" andırdığı savunuldu. Yaşamı boyunca varlıklar dizisi öğretisinin savunucusu olan ve Darwin ile sonuna dek savaşan Louis Agassiz, insan özekli dizi hipotezini sonuna dek savunmuş, "dizinin son terimi" olan insanın tarih sahnesine çıkışıyla Yer'in tarihinin tamamlandığını ileri sürmüştür: "Anatomik kanıtlardan yola çıkarsak, insan varlıklar dizisinin son öğesidir. Plana göre onun ötesinde maddi bir gelişme sözkonusu olamaz."

Sir Charles Lyell - Uniformitarian ilkenin canlanışı

Cuvier ününün doruk noktasındayken Fransa ve İngiltere'nin önde gelen yerbilimcileri katastrofik hipotezi savunuyorlardı. Tam bu sırada genç bir yerbilimci, Charles Lyell (1797-1875) *Principles of Geology* adlı bir kitap yayımladı. Kitap, o dönemin baskın yerbilim öğretisini ortadan kaldırmayı ve yerbilime bir kez daha sınırsız zaman ve doğa kuvvetleri kavramlarını sunmayı amaçlıyordu. Lyell'ın bilim dünyasındaki çok önemli yerini belirleyen etmenler, yerbilim dünyasında yarattığı düşünce değişikliği ve Charles Darwin'in yaşamını derinden etkilemiş olmasıdır.

Sıradan vatandaş zaman ve çok uzun zaman dilimleri boyunca etkiyen doğal kuvvetler kavramlarını gözden geçirmiş olmasaydı Darwin'in evrim hipotezi kolay kolay onanamazdı. Dahası, Lyell'ın kitabının etkisi altında kalmasaydı Darwin'in kuramını oluşturması ve ileri sürmesi büyük bir olasılıkla gerçekleşemeyebilirdi. Ancak çok tuhaftır ki, Lyell'ın yerbilim alanında kazandığı utku, daha sonra Darwin'in dirimbilim alanında kazanacağı utku denli büyük olmasına karşın, yaşamının son yıllarına dek evrimci düşünceyi onamadı. Oysa bugün baktığımızda evrim, Lyell'ın sunduğu düşünce dizgesinin doğal sonucu olarak görülüyor! Varlıklar dizisini savunanların ardı ardına gelen organik dünyasının, "yelkovanın o görünmeyen ancak şaşmaz hızıyla ilerleyen bir dünya olduğu" gerçeğini ortaya atma görevi Darwin'in olacaktı. Daha önceleri ünlü gökbilimci Halley, 1717 yılında, Güneş dizgesinin uzayın belli bir köşesinde kararlı bir biçimde demirlemiş olmaktan çok devasa bir yıldızlar dizgesi içinde belli bir yöne doğru sürüklendiğini bulmuştu.

Artık Darwin yalnızca insanın değil tüm yaşamın değişim içinde olduğunu, kiminin yaşama yükselirken kiminin neslinin tükenmekte olduğunu, evrim geçirdiğini, değiştiğini duyurmaya hazırdı. Ne Yer'deki canlı yaşam ve bir bütün olarak evren 18. yüzyıl dünya görüşünün savunduğu gibi kararlı dizgelerdi, ne de varlıklar dizisi, 19. yüzyıl düşünürlerinin sandığı gibi son terimi olan insanı tarih sahnesine çıkarma göreviyle yüklü bir tasarımdı!

Darwin, Lyell'ın *Principles of Geology* adlı kitabının ilk baskısını Beagle'da okudu. Yolculuk dönüşünde Lyell'ın hayranlarından biri oldu. Darwin çok iyi bir gözlemci ve de kitap kurduydu; bu yadsınamaz. Ancak Lyell'ın erken

Charles Lyell.

dönem çalışmalarını okuyanlar onun Darwin'in evrimci kuramına çok yaklaştığını hemen göreceklerdir. Eğer Lyell, doğal seçim ilkesini kitabının güdücü ilkesi yapsaydı, Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabı Lyell'ın *Principles of Geology* adlı kitabından rahatlıkla türetilebilirdi!

Darwin'in kuramının ilk özetinde Augustine de Candolle'den alınmış olan bir alıntı göze çarpmaktadır: "Doğanın savaşı". Darwin, *Türlerin Kökeni* adlı kitabında da Fransız botanikçisi Candolle'e gönderi yapıyor. Darwin'in "varolma savaşımı" (struggle for existence) kavramını Malthus'dan aldığı savunulur. Bunun doğru olduğu söylenemez. Darwin'in kendisi Fransızcasının çok iyi olmadığını yakın çevresine söylemiştir. Diğer yandan Lyell'ın kitabına sıkça başvurduğu bilinmektedir. Kitabının üçüncü cildinin otuzbeşinci sayfasında Lyell, Candolle'e gönderiler yapmaktadır. *Türlerin Kökeni* adlı kitabının ilk baskısında da Darwin, "De Candolle ve Lyell tüm organik varlıkların acımasız bir yarış içinde olduklarını göstermişlerdir" diyerek "varolma savaşımı" kavramının kaynağına işaret etmiştir.

Sir Charles Lyell "varolma savaşımı" ilkesinin, türlerin neslini tüketen yıkıcı yanını tamamen kavramış olmasına karşın bu ilkenin yaratıcı yanını kavramakta aynı beceriyi gösterememiştir. Ancak onun "günümüzde tanık olduğumuz kuvvetlerin geçmişte de işlerlikte olduğu" yönündeki inancı sarsılmaz bir ilkeye dönüştü. Nesli tükenmiş olan Paleozoik deniz artropodlarından olan Trilobitlerin gözleri üzerine yaptığı incelemelerden, "o dönemlerde de okyanuslar bugün olduğu gibi ışık ışınlarını geçirecek denli saydamdı. Atmosfer de saydamdı ki ışınlar denize dek ulaşıyordu. Bu demektir ki Güneş o zamanlar da çevresine ışık veren bir gök cismiydi" ve benzer çıkarsamalar yapmıştır. Sir Charles Lyell fosil yağmur damlalarını inceleyen ilk araştırmacıdır. "Bu damlaların boyutları bugünkü yağmur damlalarının boyutlarına benzemektedir" saptamasıyla, jeolojik zamanın tanıdığı en eski dönemlerdeki atmosferin yoğunluğunun bugünküne denk olduğu sonucunu çıkarıyordu.

İşte, katastrofik yerbilim doktrininin yavaş yavaş sönmesine neden olan kanıtlar böylesine dikkatli ve inatçı gözlemler sonunda gerçekleşiyordu. Sir Charles Lyell'ın bu başarıları sonunda bir tarih bilimcisi 1835 yılında şunları yazıyordu: "Doğanın bugün gözlediğimiz kuvvetlerinin sınırsız zaman içinde işlerlikte olduğunun gösterilmesi üzerine, Yer'in evrimini kuyruklu yıldız çarpması, Nuh tufanı, vb. gibi doğal felaketler veya doğaüstü etmenlerle açıklamaya gerek kalmayacak". Lyell, "varlıklar dizisi" adlı Hıristiyan doktrininin baskın olduğu dönemden arda sağlam kalan ve daha sonra Darwinci olan bir bilim insanıdır.

Non-Progressionism

James Hutton Yer'i, kendi kendini ayarlayan, kendini yenileyen ve sınırsız zaman boyunca varlığını sürdüren bir özdevimli makine olarak görmüştü. Hutton kendinden önceki dönemlerde oluşturulmuş olan bir dizi evrenbilim söylencesine ve Yer'in oluşumuna ilişkin kuramlara ilgisiz kaldı. Hutton'a göre bu çabalar

söylencesel ve kanıtlanamaz çabalardı. Hutton'ın oluşturduğu dizgenin tutarlı olabilmesi için Yer'in süregelen oluşumuna doğaüstü, gizemli veya açıklanamayan kuvvetlerin bulaşmaması gerekiyordu. Gezegenimizin yüzeyini aşındıran ama aynı zamanda yeni yüzeylerin oluşumunu sağlayan kuvvetler, bugün mimari yeteneklerine tanık olduğumuz rüzgar, don, akarsular ve o dönem için gizemli olan Yer'in iç ısısıydı. Organik yaşam Hutton'ın ilgisini çekmemişti. Yalnızca sınırsız geçmişe doğru uzandığını onamıştı. Yine Hutton zamanında türlerin neslinin tükeneceğine veya türlerin giderek daha karmaşık yapılar kazanacağına ilişkin kanıtlar henüz toplanmamıştı.

Sir Charles Lyell, *Principles of Geology* adlı kitabını yazmaya başladığı sıralarda uniformitarian ilkeyi onamış bir bilim insanıydı, ancak koşullar Hutton'ın 1780 yılında karşılaştığı koşullardan farklıydı. Lyell'ın çalışmalarını yürüttüğü yıllarda canlıların neslinin tükendiğine ilişkin kanıtlar birikmişti. Daha da önemlisi, katastrofist yerbilimcilerin insan özekli "varlıklar dizisi" felsefesi, Hutton'ın uniformitarian ilkesinin antitezini oluşturuyordu! Tarihsel açıdan baktığımızda "varlıklar dizisi" evrimci kuramına giden yolda dev bir adım olarak görülebilir. Ancak Lyell'ın döneminde, 1830'lu yıllarda, bu doktrin tıpkı katastrofizm gibi bilimsel ilkelerde gerileyişi ve yerbilime doğaüstü etmenlerin sunuluşu çabalarını simgeler. Uniformitarian yerbilimi savunan Lyell'ın aynı zamanda "varlıklar dizisi" öğretisini onaması beklenemezdi. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi bu öğreti, katastrofizmin durumbilimdeki dengiydi. Bu zor koşullar nedeniyle Lyell'ın konumu en baştan beri çelişkili değilse bile belirsizdi.

Yerbilimde katastrofist doktrine karşı belirgin bir tutku kazanmış olmasına karşın mutluluğu doyasıya tadamıyordu. Organik değişikliklere ilişkin yadsınamaz bilgiler giderek artıyordu. Bunları görmezlikten gelmek olanaksızdı. Varlıklar dizisini savunan birisi için bunlara, "özel yaradılış" veya "Tanrının el atması" biçiminde bir açıklama getirmek son derece kolayken, tüm yaşamı canlıların neslinin tükenişine ve bir üst düzeyden olmak üzere yeniden yaradılışına karşı çıkmakla geçmiş olan birisi için sürekli sıkıntı kaynağı oluyordu. Katastrofizmin geçersiz olduğunu savunan Lyell'ın karşısına çözülmesi çok zor bir sorun çıkıyordu. Bu sorun Hutton'ın karşısına çıkmamıştı. Karşıtları ondan, yalnızca inorganik dünyadaki değişiklikleri değil aynı zamanda organik dünyadaki değişiklikleri de uniformitarian ilkeler temelinde çözmesini bekliyorlardı! Diğer bir deyişle Lyell ya canlılar dünyasına el atan gizemli veya doğaüstü güçleri açıklayacak ya da gezegenimizin de bir zamanlar bilinmeyen kuvvetlerce yoğurulduğunu onamak zorunda kalacaktı.

Bu aşılması çok zor bir engeldi. Darwin tarafından ortaya atılmamış olmasına karşın artık kendisini yavaş yavaş duyumsatan "evrimci" ilerleme düşüncesini, doğaüstü çila çekilmiş varlıklar dizisi öğretisi sandığından yadsıdı. Tuhaftır ki, organik değişiklikleri doğal kuvvetler cinsinden açıklamaya çalışırken, organik değişiklik düşüncesinin kendisini yadsıma noktasına geldi! Yukarıda da değindiğimiz gibi Lyell'ın durumu en başından beri zor ve karışık bir durumdu. Organik değişikliklere doğal bir açıklama getirmek amacıyla bu değişikliklere neden olan kuvvetler üzerinde yoğun araştırmalar başlattı. Bu çalışmalar daha sonra Darwin ve çalışma arkadaşı Wallace'ın çok işine yarayacaktı.

Nicholas Copernicus.

Uniformitarian okulun tüm üyeleri doğaüstü veya bilinmeyen kuvvetlerin evrene el atmalarını yadsıdılar. Bu okul, zamanın sınırlı olduğunu, evrenin doğaüstü el atmalarla önceden belirlenmiş bir yöne doğru ilerlediğini yayan Hıristiyan öğretisine karşı yürütülmüş olan bir başkaldırıyı simgeler. Bu okul, evrene uygulanan Newtoncu yaklaşımı Yer'e uygular ve Yer'in de doğa kuvvetlerinin etkisi altında aynı ilkelerle kendi kendini ayarlayan, yenileyen ve kendi bağrından yeni varlıklar üreten özdevimli bir makine olduğunu savunur. Kuvvetlerin sürekliliği ve zamanın sınırsızlığı kavramlarıyla evrimci düşünceye büyük katkılarda bulunmuştur. Malthus'un seçim ilkesini ustaca uygulayan Darwin, uniformitarianların gereksinimi olan gözlenebilir "doğal" kuvveti sağlayarak, doğaüstü el atmalara karşı duydukları korkuyu böylece ortadan kaldırmış oldu.

Non-uniformitarian evrenbilim

İnsanlık, tarihi bilimin ilgili dallarından ait olduğu teoloji alanına "sürdükle-

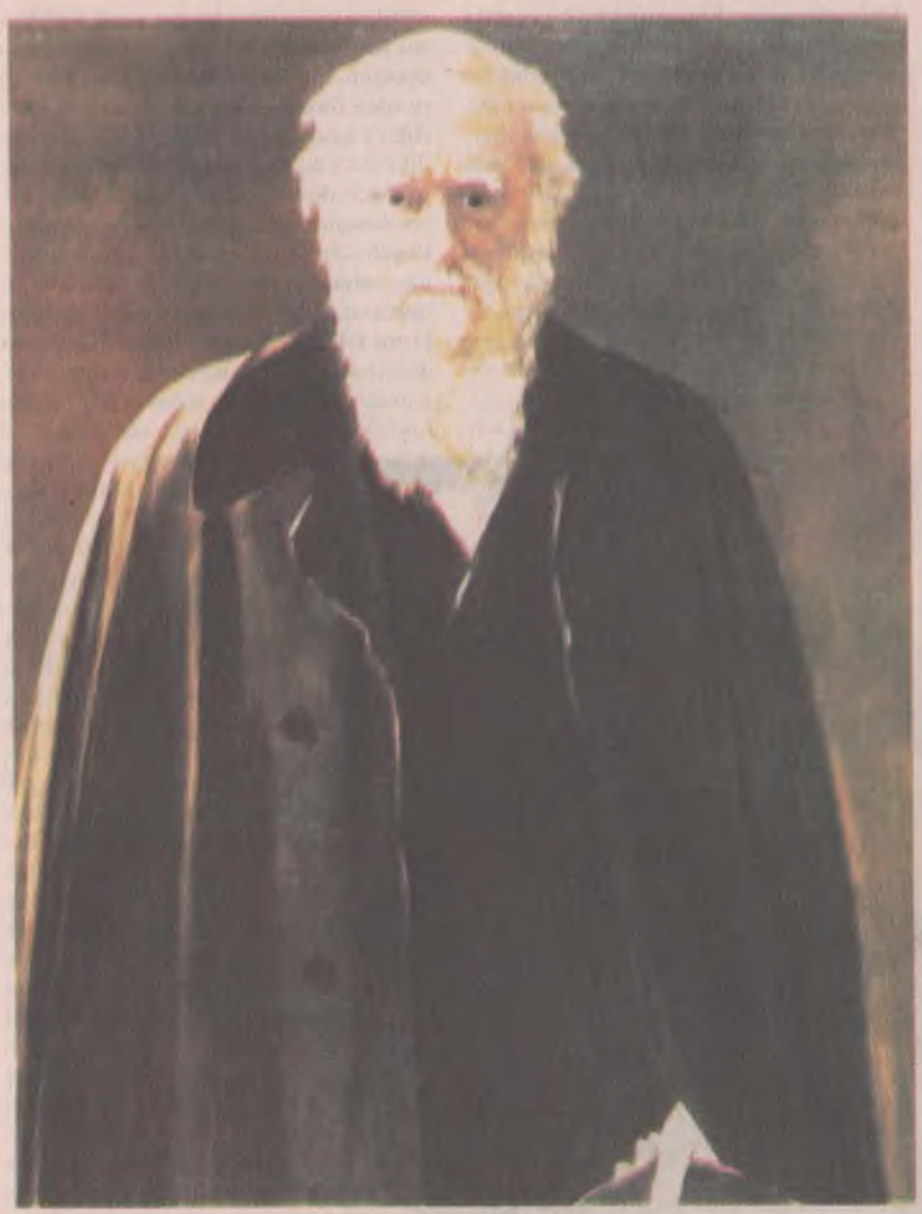

Charles Darwin.

ri" için Uniformitarian yerbilimcilere ve evrimci dirimbilimcilere çok şey borçludur. Bu bilim insanlarından öğrendiğimiz ilkeler, geçmişi görebilmek onu yeniden gözler önüne serebilmek ve günümüzü nasıl yoğurduğunu anlayabilmek için bugün. Güneş'in altındaki herşeyin yeni olduğunu ve "zaman oku" yönünde geriye dönmemecesine ilerlediğini, zamanın çevrimsel değil, geri dönüşsüz ve yaratıcı olduğunu onamamızı gerektiriyor.

Darwin kendinden önceki entellektüel akımları durgun ancak derinden akan bir ırmakta buluşturma becerisini gösteren bir bilim insanıydı ve alçakgönüllüydü: "Ben, benden sonrakilerin otobana çevireceği bir patika açtım". Evet, bugün otobanda giden bizler geriye dönüp patikayı açanları bir yandan sevgi ve saygıyla anarken diğer yandan da, "Varolma savaşından' 'doğal olarak seçilmiş' bir biçimde çıkan türler Malthus ve Darwin'in 'günahlarının' çocuklarıdır. Bu bilim insanları 'varolma savaşımının' yapıcı ve üretken yanını görememişlerdir. Çağcıl dirimbilimciler evrimi 'türlerin yetersiz besin depoları için verdikleri savaşım olmaktan çok, toplam besin depolarını arttıracak ve böylece paylarına düşen besinleri alacak biçimde gelişmeleri' olarak tanımlamaktadırlar" saptamasını yapmadan edemiyoruz. Ancak bu başka bir yazının konusu.

Beagle ile dünya turuna çıkmadan önce Darwin evrim hipotezini oluşturmuştu bile! Ancak bu hipotezi "alan çalışmasında" kişisel gözlemleriyle doğrulamak istiyordu. Darwin'i Darwin yapan davranış, hipotezinin sınanması konusunda gösterdiği istekti.

Leonardo, Kepler, Hutton, Smith, Cuvier, Lyell ve Darwin gibi bilim insanlarının ortak bir yanı vardı: Sınırsız bir zaman içinde evrim geçiren doğayı, bugün burada gözlediğimiz kuvvetlerin etkileşimi cinsinden açıklamak ve gerekirse bu bilgiler ışığında geçmişe inen basamağın merdivenlerini oluşturmak.

Platocu Evrenbilimciler

Kuramsal evrenbilimcilerin izlediği yol ise yukarıda değindiğimiz uniformitarian yöntemin tam tersidir. Bu nedenle bilimsel olmaktan çok söylencesel, dinsel ve metafiziktir; kısırdır! Büyük Patlama adlı söylencede zaman 15 milyar yıl ile kısıtlanır; zamana bir başlangıç biçilir! Sonra merdivenin "ilk" basamağından başlayıp günümüze doğru gelmeye çalışırlar. Platocu evrenbilimcilerin zaman yolculuğunda önünüze bir dizi "mitolojik kahraman" çıkar; Sahte vakum, negatif basınç, stringler, tüm renk ve lezzetleriyle baryonik olmayan karanlık madde, vb. Oysa ki bilim, tanımı gereği algılayabildiği, ölçebildiği niceliklerle ilgilenir, hayaletlerle değil!

Büyük Patlama senaryosunun evrenin evrimine getirdiği yorum bilimsel uniformitarian ilkeler temelinde değil, bilimin antitezi olan Platocu ilkeler temelinde olmuştur. Büyük Patlamanın insan özekli düzmecesi, Hıristiyanlığın doğmalarından biri olan ex nihilo ile evreni hiç yoktan yaratır. Böylece zamana bir "başlangıç" biçer. Daha sonra evrenin evrimini dinsel yazgıcı ve kötümser varoluşçu bir çizgide sürdürür. Tamamen seçime bağlı, doğal olmayan ilk koşullarla başlayan evrende zaman oku ya çevrimseldir ya da düzenden karmaşaya, ısı ölümüne, bozulmaya doğru işaret eder! Büyük Patlama düzmecesinde ilerleme yoktur, örgütlenme yoktur, dinsel doğmaların kangren edici prangalarından kurtulma çabası yoktur!

Evrimin ölçütü

İlerleme, evrim, vb. kavramların nicel ölçütlerini veremezsek bu kavramlar soyut felsefi kavramlar olarak kalır. Oysa ki genel olarak bilimin ve özel olarak da fiziğin amacı, geliştirdiği kavramları somuta indirgemektir. Bilgi, teknoloji aracılığıyla somuta indirgenir ve insanlığın hizmetine sunulur. "İnsanlığın bugüne dek olan tarihi, metin araçlarının tarihidir."

Evrenin evrimini, insanı da kapsayacak biçimde, en geniş anlamda tanımlamamız gerekirse üç alandan sözetmeliyiz:

Evrim, 1) "ruhsal olarak", kişinin dinsel öğretilerin ve metafiziğin dumura uğratıcı etkilerinden olan uzaklığıyla; 2) özdeksel olarak artan erke (enerji) akısıyla ve 3) toplumsal olarak, varolanı değiştirme savaşımına etkin ve örgütlü katılımıyla ölçülür. Birinci ve üçüncü maddeleri bırakarak ikinci maddeye bir sonraki yazıda değinmeye çalışacağım.

Bilim ve ütopyacılar

HAYDİ TATİLE

1. Dönem: 8 -15 Ağustos
2. Dönem: 15-22 Ağustos

Katılan yazarlarımız:

Ali Nesin, Muazzez İlmiye Çığ, Alâeddin Şenel, Eren Omay, Rennan Pekünlü, Savaş Emek, Aykut Gence, İsmail Duman

YER: İZMİR ÜRKMEZ ÜTOPYA TATİL KÖYÜ

Ücret: 1 hafta için; 23 milyon TL.
(Yatak + Kahvaltı + Akşam yemeği)
12 yaş altı için yüzde 50 indirim

Katılım ve Bilgi İçin:
Nesrin Timur (0212) 213 80 29 - 30

Rezervasyon için; 5 Temmuz'a kadar Türkiye İş Bankası Mecidiyeköy Şubesi 1089 0429660 nolu Metin Aktaş hesabına kişi başına 10 milyon ödenmesi gerekmektedir.

Bilinmeyen ya da bilinmek istenmeyen Ön-Türk Uygarlığı

Ön-Türk Uygarlığı, Batılılarca kaybolduğu sanılan büyük uygarlıktır. Orta Asya çöl değildir. Avrasya, Orta Asya, Moğolistan'a kadar 5 içdenizle kaplıdır. Türkler tarihe göçebelikle değil, yerleşik uygarlıkla, kurmuş oldukları kentlerde başlamışlardır.

Haluk Tarcan (*)

Ön-Türk Uygarlığı, kaybolduğu sanılan büyük uygarlıktır. Bu nitelik ilk defa, Kazım Mirşan'la Sorbon'daki konferansımızda, Ön-Türkler'in Fransa'da Vichy kenti yöresinde Glozel'de bulunmuş olduklarını ortaya koyan, bu konferansı organize eden Profesör Liris tarafından ileri sürülmüştür: "Öyle sanıyorum ki" demişti, "Ön-Türk Uygarlığı kaybolduğunu sandığımız büyük uygarlık olacaktır..."

Batının çıkmazları

Avrupa, bütünüyle Batı, müspet ilimler yolunda yürüyerek, icadlar ve keşifler sayesinde büyük adımlar atmış, sömürgecilikle zenginleşmiş, bunun sonucu kendisinde, bazen hastalık derecesine kadar varan bir üstünlük duygusu meydana gelmiştir. Gelmiştir ama bugüne kadar, tarihinin, dilinin kökenlerini -bütün ileri sürülen iddialara rağmen- su geçirmez bu şekilde tespit edememiştir.

Önceleri Hint-Avrupa Uygarlığı denirken, bu uygarlığın, Sanskrit tarih ve uygarlığından kökenini aldığı ve bütün Batı ülkelerinde geçerli olduğu inandırıcılıktan çok uzak kalmış, tam tersine, ortaya bir tür dağınıklık, sistemsizlik çıkmıştır. (1) Bundan vazgeçilerek sadece Hint-Avrupa dilleri çerçevesi muhafaza edilmiş, müşterek uygarlık fikrinden vazgeçilmiştir. İndus Vadisi'nde hareket noktasını bulan fikir, kökenini Hindistan topraklarında bulamayınca bu defa, Avrasya steplerindeki Kurgan halkının dili köken sayılmış... Kurgan sözcüğü, Rusça sanılarak!..

Bu da araştırmacıları tatmin edememiş, Hint-Avrupa dilinin kökeni Anadolu'ya Doğu ve Orta Anadolu'ya yerleştirilmiştir... Anadolu'da, dip kültürün -Avrasya'da olduğu gibi- Ön-Türkler'e ait olduğu bilinmeden, düşünülmeden, Ön-Türk olasılığı akıllarından geçmeden...

Avrupa tarihi, günümüze en yakın olan tarihtir. Örneğin, Fransa'nın tarihi +500'lerde, Almanya'nın -100'lerde başlar ('+' MS, '-' MÖ anlamında kullanılıyor). En eski tarih Antik Yunan'a, günümüzden 2700 yıl öncesine aittir ve de kökeni hâlâ mitolojiye dayanır... Grekler kimdirler nereden gelmişlerdir, mutlak değerde verilen hiçbir bilgi yoktur; onlar, ancak kuzeyden geldiklerini bilirler, ama nereden hangi tarihte?

Antik Grek Uygarlığı keşfedildiğinde Batı, onun bir mucize olduğuna inanmış; en yüksek değerdeki düşünceleri, felsefe ve edebiyata ait bütün güzellikleri, siyasal fikirleri ve kuruluşları bu mucizenin mutlak ürünü sanmıştır; dünya tarihinin onunla başladığı tartışmasız kabul edilmiştir. Genel olarak, günümüze kadar bu temel üzerinde yürünmüş; Ege'ye, Anadolu'ya, Ortadoğu'ya, Akdeniz'e bu açıdan bakılmış, bu bakış açısı değiştirilmek istenmemiştir...

Bu heyecan bütün kudretiyle devam ederken Anadolu'da -2000 tarihli Hitit Uygarlığı keşfedilmiş, eski Mısır'la -3000'e inilmiş, Girek yazısından önce ve çok daha eski bir yazı, hiyeroglif bulunmuş. Mezopotamya Kutası'nda -5000'ler etrafında kutuplaşan, yüksek değerde başka uygarlıkların varlığı, bir başka yazı, çivi yazısı ortaya çıkmış... Bununla da kalınmamış, Ortadoğu'da Jeriko kenti ile -7000'lere inilmiş, aynı tarihi yaşayan Çatalhöyük ile Anadolu, evrensel uygarlıkların başlangıcına yerleşmiştir. Bu seride Fenike yazısını unutmamak gerekir.

Mucize yoktur, sentez vardır

Biz, bu seriye bir yenisini daha ilave ederek, -8500'lerde (2) Orta Asya'da doğmuş olan Ön-Türk Uygarlığı'nı dünya tarihçilerine sunacağız. Hemen bildirmek isteriz ki, sunacağımız gerçeklerin mucizelerle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü,

mucize yoktur, sentez vardır. Biz tarihten, tarih araştırmalarının önümüze sermiş olduğu gerçeklerden ders alarak, zaman ve mekanda, çok yönlü ve değişik değerlerdeki gelişimler ve bu gelişimlerin birbirine olan etkileriyle sentezler oluştuğunu, temel prensip olarak kabul etmiş bulunmaktayız. Örneğin, Grekler, kendilerine "Helen" denmesini isterler, Avrupa demek olan "Hellotis"in kafalarda yapacağı çağrışımı göz önünde bulundurarak!... Aslında, Ptolomeus'tan öğreniyoruz (3), Hellen, Doğu Akdeniz sahil halkına toptan verilen bir addır: Mısırlı, Fenikeli, Anadolulu, vb. bu kavramı oluştururlar. Demek ki, Grekler'in kendilerine mal ettikleri bu ad, tam anlamıyla bir "sentez"dir. Sentez kavramından hareketle, Antik Grek Uygarlığı'nın bizim için değeri, mucize değil harika bir sentez oluşundan gelmektedir.

Sentez bir bileşimdir. Her uygarlık bu sentezdir, uygarlıklar sentezler sayesinde oluşurlar.

Bir türlü okunamayan yazıtlar

Batı; Hitit, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu Uygarlıkları karşısında, araştırmalarını Antik Grek dışına kaydırmak gereğini duymuş ve bundan yeni disiplinler doğmuştur: Egyptoloji, Sümeroloji, vb..

Antik Grek'ten sonra bulunmuş olan uygarlıkların dışında, Batı'nın karşısına Ortadoğu, Avrupa, Asya ve Anadolu'da ve öteki kıtalarda, çok sayıda kaya resimleri, bilmecemsi diyebileceğimiz sembolşekiller ve yazılar çıkmıştır. Bu bulguları açıklayabilmek için Batılılar'ın ileri sürdüğü çözümlerin hareket noktası genelde, Antik Grek Uygarlığı dil ve yazısı, ve doğal olarak kendi dünya görüşleri olmuş, hatta kendi siyasal ve ekonomik çıkarları da bu araştırmalarda etkisini göstermiştir.

Avrupa uygarlıklarının kökenini, İtalyan Alpleri'ndeki Kamunlar Vadisi'nde, buradaki kaya resimlerinde ve yazılarda, aynı zamanda İtalya'da -7. yüzyılda aniden ortaya çıkan (çıktığı sanılan!) Etrüskler'de aramışlar, 54 satırlı Cippus Yazıtı bulunduğunda, uçaklardan kağıtlar atmışlardır. (4) İşte kökenimiz bu yazıtla tamamen anlaşılacaktır demişler... Fakat, en başta Etrüskler olmak üzere, karşılarına çıkan yazıları Grek ya da kökeninde Grek Alfabesi'nin var olduğunu sandıkları Latin Alfabesi'yle çözmeye çalışmışlar (hâlâ da bu yolla çözmek için uğraşanlar çoğunluktadır)... Sonuç: 1788'den beri Etrüsk yazısını okuyamamışlardır.

Avrupa'daki okunamamış olan yazılar sadece Kamunlar Vadisi ve Etrüskler'deki yazılardan ibaret değildir. Tuna Nehri'ni izleyerek, Güney Avrupa'ya kadar ilerleyen yüksek vadilerdeki kaya resimleri; Pireneler'den Atlas Okyanusu'na kadar uzanan öteki vadiler; İspanya, Portekiz ve Fransa'daki mağaralarda bulunan yazılar, bu okunamayan yazılardandır... Grek ve Latin Alfabeleri'nin hiçbir çözüm şekli olmadığını görenler, bu sefer Fenike Alfabesi'ne dönmüşlerdir ki, bu yolu deneyenler haklıdırlar, çünkü Fenike Alfabesi'yle Fransa'da Vichy kenti yöresinde bulunan Glozel Yazıtları, Portekiz ve İspanya Yazıtları arasında büyük benzerlikler vardır. (5) Ama gene, bu benzerliklere rağmen bu yazıtlardan hiçbiri okunamamıştır.

Antik Grek'teki Pelasg Yazısı, Ege Bölgesi'ndeki yazılar, Anadolu, Ortadoğu, Orta ve Üst Asya... yazılarının hiçbiri okunamamıştır. Çünkü her seferinde, okuma gayretleri, Antik Grek yazısı etrafında kutuplaşmış; ayrıca Antik Grek yazısının kökenini araştırmak düşünülmemiş, düşünülmek istenmemiş, yeni sorunlar ortaya çıkmasından korkulmuştur. İşte bu şartlarda Batılı araştırmacılar bu yazıların ölü bir ırka ait, ölü bir dili ifade eden, ölü bir yazı olduğuna karar vermişlerdir.

Günümüzde, Etrüsk Yazısı'nı, Likya Yazısı'nı okunmuş olduğunu iddia edenler vardır. Bu okunduğu iddia edilen yazıtlardan hiçbiri baştan sona kadar okunamamış, arada sırada bir kaç kelime -yakıştırma yoluyla- anlamlandırılmıştır. (6) "Kral ... için ... mabetle ... ev ... sonra ... bu sonuncu ..." şeklinde kopuk kopuk kelimeler ileri sürmüşlerdir. Ya da, daha yazıyı okuyamadan -büyük bir ciddiyetle!- alfabe tertibine girişilmiş ve çözüm getirmek yerine; yeni, çeşitli güçlükler icad etmişlerdir.

Örneğin, Etrüsk konusunda çalışan her araştırmacı ayrı bir Etrüsk Alfabesi tertip etmiş ve bunlar uluslararası kongrelerde "en yüksek bilimsel seviyede büyük bir ciddiyetle" tartışılmıştır... Ama, sonuçta Etrüsk yazısını deşifre etmek yerine, alfabe sayısınca çıkmazlara sapılmıştır, sapılmaya devam edilmektedir.

Işık doğudan gelir

Bütün bilim dünyasında "slogan" haline gelmiş olan bu cümleyi, Latinler söylemişlerdir, çünkü kökenlerinde büyük Etrüsk Uygarlığı vardır ve Latinler, Etrüskler'in doğudan geldiğini bilirler... Ama, hangi doğudan?

Batılı araştırmacılar bu "doğu"nun yerini tespit etmek istediklerinde karşılarına daima Orta Asya çıkmıştır! Baştan aşağıya çöl olan Orta Asya... Oysa, ısrarla savundukları prensibe göre, uygarlıklar su kenarlarında, büyük su örtülerinin yarattıkları, her tür bitki ve hayvanın bol bulunduğu ortamlarda doğarlar... Üstelik bu çöllerde yaşayanlar "Türktürler", hem de bilgileri ancak "çoban" seviyesinde olan göçebe sürüleri?!... Profesör Sina Akşin de bu fikirdedir... (7)

Karar refleks halinde alınmıştır: Bunların evrensel uygarlıkla ilgisi olabileceğini bile düşünmek, "abesle iştigaldir" (boşuna çabadır).

Düşünülmek istenmeyen gerçekler

Jeolojik veriler, bu çöllerin "vaktiyle" büyük birer deniz olduğunu gösteriyordu. Bu çöllerde, çadırlarda, obalarda yaşayan göçebeler dışında, kentliler de vardı ve bunların yaşadıkları kentlerin tarihi, eskilere iniyordu... Ama, ne kadar eskiye, onu hiç kurcalamamak en iyisiydi! Orta ve Üst Asya'da yaşayan ve çoğunlukta olan bir "Türk kitlesi" mevcuttu... Hatta, bu kitlenin devamı Avrasya'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da görülüyordu. Bu kitlenin bu kadar geniş alana yayılmış olmasını sadece Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamak, bilimsel değer taşıyabilir miydi? Bütün bunların dışında Batı'da topla-

mun sayısı ve yeri, kültür seviyesi ne olursa olsun, her tür "kültür adacıkları"nı bile dikkatle incelemek ve ona zaman ve mekanda belirli bir yer vermek prensibi daima geçerliydi... Pigmeler, Zululer, Messailer, vb. derinlemesine genişlemesine inceleniyor, araştırmalar devam ediyor, her seferinde yeni bulgular eskilerine ilave ediliyordu. Oysa, Orta Asya'da sayısı daima küçültülerek verilen ve tarihin "eski dönemlerinden beri" buradan ayrılmamış olan Türk kitlesi ve bunun - kültür seviyesi ne olursa olsun- kültürü, dili, Batılılarca evrensel araştırmalarda daima araştırma dışı bırakılıyordu. Örneğin Limni Adası'ndaki yazıtı okumak için, yeryüzünde mevcut bütün dillere başvurulmuş ve sonunda, Limni Yazıtı dilinin, Etrüskçe'ye benzeyen fakat, artık "ölü bir dile ait olduğu" bilimsel kararı (!??...) alınmıştı.

Limni Yazıtı, Ön-Türkçe olarak deşifre edilmiştir, ilerde göreceğiz.

Kısacası, Samoiloviç'in sınıflandırmasına göre Türk dili (8), 2 grup, 8 dal ve 41 lehçeden oluşmaktadır. İşte herşeyden önce büyük bir enformasyon hazinesi olan bu dil, bilimsel araştırma ve dolayısıyla, tarih dışı bırakılmıştır. Öyleki, bu dil ve kültürün bilinmeyen yönlerini ortaya koymak istediğimizde, refleks halinde, Batı ve maalesef bazı bizimkiler de (?) kulaklarını tıkamışlardır, tıkamaktadırlar.

Batılı araştırmacılara göre, İran Tarihi en erken -900'lerde başlar (9); İndus Tarihi, -2500'lere iner (10); Çin Tarihi ise Çang Sülalesi'yle -2000 ortalarına varır. Biz bu tarihi, Ön-Türkler'in "barbar" anlamına gelen **tabgaç** dedikleri ilk Çinliler'le başlatarak, kendilerine 1000 yıl daha hediye edeceğiz... Tabgaçlar, bugünkü Çin'in güneybatısında, denizden uzak, kıta içinde bulunuyordu. Demek ki tarih, Asya Kıtası kenarlarında -3000'lerde başlar. Orta Asya bomboştur, buzlar ülkesi Sibirya akıldan bile geçmez, orada ancak mamutlar yaşar. Avrasya'dan söz edilmez... Türkler'e gelince, Asya Tarihi'nde en geç onlar görünürler: -220!... Profesör Sina Akşin bu tarihe karar vermiştir.

Kafatasçılığa doğru

Işık doğudan gelir. Bu doğu Orta Asya'dır ve Batı'ya göre bu Orta Asya tarihsizdir, bomboştur. Hemen hastalık derecesinde üstünlük duygusuyla dolu bazı kafalarda "şimşekler çakar": Tarihten önceki çok eski dönemlerde, bazı Avrupalılar, yürüyerek Avrupa'dan yola çıkmışlar ve de Orta Asya'da, Tamgalı Vadisi ile Grekler'in Arios adını verdikleri nehrin vadilerine yerleşmişlerdir. İşte Avrupalılardır ki ışığı bulmuşlardır ve bu ışığı bulanlar Ari ırktandırlar. Çünkü bu ad, vadilerine yerleştikleri Arios Nehri'nden kökenini almıştır: Ari/os! (11) Herşey tamam, evrensel uygarlıkların kökeni bulunmuştur, artık doğudan gelen ışığın sahibi bilinmektedir: Avrupalılar!..

Yanılmıyorsunuz kısa olacaktır (12): Arios denen ad, aslında Ön-Türkçe'de "ayrış"tır. Bu adı taşıyan nehir, iki federe devleti, Bir-Oy Bil ile On-Uyul'u birbirinden "ayıran"-"ayrış"ta bulunan nehirdir... Bugünkü Çu Nehri. Tamgalı ise adını -Tanrı aşkı için, hiç olmazsa bu adın Türkçe olduğunu öğrenmeliydiler- bin kadar kaya resminin ve yazısının bulunduğu Tamga denen yazı şekillerinden almıştır... Bir kere daha, Türk dilinin ve kültürünün araştırma dışı bırakılmasının araştırmacıyı ne gülünç hale getirdiği görülmektedir.

Bir başka Batılı araştırmacı İskitleri Grekler'e bağlamak, hiç olmazsa Avrupalı olduklarını ispat etmek için çırpınmaktadır. İskit kabartmalarına bakar, işte der, bakınız, kafa şeklinin, yüz hatlarının Orta Asya ile hiç ilgisi yok; onlar, ancak Avrupalı, daha iyisi Grek olabilirler, hatta gözlerinin mavi olduklarını bile düşünebiliriz!...

Avrupalı olup olmamaları bizim derdimiz değildir, ancak, bu İskit kişilerinin elbiselerini, kemerlerini, kullandıkları eşyaları süsleyen şekiller (ON, OQ, UB, vb.), okunan Ön-Türk tamga(damga)larıdır... Dahası da vardır, İskitler'in kurdukları devletin adı, Oq-Uşuy, Oq halkı federasyonudur ve bu federe devlet, At-Oy Bil'in federe devletlerinden biridir. -1517'de "yeniden yapılanma"yla kurulmuştur.

Bir başka araştırmacı, gene İskitler'i Avrupalılaştırma kampanyasına katılmıştır: Tuva Yöresi'nde rastlamış olduğu heykel kafalarını "Avrupalı olarak görür". Aynı yörede bir dikilitaş üzerinde bulunan yabani geyiklerin ve bu taş ve bu türden taşlar üzerindeki sembolik şekillerin, İtalyan Alpleri'nde, Kamunlar'da da bulunmuş olduğunu ifade eder. (13)

Ön-Türk kültür ve dili bilinmeyince bu iddialarda bulunmak kolaydır. Fakat, zavallı araştırmacı, söz konusu ettiği dikilitaşın kenarında Ön-Türkçe yazı bulunduğunu fark etmemiştir. Alp adının Ön-Türkçe, canı, ruhu al/ıp götüren anlamına geldiğini; al apa, al-ap ve sonunda alp olduğunu bilmez. (14) Bilmediği bu kadarla da kalmaz; Kamunlar'daki sembolik şekillerin Ön-Türkçe yazı olup, okunmuş olduğunu ve bu şekillerin tarihinin, D. Riba tarafından -5000 olarak tespit edilmiş olduğu konusunda hiçbir bilgisi yoktur. (15) Bilgisizliği burada da kalmaz, Kamun adının günümüzdeki "kamu"dan başka birşey olmadığını ve bunun Ön-Türkçe'de Qa + Amon, tüm + halk, bütünüyle halk, anlamını verdiği aklının köşesinden geçmez. (16)

Batı, "okunamayan yazı, çözülemeyen dil, ölü ırk" sorunlarını çözmek için; jeolojiyi, yazılı kaynakları, tarihi belgeleri, bulguları, bütün bu olanakları bir kenara bırakıp, DNA testine, kişinin fizyolojik kimliği demek olan genlere başvurmayı çıkar yol olarak görmüştür. Bunun için de en başta, "Avrupalı tipi" saydığı bu tipi canlandıran heykel kalıntılarının bulunduğu yörelerdeki kişilerin vücutlarını ve mezarlardan çıkan uygun vücut parçalarını DNA testine tabi tutarak -su geçirmez katiyetle- araştırma konusu kültürlerin sahiplerini bulacaklardır.

Bizim yolumuz

Bizim yolumuz asla bu değildir. Orta Asya'daki kişiler bu testler sonucu Avrupalı, Afrikalı, Avustralyalı, Merihli, Aylı olabilirler. Fakat konuştukları dil Ön-

Türkçe'yse, Ön-Türkçe düşünüp, Ön-Türkçe yazıyorlar, yani Ön-Türk kültüründen iseler, Ön-Türk Uygarlığı'na ait iseler, biz aradığımızı bulmuş olmaktayız.

Kafanın, yüzün şekli, vücut ölçüleri, deri rengi, kıl cinsi, genlerin sayısı, tertipleri bizim araştırmamızın dışındadır. Kısacası biz, kafanın dışına değil içine bakıyoruz, düşünceyi ifade eden dil, dili ifade eden yazı, yazının belgelediği kültür ve bu kültürden doğan aydınlığın peşindeyiz. Onun doğduğu yeri ve onu doğuranları arıyoruz. Ve devamında yayıldıkları yerleri tespit edeceğiz.

Araştırmalarımız üç grupta toplayabileceğimiz sonuçlara erişecektir:

1) Türk Tarihi, dünya tarihi yeniden yazılmalıdır.

2) Değersiz sayılmış, horlanmış, kültür, tarih hatta insanlık dışı bırakılmış bu şartlarda, aşağılık duygusuna kapılmış olan Türk kitlesi (ırkı değil) kendine gelecek, toparlanacak, uluslararası toplumda insanlık değerine yeniden sahip olacaktır ki, bu insan hakları savunucularının inanılmaz taraf tutuculuğunu da ortaya çıkaracaktır.

Kısacası, Türk kitlesi bilim yoluyla manevi varlığına, öz kültürüne, benliğine, kişiliğine, kimliğine kavuşacaktır.

3) Türk kitlesi, tarihsizlik ve kültürsüzlük bahanesiyle, "yeni sömürücüler"in elinde parçalanıp yok olmaktan kurtulacaktır.

Anadolu Tarihi'nde, -7000'lerde yazılarıyla yer almış olan Ön-Türkler, "dip kültürü" oluşturmuş olduklarından (17), Türkiye Cumhuriyeti Türkleri, Sevr şartlarını bilimsel olarak yırtabilecekler; "Batılı sömürü düzeninin" geleneksel politikası olan etniler ve mozaik şantajları sona erecek; 7 binlere göre geç olan tarihlere dayanarak Anadolu'da hak iddia edenler bu iddialarından vazgeçecekler; iddia sahibi ülkelerin halkları -bu bir hayal kırıklığı bile olsa- sükunet bulacaklar; komşularımızla sürekli ve gereksiz savaşa kadar gidebilen tartışmalar sona erecek; ülkemiz ve çevresi bir barış bölgesi haline gelecektir.

İki harita ve gerçekler

Bu gerçeği görsel halde iki haritayı karşılaştırarak ispat edebiliriz. Önce -5'inci yüzyılda yaşamış olan Herodot'un "dünya"sını görelim.

- Coğrafi adlar, Herodot zamanında bilinen adlardır.
- Dünya, içdeniz denen Akdeniz ekseni etrafında teşekkül etmiştir.
- Avrupa, İster (Tuna) Nehri'yle sınırlanmıştır ve Pireneler'de sona ermiştir.
- Afrika, batıya doğru kıvrılan Nil Nehri'nin aşağısında mevcut değildir.
- Mezopotamya'nın güneyi yoktur. Basra Körfezi mevcut değildir.
- Asya, güneyde İndus Nehri'nin başlangıcıyla sınırlanmıştır.
- Hazar Denizi Hyrcan (Irkan) Denizi adını taşımaktadır.
- Kuzeyde, Oxianus Gölü, Aral Gölü'nün Grekçe adı olacaktır.
- Nihayet, Karadeniz'in kuzeyinde İskitler'i görüyoruz.

Herodot'un dünyası, bu dünyadaki çoğunluğu Antik Grekçe olan adlar, tarihin yanlış yola girmesinin temel nedenlerinden en başta gelenidir. Batı tarihçileri bu adları, esas alarak bu yerlerin daha öncesi olup olmadığını araştırmış değildirler... 1956'ya, Samuel Kramer'in *Tarih Sümer'le Başlar* adlı yayınına kadar, geniş halk kitlesi dünya tarihinin kesin olarak Antik Grek'le başladığını sanıyordu.

Herodot'un bilgisinin ne kadar kısıtlı olduğunu, Batı tarihçilerinin de büyük yanılgılar içinde olduklarını görmek için Ön-Türkçe yazıtlara dayanarak çizilmiş olan Asya haritasına bakalım. (20) Prof. Sina Akşin, Orta Asya coğrafyası konusunda "Orta Asya'da bereketli bir göl bulunduğu iddiası bugüne dek kanıtlanamamıştır" demektedir. (21)

137/67 milyon yıl önce jeolojik Cretosus Dönemi'nde, Qazan kenti ile, Yenisey kenarındaki Krasnoarsk arasında tek bir içdeniz vardı; Dünya kabuğundaki büyük ve devamlı jeofizik değişimler sonucu bu içdeniz parçalanarak ondan 5 içdeniz ve kuzeyde büyük bir bataklık doğmuştur. Bu içdenizler, bugün çöl olarak bildiğimiz yerlerdir:

- Uçuğuy Köl (Taklamakan Çölü)
- Öğ-Ur (Gobi'nin batısı, Çungarya Bölgesi)
- Obil Uçu (Taw kum, Sarı Işık Çölleri, Balkaş, Soğuk Köl, Ala Köl, ve İli Nehri)
- Om-Öğ (Kara kum, Kızıl kum, Ak kum çölleri, İrkin Eriş -Aral- Gölü)
- Uçuğultır Köl (Qazan ve Astarhan kentleri arasındaki büyük ova ve tektonik bir göl olarak Turgi Ayrıgun Kol -Hazar Denizi-)
- Ob-Ol Bataklığı (mamutların yaşamış olduğu bölge. Günümüzde ufak çapta ve çok sayıda sığ bataklıkların bulunduğu Tundra Bölgesi, Sibir Düzlüğü)

Ön-Türk kentleri (ilk ve bugünkü adlarıyla)

Uçuğultır sahilinde: İdiz (Saratov), At-Öğı Bolıq (Saray, Volgograd, Stalingrad, Volgograd), Ant-Uruğ (Kuybişef), Ur-Apa (Orinburg).

Om-Öğ ile Uçuğuy Köl arasında: Oq-Omığ (Buhara), Qapağan (Samar Qant)

Öteki kentler: Ata-Öğ (Turpan, Turfan), İh-İs Bolıq (Miran/Tun-Huang arasında), Omığı Qurgan (Omsk), At-Om Esig (Tomsk), Simi-Polat (Semipolatinsky), At-Üb Uçuğ (Asur), Taşkent, Qaşgar, Almatı, Qulca, Quça, Aqsu, Qaraşar, Urumçi.

Ön-Türkçe adlarıyla nehirler

Ozu Ögiz (Dinyeper), At-Uyuğın Ögiz (Doneç), Oq-Ara Oy (Don), Uçuğuy Köl'ün kurumasıyla batı kıyısındaki tektonik çatlakta At-Öğı Ögiz, ikinci adıyla İtil, Rusça adıyla Volga, Ür-Apa, Uçuğuy Köl'ün Hazar Denizi'ne kadar uzanarak Ural adlarını taşırlar. Iduq-At Ögiz (Öküz, Farisicesi Amu Derya), İyinçü Ögiz (İnci, Farisicesi Sir-i derya), İkin-Eriş (Aral Gölü)ne, At-Obıl (Tobol), At-Obıl + İkim + İrtiş birleşerek, Ob-Ol'ın batı çatlağında doğan Ob Nehri'ne, Ulu-Kem devamında Ob-Ol'un doğu kıyısında doğan Yeni-Sei Nehri'ne akmışlardır.

Bu kısaca gördüğümüz coğrafi adlara, Öğ-Ödüş Adası'nı da katabiliriz; sonradan karayla birleşip Kırım Yarımadası

Herodot'un dünyası (18). Hyrcan: Bu adın Hurkan-Kurgan-Qurgan'dan geldiğini göreceğiz. Oxianus golü: Irkin Eriş, sonradan Aral olmuştur. Pont-Euxin: Oq-oz Ulıq köl, Karadeniz. Scythe: Uç-Esig El At-Askolat-Iskit. Araxe: Uyur Ögiz. (19)

adını almıştır.

Büyük su örtülerinin bulunduğu sıcak ve tropikal iklimin her tür yaratıma gücüne imkan sağladığı bu Avrasya'dan Çin'e kadar uzanan uçsuz bucaksız alanda kurulan ilk Ön-Türk Devleti'nin adı Bir-Oy Bil'dir. Oy (kanıt, sistem, devlet). Bil (bekle, egemenlik) demek olduğuna göre; bu adı 'tek devlet egemenliği', daha iyisi 'Bir-Oy Egemenliği' ya da 'Bir- Oy Konfederasyonu' şeklinde anlamlandırabiliriz.

Bu devletin ilk başkentinin nerede olduğunu bilmiyoruz, bildiğimiz ikinci başkenti Sub-Oğ, öteki adıyla Uçuşbaşı'dır; Kazım Mirşan Ön-Türk kaynaklarına göre, bu kentin yerini tahminen Uçuğultır Köl'ün en kuzey noktası olarak tespit etmiştir. Bu yer, V. Lozovski ile D. Ramseyer tarafından günümüzdeki Zamostje kenti yöresinde ortaya çıkarmış oldukları -8500 tarihini veren prehistorique sit olacaktır. (22)

Bir-Oy Bil'in ikinci başkenti At-Oğı Bolıq'tır; sırayla Saray, Volgograd, Stalingrad, Volgograd adlarını almıştır.

Bir-Oy Konfederasyonu On-Uyul + Oq Onım Oy + Altun Üyüş ve Üç devlet Isub Ura'dan oluşuyordu (haritaya bakınız). Bir-Oy Bil, -1517'de sona ermiş, bu devletin yeniden yapılanmasıyla At-Oy Bil ya da At-Uquş Bil doğmuştur (-1517 /-879).

At-Oy Bil ya da At-Oy Egemenliği'nin başkenti At Oğı Bolıq'tir. Ana devlet Bir-Oy'dur. Öküğimin Yış (Oraller) + Oq-Uşuy (İskitler) + Ög-Ödüs (Kırım) + Tatar Birile Oq-At (Harzem) bu konfederasyonu oluşturan devletlerdir.

İçuum Apam Buumin İstemi, -879'da, başkent Uçuş Başı olmak üzere yeniden yapılanmayla Türük Bil ya da Türük Egemenliği'ni kurar. İl Etiriş Qağan, -565'te başkenti, Ötükin Yış (Moğolistan)'taki Urqun Bolıq (Orhun kenti)'a taşır. Bu devlet Kül Tigin'in ölüm tarihi olan +575 (732 değil)'ten sonra 580'de sona erer.

Türük Bil toprakları, Selanik Körfezi'nden başlayarak Makedonya, Balkanlar, Tuna kıyılarında Budapeşte'den Novgorod'a, oradan bütün Avrasya, Orta ve Üst Asya'yı kaplayarak Mançurya ve Kore'den Taluy'a, yani Kore Denizi'ne kadar uzanır. Kuzey Çin bu topraklar içindedir. Güney sınırını, Tibet ve Hazar'ın güneyi, Doğu Anadolu yüksek yaylası oluşturur.

Buraya kadar özet halinde gördüğümüz, bilinmeyen ya da bilinmek istenmeyen Ön-Türk tarih ve coğrafyasının, Prof. Sina Akşin'in formasyonunun dışında olduğu meydandadır:

1) Orta Asya çöl değildir.

2) Avrasya, Orta Asya, Moğolistan'a kadar 5 içdenizle kaplıdır.

3) Türkler tarihe göçebelikle değil, yerleşik uygarlıkla, kurmuş oldukları kentlerde başlamışlardır.

4) Ve de, değeri düşük bir göçebe kültürüyle değil, evrensel uygarlıkların kökeninde yer alan, ileri seviyedeki uygarlığa sahip olarak.

Gelecek yazılarda, araştırmacı Kazım Mirşan'ın bilimsel kişiliğini, Ön-Türk yazılarını okuma şartlarını, Tek Tanrı kavramının doğuşunu ve sistemleşmesini, yazının doğuşunu göreceğiz.

(*) Haluk Tarcan, Paris Bilimler Akademisi (CNRS)'ne, zamanın bölünmezliğini Rıtm'le ispat eden kuramıyla, bir yer için yapılan 56 başvuru arasında yarışmayı kazanarak girdi. 1962'de, CNRS'te bilimsel araştırmacı olarak Sorbon 6. seksiyon 52 nolu laboratuvarda Türk Etnolojisi ve Geleneksel Halk Müziği çalışmalarına başladı. Kısa sürede, Geleneksel Türk Halk Müziğinin rıtmik yapısı sayesinde, Türk kültür ve tarihinin bilinenden çok geniş bir sahaya yayılmış olduğunu ve çok eski bir tarihe ait olması gerektiğini sezdi. Bu konuyu 20 yıl araştırdı. Ölü bir dil sanılan yazıları Ön-Türkçe olarak okuyan ve dolayısıyla Ön-Türk kültür ve tarihini keşfetmiş olan Kazım Mirşan'dan esin aldı (1984). Bu tarihten sonra Ön-Türk yazıtları üzerine etnolog olarak çalıştı. İlk kitabını oluşturan makaleler Hürriyet gazetesi Avrupa baskısında yayımlandı. İkinci kitabı "Ön-Türk Kültürünün Batı Dip Kültüründeki Yeri", Kaynak Yayınları tarafından Şubat 1998'de yayımlandı.

DİPNOTLAR

1) G. Ville, dic. Archeo., Larousse, 1968 Paris
2) V. Lodovski - D. Ramseyer, Archeologie no: 311, avr. 1995, ed. Faton
3) K. M., Altı Yarıq Tigin , MBB Ankara 1978
4) K. M., Proto-Türkçe Yazıtlar , MBB 1970 Ank.
5) K. M., Alfabetik Yazı Başlangıcı ve Gelişimi, 1993
6) J. Faucouneau Bull. Soc. Linguistique, ed. Clingsieck 1987 Paris
7) Milliyet, 14 Nisan 1993
8) Le Civilta d'Oriente, ed. Casini 1958 Roma
9/10) Dic. Arch., Larousse
11) K. Mirşan, Bolbollar, 1993
12) Igor N. Klopin, Dossiers d'Arche., no: 185, sept. 1985
13) M. A. Devlet, Doss. Arche., no: 194, juin 1994, ed. Faton
14) K. Mirşan
15) D. Riba, Grav. Rup. Val Camonica, ed. Fr. Emp., 1984 Paris
16) K. M.
17) K. M., Alfabetik Yazı Başlangıcı, 1994
18) J. Lacarriere, Herodot, ed. Seghers, 1980 Paris
19) K. M.
20) K. M., Altı Yarıq Tigin,1978 Ank.
21) Milliyet, 14 Nisan 1993
22) V. Lodovski - D. Ramseyer, Archeo. no: 311, avr. 1995, ed. Faton

Ön-türkçe yazıtlara dayanarak çizilmiş olan Asya haritası

'Muayenede kadının duyarlılığına saygı gösterilmeli'

Birçok hastalığın nedeni cinsel sorunlar ve eşler arasındaki ilişki bozukluğu. Bu nedenle hastayı daima sosyolojik, psikolojik ve biyolojik olarak üç boyutlu görmek gerek. Bu bakış ne yazık ki Türkiye'de zayıf.

Dr. İsmet S. Turanlı

Dr. İsmet S. Turanlı Almanya'da yaşayan bir bilim insanımız. 1930 Malatya doğumlu. İstanbul Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, Kadın Doğum hastalıkları ihtisasını Ankara, Londra ve Stockholm Üniversitelerinde tamamladı. Doçentlik çalışmalarını Bonn Üniversitesi'nde yaptı. Bir süre Köln Hildegardis Hastanesi'nde Şef Muavinliği yapan Turanlı, 1965'ten beri kendi muayenehanesinde çalışıyor. "Bana muvaffak olmayı kimse yasaklamadı" yaşamdaki parolası olmuş. Tıp alanındaki gelişmeleri yakından takip edip, kurduğu Kadın-Doğum Kliniği ve Tüp Bebek Merkezi'nde uygulamış. Başarılarından dolayı Alman Cumhurbaşkanlığı tarafından ödüllendirilmiş. Mesleğe yeni girmiş hekimleri, çocuk sahibi olamayanları bilgilendirmek için, konferanslar verip, kitaplar yazmış. Dr. İsmet S. Turanlı hekimliğinin yanı sıra Avrupa'da yaşayan Türkiyeliler'in sorunlarıyla da yakından ilgileniyor. Avrupa'daki üçbuçuk miyon Türkiyelinin bir çatı altında örgütlenmesi için çalışmalar yapıyor. Tümüyle yalnız bırakılmış bu halkın örgütlenmesine önderlik etmeyi "sosyal bir sorumluluk" olarak görüyor. Dr. Turanlı'nın bir diğer yönü de şiirleri, öyküleri ve besteleri. Fakat bunların hiçbiri yayımlanmamış, sadece bir bestesi Köln Senfoni Orkestrası tarafından seslendirilmiş ve CD yapılmış. Dr. Turanlı'nın tıp alanındaki 43 yılını Köln'deki Tüp Bebek Kliniği'nde konuştuk. Söyleşiyi Firdevs Gümüşoğlu yaptı.

Kırk yıldan fazla bir zamandır Avrupa'dasınız. Bir hekim olarak hangi koşullar sizi burada yaşamaya yöneltti?

- Türkiye'de ihtisasa başladığım zaman fark ettim ki lisan bilmeden hiçbir şey olmuyor. Türkiye'de dil öğrenmenin imkanı yoktu, hatta ders kitaplarımız bile yoktu. 1954'te İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduğumda bütün hocalarımız Alman'dı. Mezun olduktan sonra Ankara Üniversitesi'nde kadın doğum kliniğinde asistan olarak çalışmaya başladım. Farkına vardım ki Türkiye'de o yıllarda yetişmek çok zor, hele kadın doğum alanında. Asistanların maaşı bile yoktu, herkes volunter olarak çalışırdı o zamanlar. Maddi olanaklar yok, ilmi olanaklar yok. Çözüm bulmaya çalıştım. İngiltere'ye gittim Hammersmith Hastanesi'ne. Orada çalıştım, sonra İsveç'e gittim, Stockholm'de en iyi hastanede ilmi araştırma yaptım. Sonra da Almanya'ya geldim ve ihtisasımı tamamladım. Burada bir hastanede şef muavinliği yaptım. Şef yapmak istediler, fakat Katolik olmam koşuluyla. Bunu tabi ki kabul etmedim. O günlerde Köln'e Türkiye'den işçiler de gelmeye başlamıştı. Ve ilk defa 1965'te Türk doktoru olarak muayenehane açma müsadesi aldım. Çalışmalarım devamlı olarak ileriye dönük oldu. Bir taraftan normal muayene çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan en modern teknikleri incelemeye ve araştırmaya çalıştım. Bu teknikleri muayenehaneye getirme imkanları yarattım. 1986'da Türk Tabipler Cemiyeti'ni kurduk. Antalya'da bir kongre yaptık. Türk ve Alman üniversitelerinden 800 kişilik bir katılım oldu. 1986'da ilk kez bir Türk kadınında tüp bebek uygulaması yaptık. O zaman bütün gazetelerin birinci sayfalarında yer aldık. Tekniğin getirdiği bütün modern imkanları buraya soktuk, bugün artık hiç tohumu olmayan erkeğin yumurtalığından bile sperm alınak yoluyla, yumurtaları döllendirebiliyoruz. Yalnız Köln havalisi değil, Almanya'dan, Hollanda'dan hatta Türkiye'den de hastalar geliyor. Türkiye'den maddi olanaksızlıklar nedeniyle gelemeyen hastalar için de Florance Nightingale Hastanesi ile çalışmalar yapıyoruz. Orada bu konuda bir merkez açılacak.

Dr. İsmet S. Turanlı.

Burada otuza yakın asistan yetiştirdim. Son olarak Alman Reisicumhur'u bize çalışmalarımızdan dolayı devlet ödülü verdi.

- *"Asistan yetiştirdim" dediniz, siz üniversiteye bağlı olarak mı çalışıyorsunuz ki bunu yapabiliyorsunuz?*

- Hayır üniversiteye bağlı değilim, ama bizim asistan yetiştirme, ihtisas verme yetkimiz var.

"Psikosomatik Jinekoloji çok önemli"

- *Türkiye'de kadın doğum alanında eksik bulduğunuz, mutlaka geliştirilmesi gereken noktalar neler?*

- Bunlardan bir tanesi psikosomatik jinekoloji. Türkiye'de bu konuda yeterince çalışma yok. Bu konu hiçbir hastanede, hiçbir üniversitede öğretilmiyor. Psikolojik jinekolojiyi geliştirecek cemiyet yok. Bu yüzden de hastalara "senin derdin sinirdendir" deyip, sinir doktoruna gönderiyorlar. Gelen hasta sinir hastası değil ki. Psikosomatik bir konudur. Psikolojinin endokrin sistemine, yani hormonal sisteme etkisi; çevrenin, ailenin kadın üzerindeki etkisi çok önemli. Bununla ilgili hiçbir çalışma yok. O yüzden de yaptığım toplantılarda, katıldığım kongrelerde bütün doktorlardan bu konuyu, artık Türkiye'nin

gündemine sokmalarını rica ediyorum. Çünkü her kanayan kadına hormon vererek, kürtaj yaparak, ameliyat ederek tedavi edemeyiz. Eğer ailede bir ilişki bozukluğu varsa, kocası kumar oynuyor, içki içiyor, kadını dövüyorsa, kadının rahmini de çıkarsanız şikayetleri geçmez.

Bu şartların ihmali aynı hastalığa her doktorun farklı teşhis koymasına yol açıyor. Burada gerek hastanın psikosomatik durumu, gerek doktorun psikosomatik durumu önem taşıyor. Doktor eğer gergin se, sinirliyse, sakinse ya da daha bilgiliyse farklı teşhis koyuyor. Teşhisi kendi ruh durumuna göre koyuyor. Bir de hastaya bazı sorular hiç sorulmuyor. Örneğin, hastaya cinsel sorunlarını sormazsanız hiçbiri anlatmaz. Birçok sorun eşler arasında ilişki bozukluğundandır. Kadının başağrısı, kanaması vs. Kadınlar bu şikayetle genellikle doktora başvurmazlar. Başvursalar bile doktorlar bu konuda bilgisizdirler, bilir gibi görünmek isterler. Onların da bunda suçu yok. Çünkü üniversitede birşey öğrenmez. Bu bir tabudur, doktorlar arasında da konuşulmaz. Oysa birçok hastalığın nedeni cinsel sorunlar ve eşler arası ilişki bozukluğu. Bu nedenle hastayı daima sosyolojik, psikolojik ve biyolojik olarak üç boyutlu görmek gerek. Bu bakış ne yazık ki Türkiye'de zayıf. Olmadığı için de teşhis ve tedavilerin büyük bir kısmı yanlıştır. Bunun muhakkak Türkiye'ye girmesi lazım.

Kadınlar belli aralıklarla göğüslerini kontrol etmeliler.

- Almanya'daki tıp eğitiminde de bu sözkonusu mu?

- Almanya'da bu konuda psikosomatik tebabet var. Her bölümün kendine has cemaati var. Bunların kursları, seminerleri var, yayınları var. Bir hekim bu kursları yapmadan mütehassıs olamaz. Hastanın yaşamını, etrafındaki ilişkileri, psikolojik durumunu bilmeden yalnız biyolojik verilerle teşhis koymak yanlıştır.

Türkiye'de eksik gördüğüm bir başka konu da meme hastalıkları, daha doğrusu meme kanseri. Türkiye'de bu alan sahipsiz. Türkiye'de hiçbir doktor göğüsleri muayene etmez. Ancak kadının bir şikayeti varsa eder. Ondan sonra cerraha gider ve ameliyat olur. Burada her jinekolojik hasta muhakkak göğüslerinden muyene edilir. Buna rağmen Almanya'da göğüs kanserinin erken teşhisi yüzde ondur. Amerika'da geçen aylarda bir toplantıya katıldım, göğüs hastanesini ziyaret ettim. Erken teşhiste yüzde altmışlara kadar çıkılmış. Çünkü gerek hastaların muayenesi, gerek bilgilendirilmesi, gerekse kadının göğsünü sık sık kendi kendine kontrol etmesi kanserde erken teşhisin oranını yükseltmiş. Kanserde erken teşhis en önemli şey. Türkiye'de hiç muayene yok. Dahiliyeci de bakmaz, jinekolog da bakmaz, kimse bakmaz. Sadece hastanın şikayeti varsa bakılır. Büyük bir eksiklik.

Bizde en son pop müzik ithal edilir ama, tıbbi gelişmelerden en son yararlanırız. Örneğin tüp bebek konusuna çok geç başlandı. Şimdi mantar gibi her yerde tüp bebek merkezi türüyor. Eğer birisi bir yerde bir sene çalışmışsa hemen tüp bebek mütehassısı olarak işe başlıyor. Oysa burada ihtisastan sonra iki sene bu konuda çalışmak zorundasınız ve ondan sonra da sınava tabi tutulursunuz. Tabi bazı doktorlar çok para kazanmak için bunu bir araç olarak kullanıyorlar. Bu doğru değil, para sosyal bir virüstür. Halkın sağlığından önemli olmamalı.

Çocuk doğuran kadınlarda kansızlık görülüyor

Türk ve Alman kadınların farkı

- Türkiyeli kadınlarda sıklıkla karşılaşılan ama, Alman kadınlarda daha az görünen sorunlar neler dir?

- Kadın, doğum yapmış, süt vermişse göğüs kanserine daha az rastlanır. Bu yüzden de Türkler'de göğüs kanseri daha az. Bir başka konu da osteoporoz. Menopoza giren, zayıf olan, sigara içen kadınlarda ve spor yapmayan kadınlarda görülüyor. Bizim Türk kadınları pek zayıf değil. Bunun pozitif tarafı şişman kadınlarda daha az osteoporoz görülmesi. Ama Türk kadınının sorunu sağlıklı bir gıda rejiminin olmaması. Bu yüzden de çok doğurma kadınlarda kansızlığa sebep oluyor. Onun için Türk kadınlarının yüzde sekseni kanamalardan, düşüklerden ve sağlıklı beslenme alışkanlığı olmadığından dolayı kansız. Almanlarda ise bunun tam tersi söz konusu. Bizde kadınlar eti pişirir kocasına yedirir, kendisi yemez. Sonra, Türklerde guatr hemen hemen üç hastadan birinde görülüyor. Bunun nedeni de balık yeme alışkanlığının olmaması. Deniz kenarında oturanlarda bile yok bu alışkanlık.

Diğer taraftan Türkler'de görülmeyen Avrupalılar'da görülen genital enfeksiyonlar var. Çünkü Türk kadınları kocasından başkasıyla pek cinsel ilişki kurmuyor. Eğer enfeksiyon almışsa o da kocasının dışarıdan getirmesi sonucudur. Kırk senelik tecrübeme dayanarak bunu söyleyebilirim: Bizde kadınların haznesi temizdir. Buna karşılık bizim kadınlarda daha sık hepatit görülüyor. Yiyecekten, spermden almış vs. Bizde tüberküloz, Akdeniz hastalığı, parazit hastalıkları daha sık görülüyor. Bu yüzden Alman doktorlara bu konularda konferanslar düzenleyip, bilgilendiriyoruz. Onların çok yabancı olduğu konular bunlar.

- Alman doktorlar, sözünü ettiğiniz hastalıklara tam koymada neden güçlük çekiyorlar?

- Görmemişler. Akıllarına bile gelmiyor. Onlarda rastlanmayan hastalıklar bunlar. Muayene sırasında Alman doktor kadının yumurtalığına basar ve kadın ağrı duyar. Bunun üzerine Alman doktor rahatlıkla hastaya yumurtalığında iltihap oldu-

ğunu söyleyebilir. Oysa sıklıkla yanlış teşhis olabiliyor bu. Çünkü Türk kadınında dışardan alınan bir mikrop sonucu yumurtalık iltihabına rastlamak çok zordur. Ancak ameliyat geçirmiştir veya düşük yapmıştır o zaman olabilir.

- Size cinsel sorunlarla ilgili başvurular oluyor mu, özellikle Türkiye'de vajinismusa ilişkin verilerin yüksek olduğu söyleniyor?

- Bu sorun Almanya'da, daha çok Türkiyeli kadınlarda görülüyor. Kadınlar cinsel konularda bilgisiz bırakılmış. Evlenene kadar "aman erkek eli değmesin" diye öğrenmiş. Hatta erkekle konuşmaları bile engelleniyor. Oysa erkekler her zaman daha rahat bir eğitim alır cinsellik konusunda. Hatta çapkın diye hoş karşılanır yaptıkları. Batılı kadın ve erkeğin cinselliğini evli olduğu kişiyle yaşama şartı yoktur. Bu nedenle ilişkilerde daha rahat hissederler kendilerini. Bizim kadınlarımız sevdiği, evli olduğu kişiyle cinsel ilişki kurmanın ötesinde birşey isteme hakkına sahip olmadığını öğrenir. Ama erkek böyle değil; biriyle evlenir, birini sever, biriyle de cinsel ilişki kurar. Daha mekaniktir. Oysa kadınlar için romans önemlidir. Kadınlar cinsel ilişkiyi daha fazla ciddiye alır. Türkiye ile burası arasında önemli bir farklılık da şu: Genç kızlar burada daha fazla korunma yöntemleri için başvuruyorlar. Türk kızları arasında başvuru oranı ise daha az.

- Türkiyeli kadınların menopozda karşılaştığı sorunlarla Alman kadınlarının sorunları arasında benzerlik var mı?

- Menapoz tüm dünyada genel olarak 47-50 yaşları arasında başlar. Tabi erken ve daha geç başlayanlar da olabilir. Menopoz, kadının psikolojisinde önemli bir yere sahip. Adet görmesi, evlenmesi nasıl etki yapıyorsa, adet görmemesi de öyle etki yapar. Ateş basması, terleme, uykusuzluk gibi sıkıntıların başlaması sorun yaratıyor. Avrupalı kadın bu konuda önceden aydınlatılıyor. Ne olacağını bildiği ve zamanında hormonal tedavi yapıldığı için bu devreyi daha rahat geçiriyor. Halbuki bizim kadınlar, kadınlığının sona erdiğini zannederek, bu dönemi daha ağır geçiriyor.

"İyi bir jinekolog hiçbir zaman kadına ağrı duyurmaz"

- Bu, cinsel isteklerinin azalacağı yanlış kanısından da kaynaklanmıyor mu?

- Evet. Yok böyle birşey. Bu ciddi bir sorun. Aynı şekilde rahim ameliyatı olan kadınlar da cinsel hayatlarının bittiği korkusuna kapılırlar. Oysa hiç ilişkisi yoktur. Menopoza hormonlar azaldığı için girilir. Bütün bunlar bilgisizlikten kaynaklanıyor. Doktorların belli günlerde menopoz konusunda bilgi vermeleri gerekiyor. Basın, televizyon aracılığıyla kadınların aydınlatılması lazım.

- Kadınlar genellikle kadın-doğum doktoruna giderken zorlanırlar, muayene sırasında çekinirler, hatta korkarlar. Bunda; kadınların aldıkları eğitimin yanı sıra muayene biçiminin, muayene için kullanılan araç gereçlerin de etkisi yok mu? Bir yorumunuz İngiltere'de kadınların jinekolojik muayenesi bacakları yukarı kaldırılarak değil, rahat bir pozisyonda yatay olarak yapılıyor ve bu da kadına muayenede büyük bir rahatlık sağlıyor. Bu ve benzeri yöntemlere ilişkin görüşleriniz nelerdir?

- İngiltere'deki yöntemi çok doğru buluyorum. Muayene sırasında kadınların üzeri de örtülür. Çünkü bir kadın için en mahrem yerin muayenesidir sözkonusu olan. Öyle açık saçık yatmayı ayıp bulan, böyle bir eğitim almış kadının doktor karşısında soyunması zordur. Bu şekilde muayene yöntemleri kadının hissi hayatını rencide eder. Hastaya muayene öncesinde ve muayene sırasında mutlaka bilgi vermek gerekir. Kendisine ne yapıldığını bildiği müddetçe rahat davranır. Ağrıtılmayacağını, incitilmeyeceğini bildirmek gerekir. Onun duyarlılığına saygı göstererek muayeneyi hoyratça yapmazsanız iyi bir jinekologsunuzdur. Bir Alman jinekolog şunu der: "İyi bir jinekolog hiçbir zaman kadına ağrı duyurmaz muayenesinde".

Katkılarınız için teşekkür ederim.

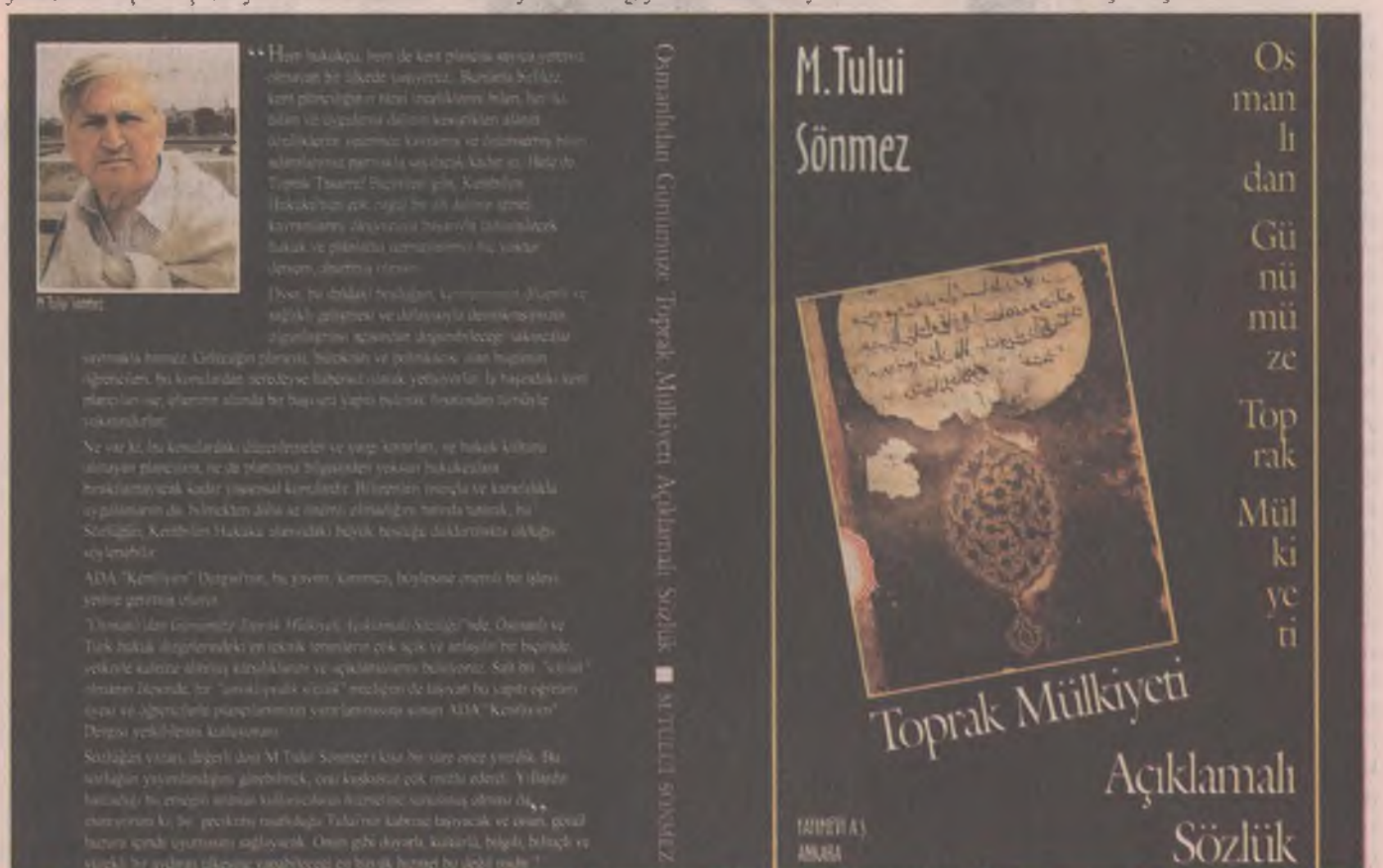

ADA KENTLİYİM Derginizden Kitaplığınıza

İstekler İçin: Bükreş Sok. 6/4 Çankaya-ANKARA tel: (0.312) 468 07 71-72

Tanrı Ana'nın savaşçıları

Anadolu doğayı, bereketi ve bolluğu kadının vücudunda simgeledi. Bu simge bir tanrıça idi. Amazonlar ise bu tanrıçanın yılmaz savaşçıları. Tarihin hiçbir döneminde yeryüzü böylesine güçlü bir kadın hareketine sahne olmadı.

Kürşat Başdemir

Amazonların bizlerde bıraktığı imaj, mitolojik öyküler ve günümüze ulaşmış resim ve kabartmaların ürünüdür. Bu imaj, ataerkil toplum yapılarının ifade biçimidir. Bizler onların anlattıklarını ve yazdıklarını veri olarak kabul edip benzer bir yaklaşımla onları tanımlıyoruz. Bu konuda arkeolojik buluntu yetersizliği ve verilerinin Anadolu'daki yazılı tarih öncesine dayanması, bizlerin onların tarihsel gelişim sürecindeki yerlerini doğru algılamamızı engelliyor. Çeşitli tarihçi ve coğrafyacıların anlattıkları öyküler bizlere Amazon toplulukların tarihsel süreç içindeki son evrelerini yansıtıyor. Ataerkil toplum yapılarının ürünü olan bu öyküleri aktaranlar, yaşam biçimleri alışılagelmişten farklı bu kadınların serüvenlerini kimi zaman hayretle, kimi zaman hayranlıkla kimi zaman da aşağılayarak anlatıyorlar. Öyküleri anlatanlar genellikle Yunan tarihçiler, görüşler onlara ait, ama yine de Anadolu'nun yerli halklarının onlara duyduğu kökleri çok eskiye dayanan sevgiden de söz etmeden geçemiyorlar. Kahraman kadın savaşçıların serüvenlerinden farklı bir bakış açısı yakalamak için Anadolu halklarının neolitik dönemden demir çağına, ataerkil döneme değin toplumsal değişim süreçlerini gözden geçirmekte fayda vardır. Ortadoğu toplumlarından farklı ve çok özgün bir kültürel birikime sahip bu ataerkil dönem birbirinden değişik gelişmelerin izlendiği tarihsel zenginliğe sahiptir. Anadolu halkları bizler için bu çok bilinmeyenli birikimi, erkek egemen toplum yapılarına eklemlemişlerdir.

Yalnızca üst bedene ait Amazon torso parçası, zengin büzgülerden oluşan giysilere sahiptir. Hareketler ve giysi bir Amazon heykeli olduğunu göstermektedir (Batı Anadolu Helenistik dönem. İstanbul Arkeoloji Müzeleri).

Anadolu'da yaygın anaerkillik

Anadolu jeomorfolojik yapısı gereği, genel olarak ilk çağlarda ve daha sonra, yarımadaya tam egemen bir toplum yapısının gelişmesine izin vermemiştir. Kuzey ve güneyden sıradağlarla çevrili olması, doğudaki yüksek dağlar ve batıdaki deniz dik dağlık bölgeler bölgesel kapalı alanlar oluşturmuştur. (1) Tarih boyunca büyük imparatorluklar kurulsa bile çöküş dönemlerinde yine bu kapalı bölgelerde özgün beylik devletler ile toplumsal yaşam devam etmiştir. Orta Anadolu'da Yukarı Kızılırmak havzasında gelişen Hitit Devleti, imparatorluğa dönüşme sürecinde güney bölgelere doğru bir yayılma göstermiştir. Büyük imparatorluk döneminde Hititler kuzey bölgelerde fazla yayılma gösterememiş, sıra dağların ardındaki Amissa (Samsun) ve Themiskyra (Terme) bölgelerinde imparatorluk sınırlarından farklı bir yaşam devam etmiştir. Amazon kavimlerinin yaşadığı bu bölgelerde denizci kavimler gelip de onları tanıyana kadar anaerkil yaşam bölgede bağımsız bir şekilde devam etmiştir. Batı bölgelerinde ise Likyalılar, Lelegler, Pelasglar ve Troyalılar gibi etnik devletler oluşsa da Anadolu ölçeğinde büyük bir devlet kurulamamıştır. Kısaca Anadolu genelinde Hitit İmparatorluğu haricindeki diğer bölgeler farklı ölçeklerde anaerkil yaşamı devam ettirmişlerdir. Örneğin Likyalılar batıdan gelen ataerkil Yunan kavimlerine rağmen eski özgün yapısını fazla değiştirmemiş, anaerkil düzenin özelliklerini korumuştur. Soy zincirleri ana yanlı devam etmiş, erkekler baba adlarıyla değil ana adlarıyla anılmışlardır. Güneyde Karialılar ise, erkek adları baba yanlı anılmasına karşın, Halikarnassos'un, Karialı Kraliçe Artemisia tarafından yönetildiği dikkate alınırsa kadınların toplum yapısındaki etkileri daha iyi anlaşılır. (2) Yunan istilası öncesi Anadolu'nun yerli halklarından Pelasglar'ın kuzeyden, Karadeniz kıyılarından geldikleri konusunda ciddi kanıtlar vardır.

Amazonları'n kökeni

Pek fazla sorgulanmayan konulardan biri de Amazon halkının kökenidir. Halikarnas Balıkçısı'nın Amazonların Hitit papaz kadınları olabileceği yorumlarına rağmen, onları başlı başına bir Anadolu kavimi kabul etmek bana göre daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Amazon kelimesinin kökeni konusunda tarihçi Heredotos'un yorumu İskit dilindeki **oiorpata** sözcüğünden kaynaklanan **erkek öldürenler**dir. (3) Diğer bir görüşe daha iyi ok atabilmek için memelerinin birini kestiklerinden **a-maçones** yani **memesiz**dir. Bilge Umar'ın *Türkiye'de Tarihsel Adlar* kitabındaki görüşü ise bu sözcüğün Samsun'un eski çağlardaki adından türediğidir. Luwi dilinde Samsun'un karşılığı

Amissa (Amissawana) idi. Bu sözcük Kutsal Ana'nın ülkesi anlamına geliyor. (4) Amazonların bu bölgede yaşayan halklar olduğu gözönünde bulundurulursa bu yaklaşım en mantıklı olanıdır. Bu anlam Amazonlar'a çok önemli bir misyon da yüklemektedir. Onlar Tanrı Ana'nın yeryüzündeki savaşçılarıdır. Bu misyon, Ege'de Yunan istilası öncesi anaerkil bir hareketin önderliğidir. Mitolojik öyküler Amazon kavimlerinin Ege dünyasını toptan etkilediklerini ve Ptiene, Myrina, Kyme, Symrna ve Efes gibi şehirlerin onlar tarafından kurulduğunu anlatır. Amazonlar Ege dünyasını sarsan böylesine büyük bir hareketi gerçekleştirecek kadar güçlü ve kalabalıklardır. Onları tarihte sözü geçtiği gibi İÖ 1000'lerde değil, İÖ 3000'lerde aramalıyız. Çünkü Amazonlar tarafından kurulduğu ileri sürülen bu şehirlerin ilk ortaya çıkış tarihi Yunan istilalarının çok öncelerine dayanır.

Önceleri denizcilikle pek ilgili olmadıkları anlaşılan Amazonlar'ın mitolojik öyküllerde gemilerle Ege Denizi'ni aşıp Atina kapılarına dayandıkları anlatılır. Özellikle İlyada'da Homeros, Amazonları bir Anadolu kavimi olarak net bir şekilde tanımlar. Heredotos ise ayrıntılı bir şekilde İskit kavimleri ile Amazonların ilişkilerini anlatır.

Tanrı Ana kültü

Anadolu ataerkil gelişmeleri yaşarken, Amazonlar'ın aynı zaman dilimi içerisinde kadınların egemen olduğu bir avcılık ve toplayıcılık deneyiminden geçtiği söylenebilir. Bu çerçevede Tanrı Ana kültünün evlerden tapınaklara taşınması kadınların egemen olduğu bir düzen yapısında gerçekleşmiştir. Neolitik dönemdeki Tanrı Ana kültü sonraları Kybele'ye dönüştüğünde nitelikleri fazla değişmemişti. Yine doğayı, toprağı ve bereketi temsil ediyordu. Batı Anadolu'da Artemis tapınakları ortaya çıktığında Tanrı Ana yeni nitelikler kazanmıştı. O artık aynı zamanda doğurgan, bakire, avcı, okçu ve savaşçı bir tanrıça idi. Yeni tanrılar düzeni ile rekabet eden bir kimlik de kazanmıştı. Anadolu halklarının ana kraliçesi idi o. Gereğinde avlanan, savaşan bir kraliçe. Tıpkı Amazon savaşçıları gibi. Anadolu halkları için, çok tanrılı dönemde adeta tek tanrılı bir dinin simgesiydi. Bu durum Hıristiyanlığın Anadolu'da yaygınlaşmasına değin sürdü. Hatta Meryem Ana'yı bile nitelikleri ile etkiledi. Efes halkı Hıristiyanlığa Artemis'i yücelterek direndi.

Eski Anadolu'da Tanrı Ana kültü yaygındır. Bir Kibele heykeli.

Roma döneminden kalma mezar stelinde, alt kısmında ata binmiş kadın tanrıça elinde Amazon baltasıyla (İstanbul Arkeoloji Müzeleri).

Günümüzde Amazonlar'ın Artemis kültünü Batı Anadolu'da yaygınlaştırmaları ile ilgili söylenceler dışında fazla bir veri yoktur. Ancak Efes'te yapılan son arkeolojik çalışmalar söylenceler ile örtüşüyor. Efes'teki son buluntular İÖ 3000 yıllarına dayanıyor. Bu durum kentin kuruluş tarihinin Yunan istilalarından çok daha gerilere gittiğini gösteriyor. Yerin 15 metre altında dev meşe polenlerinin bulunması ve diğer bazı buluntular Artemis kültünün Amazonlar öncülüğünde Efes'te geliştiği yolundaki düşünceleri doğrular niteliktedir. Tarihçi Pausanias Amazonlar'ın ilk Artemis Tapınağı rahibeleri oluğunu belirtir. Bunlara Melissa denildiğininden söz eder. (5) Amazonlar şehre ilk geldiklerinde bir kayın ağacının altına Artemis yontusu dikmişler ve çılgınca dans etmişlerdir. Daha sonra dünyanın yedi harikasından biri olan Artemis Tapınağı inşa edilmiştir.

Anadolu'daki Dionysos törenleri ile Amazon dansları arasında büyük benzerlikler vardır. Bu törenlerde anaerkil döneme ait gelenekler yıllarca devam etmiştir. Törenler esnasında çocuklarını bırakıp hayvanları emziren anneler çok eski bir alışkanlığı dinsel bir törenle anarlar.

Ataerkil Yunan kavimleri Anadolu'ya ilk geldiklerinde yerli halkların direnci ile karşılaşmışlar. Bu anaerkil direnç yıllar boyu kırılamamış, yıkıntıların ve dumanların altında oluşan yeni uygarlık geçmişin izlerini silememiştir. Sonunda Artemis Yunan dünyasında da saygın bir tanrıça olarak yer almıştır.

Bizler Amazonlar'ı ataerkil kavimlerin bizlere aktardıkları ile tanıyoruz. Oysa belgelenmeyen tarihin bizlere anlatacağı çok şey var. Anadolu doğayı bereketi ve bolluğu kadının vücudunda simgeledi. Bu simge bir tanrıça idi. Amazonlar ise bu tanrıçanın yılmaz savaşçıları idi. Tarihin hiçbir döneminde yeryüzü böylesine güçlü bir kadın hareketine sahne olmadı.

DİPNOTLAR

1) E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, 1987, s.104.
2) G. Thomson, Tarih Öncesi Ege I, Çev. Celal Üster, Payel Yayınevi, 3. Basım, 1995, s.187.
3) Herodotos, Herodot Tarihi, 4. Kitap, Çev. M. Ökmen, Remzi Kitapevi, 3. Basım, 1991, s.221.
4) Y. Cıbıroğlu, Kadının Yazısız Tarihi, Payel Yayınevi, 1996, İstanbul, s.134.
5) S. Türkoğlu, Efes'in Öyküsü, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. Basım,1992, s.25.

Amazonlar'ın öyküsü

Amazonlar için ata binmek, ava gitmek ve doğa ile birlikte yaşamak vazgeçilmezmiş. İskitli erkeklere, varolan düzenlerinden tamamen koptuktan sonra gelmelerini ve birlikte yaşamayı önermişler. Bazı delikanlılar bu öneriyi kabul etmiş...

Kürşat Başdemir

Ben Myrina, Efes'teki ünlü Artemis Tapınağı rahibesi. Adım çok uzak ülkeleri fetheden bir Amazon kraliçesinin adıdır. Bütün ömrümü atalarımın kurduğu bu şehirde, kutsal tapınakta geçirdim. Her sabah anatanrıçamız için açarım gözlerimi ve gün boyu ona hizmet ederim. Atalarım onu çok uzaklardan getirdiler bu güzel topraklara. Anadolu binlerce yıl onu sevdi ve onun için yaşadı. Bir kayın ağacının altındaki Artemis yontusu, dikilirken müzik eşliğinde dans eden savaşçı kadınların sert topuk sesleri yeri göğü inletmişti. Çocukluğum onların efsanevi öykülerini dinleyerek geçti. Bu sakin kent hayatına ahşamayan yüreğimin gövdeme sığmadığını hissederim bazen. O zaman tiz kaval sesinin eşliğinde çok uzaklara giderim. Pontus'a dökülen Thermedon Çayı'nın kıyılarındaki yemyeşil bir dünyayı özlerim.

Tanrılar şahittir ki, bu koca diyarın halkları, binlerce yıl kutsal analarının onlara sunduğu huzurlu ve barış dolu yılların mirasını, belki de bilmeden daha sonraki nesillere taşıyacaktır. Onlar herşeye rağmen yüce anamızın bereketinin müjdesini ölümün simgesi kış sonrası, dağlarda karların altından inadına başını uzatan kardelen çiçekleriyle her yıl alacaklar. Ulu Artemis, yaşamın ve doğanın kendisidir. O bilir ki, Amazon atalarımız yeni tanrısal düzenin değer yargılarından farklıdırlar. Onlar erkeklerin hakim olduğu yeni yaşam düzenine direnen kutsal anamızın kadın savaşçılarıdır. Amazonlar işte bu mirasın savaşçılarıdır. Efsanevi Amazon öyküleri dinleyen yeni nesiller, onların birer masal kahramanı olarak tanımayı yeğleyeceklerdir.

Birazdan, yine bir Dionysos töreni başlayacak. Kadınlar saçlarını omuzların aşağı bırakmış, başlarını sarmaşık çelenkleri ile süslemişler. Büyük çam ağacına doğru ilerliyordu kalabalık. Herkesin elinde çam kozalakları ile süslü tyrsos değnekleri vardı. Kalabalık bana yaklaşınca tereddüt etmeden onlara katıldım. Yaşlanmış, yorgun bedenim birden dipdiri oldu. Kalabalığın coşkusuna kapılmış kendimi tanrının bir parçası gibi hissediyordum. Thrsoslar ahenkle hep birden sallanmaya başladılar. Ayin başlıyordu artık. Heyecanım her geçen dakika artıyor, coşkun bir sele kapılmış ilerliyordum. Yankılanan çığlıklarla birlikte çılgın dans başladı. Çırılçıplak bir menad kendinden geçmiş sıçrıyor, dönüyor ve adeta uçuyordu. Sadece halk değil soylu konsüller, tüccarlar ve yöneticiler de katıldı çığlıklara.

Menadların coşkulu danslarına takıldı gözlerim. Amazon savaşçılarına ne kadar da benziyordu bu halleri. Amazonlar'ın dilden dile dolaşan destansı dansları da böyle olsa gerekti. İçimi bir ürperti kapladı. Hades bu tören için Amazonlar'ın ruhlarını hortlatmıştı sanki. Çıplak kadınları ellerinde salladıkları nesnelerin thrsos mu yoksa kalkan mı olduğunu ayırmsayamıyordum artık. Uzaktan dalga dalga uğuldayan kavalın sesi bir Amazon türküsüydü aslında. Bütün kent onların çığlıklarına boğuldu.

Amazon halkının öyküsü efsanevi Themiskyra'da başlar, bir yanı denize uzanan, etrafı ormanlarla çevrili koskoca, yemyeşil bir ova imiş bu ülke. Ovanın içinden küçük akarsular geçermiş. Bütün bu akarsuları besleyen Thermedon Nehri yine bu ovadan Pontus Denizi'ne uzanan İris Irmağı ile birlikte ovayı yalarmış. Etrafı dağlarla kaplı bu ülke her zaman nemli ve otlarla kaplıymış. Amazon halkı hiçbir zaman bereketi eksilmemiş bu bölgede kendiliğinden yetişen yabani meyvelerle ve dağlarda avladıkları hayvanlarla beslenirlermiş. Üzümler, elmalar, armutlar dallarında olgunlaştıktan sonra toplanmasalar bile dökülen yaprakların altında bozulmadan günlerce Amazonlar'ı bekleyebilirmiş. Ova koşullarında ata binmeyi öğrenen küçük kızlar aynı zamanda ormanlarla kaplı dağlarda avcılıkta ustalaşmışlar. Aslında onların bu cennet bahçelerinden çıkıp Anadolu diyarlarında macera aramaya hiç mi hiç niyetleri yokmuş. Ta ki Ulu Zeus tanrıların babası olana kadar.

Roma döneminden Artemis için adak steli.

Erkeklerin egemenliğinde gelişen yeni halkların düzeni, onları zorunlu olarak kendilerini korumak için, erkeklere karşı acımasız olmaya yönlendirmiş. Erkekler sadece nesillerinin sürdürülebilmek için önemliymiş onların yaşamında. Ege kıyılarında ilk görüldüklerinde başlarında miğfer, sağ omuzlarından dökülen savaş halinde hızlarının kesilmesini engelleyen hafif tünikler giyinmişler. Ayakları çıplakmış ve bindikleri atların örtüleri varmış. Silah olarak genellikle yay, mızrak, çift yüzlü hafif balta, hafif balta, ve yarım kalkan kullanırlarmış.

Argo gemicileri Troas'tan yola çıkıp, büyük bir sefer yapmaya karar verdiklerinde serüven dolu Anadolu'yu keşif yolculuğu da başlamış. Bu yolculuğa içlerinde Herakles'in de bulunduğu elli kahraman katılmış. Marmara üzerinden Pontus'a uzanan bu yolculuğun önemli konaklama noktalarından biri de Amazon ülkesi Themiskyra imiş. Argo gemicilerini çok şaşırtmış bu ilginç kadınlar ülkesi. Onları daha yakından tanımak istemişler ancak zaman yitirmemek için fazla oyalanmadan Kolkhis'e varmak üzere yelken açmışlar. Ege insanının ilk tanışmasıymış bu Amazonlar'la: Düş dünyalarını zenginleştiren bu insanlar, onlar için yeni efsane kaynakları olmuş.

Amazon Kraliçeleri

Ege'nin büyük şehirleri ilk kez Amazonlar tarafından kurulmuş. Batıya geldiklerinde Pitane, Myrina, Kyme, Gryneion, Smyrna, Efes ve Ptiene onlar tarafından kurulmuş. Hatta ünlü Atlantis ülkesi bile

Kraliçe Myrina tarafından istila edilmiş. Amazon kraliçelerinin macera dolu yaşamları artık onların da yaşamlarının, düş güçlerinin bir parçasıymış.

Kraliçe Hippo: Amazon kraliçesi Hippo'nun büyülü kemerini Eurystheus'un kızı Admete Herakles'ten istemiş. Aslında kraliçe büyülü kemerini kendiliğinden Herakles'e vermeye gönüllüymüş. Ama dedikoducu tanrıça Hera, Amazon kılığına girerek onlara yaklaşmış ve Herakles'in kraliçeyi kaçıracağını söylemiş. Amazonlar bu söylentiye kanıp Herakles'in gemilerine saldırmışlar. Çıkan savaşta kraliçe Hippo'yu öldürmek zorunda kalan Herakles, kemeri alıp, oradan kaçmış.

Kraliçe Antiope: Bir gün Attika ülkesinin kralı Theseus, Amazon kraliçesi Antiope'yi kaçırmış. Kraliçelerinin kaçırılmasına kızan Amazonlar ülkelerinden uzaklara uzun bir sefere çıkarak Ege'nin karşı kıyılarına, Atina'ya ulaşmışlar. Vakit kaybetmeden şehre saldırmışlar. Theseus, saldıran Amazonlar'a karşı koymuş ve onların kente girmelerine izin vermemiş. Atina kapılarında gerçekleşen savaşta Amazonlar geri püskürtülmüşler. Theseus Antiope ile evlenmiş ve kraliçeden Hippolyos adında bir oğlu olmuş.

Kraliçe Penthisileia: Troya Savaşı ilk başladığında, Troya halkının yardımına bütün Anadolu halkları koşmuş. Ama savaş saflarında ilk yerini alan savaşçı Amazon kadınları olmuş. Kraliçe Penthisileia öncülüğünde Amozon birlikleri savaşın ilk yıllarında Akhalara aman vermiyorlarmış. Kraliçe Penthisileia bir savaş tanrıçası görünümünde imiş. İnce tülden giysisi altında savaşın her yerinde varmış. Okları şaşmıyor, önüne çıkanı yeraltı tanrısı Hades'e gönderiyormuş. Kraliçenin karşısına sonunda Troya kahramanı Hektor'u deviren yiğit Akhileus çıkmış. Kraliçe onunla korkusuzca dövüşmüş ama Akhileus onu sağ memesi üzerinden yaralamış. Bu zorlu çatışmadan başarı ile çıkan Akhileus, kraliçenin silahlarını almak için yere eğildiğinde anlamış ancak ne kadar güzel bir kadınla savaştığını. Kraliçenin güzelliği karşısında büyülenmiş adeta. Daha sonra onun bu duygulu anını alaya alan soytarı Thersites'i öldürmek zorunda kalmış.

Efes Artemis Tapınağı.

İskitler ve Amazonlar

Amazonlar'ı yenen Yunanlılar onları vatanlarından alıp üç büyük gemiye bindirerek ülkelerine götürmek istemişler. Gemi denize açıldığında isyan eden Amazon savaşçıları gemileri ele geçirmişler ve bütün Yunanlılar'ı öldürmüşler. Açık denizde bir geminin nasıl yönetileceğini bilmeyen Amazonlar ne dümeni tutmasını ne de yelkenleri kullanmayı biliyorlarmış. Kendilerini rüzgarın ve dalgaların yönüne bırakmışlar. Sonunda Dik Bayır diye bilinen Palus-Maiotis'e varmışlar. Amazonlar özgür İskitler'in ülkelerine gelmişler. Karaya iner inmez otlayan atları evcilleştirip İskit topraklarını yağmalamaya başlamışlar.

İskitleri yeni gelen bu beklenmeyen misafirler şaşkına çevirmiş. Bu saldırılara anlam veremiyor uzaktan gördükleri at sırtındaki Amazonlar'ı uzun saçlı güçlü erkekler zannediyorlarmış. Bu saldırılar karşısında İskitler de karşı koymuşlar ve onlarla savaşmışlar. Savaş sonrası ölen Amazonlar'ı gören İskitler'in şaşkınlığı bunların kadın olduğunu görünce daha da artmış. Kendi aralarında görüşmüşler ve ne olursa olsun bundan böyle onları öldürmemeye ve onlara dost olmaya karar vermişler. Ancak ne kim olduklarını biliyorlarmış ne de dillerini. Aralarından seçtikleri genç delikanlıları Amazonlar'ın kamp yerine yakın bir yere göndermişler ve Amazonlar'ı izlemeye koyulmuşlar. Kadınlar üstlerine gelse dahi, karşı koyma yerine geri çekileceklermiş ve kadınların davranışlarına göre uyumlu bir şekilde onlara yaklaşmayı deniyeceklermiş.

İskitler uzun bir süre planladıkları gibi Amazonlar'a yakın bir yere kamp kurup onları izlemişler. Zaman içerisinde bu delikanlılardan bir zarar gelmeyeceğini anlayan Amazonlar onların bu derece yakınlarında olmalarına aldırış etmez olmuşlar.

Bir Amazon kız ile bir İskit delikanlısı arasında başlayan aşk ilişkisi, aynı zamanda Batı Anadolu insanı ile Amazon halkının kaynaşmasını sağlamış. İki genç arasında gelişen bu yakınlaşma, daha sonraları diğer yakınlaşmalara da öncülük etmiş. Birbirinden ürken iki cins artık işaretlerle de olsa anlaşmayı başarmış. İskitler bir türlü Amazon dilini çözmemişlerdi ama, Amazonlar az çok erkeklerin dillerini anlamaya başlamışlar. Sonraları yerleşik yaşamı özleyen erkekler için bu kamp aşkı artık yerleşik yaşama dönüşmeliymiş. Evleri barkları bütün malları şehirde kalmış. Amazonları şehirdeki evlerine götürmek istemişler. Onlara evlerinin kadınları olmalarını ve şehirde yaşamayı önermişler. Amazonlar için kabul edilemez bir teklif imiş bu. Onlar, İskit kadınları gibi erkek egemen toplumda evlere kapanıp yaşayamayacaklarını söylemişler. Amazonlar için ata binmek, ava gitmek ve doğa ile birlikte yaşamak vazgeçilemez bir yaşam biçimiymiş. Erkeklere mallarını mülklerini alıp, kendi düzenlerinden tamamen koptuktan sonra, tekrar gelmelerini ve birlikte yaşamayı önermişler. Delikanlılardan bazıları bu öneriyi kabul etmişler ve mallarını mülklerini alıp geri dönmüşler. Ama bu değişiklik Amazonlar'ı ürkütmüş. Zamanla diğer İskit halklarının bu durumu kabullenmeyip onları rahatsız edeceklerini düşünmüşler. Uzaklara, başka topraklara gitmeyi önermişler. Genç çiftler topluca kuzeye göç etmişler. Üç günlük yaya yolculuktan sonra geldikleri topraklara yerleşmişler. İşte başlangıcı bu şekilde oluşan bu halk Sauramatlarmış. Kadın erkek birlikte ata binmişler, birlikte ava gitmişler. Torunları da dede ve büyükannelerinin geleneğini devam ettirmişler. Eski Amazon töreleri kadınlar arasında yine yüzyıllarca devam etmiş. İşte o tarihlerden bu yana Amazon öyküleri anlatılır durur. Akıl almaz bu öyküler değişik biçimlerde dilden dile dolaşır da bir türlü inanamaz halk bu öykülerdeki olaylara.

Bu sabah Ortygia korusundaydım. Burası Leto'nun Ulu Artemis ile Apollon'u doğurduğu şahane korudur. Önümüzdeki ay, yaz mevsiminin başlangıcı, Artemis'in doğum gününü kutlayacağız burada. Solmissos Dağı'nda tanrıçaya kurbanlar sunduktan sonra, koruda rahiplerin dansları başlayacak. Bir ay sürecek bu şenlikler yılın en güzel günleridir benim için. Arasıra gelirim buraya, hep aynı ağacın altına oturup bir oraya, bir buraya koşturan atlıları izlerim. Ömrüm boyunca hiç görmediğim Themiskyra'yı çağrıştırır bana.

Türk mitolojisinde kadın ve kız çocuğunun yeri

Türk mitolojilerinde kadın; üretken, kutsal, bilge, geleceği gören, kahraman, yürekli, onurlu ve bir geyik kadar zarif, bir kuğu kadar güzel olarak tanımlanmıştır.

Doç. Dr. Nazan Erkmen (*)

Türk mitolojisi genel olarak, ölüm sonrası ikinci yaşama, cennet, cehennem varlıklarına ve tanrılara olan kuvvetli inancı ile belirgindir. Türk mitolojisinde kadınlar da en az erkekler kadar söz sahibidir. Kadınlar, cesaretleri sayesinde, kocalarını, kardeşlerini, analarını, babalarını ölümden kurtarır, hatta ölmüşleri bile diriltirler. Oğuzlar'da olduğu gibi hükümdarın sağ tarafında oturacak kadar yüksek mertebelere ulaşmışlardır. Kadınlar kahramandır; bir erkek gibi dövüşür, savaşlara katılırlar.

Güçlü şaman kadınlar

Türk mitolojisinde totemizm izlerini görmekte ve şaman kadınlara rastlamaktayız. Eski bir inanca göre, Buryat hükümdarının karısı bir kartalla münasebetinden sonra şaman olmuş, ruhları görmeye başlamıştır. Buna benzer çeşitli inançlar vardır. Şaman kadınlar istedikleri zaman hayvan ve kuş şekline girerler, giysilerinde de bu hayvanları taklit ederlerdi. Bazı hayvanları ve yırtıcı kuşları kutsal sayarak onları kendilerine sembol olarak seçmişlerdi. Şaman kadınların devlet ve toplum katında büyük güçleri vardı. İnsanların sosyal yaşamı hatta devletin geleceği üzerinde de egemen idiler. Hakanları bile onlar idare ederlerdi. İnsanlara yol gösterir, hekimlik yaparlardı. Kötü ruhları kovarlar, insanlara huzur verirlerdi. Kuş ve yırtıcı hayvan giysileri giyen şaman kadınların başlarında at kuyruğu, yüzlerinde maskeler, giysilerinde ziller, çıngıraklar bulunurdu. Davul çalan şaman kadınların çok büyük güçlere sahip olduğu söylenirdi. Bir efsaneye göre, Moğollar'ın kutsal dağı Erdene Ula'yı, Çinliler memleketlerine götürmüşlerdi. Kadın şamanlar dağdan boşalan alanda dua ederek, dağı yerine geri getirirler. Kanaa, Türk mitolojisinde çok güçlü bir şaman kadın olarak tanınır. Alaş Irnağı'nı Altay Dağları'ndaki Kapşu Irnağı kıyılarına kadar getirdiği söylenir.

Ateşi kızlar bulmuş

Altay efsanelerinde de şaman kadınlara rastlanır. Altay mitolojisinde Erlik Han'ın oğulları yeryüzünde, kızları ise yeraltında yaşarlar ve şamanlarca düzenlenen törenlerde hazır bulunurlardı. Kızların idari bir görevleri olmayıp bütün işleri eğlenmekti. Şamanlar, törenlerden sonra Erlik Han'ın yanına gitmek istediklerinde bu kızlar karşılarına çıkar, onları kandırarak ellerindeki eti almak isterlerdi. Kadınlara kanmanın sonu ölüm olurdu. Kurban törenlerinde sadece erkekler hazır bulunabilirlerdi. Kızlar yeraltı alemindeki gölleri, ırmakları ve denizleri idare ederlerdi. Oğullar, törenlerde şamanların yanında hazır bulunurlardı, fakat kızların buna hakkı yoktu. Ancak buna karşılık, bazı Altay efsanelerinde kızlara insanüstü bir değer verilmiştir. Ateşi bulan insan erkek değil, tanrının gökteki kızları olarak belirlenmişti. Ateşi bulmak o zamanlar son derece tanrısal bir olay olarak kabul edilirdi. Altaylar gibi, Yakut Türkleri, Orta Asya ve Sibirya mitolojilerinde de ateşin gökteki kızlar tarafından yaratıldığına inanılırdı.

Altay mitolojisinde Erlik Han'ın oğlu Pay Mattır'ın dokuz kızı olduğu görülmektedir. Şaman dualarında da bu kızların saçları kara yılana benzetilmektedir. Son derece ürkütücü görünümleri vardır. Bununla birlikte insanları kötü ruhlardan korumaya çalışırlar ve evleri beklerler. Altay tanrıçaları arasında bir de kötü tanrıça vardır. Satılay'ın işi kötülük yapmaktır, insanları intihara bile yöneltir. Altay efsanelerinde kız çocuklarına önem verilmediğini görüyoruz. Büyük Tanrı Ülgen'in dokuz kızı olmasına rağmen bunlara isim bile vermeye zahmet etmemiştir. Sadece ikisinin ismi vardır; birisinin adı Kiştey Ana, diğerinin ise Soldon'dur. Bu dokuz kızın belirli bir görevi yoktur. Sadece şamanlara eğlenmeyi öğretirler. Oğullar göğün en üstünde yaşarken kızlar yeraltında yaşarlar. Kızlar fettan ve hilekar, oğullar yiğit ve iyilikseverdir. Ülgen'in oğulları koruyucu ruh olarak kabul görmüş ve çok sevilmişlerdir. Altay Türkleri'nde erkek çocuk çok

kıymetlidir. Erkekler doğunca törenler yapılır, kurbanlar kesilir. Kızlar için bunların hiçbiri söz konusu değildir. Ancak bazı kız çocukların gökten nur içinde indiklerine inanılır. Oğuz'un karısı bunlardan biridir.

Altay tanrıçaları

Altay efsanelerinde kadınların olağanüstü durumlarda karşımıza çıktığını görüyoruz. Büyük Tanrı ile kutsal suların egemen olduğu bir efsanede, Tiamat adında dev bir kadın ile karşılaşırız. Bu dev kadının ifritlere sahip olduğunu, kumandan olan kocasını ifritlerle kuvvetlendirdiğini görüyoruz. Son derece masalımsı olan bu yaratıkla ilgili anlatımlarda Tiamat'ın vücudunun ikiye ayrılmasından, yukarıda kalan kısmından gökyüzünün, aşağıda kalan ikinci parçasından da yerlerin oluştuğundan, dünyanın bu şekilde yaratıldığından söz edilir. Dünyanın yaratılmasında, dev bile olsa, bir kadının rolü olduğunu görüyoruz.

Diğer Altay efsanelerinde ise yaşama can veren güneşin, yine bir kadın olduğu ve Günana adıyla anıldığı yazılmaktadır. Günana Altay tanrıçalarının en önemlisidir. Hayat veren güneş tanrıçasıdır. Göğün altıncı katında yaşar ve şefkat sembolüdür. Diğer koruyucu niteliklere sahip bir başka Altay tanrıçası da Ana Maygıl'dır. Altaylar bu tanrıçayı da ana diye anarlar. İyi ruhları koruyan, kötülükleri kovan bir güce sahiptir.

Hayvan ana inancı

Yakut Türkleri'nin Ayzıt adında bir tanrıçaları vardır. Ayzıt, Yunan tanrıçası Afrodit gibi bir güzellik tanrıçasıdır. Namusu temsil eder. Bir kadın doğum yapacağı zaman, Ayzıt, tarla, çiçek ve yeşillik perilerini yanına alarak lohusanın yanına gider. Üç gün üç gece lohusanın başında bekler. Süt gölünden getirdiği damlayı çocuğun ağzına damlatır. Çocuğun ruhunu oluşturur. Çocuk doğduktan ve süt aldıktan sonra, Ayzıt perilerini toplar gider. Ayzıt sadece namuslu kadınların lohusalığına gider, diğer kadınlar ne kadar yalvarsalar da yanlarına uğramaz.

Hayvan ana inancı, Orta Asya ve Sibirya Türkleri'nde çok yaygındı. Yakut Türkleri de hayvan anaya inanırlardı. Hun Türkleri Kurtata'ya inanırlar ve taparlarken, Kurtana ile ilgili efsaneler de yeni çağlarda meydana gelmiş mitolojilerde yerini almakta idi. Orta Asya Türkleri, kadını Kurtana olarak sembolize etmişlerdi ve kutsallığına inanırlardı. Kurttan türeyiş efsaneleri arasında da kadın şamanları görüyoruz. Kadınlar şamanlık görevlerini hükümdara yardımcı olarak yerine getiriyorlardı. Şaman kadınların, bilhassa şimşekli havalarda çığlıklar atarak göğe ok attıklarını ve yağmur yağdırdıklarını Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Bu kadınların süslü oldukları, boynuz ve kemiklerle donanmış külahlar giydikleri rivayet edilirdi.

Erkek çocuklar daha yetenekli

Protomogol mitolojisinde, insanların gökten düşen bir dolu tanesini yutan bir kadın tarafından türediği söylenir. İnanca göre, bu kadından türeyen boy, kutsal bir nesil olarak kabul edilmişti. Bu efsane Türk mitolojisinde olduğu gibi Çin kaynaklarında da yer alır. Moğolların aile sisteminin temelleri "Cognat" yeni maderşahi "anne ailesine" dayanıyordu.

Uygur Türkleri'nde, diğer Türk boyları arasında yayılmış olan ağaçtan türemiş olmak inancı çok yaygındı. Ağaç ile kadın eş tutulurdu. Uygur efsanelerinde erkeklerin de çocuk doğurduğunu görüyoruz. Oğuz Han'ın askerlerinden biri de ağaç kovuğunda çocuk doğurur. Manas

Oğuz Destanı'nda Oğuz Han bir insanoğludur. Bu efsanede kurt veya dişi bir hayvan, türemek için yeterli bir neden değildir. Üreme sembolü güzel bir kızdır.

Destanı'nda "üretkenlik" sembolünün kadına geçtiğini, ağaç yerine kadının doğurgan olduğunu görüyoruz. Manas destanında erkek çocukların kız çocuklara göre çok çabuk olgunlaştığı, hatta Manas henüz beşikte iken doğrulup, İslam ülkelerinin nasıl zaptedileceğini anlattığı yazılıdır. Manas'ın oğlu da doğduğunun 8. gününde baba demiş, kalkmış ok yaparak avlanmaya başlamıştı. Türk mitolojisinde erkek çocukların olağanüstü davranışlar gösterdiğine yer verilmektedir.

Erkek çocukların kızlara nazaran çok yetenekli olduklarına inanılırdı. Ok atan, cengaver erkek çocukları korku ve dehşet saçarlardı. Hunlar'da da erkek çocuklar çok erken yaşlarda devlet idaresinde görev alırlardı.

Göktürkler ile ilgili efsanelerde, Hunlar tarafından herkesin öldürüldüğü, sadece Lin adında bir çocuğun sağ bırakıldığı, onun da ayakları kesilerek bir bataklığa terkedildiği söylenir. Mitolojiye göre bu çocuğu dişi bir kurt beslemiş, sonra bu dişi kurttan doğan çocuklar Göktürkler'i meydana getirmiştir. Burada da dişi kurdun bir kadını sembolize ettiğini görüyoruz.

Erkek doğurana kaymak, kız doğurana nohut

Ana kavramı ilk defa Uygurlar'da ortaya atılmıştır. Uygurlar'ın yaratıcı tanrısı Ülgen idi. Ülgen, yeryüzünü ancak AkAna'nın önerileri üzerine yaratabilmiştir. Ak Ana'nın fırlattığı bir taşı dünya şekline sokarak yüceliğe ermiştir.

Yakut Türkleri'nin de, yeryüzünü bir ana olarak kabul etmeleri çok önemli bir motiftir. Yakut mitolojisinde insan,ve hayvanlara süt veren bir gök ana vardır. Herkesin eşini bularak onları birleştiren bu ilahe, iyi kadın ruhunu temsil etmekteydi. Bu yüce kadın yeni evlileri korumakla da görevlendirilmişti. Yakutlar, ana tanrıçalarını hayat ağacının kökünde yaşayan ve insanlara can veren kutsal bir ana olarak tanımlarlardı.

Altay efsanelerinde kız-erkek ayrımı yapıldığı görülmektedir. İmparatoriçe, erkek çocuk doğurunca, yarım kap bademyağı karıştırılmış kaymak yerdi. İmparator, ona kırmızı bir elbise armağan eder, otağının kapısı önünde kitan müziği çalardı. Doğan çocuk kız olursa, imparatoriçeye hafif tuzlu nohut veya fasulye çorbası verilirdi. İmparator, ona siyah bir giysi armağan eder, çadırının önünde de Çin müziği çalardı.

Geyik ve kuğu kılığında doğaüstü kızlar

Oğuzlar'da, gökten inen kızdan doğan çocuklar daha soylu sayılırdı. Oğuz Destanı'nda Oğuz Han bir insanoğludur. Bu efsanede kurt veya dişi bir hayvan, türemek için yeterli bir neden değildir. Üreme sembolü güzel bir kızdır. Oğuz Han avlanırken gökten hale içinde bir kız iner. Kutsal ruhların bir ışık halinde görülmesi ışıklı dünyanın bir sembolüdür. Daha sonra, Oğuzlar'ın, göklerin ve aydınlıkların hakimi olan ve insanlara iyilik getiren Hürmüz adlı tanrıçadan türediği inancı yayılmıştır. İnsan neslinin ağaçlardan ya da kurttan değil de, bir kadından meydana geldiği inancı Oğuz Türkleri ile başlamış, Gün, Ay ve Yıldız Hanlar, göktanrının kızı Hatun'dan doğdukları için kutsal sayılmışlardır.

Oğuz Destanı'nda Türk mitolojisinde yer alan kahramanların hatunları, kutsal kadınlar olarak tanımlanır. Türk mitolojisinde erkek insanî, kadın ise ruhanî bir kişiliğe sahiptir. Bögü Han'ın hatununun Tanrı tarafından gönderildiği belirtilir. Bögü Han, kutsal kızı Ak Dağ adında tanrısal bir dağda bulur. Bu da önemli bir efsane motifidir. Bazen Tanrı kılığındaki kadınlar geyik kılığına da girerler. Geyik motiflerine Kırgız efsanelerinde de rastlanır. Örneğin Dede Korkut öykülerinde

ala geyik Tepegöz'ün kızı olarak tanımlanır. Avcıları kandırıp onlara kötülük eder. Hem kurnaz, hem de acımasız bir tip olarak canlandırılmıştır.

Türk mitolojisinde kuğu şeklinde kızlara da rastlanır. Kuğu kız motifi son derece yaygındır. Bu motifin dayandığı esas fikir, yarı ölü yarı kutsal bazı ruhların kuğu şekline girdiği inancıdır. Bilhassa evlenmemiş ve bekar kızların Lotus Gölü'nde bir kuğu şekline girmiş olarak yüzdükleri, Hint mitolojisinde de sıkça görülmektedir. Bu kuğu kızlar istedikleri an insan şekline girerler. Kuğu kız beyaz bulutların bir sembolüdür ve bu kızlar şiddetli rüzgarlar estirecek doğaüstü güçlere sahiptirler.

Dede Korkut Öyküleri'nden, 6. yüzyılda Çin'den Karadeniz'e kadar uzanan bir alan içinde imparatorluk kuran Oğuzlar'da kadının önemi hakkında pek çok bilgi ediniyoruz. Deli Dumrul Öyküsü'nde kadın bir kahramandır. Eşi için canını verecek kadar cesurdur ve sevgisi sonsuzdur.

Kadınların gücü çok büyüktür. Dirse Han'ın hatunu, oğlunun yarası için yedi dağ çiçeğini toplar, sütüyle karıştırır ve onu derhal iyileştirir.

Kızların evlenirken büyük bir çeyizle kocaya gittiklerini görüyoruz. Oğuzlar'da kadın onuru üstün tutulmaktadır. Bu gerçeği Bamsı Beyrek öyküsünde görüyoruz. Bamsı Beyrek kızına kırk deve yükü çeyiz yükletip, kırk hizmetçi ile gelin eder. Öykülerde kızlar cengaverdir. Ata binerler, ok yarışlarına katılırlar. Erkek gibi büyütülür ve eğitilirler. Evlenirken kendilerine verilen çeyiz, üstünlüklerini korumalarını sağlamak içindir. Beyrek ile Ak Kavak kızı ok atma yarışına girerler. Av, Dede Korkut Öyküleri'nde çok önemli bir motiftir. Ava, erkekler kadar kadınlar da katılır. Örneğin Boğaç Han öyküsünde, Dirse Han'ın hatunu oğlunu diriltir. Fin Kavala Destanı'nda olduğu gibi öldürülen oğul, anası tarafından diriltilmektedir. Bu motif, Türk ve Moğol toplumlarının en yaygın masal motifidir. Burada masalımsı bir sevgi değil, kahramanca ve doğal bir ana sevgisi görülür.

Ananın savaşçı olduğunu pek çok öyküde görürüz. Burla Hatun, düşmana tutsak düşen oğlu Uruz'u kurtarmak için savaşın göbeğine gider. Düşmanın kara tuğunu kılıçlayıp yere vurur.

Bütün bunlara rağmen ana, kendisini kurtarmak için canını vermesini isteyen oğlunu geri çevirir. Bu, Alkestis Efsanesi'nde de aynıdır. Fakat eş canını vermeye hazırdır.

Erkeğin, evleneceği kızı güreşte yenmesi gerek

Çocuğun yeri, bilhassa erkek çocuğun ... Oğuzlar'da büyük önem taşır. Oğlu olmayan ana-babalar, olağanüstü çareler ararlar. Boğaç Han Öyküsü'nde Beyrek'in doğumu büyük bir olaydır. Oğlu olan beylere ak otağ, kızı olana kızıl otağ, çocuğu olmayana da kara otağ verilir; kara keçi kapısına bağlanır. Burada da erkek-kız ayrımı yapıldığı görülmektedir. Bu adet hâlâ devam etmektedir.

Oğuz Destanları'nda kahramanlar eşlerini ancak yiğitlik göstererek kazanırlar. Kadın kıymetli bir varlıktır. Uğrunda savaşmak gerekir. Kızları kendileriyle evlenmeye razı etmek için erkeklerin çetin savaşların altından kalkmaları gerekir.

Erkeğin evleneceği kızla güreşmesi ve onu yenmesi şarttır. Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'le güreşir. Prof. Ruben, dövüşülerek kazanılan gelin motifinin Binbir Gece Masalları'nda, Moğol Destanı Gesser Khan'da, Joloi Destanı'nda, Hint ve Alman efsanelerinde de görüldüğünü söyler.

Altay mitolojisinde Erlik Han'ın oğlu Pay Mattır'ın dokuz kızı olduğu görülmektedir. Şaman dualarında da bu kızların saçları kara yılana benzetilmektedir.

Oğuz Destanları'nda kadın, erkeği ile birlikte düşmana karşı dövüşür. Dede Korkut Öyküleri'nde Kanturalı ile Selcan Hatun'un birlikte dövüştüklerini görüyoruz. Burada bir başka motif daha vardır. Selcan Hatun'un eşi Kanturalı, karısının kendisini ondan daha yiğit sayması düşüncesine katlanamaz ve onu bu yüzden öldürmeyi düşünür.

Oğuz mitolojisinde kadına büyük önem verilir. Kadınların cesetleri sayesinde kocaları, kardeşleri, ana babaları ölümden kurtulur. Karı-koca arasında sarsılmaz bir sadakat vardır. Burla Hatun, Boğaç Han adlı destanda, esir düştüğü zaman acıların her türlüsüne dayanır. O da savaş kahramanlıklarıyla tanınır. Uruz beyleri arasında oğlunu kurtarmaya giden odur.

Oğuzlar'da, kız çocuklarla erkek çocuklar toplumda ayırt edilmemekle birlikte, erkek çocukların üstün tutuldukları belirgindir. Erkek çocukların iyi haber, kız çocukların kötü haber anlamına geldiği görülür. Dede Korkut Öyküleri'nde koyun kız, koç da erkek sembolüdür. Türkler'de aileler erkek çocuk isterler. Erekek çocuğu olmayan ocak "kör ocak" sayılır.

Kadınların büyüleyici güzelliği

Dede Korkut Öyküleri'nde kadınlar büyüleyici bir güzelliğe sahiptir. Yere basmadan uçar gibi yürür, kızıl yanakları vardır. Ağızları küçücüktür. Kurum gibi simsiyah saçları vardır. Saçları kırk tutam uzundur ve topuklarını sarar. Kaşları kalem gibidir. Kadınlar doğaldır, sadece kına kullanırlar. Süs olarak tavuk tüylerini yolarak başlarına takarlar. Yiğitler güzel kızların karşısında kendilerinden geçip, uykuya dalarlar.

Oğuzlar'da namus son derece önemlidir. Zina işleyen iki parçaya bölünür.

Oğuzlar'da ağır saldırılar ve doğal etkenlere karşı koyabilmeleri için dışevliliğin geçerli olduğu kesinlikle bilinmektedir. Bu gibi afetlere ancak aileler arası yakınlığı pekiştirerek göğüs gerebilecekleri bir gerçektir. Bu yüzden içevlilik gibi kuralları ortadan kaldırarak dışevlilik aracılığıyla aileler arasında hısımlık dokusunu kurmaktadırlar. Erkekler çadır kurup oba içinde kalırken, kızlar ise yabancı ellere gelin giderler. Dede Korkut Masalları'nda, dışevlilikte hiçbir kısıtlama tanımadıklarını, karıları için "yad kızı helalim" terimini kullandıklarını görüyoruz. Atadan onbirinci kuşağa kadar gelen kuşaklar arasında evlenme menedilmiştir. Orta Asya Türkleri'nde ve Trakya Türkleri'nde bu gelenek hâlâ sürmektedir. Moğollar'da da bu gelenek geçerli sayılmıştır. Göktürkler'in çok karılı evlilik yaptıkları da kuşku götürmemektedir.

Zühre yıldızı Türk mitolojisinde çok güzel bir kız olarak tanımlanırdı. Bu yıldız daima kadın güzelliğinin sembolü olmuştur. Kırgızlar'a göre Zühre yıldızı ayın kızı idi. Ülker de ayın oğlu.

Dişi tilkiler Altay efsanelerinde önemli bir yer tutar.

Sonuç olarak, Türk mitolojilerinde kadın üretken, kutsal, bilge, geleceği gören, kahraman, yürekli, onurlu ve bir geyik kadar zarif, bir kuğu kadar güzel olarak tanımlanmıştır. Dağları bile yerinden oynatacak kadar doğaüstü güçlere sahip bir varlıktır.

(*) Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü öğretim üyesi.

KAYNAKLAR

1) Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Tarih Dizisi II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.
2) Sencer Divitçioğlu, Kök Türkler.
3) Reşit Ergener, Ana Tanrılar Diyarı Anadolu.
4) W. C. Cevam, Tanrıların Vatanı Anadolu.
5) Murat Uraz, Türk Mitolojisi, Hüsnütabiat Matbaası.
6) Prof. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, I. cilt.
7) Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Öyküleri.

KELEPİR

UCUZ DEĞİL, ÇOK UCUZ KİTAP!

Felsefe, Psikoloji, Müzik, Sinema, Fotoğraf, Bilimkurgu, Çağdaş Türk ve Dünya Edebiyatı, Binbir Gece Masalları, Bilim, İnceleme, Araştırma, Çocuk Kitapları ve KLASİKLER

KELEPİR KİTAPÇILAR TÜRKİYE'YE YAYILIYOR

ve

TÜRKİYE KİTABINI KELEPİR KİTAPÇILARDAN ALIYOR

ADANA ReşatBeyMah.2.Sk.SamanyoluApt.ZeminKat/(322)4594958• **AMASYA** KocacıkÇarşısıŞeyhZekeriyaSk.No:11/(0358)218 69 60
ANKARA KızılayKonurSk.36/(312)4171818 • **ANTAKYA** ZenginlerMh.İnönü Cad.No:14/(326)2160289
ANTALYA Cumhuriyet Cd. 23. Sk. Yıldız Apt. No:10/(242)2442150• **AYDIN** Gazi Bul. 176-1/(256)2129583
ŞAŞKINBAKKAL(İST) Bağdat Cad. No:392-5/ (216)3857106 • **BAKIRKÖY(İST)** Zeytinlik Mh.ÖmerNaci Sk.No:27-B/(212) 583 32 70
BANDIRMA HalCd.Şeker Pasajı No:19-1/(266) 714 39 27 **BEŞIKTAŞ(İST)** HaslırınCd.No:67 Sinanpaşa İş.Merkezi/(0212)2362476
BEYOGLU(İST) Küçükparmakkapı SkNo:12/(212)2490764• **BOLU** IzzetBaysalCdEgeÇarşısıNo:31-44/(374) 217 36 14
BURSA Sönmez İşsarayı K:1 No:152 Heykel / (224) 225 11 22 • **ÇANAKKALE** Saat Kulesi Yanı No:4 / (286) 213 31 50
DENİZLİ Atatürk Bulvarı 831. Sk. Özbaş Apt. No:95/1 (258) 2624421 **ESKİŞEHİR** C. Topel Cd. Tutal Sk. (222) 221 88 02
GAZİANTEP İstasyon Cd. Velic Pş. No:47-48 /(342) 231 04 60•**İSKENDERUN** Şehit Pamir Cd.76.Sk. No:1/A /(326) 213 96 85
İZMİR Cumhuriyet Bulvarı İrfan Apt. 196/A /(232) 422 45 96•**İZMIT** BELSA Plaza İşmerkezi 5-6 Bl. Kat:1-91 / (262) 325 14 99
KADIKÖY(İST) Mühürdar Cd.No: 63 /(216) 449 00 21 **KONYA** KazımKarabekirCd.PamirSk.No:3/4/(332)3535001
KÜTAHYA Cumhuriyet Cd. Gençali Sk.Temerrit Han. No:13/1/(0274) 22 48 585 • **MARMARİS** Sarıana Mah. 27. Sk. No:7/(252)4122034
MERSİN İstiklal Cd. 111. Sk. İskender Pşj. / (324) 232 12 18 • **MUĞLA** Recai Güreli Cd. Anı Psj. No:13 /(252)2122357
ORTACA Merkez Mh. Pirinç İşhanı No:9/2 / (252)2826168 • **SAMSUN** Divitçioğlu Cd. No:52 / (362) 230 27 78
VAN Cumhuriyet Cd. No:54 / (0432) 216 10 37 • **ZONGULDAK** Cumhuriyet Cd. Papilla İşhanı Kat:1 No:26 / (372) 253 24 69

İLİNDE İLÇESİNDE KELEPİR KİTAPÇI AÇMAK İSTEYENLER İÇİN TEL:(0212) 249 08 21

Güney Asya krizi, IMF ve Amerika

Birkaç yıl öncesine değin Doğu Asya ülkelerinin ve özellikle Güney Kore'nin kalkınma modeli, azgelişmiş ülkelerce takip edilmesi gereken bir mucize olarak lanse edilmekteydi. O zaman ne oldu da bu mucizevi model ciddi boyutlara varan bir kriz doğurdu?

Zülküf Aydın (*)

Temmuz 1997 başlarında Güney Kore, Malezya, Tayland ve Endonezya'nın da içinde bulunduğu ve genel olarak Doğu Asya Kaplanları diye nitelenen ülkelerin birbiri ardına büyük bir mali krize girdiği, büyük holdinglerin iflasın eşiğinde olduğu duyulunca birçok insan hayretini gizleyemedi. Daha birkaç yıl öncesine değin Doğu Asya Ülkeleri (DAÜ)'nin ve özellikle Güney Kore'nin kalkınma modeli birçok düşünür tarafından azgelişmiş ülkelerce takip edilmesi gereken bir mucize olarak lanse edilmekteydi. O zaman ne oldu da bu mucizevi kalkınma modeli çok ciddi boyutlara varan bir kriz doğurarak karşımıza çıktı? Yoksa ortada bir mucize yoktu da biz mi yanlış yorumlar yapmıştık? Krizin çözümü için IMF ve ABD tarafından dayatılan politikalar Kaplanlar üzerinde ne gibi etkiler yaratacak? IMF ve ABD niçin Yapısal Uyum Politikalarında (YAP) ısrar ediyorlar?

Kriz nasıl başladı?

Bu soruları yanıtlamak için önce kriz nasıl başladı ona bakalım. Krizin kökü 1990'lar başında yerleşmeye başladı. Bu yıllarda liberalleşme ile birlikte Asya borsaları yükselmeye başladığında Amerikan ve Avrupa finans çevreleri kârlı bir pazar geliştiği için memnuniyetle ve hızla buralara akmaya başladılar. Bu yıllarda ekonomik bir patlama yapan ve elinde aşırı bir sermaye bolluğu bulunan Amerika'da düşük faizler finans sermayesini dış yatırım yolları aramaya sevkederken, bir krizle karşı karşıya bulunan Avrupa ve Japonya finans sermayeleri de faiz oranlarının yüksek olduğu ve dolara bağlı para birimlerinden dolayı güvenceli görünen Doğu Asya ülkelerine hızlı bir şekilde akmakta bir sakınca görmemişlerdi.

Rakiplerinden geri kalmamak için birçok özel banka, nasıl olsa büyük finans kuruluşları Asya'yı güvenli buluyor düşüncesiyle fazla bir araştırmaya gerek görmeden, bir sürü mentalitesi ile büyük sermayeler transfer etmişlerdi. Özellikle 1993-96 arasında Amerika, Avrupa ve Japonya kökenli geniş meblağlar kısa vadeli krediler biçiminde Güney Kore, Tayland, Endonezya ve Malezya ekonomilerine yönlendirilmişti. Uluslararası Para Fonu (IMF) kaynaklarına göre 1996 sonu itibariyle Doğu Asya ülkelerine Avrupa bankaları 318 milyar dolar, Japon bankaları 260 milyar dolar ve Amerikan bankaları da 46 milyar dolar kredi açmışlar. Çoğu kısa dönem kredi olan bu paralardan en yüksek borçlanmayı 100 milyar dolar ile Güney Kore gerçekleştirmişti.

Diğer yandan hızlı bir ekonomik ge-

lişmeyi amaçlayan, dünya pazarlarında daha iyi bir yer kapmayı arzulayan ve kısa dönemli krizleri aşmayı isteyen DAÜ birbirleriyle yarışırcasına kısa dönemli kredilere başvurmuşlar ve kendi sermaye çevrelerini hoşnut tutmuşlardı. Ülkeye aşırı para girmesi dolayısıyla likidite genişlemesinin sınırlanmadığı bir durumda borç kullanımına dayanan sermaye yatırımlarının güvenilir ve verimli alanlardan riskli ve spekülatif alanlara kayması kaçınılmazdır. Bunun sonucunda, bir yandan ülke içinde ekonomik büyüme artmaya devam ederken ödemeler dengesinin bozulması ve finans sektörünün krizlerle karşılaşması eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Güney Asya ülkelerinin temel hatası, ülkeye aşırı finans sermayesinin girmesini engelleyici önlemler almamasıdır. Özellikle Kore ve Tayland gibi ülkelerde kendi bankası olmayan şirketlerin dış bankalardan borç alması sınırlanmamış ve bu yolla alınan borçlar Güney Kore'de özel sermaye borçlarının yüzde 30'unu Malezya ve Tayland'da ise yüzde 60'ını oluşturmuştur. Ekonomik büyüme döneminde uluslararası finans kuruluşları birbirleriyle yarışırcasına Asya ülkelerine akarken, krizle birlikte bir takım sermaye bu ülkeleri büyük bir süratle terketmişler ve krizin daha da şiddetlenmesine yol açmışlardır.

Plansız, rastgele ve kontrolsüz borçlanmanın bu kadar ciddi sonuçlar doğuracağını Asya ülkeleri yöneticileri farkedememişlerdi. Bankacılık sektörünü kontrol etmeyi düşünmek bir yana, bankaları sanayi kuruluşlarına para bulmaya zorlamışlardı. Bunun bir örneği 1993'de başa gelen Güney Kore'nin popülist lideri Kim Young-sam. Küçük bir ekonomik kriz sonrası yönetimi devralan Kim, ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya söz verdiği için Chaebol adı verilen ekonominin birçok sektöründe etkinlikler gösteren ve Kore'nin gelişmesinde öncülük edegelen büyük holdingleri yeni fabrikalar açmaya teşvikle işe başlamıştı. 1994-95 döneminde Kore dış krediye dayanan yatırımlarda çok önemli bir gelişme göstermişti ama, bu hızlı gelişmenin sürekli dış krediye gereksinmesi olduğu için sürdürülebilmesi mümkün olmamıştır. *Financial Times* Gazetesi'ne göre Güney Kore'deki Chaebol'ların ortalama dış borçları mal varlıklarının dört katı civarında, ve bu firmalar aşırı üretim kapasitesine sahipler. Aşırı üretim ülkenin ihraç malları fiyatının dünya pazarlarında düşmesine neden olaktadır. Örneğin Kore'nin en büyük ihraç ürünü olan bilgisayar hafızası çiplerinin fiyatı dünya pazarlarını doyum noktasına ulaşması nedeniyle, 1996 yılında aşırı düşmüş ve Kore'nin bu maldaki ihracatı batmıştı. Durum Kore ile benzer ihracat malları üreten diğer DAÜ firmaları için de geçerlidir.

Güney Asya ülkelerinin temel hatası ülkeye aşırı finans sermayesinin girmesini engelleyici önlemler almamalarıdır.

Kendi sermaye çevrelerinde ucuz ve yeterli kredi bulamayan sanayi kuruluşları ve bankalar dış borçlanmaya yönelmiş, yeni üretim alanları açmış ama dünya pazarlarında ürünlerine gerekli yer ve fiyatları bulamamış dolayısıyla da önce uzun vadeli borçlarını ödeyemez olmuş sonra da uzun vadeli borçları ödeyebilmek için kısa dönemli borçlanmalara başvurmuş ve sonunda da ipin ucunu kaçırmışlardır. Firmalar ve bankalar birbiri ardına iflasın eşiğine gelerek hükümetlerden kendilerini kurtarmaları için girişimlerde bulunmuşlardır. Yani sermaye kurtarma operasyonları sadece Türkiye'ye özgü bir şey değil, bu da kapitalist dünyada devlet ile sermaye arasında sıkı bir bağın varlığının önemli bir göstergesidir. Güney Kore'de bankalar büyük bankalara kredi açmaya zorlanmaktadırlar. Bunun güzel bir örneği 6 milyar dolar borçla batan Hanbo Steel (çelik sanayi) firmasını Ocak 1997'de kurtarma operasyonudur. Birbiri ardına iflas eşiğine gelen Kia Motors ve Jinro gibi devleri kurtarmaya yanaşmayan Kore bankalarının çaresizliği sonucu, hükümet Japonya ve Amerika'dan kredi istemiş fakat derhal red cevabı almıştı. Bunun sonucunda batılı kuruluşlar Kore'nin kredi puanını düşürmüş ve ülkedeki yabancı sermaye birbiri ardına ülkeyi terketmeye başlamıştı. Krizin bir parçası olarak da merkez bankasında döviz rezervleri yavaş yavaş erimeye başlamıştı.

Kore ve diğer kriz yaşayan DAÜ'ne yeni kredi açmayı reddeden Amerika, bu ülkelere IMF ile anlaşıp sorunu öyle çözmelerini önermişti. Öteden beri IMF kıskacına girmemek için büyük çabalar gösteren ve bunda büyük ölçüde başarılı olan (bu başarının temel nedenlerinden biri 1980'lerde yaşanan Japonya-Amerika sorunudur ki buna birazdan değinilecektir) DAÜ artık direnemeyerek IMF'yi, kurtarma operasyonu için davet etmek zorunda kalmışlardır.

Neden IMF?

Böylece konumuzun ikinci boyutuna gelmiş bulunuyoruz. Amerika neden Asya'daki krizi IMF'in çözmesini istiyor? Neden kendisi yeni krediler açmıyor? İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan soğuk savaş yıllarında Amerika, Güney Kore'ye inanılmaz boyutlarda koşulsuz krediler açmış ve 'Kore mucizesi'nin oluşmasında büyük rol oynanmıştı. Şimdi neden aynı Kore'ye yardımda bulunmaktan kaçınıyor? Bu sorunun bir yanıtı Sovyetler'in yıkılması ile yakından ilintili. Komünizm tehlikesinin kaybolması ile birlikte ABD'nin siyasal hegomonya kurmak için ekonomik taviz verme gereksinmesi yok artık. Diğer yandan korumacı politikalarla gümrük duvarları ören, sübvansiyonlarla ucuza mal üretip Amerikan ve dünya pazarlarını adeta istila eden DAÜ firmalarını Amerikan firmaları ile rekabet güçlerinin kırılma zamanı, ABD açısından çoktan gelmişti bile. Daha 1970'lerde bile dünya ekonomisinde yaşanan krizden etkilenene Kore gibi ülkelere 70'li yılların sonunda IMF ile masaya oturmaları önerilmiş ve bu ülkeler bir dizi önlemler almaya zorlanmışlardı. Fakat bu önlemler bu ülkelerin ekonomik ve ticari yapılarını köklü olarak değiştirecek boyutlara varmadan Japonya ile Amerika arasında oluşan kriz nedeniyle sınırlı bir nitelikte kalmış ve hatta DAÜ ucuza elde ettikleri Japon kredileri ile yoğun korumacı politikalarına devam etmişlerdi. Amerika rekabette zorlandığı Japon firmalarının Amerika'daki etkinliklerini sınırlayıcı önlemler almış ve Japonya'yı 1985'te de Plaza Anlaşması'nı imzalamaya zorlamış, Japon Yeni'ni dolar karşısında değerli konuma getirerek Japonya ile arasındaki ticaret açığını kapatmıştı. Bunun sonucunda da Japon firmaları emeğin ucuz olduğu DAÜ'ne kaymış ve çok yoğun miktarda sermaye aktarmıştı. İşte DAÜ'nün IMF kıskacından 1997 yazına kadar bir ölçüde kaçabilmelerinin temelinde, Japon-Amerikan sorunu sonucunda ortaya çıkan bu sermaye akımı yatmaktadır. IMF ve Dünya Bankası'nın yeşil ışığına gerek kalmadan Asya ülkeleri mevcut ticaret düzenlerini koruyarak devlet güdümlü kapitalizmlerini geliştirmeye devam etmiş ve finans sermayesi akımını sınırlamamıştı. Asya ülkeleri Amerikan ticari ve ekonomik çıkarlarına balta vurucu nitelikte olan korumacı politikaları ile Amerika'nın gazabını üzerlerine çekmiş ve gerek ABD, gerekse de IMF 80'li yıllar boyunca DAÜ'ne Yapısal Uyum Politikaları (YAP) uygulatmak için fırsat kollamışlardı. İşte bu fırsat 1997 Temmuzu'nda doğmuş ve Amerika DAÜ'ne IMF reçeteleri uygulamaları gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Ağız birliği etmişcesine ABD Maliye Bakanı Robert Rubin ile IMF Genel Direktörü Michael Camdesus

Kore, Tayland, Endonezya ve Malezya'ya aynı reçeteleri sunmuşlardır. Daha kriz ortalarda yokken bile Güney Doğu Asya ülkelerinin kendi etik alanı dışında kalmasına dayanamayan ABD, 80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başlarında çok kararlı bir ticari tehdit havasıyla kendi mallarına bu ülkelerde pazar açmak için rekabet edeceğini, izni olmadan bölge devletlerine Amerikan teknolojisi kullandırmayacağını belirtmiş ve bu pazarlara bir nebze girme başarısını göstermişti. ABD, Asya pazarlarını kendine açabilmeyi sağlayabilmek amacıyla, ayrıca bölgedeki 18 devlet arasında sınır tanımayan serbest ticareti geliştirecek APEC adı verilen serbest bir ticaret bölgesi kurmak, bölge devletlerini GATT Uruguay Round Anlaşmaları'na uymaya zorlayarak ticaret kotalarını ve ithal duvarlarını yıkmak, endüstriyel gelişme amaçlı ticareti sınırlamak ve tarımsal pazarları açmak gibi amaçlarını gerçekleştirmek için yoğun çaba ve tehditlerde bulunmuştur.

ABD ve IMF'nin kıskacında

Tüm bunlara rağmen 1997 yazına değin Güney Kore dışındaki ülkelerde liberasyon çok etkin bir boyut kazanmamıştı. Kore'nin ise Amerika ile olan ticaret fazlası 1980 sonları ile 1990 başlarında Amerikan zorlamaları ile bir ticaret açığına dönüşmüştü. Amerika, korumacılığa dayalı ve milli sanayiyi vurgulayan Malezya, Endonezya ve Tayland'daki politikalardan pek hoşnut değildi. Örneğin Malezya'nın ulusal binek araba pojesi Proton Saga ve Endonezya'nın yolcu uçağı üretme girişimleri Amerikan çıkarları açısından kuşku ile izlenmekteydi. Dolayısıyla 1997 yazındaki finans krizi, fırsat bekleyen Amerika'nın ekmeğine yağ sürmüş ve ona serbest pazar ekonomisine geçişi sağlayacak dönüşümler üzerinde ısrar etme olasılığını açmıştır.

IMF, görünüşteki bağımsızlığına rağmen, büyük ölçüde Amerika'nın güdümünde bir kuruluştur. IMF karar mekanizmalarında devletler bu kuruluşun finansman kaynaklarına yaptıkları katkı oranında oy sahibidirler. ABD, IMF'de en büyük oy oranına sahiptir. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya gibi kapitalist dünyanın devleri, ABD ile birlikte IMF'de oy çoğunluğuna sahiptirler. Dolayısıyla IMF'in global kapitalizmin bir sözcüsü olduğunu söylemek hiç de yanlış bir şey değildir ve IMF'nin az gelişmiş ülkelere dayattığı Yapısal Uyum Politikaları bunun en belirgin kanıtıdır. IMF'nin amacı hasta ekonomileri iyileştirmek değildir. Liberalleştirme, özelleştirme, sınırları açıcı kuralları kurumsallaştırma yöntemleriyle IMF, az gelişmiş ülke ekonomilerine, çok uluslu firmaların çıkarlarına hizmet edebilecek değişiklikleri getirmektedir. Dolayısıyla Amerika'nın global düzeyde bir ekonomik hegemonya kurma amacı ile IMF'nin direttiği YAP arasında çok önemli bir organik bağ vardır. Reagan döneminden beri Amerika küresel düzeyde ticari ve ekonomik yayılma amaçlarını çok saldırgan bir biçimde sürdürmekte ve bu yayılmanın önündeki tüm engelleri (korumacılık, kurallar, sübvansiyonlar vb.) kaldırarak Amerikan firmalarının önünü açmak amacındadır. İşte DAÜ'ne IMF aracılığı ile pazar ekonomisinin tüm kuralların, uygulatma çabalarının temelinde bu istem vardır. Bu bağlamda Tayland, Güney Kore ve Endonezya gibi ülkelere ticaret ve yatırımlarda devlet desteğinin ve sübvansiyonların kaldırılması önerilmiştir. Dolayısıyla literatürde Asya Mucizesi olarak bilinen gelişmelerin temelini oluşturan 'ekonomide etkin devlet' çeşitli tedbirlerle geri plana itilmeye başlandı. Örneğin Tayland, ülkede yabancıların finans kurumu sahibi olmalarını engelleyen kanunları kaldırmaya, yabancı sermayenin ülkede serbestçe yatırım yapmasına, toprak satın alabilmesine izin veren anlaşmalara imza atmak zorunda bırakıldı. Buna göre Tayland'da artık yabancılar herhangi bir firmanın ortaklığında yüzde 49 ile sınırlı kalmayacak. Endonezya ise Amerika ve Japonya'nın çıkarlarına ters gelen ulusal araba projesi ile teknolojisini kendi

IMF, görünüşteki bağımsızlığına rağmen, büyük ölçüde Amerika'nın güdümünde bir kuruluştur.

ürettiği ve Boeing firmasını rahatsız eden ulusal yolcu uçağı projesini terk etmek zorunda bırakıldı. Benzer bir işlem de IMF tarafından Kore'ye kabul ettirilerek yabancı sermaye şirketlerinin Kore şirketlerinde yüzde 55'e kadar hisse sahibi olabilmelerinin yolunu açmıştı. Tüm bu gelişmelerin ışığında krizle sarsılan Asya ülkelerinde krizin yaratılmasında Amerika, IMF ve özel bankaların işbirliği yaptığı yolundaki düşünceleri ciddiye almamak elde değil.

DAÜ'ne dayatılan Yapısal Uyum Politikaları borç girdabından kurtulmayan az gelişmiş ülkelere sunulan ve uygulatılan reçetelerden hiç de farklı değil. Sanki 1980'lerdeki Latin Amerika borç krizi senaryosunu yeniden yaşıyor gibiyiz. Borçlarını ödemedikleri takdirde City Bank, Chase Manhattan Bank, Lloyds Bank, Barcklays gibi Amerikan ve İngiliz bankalarını batmanın eşiğine getirecek olan Brezilya, Arjantin ve Meksika gibi ülkelere yapısal uyum politikalarını uygulamak koşuluyla IMF ödemeler dengesi açığını kapatacak yeni borçlar vermiş ve mevcut borçları ertelemişti. Böylece bir yandan batı bankaları batmaktan kurtarılmış, diğer yandan da liberasyon, deregülasyon ve özelleştirme politikaları aracılığıyla Latin Amerika ülkelerinin serbest pazar ekonomilerine dönüştürülmesi ve dünya kapitalist ekonomisine daha da kenetlenmesi (son yıllarda sanki yeni ve olumlu bir şeymiş gibi buna küreselleşme diyorlar) sağlanmıştı. Bu kenetlenme Brezilya ve Meksika gibi ülkeleri on yıldan fazla bir zamandır içinden çıkamadıkları ekonomik bir durgunluğa itmiştir.

Kısacası IMF ve ABD'nin DAÜ'de direttikleri politikaların temelinde Amerikan çıkarları yatmaktadır ve eğer yapısal uyum politikaları IMF'in istediği biçimde uygulanmaya geçerse bu ülkelerde ekonomik daralma, artan işsizlik ve sosyal ve siyasal patlamalar kaçınılmaz görünüyor.

(*) Leeds Üniversitesi Kalkınma Araştırmaları Merkezi Başkanı, İngiltere

Ogzala turizm

BEKAR SOK. NO.16/4 BEYOĞLU-İSTANBUL
0.212. 293 91 95
252 30 39
www.ogzala.com

YAZ 1998

DOĞU KARADENİZ Trabzon-Rize-Artvin
Sumela, Hamsiköy, Uzungöl, Ayder, Berp, Hatila, Bahara, Karagöl, Ishan, Ögesalt, Tortum.
12 Haziran'dan sonra her hafta düzenli.

YAYLA TURİZMİ Ayder ve Çat
1. gezi: Ayder Yaylası'nda bir hafta konaklamalı.
2. gezi: Çat'ta bir hafta konaklamalı.
08 Haziran'dan sonra her hafta düzenli.

TRANS KAÇKAR Kaçkar Dağı Geçişi
5 gece çadır konaklamalı dağ geçişi.
13-28 Temmuz, 03-16 Ağustos- 22-30 Ağustos

TRANS TOROS Aladağlar Geçişi
6 gece çadır konaklamalı dağ geçişi.
20-28 Haziran, 27 Haz.-05 Tem., 04-12 Temmuz

AKDENİZ DOĞA GEZİSİ
Kaputtaş Kanyon, Olimpos, Kelebekler Vadisi, Kaşelmay.
04 Temmuz'dan sonra her hafta düzenli.

SANAT restaurant

Memnun kalan konuk
her zaman hatırlar
Memnun kalmayan konuk
asla unutmaz

Balık Pazarı Nevizade Sok. No: 23 80060
Beyoğlu / İstanbul
Tel: (0212) 244 13 09 - 244 33 31

Tarım ilaçları böcekten çok insanı zehirliyor

Tarımsal üretimde zararlıları yok etmek amacıyla kullanılan zehirli tarım ilaçları, böceklerden çok tarım işçisine, tüketiciye ve eko-sisteme zarar veriyor. Kapitalistler, kendi ürettikleri ama ülkelerinde yasakladıkları ilaçları ezilen ülkelere rahatlıkla satabiliyorlar.

Sinan Vargı

Günümüzde dünyanın karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi de, artan dünya nüfusunun yeterli bir şekilde beslenebilmesidir. Orman alanlarının yok olması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan erozyon ve çölleşme gibi olaylar nedeniyle tarım alanları giderek azalmaktadır.

Açlık sorunu gelişmekte olan ülkeleri de aşarak, artık bir 'sorun' olmaktan öteye geçip küresel bir felaket halini almıştır. Dünya nüfusunun 5,7 milyarı bulduğunu ifade eden uzmanlar, dünya nüfusunun yüzde 20'sinin günlük gelirlerinin 1 dolardan daha az olduğunu ve bu insanların açlık ve açlığın yol açtığı hastalıklar nedeniyle ölümle karşı karşıya olduklarını ifade etmektedirler.

Dünyanın yaşamakta olduğu bu küresel sorunun çözümü, tarım alanlarında en büyük faydanın temin edilmesi ile mümkün olacaktır (1). Koşullar uygun ise birkaç ürün almaya yönelik girişimlerin yanı sıra, bioteknoloji, suda tarım (hipotronik), büyütme hormonlarının kullanımı gibi birçok teknik halen denenmektedir. Yetiştirilen ürünün çeşitli etkenler nedeniyle bozulma ve çürümesinin önlenmesi, daha dayanıklı tohum türlerinin yetiştirilmesi ve ürünün yetişmesi sırasında tarım zararlıları tarafından değer kaybına uğratılmaması için, zehirli tarım ilaçlarının kullanımı gündeme gelmektedir.

Böcekler bağışıklık kazanıyor

Ancak, tarım zararlılarından büyük bir bölümünün kullanılan zehire karşı bağışıklık kazanması nedeniyle, her geçen yıl daha fazla miktarlarda tarım ilacı kullanılması zorunlu oluyor. Sonuçta ilacın kullanıldığı bölgedeki eko-sistem büyük zarar görüyor; daha önemlisi başta tarım işçileri olmak üzere ürünleri tüketen kişiler de, sonuçları uzun dönemde ortaya çıkacak bir biçimde zehirleniyorlar.

Tarım ilaçlarına karşı böceklerin bağışıklık geliştirmesi ile ilgili ilk deneyler 1914 yılında yapılmıştır. 1990 yılına kadar yaklaşık olarak 500 böcek türünün, kullanılan tarım ilaçlarına karşı bağışıklık geliştirdiği saptanmıştır. İpliksi kurtlar ile kemirgen kurtlar tarım ilaçlarına karşı bağışıklık kazanan en önemli tarım zararlıları arasında sayılmaktadır. Böceklerin tarım ilaçlarına karşı geliştirdiği bu bağışıklık nedeniyle, daha fazla miktarda tarım ilacı daha az sulandırılarak kullanılmakta, sonuçta tarımsal ürünün nihai maliyeti ile ülkelerin tarım ilacı satın almak için ödediği döviz miktarı da göreceli olarak yükselmektedir. Artık birçok ülke, tarım zararlılarına karşı mücadelede biyolojik yöntemler geliştirmeye başlamıştır.

Başlıca hangi alanlarda kullanılıyor?

Tarım ilaçları kimyasal yapıları gereğince üç alana uygulanabilirler:

1) **Böcek Öldürücüler:** İnsektisitler olarak da adlandırılan bu grup kendi arasında dört dala ayrılmaktadır: organik klorlu, organik fosforlu, karbamatlı ve klorfenoksi asitli böcek öldürücüler.

2) **Herbisitler:** Bunlar belirli bir monokültür (tek ürün alınan) tarımda yabancı ot mücadelesine karşı kullanılan tarım ilaçlarıdır.

3) **Fungusitler:** Bitkilerde oluşan mantarlara karşı kullanılmaktadır.

Bu üç grubun dışında ayrıca rodentisit, mollusit ve nemotositler olarak adlandırılan tarım ilaçlarının uygulandığı diğer alanları da saymak mümkündür. Bugün ülkemizde birim alan başına kullanılan tarım ilacı miktarı Almanya'nın altıda biri, Amerika'nın onda biri, Japonya'nın ise

İlaçlama.

onbeşte biridir. Ülkemizde tarım ilaçları gelişmiş ülkelere göre çok daha az oranda kullanılmasına karşın, güvenlik önlemleri yeterince alınmadığı için her geçen yıl zehirlenme olaylarının sayısı artmaktadır. Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı istatistiklerine göre tarım ilaçlarından meydana gelen, 'yalnızca resmi makamlara yansımış' zehirlenme olayları tablodaki gibidir:

Yıl	Toplam sayı	Pestisit Vakaları	Kişi Sayısı
1988	1567	11.80	185
1989	3397	10.01	340
1990	3162	9.98	516
1991	5319	9.53	506
1992	6553	10.48	686
1993	7740	10.87	841

Ancak, tarım ilacı ile ilgili zehirlenme olaylarının bir bölümünün istatistiklere sağlıklı yansıtılamadığı bilinmektedir. Tarım ilaçlarının uzun süre kullanımı sonucunda vücutta oluşan hastalıklar, istatistiklerde başka hastalık türleri olarak yer almaktadır. İstatistiklerde tarım ilaçlarından meydana gelen ölüm olayları da yer almadığı için konunun tehlikesi yeterince anlaşılamamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün kayıtlarına göre, her yıl dünyada üç milyondan fazla tarım ilacı zehirlenmesi olayı meydana gelmekte ve yirmi bin kişi hayatını kaybetmektedir. Tarım ilaçları yok edilmesi istenilen böcek türleri dışında eko-sistemde yaşayan diğer canlıları da öldürmekte ve doğanın dengesini alt üst etmektedir.

Tarım ilacı ile ilgili zehirlenme olaylarının, ilaç zehirlenmelerinden sonra ikinci sırayı aldığı, yaz aylarında zehirlenme olaylarında bir artış görüldüğü de bilinmektedir. Bugün ülkemizde, 200 civarında aktif kimyasal zehir ve bu zehirlerin karışımı ile yapılmış 1400 ayrı markada tarım ilacı, yasal izinle kullanılmaktadır.

Tarım işçisi Allah'a emanet!

İlaçlama sırasında, bilgisizlik veya mali sıkıntılar nedeni ile koruyucu tedbirlerin alınamadığı tarım emekçileri tarafından bilinir. Örneğin zehiri ağaçlara veya tarlaya sıkarken gereken, boynu, başı koruyacak koruyucu takımları, çok az sayıda tarla sahibi işçisine sağlar. İşsizliğin diğer sektörlerden çok daha fazla olduğu tarım işkolunda, koruyucu giysi istemeden çalışacak kişileri bulmak kolaydır. Ülkemizde en fazla tarım ilacının kullanıldığı Çukurova bölgesinde havadan yapılan ilaçlama sırasında, ilaçlama uçağına işaret vermek amacıyla her tarlanın başına oturtulan insanlar, gün boyu zehirle duş yapmaktadırlar. Tarım ilaçlaması yapan işçilerin sürekli olarak doktor denetimi altında tutulması gibi bir tedbir ise ancak büyük işletmelerde ve bu hakkın toplu sözleşmelerle teminat altına alındığı hallerde mümkün olabilecektir. Birkaç gün içinde kendini gösteren akut zehirlenme olaylarının yanında, zehirin yıllar boyu yavaş yavaş vücutta birikmesi başta akciğer ve kan kanseri olmak üzere birçok ölümcül hastalığa neden olmaktadır. Ancak uzun vadede sonuçları gözüken bu tür hastalıklar konusunda etraflı araştırmalar yoktur ve konu meslek hastalığı olarak ele alınamamaktadır.

Çirkin bir oyun

Tarım zehirleri konusunda dünyada senaryosu çok uluslu şirketler tarafından yazılan "çirkin bir oyun" oynanmaktadır. Gelişmiş ülkeler, kendi ürettikleri ancak ülkelerinde kullanımı ve iç piyasaya satışı kesinlikle yasak olan tarım ilaçlarını ezilen ülkelere rahatlıkla satabilmektedirler. Örneğin İngiltere, tek başına dünyanın tarımsal zehir ihtiyacının yüzde 15'ini karşılamaktadır (dünyada üçüncü). Kendi ülkesinde kullanımı kesinlikle yasak olan üç tür tarım ilacı aktif hammaddesini (disulfoton, terbufos ve DNOC) ezilen ülkelere rahatlıkla satmaktadır.

Bir diğer örneği ise ABD'den vermek mümkündür. Çok zehirli tarım ilaçları olarak bilinen ve ABD'de kullanımı yasaklanan Machette, Tokuthion, Gauntlet adlı üç tarım ilacının, yurtdışına kolaylıkla ihraç edildiği açıklanmıştır. Diğer bir araştırmada ise, ABD'nin 1980 yılında, kendi ülkesinde ürettiği 171 formülün kullanımını yasakladığı, ancak bu ilaçlardan 51 tanesinin diğer ülkelere satışının devam ettiği ortaya çıkarılmıştır.

Genellikle çokuluslu şirket statüsünde olan tarım ilacı üreticileri geri kalmış ülkelerde zehir satışlarını artırmak için ülkenin genel tüzük ve yönetmeliklerine uymaya gayret etmektedirler. Ancak tarım ilaçları konusunda yapılan bir araştırmada, dünyadaki 135 ülkeden 51'inde tarım ilaçları konusunda yeterli, 43 ülkede ise yetersiz mevzuatın olduğu ortaya çıkarılırken, 41 ülkede ise hiçbir mevzuatın olmadığı görülmüştür.

Gıda maddelerinde tarım ilacı kalıntıları

Yapılan araştırmalarda tüketttiğimiz hemen hemen tüm gıdalarda tarım ilaçlarının kalıntı bıraktığı saptanmıştır. Bu kalıntıların zarar verici bir boyuta ulaşıp ulaşmadığı ise, 'günlük kabul edilebilir doz' ölçeklemesine göre tespit edilir. Bazı kimyasal maddelerin vücut tarafından düşük dozlarda alındığı takdirde dışarıya atılabileceği görüşü hakimdir. Ancak birçok gıda maddesinde kalıntıları bulunan kadmiyum, kurşun ve civa gibi ağır metallerin bir araya gelmesi ile yaratacakları toplam etkinin çok daha olumsuz sağlık koşullarına yol açabileceği iddiasıyla yeni bir ölçü sistemi ortaya atılmıştır. Bu kez günlük kabul edilebilir doz, 'haftalık kabul edilebilir doz' olarak 7 güne çıkartılmıştır. Vücut ağırlığı başına düşen kimyasal maddelerin oranının ne olabileceği ve tarım ilaçlarının ağır metallerle birlikte vücutta birikmesinin ileride nasıl bir sağlık sorununa yol açacağı konusunda, doz miktarlarını belirleyen kurumlar ile bilim insanları ve tıp otoriteleri arasında bir tartışma süregelmektedir.

Tarım ilaçlarının her şeyden önce birer "zehir" olduğu unutulmamalıdır. Bilimsel çalışmalar sonucunda tarım ilaçlarının tümör ve kanser yapıcı oldukları, doğum bataları, kısırlık, zeka geriliği gibi çeşitli etkileri olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan uluslararası bir araştırma sonucunda tarım ilaçlarının ve ağır metallerin bulunduğu gıda maddeleri şu şekilde saptanmıştır:

Tarım ilacı	Hangi gıdalarda var
Aldrin-Dieldrin	Süt, süttozu, tereyağı, yumurta
Endosulfan endirin*	Hayvansal yağlar ve balık
Gamma-HCH	Hububatlar
HCB-HCH	Bitkisel yağlar
Heptachlor, PCB's	İnsan sütü ve tüm gıda maddelerinde
Diazinon	Hububatlarda
Fenitrothion*	Sebze ve meyvelerde
Malathion	Hububat tanelerinde
Metil parathion*	Tüm gıda maddelerinde

(*) İşaretli olan tarım ilaçları bizim ülkemizde de kullanılmaktadır.

Ağır metaller	Hangi gıdalarda var
Kurşun	Süt, konserve ve taze gıda, balık, hububat, un, meyve ve sebze, konserveler, baharat, çocuk maması (böbreklerde birikiyor)
Kadmiyum	Hububat, un, tüm gıdalarda
Civa	Balık ve balık ürünlerinde
Kalay	Konserve gıdalarda ve teneke kutuda satılan meşrubatlarda

Kaynak: The Global Environment Monitoring System (GEMS) Programı içinde yapılan kontroller. The Contamination of Food. Michael Gwynne, "Safe Food for All" Consumers International 1996.

Uydurma raporlar

Tarım ilacı üreten firmaların piyasaya çıkardıkları her yeni ilacın eko-sisteme ve insana verdiği zararların kontrolünün bağımsız kuruluşlarca yapılması olanaksızdır. Bu aşamada firmanın kendi ele-

manlarınca sağlanan deneme raporları esas alınır ve ruhsat alındıktan sonra o ilacın satışı ve kullanımı başlar. Ancak söz konusu ilacın olumsuz etkileri bilimsel araştırmalar sonucunda ortaya çıkarıldığında önlem alınması mümkün olur. Firmalar bazı ilaçları uydurma raporlarla güvenli gösterebilmekte veya sakıncalar bizzat kendi laboratuvarlarında kendi uzmanlarınca saptanmış olmasına rağmen, bu gerçeği resmi makamlardan gizleyerek o ilaca ruhsat alabilmektedirler. Bazı durumlarda saptanan sakıncaların daha işin başından firma tarafından bilindiği, fakat gizlendiği öğrenilmektedir.

Ülkemizde durum

Türkiye'de tarım ilaçlarının gıda maddelerindeki kalıntıları konusunda pek sık olmasa da araştırmalar yapılmakla birlikte, kamuoyuna yeterli bir açıklama yapıldığı söylenemez. Aşırı dozlarda ve kontrolsüz kullanılan tarım ilaçları ve gübreler nedeniyle sebze ve meyvelerde oluşan nitratın kansere yol açtığı bilinmektedir. Bu konuda İstanbul Tarım İl Müdürlüğü Bitki Koruma Şubesi tarafından yapılan bir açıklamada bitki bünyesine geçen nitrit maddesinin insanlarda kansere yol açtığı açıklanmıştır. Diğer taraftan Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü'nden yapılan bir açıklamada, aşırı gübre ve tarım ilacı kullanımının içme suları üzerinde de olumsuz bir etki yaptığı açıklanmıştır. İçme sularında kabul edilebilir nitrat konsantrasyonunun, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 50-100 ppm, Avrupa Birliği tarafından 45 ppm olduğunun belirtildiği açıklamada, Türkiye'de yapılan çeşitli araştırmalarda bu oranın gübreleme mevsimlerinde kat kat aşıldığı ifade edilmektedir. (*Yeni Yüzyıl*, 7 Ekim 1997)

Gelişmiş ülkelerde kullanımı yasaklanan birçok tarım ilacı ülkemizde "mecburiyetten ve başka alternatifi olmadığı gerekçesiyle kullanımına devam edilmektedir.

Tüketicilerin yakındıkları diğer bir konu, bitkisel büyütme hormonları

Bitkisel üretimin çeşitli aşamalarında kırk yılı aşkın bir süredir kullanılan ve halk arasında "hormon" olarak bilinen "bitki büyüme düzenleyicileri"nin nicelik ve nitelik olarak üretime katkıları olmakla birlikte, bu tür kimyasal maddelerin, bitki, insan ve hayvan sağlığı açısından olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Turfanda sebze ve meyvelerin fiyatlarının yüksek olması, üreticileri pazara erken ürün çıkarma konusunda arayışlara yönelmekte ve sonuçta hormon kullanımı anormal şekilde artmaktadır. Ülkemizde bitki büyümesini sağlayan 100'den fazla hormon yasal izinle satılmakta, ancak bu hormonların tarladan pazara kadar olan süreç içinde hangi miktarlarda kullanıldığının kontrolü yapılmamaktadır. Hormonlar, dokularda birikerek atılamama özellikleri, hayati organlarda işlev bozuklukları ve kanser yapıcı etkileri nedeniyle, hem tarım işçileri hem de tüketiciler açısından tehlike oluşturmaktadırlar.

Öneriler

Türkiye, hem tarım işçisini koruyabilme hem de ülke içindeki tüketicilerin gıda güvenliğini sağlayabilme konusunda uluslararası sözleşmelere imza atmış durumdadır. Yurtdışına sattığı tarımsal ürünler ile gıda maddelerindeki tarım ilacı kalıntı düzeylerinin, ulusal ve uluslararası saptanmış miktarlardan fazla olmamasını garanti etmek ve sağlamak zorundadır. Dış satımlarda, satılan ülkelerin sınırlarında yapılan kontrollerde bu standartların denetlenmesi mümkün olmakla birlikte; iç tüketimde, örneğin tarladan toplanıp pazara gelen tarımsal ürünlerde, etkili kontrol mekanizmalarının gerektiği şekilde çalıştığı söylenemez.

Gelişmekte olan ülkelerde denenen ve başarılı sonuçların alındığı Birleştirilmiş Mücadele Programı alanında bizim ülkemizde de ilgili bütçe desteği sağlanarak çalışmalar hızlandırılmalıdır.

Kullanılagelen tarım ilaçlarının başta eko-sistem olmak üzere, insanlara olan etkileri konusunda yapılan araştırmalar sıklaştırılmalı ve kamuoyu her türlü politik baskıdan uzak kalacak bir şekilde aydınlatılmalıdır.

Tarım ilaçları zehir oranı, miktar bazında genel bir düşürülmeye tabi tutulmalıdır.

Bitkisel büyüme hormonlarının miktar açısından kullanımı sık sık kontrol edilmeli ve bu konuda cezai yaptırımlar uygulanmalıdır. BM tarafından tehlikeli maddeler listesine alınan tarım ilaçlarının ülkemizde de yasaklanması konusundaki girişimler vakit geçirilmeden yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

1) Saffet Öztürk, Tarım İlaçları, İstanbul, Haziran 1990.
2) Atilla Konar, Çukurova'da gıda kirlenmesi ve toplum sağlığı açısından olası sakıncaları, Konferans Notları, Adana 1988.
3) Consumer Interpol, Toxic Pesticides Business Booming, October 1993.
4) Greenpeace News, 28 Feb. 1990 tarihli bülteni.
5) Consumer's Guidebook. Eating Clean. Pesticides, by Ralph Nader Consumers' Union, 1990.
6) David Boiler, Joan Claybrook, Freedom from harm, 1986.
7) Pesticides, Exporting Death, New Scientist, 16.8.1984.
8) A-Z of the Environment, Public Services International.
9) ETUC, Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu, EURO-C Tüketici Birimi, "Pesticides and Users' and Consumers' Protection."
10) New Scientist, 13 March 1993, "Japanese aid may upset Cambodia's harvets".
11) Zirai Mücadele İlaçları 97, Tarım İlaçları Sanayici İthalatçı ve Temsilcileri Derneği.
12) Dünyada Sağlık Bizde Stok, (Sağlık Bakanlığı'nın 27.10 1996 tarihli yazıları) TÜKODER Bülteni, 1996.
13) Biological Pest Control, A Classic Success Story, by Louise Crosby, Consumer Lifelines, 30 Mart 1989.
14) "Tarım Bakanı halka bilerek zehir yedirdi", Milliyet, 10 Nisan 1987, s. 9.
15) Greenpeace Bülteni, Since 'Silent Spring", Thirty years of Pesticide Poisoning.
16)Anadolu Ajansı Bülteni, "Tehlikeli Tarım İlaçları" 23.9.1997.
17) Beyond Silent Spring, Integrated Pest Management and Chemical Safety; Dent, Peakall, Emden, Saxena, Gopalan 1996 Consumers International Publications.
18) Sebzeler Zehir Deposu, 7.10.1997, Yeni Yüzyıl Gazetesi.
19) Gıdalarda Tarımsal İlaç Kalıntıları ve Riskleri, Gülgün Akbaba, Bilim ve Teknik Dergisi, Ocak 1988, s.46.
20) Tarımda Hormon Kullanımı Giderek Artıyor, Hakan Ulukan, Bilim ve Teknik Dergisi, Nisan 1990, s.63.
21) Pesticides Eporting Death, New Scientist, 16.8.1984.

Manastır ve ütopya

Manastırla ütopyalar arasında herhangi bir ilişkinin varolabileceğini pek düşünmemiş olanlar yukarıdaki başlığı yadırgayabilirler. Oysa, bu ikisi birbirinden o kadar kopuk ve yabancı değildir.

Prof. Dr. Gürhan Tümer

Söze, çok kişisel, çok özel bir örnekle başlamak istiyorum. Ben, ortaokulu ve liseyi, yabancı bir okulda okudum. Bu okulun orta bölümü İzmir'deydi ve orası memleketim olduğu için, evimde kalıyordum. Lise bölümü için ise, İstanbul'a yatılı gittim.

Bir papaz okuluydu bu. Dışarıdan gelenler de vardı ama, hocalarımızın büyük bir bölümü, hiç evlenmemiş, yalnızca evlenmekten değil, dünyanın bütün nimetlerinden vazgeçmiş, kendilerini eğitim işine adamış, sabahları çok erken kalkan, dualarını eden, bütün gün bizlerle ilgilenen, akşamları da erkenden yatan, Katolik Cizvit papazlarıydı.

Okulumuz ise, soğuk, loş ve taş koridorları hiç ısıtılmayan, koğuş biçimindeki yatakhaneleri ve dışa kapalı, kupkuru beton avlusuyla, bir manastırdan farksızdı.

Orada, yalnız papaz hocalarımızın değil, bizim yaşantımız da bir manastır yaşantısıydı. Biz de çok erken kaldırılırdık, en ufak bir yanlış yaptığımızda cezalandırılırdık, erkenden yatırılırdık ve yemekhanelerimiz daha sonraları gezdiğim manastırların upuzun masalı yemekhanelerine çok benzerdi.

Bu anlattıklarımın, birçok yatılı okul için geçerli olduğu söylenebilir. Evet ama, bence, bizimki yine de farklıydı. Hocalarımızın papaz olmaları, hem de en koyusundan Katolik olmaları, Cizvit Tarikatı'na bağlı olmaları, bambaşka bir atmosfer, dedim ya, tam bir manastır ortamı yaratıyordu. En azından bana öyle geliyordu ve hâlâ öyle geliyor. O kadar ki, lise eğitimimi bir manastırda gördüğümü söylesem, yalan, yanlış söylemiş olmam.

Birçok arkadaşımız, bu ortama uyum sağlayamadı, gizli ya da açık tepkiler gösterdi. Dayanamayıp, başka bir okula geçenler bile oldu.

Bense, hiç yakınmazdım, hiç başkaldırmazdım. Diyebilirim ki, küçük bir papaz gibi yaşardım. Ütopyalar kurardım. Bütün bunların, bilinçaltımda, kişiliğimin biçimlenmesinde, daha sonraki yaşantımda, şöyle ya da böyle olumlu ya da olumsuz birtakım etkileri, tepkileri, mutlaka olmuştur. Öyle sanıyorum ki, bunlardan biri, bu yazının konusuyla ilgili ve şöyle: Benim, neyse ki çok ağır basmayan, beni zorlamayan, toplum içinde yaşamımı, kamu görevlerini yerine getirmemi engellemeyen, yalnızca zaman zaman aklıma gelen, ara sıra belli belirsiz depreşen, geldikçe, depreştikçe bana tuhaf bir tat veren bir ütopyam var: Bir manastırda yaşamak.

"Gargantua" adlı yapıtında, ütopik bir manastırı anlatan Fransız yazar Rabelais.

Oysa, ne dinsel inançlarım elverişli böyle bir şeye, ne felsefem ve ne de kişiliğimin ağır basan yönleri. Hiçbir şeye yürekten inanmıyorum, bunalımlarım var, fobilerim var, tutkularım var. Manastırda yaşamak beni öldürebilir. Öldürmese bile çıldırtabilir. Ama işte, yine de kuruyorum böyle bir ütopyayı. Ve o zaman diyorum ki; içimizdeki, bir fon müziğine, bir sabit fikre, bir özlemden çok bir anıya benzeyen ve içinden çıkılmaz bir çelişki oluşturan, kendimi bir manastıra kapatma düşünün, ütopyasının kaynağı, kökeni, besbelli ki, ta o lise günlerime uzanıyor; besbelli ki, ruhsal bir sorun söz konusu. Bu benim, manastırla ütopya arasında kurduğum ilişkilerin birincisi, en kişisel olanı.

Şimdi de ötekilere geçiyorum.

Ütopyalar kurmak için biçilmiş kaftan: Manastırlar

Ünlü ütopyalar manastırlarda yazılmamıştır. Platon'un ünlü *Devlet*'ini yazdığı yıllarda, böyle bir kurum zaten yoktu. Campanella, Dominiken Tarikatı'na girerek Giovanni olan adını Tommaso olarak değiştirmiştir; ama *Güneş Ülkesi*'ni, hapishanede kaleme almıştır. *Yeni Atlantis*'in yazarı Francis Bacon, yaşamı maceralarla geçmiş, siyasal tutkularının peşinde koşmuş bir insandır. *Hygeia* adlı ütopya, bir hekim olan Benjamin Ward Richardson; *Icarya'ya Yolculuk* ise yaşamını öğretmenlik, avukatlık yaparak kazanmış olan Etienne Cabet tarafından yazılmıştır. Türe adını veren Thomas More, bir süre Chartreuse Tarikatı'na bağlı bir manastırda yaşamıştır ama,

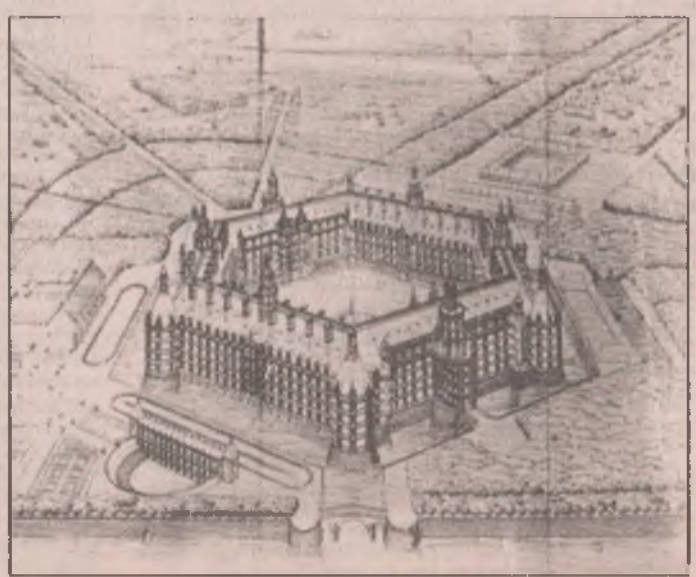

Rabelais'nin sözünü ettiği, ütopik Théleme Manastırı'nın temsili çizimi.

oradaki yaşantısının, *Utopia*'ya etkisinin ne kadar olduğunu bilmiyorum. Ancak R. W. Chambers'ın, 1935 yılında Londra'da yayımladığı, *Thomas More* başlıklı kitabında, "More, güçlü tutkuların insanıydı" diye yazmasını ve *Utopia*'yı Latince'den İngilizce'ye çeviren Paul Turner'ın çevirisine giriş olarak kaleme aldığı bölümde, More'un, cinsellik açısından, yapıtında belirttiği kurallara uyan bir insan olmadığını söylemesini dikkate aldığımda, onun da bir manastır adamı olmadığını ileri sürebiliyorum.

Bana zaman zaman bir manastıra kapanma düşleri kurduran okulum, İstanbul Bahariye'deki Saint-Joseph Fransız Okulu'nun eski bir resmi.

Oysa bence, manastırlar, dış etkilere kapalı dingin avluları, tıpkı benim okulumkiler gibi loş koridorları, rahiplerin ya da rahibelerin günlerinin bir bölümünü geçirdikleri minicik, sessiz, kimsesiz odalarıyla, düşler kurmak, ütopyalar inşa etmek için, bulunmaz mekanlar, biçilmiş kaftanlardır. Ben, yüzyıllar boyunca, o avlularda, o koridorlarda, o odacıklarda, bırakın yazıya dökülmeyi, sözel olarak bile dışlaştırılmamış, kafalarda, yüreklerde kalmış, dolayısıyla da unutulup gitmiş, yüzlerce, binlerce ütopya kurulduğuna inanıyorum; inanmanın ötesinde, bunun böyle olduğunu adım gibi biliyorum ve yazımın bu bölümünün, ötekiler kadar şanslı olmayan o yitik ütopyalar için bir ağıt olmasını istiyorum.

Manastır insanlarının en büyük ütopyası

Yaşamını manastıra adayan her rahibin, her rahibenin, gündüzleri ve en çok da geceleri, tek başına, yapayalnız kaldığında, aklından, düşünden geçenleri, yani kurduğu kendine özgü ütopyaları elbette ki bilemeyiz. Çünkü bunlar çok çeşitli olabilir ve o kadar ki, bunların aralarında cinsel ütopyalar bile bulunabilir. Örneğin, ünlü Yunan yazarı Kazancakis, *Greco'ya Mektup* adlı tadına doyulmaz kitabında, Yunanistan'ın Athos Dağı'nda bulunan ve bin yıldır içlerinde hiçbir dişinin, dişi bir sineğin bile sokulmadığı ünlü manastırlarda yaşayan kimi rahiplerin, bu konudaki fantazilerinden söz eder. Bu rahiplerden biri, Kazancakis'e tanıdığı bir başka papazın, kendisini kutsaması için dereleri aşıp gelen güzel bir kadına aşık olduğunu anlatır. Yine Kazancakis'in kitabından öğrendiğimize göre, bu rahip, o kadını unutmasına yardımcı olması için, Tanrı'ya dualar etmiş, yalvarmışur. Yazar belirtmiyor ama, biz onun bu anlattıklarından, aşık papazın, bütün iyi niyetiyle kutsanmaya gelen kadınla ilgili nice ütopya kurduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Ancak, bu binbir bireysel ütopyanın dışında, manastır insanlarının tümünün, ortaklaşa sahip oldukları, olmazsa olmaz bir ütopya vardır: Adem ile Havva'nın cennetteki ağacın yasak meyvesini yemeleriyle oluşan İlk Günah başta olmak üzere, bütün günahlardan arınmak; öteki dünyada cennete gitmek: Tanrı'nın yanı başında, sonsuza kadar mutlu, dingin bir yaşam sürmek. Bu ütopya, hiç kuşkusuz, insanların pek çoğunun ütopyası olmakla birlikte, bana öyle gelir ki, kendilerini manastıra kapatanlarda bambaşka bir havaya bürünür ve bu hava, öyle sanırım ki, daha önce anlattığım o lise günlerimin anılarına bağlı olarak, beni bambaşka, çok derinden etkiler. Çok evrensel bir ütopya olan, öteki dünyayı kazanma ütopyasının, manastırlarda, manastır insanlarında, elle tutulacak, gözle görülecek kadar somutlaştığını düşünürüm ve belki de, daha doğrusu, çok büyük olasılıkla, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan böyle bir ütopya için, insanların, manastırlarda, onca özveride bulunarak yaşamaları karşısında, biraz buruk, hayli karmaşık duygulara kapılırım.

Manastırlar: ütopya mezarlıkları

Yukarıda, manastırların, ütopyaların filizlenmesi, gelişmesi için ne kadar uygun ortamlar, mekanlar olduklarından söz ettim. Ama bu, madalyonun bir yüzü yalnızca. Öteki yüzü çevirdiğimizde, bunun tam tersi bir şey görüyoruz: Bir manastır, nice ütopyanın son durağı, gömüldüğü mezarlıktır.

Oralara kapananların tümü değilse bile bir bölümü, belki de pek çoğu, dış dünyada yaşarken kurduğu ütopya gerçekleşmediği için, gerçekleşme olanağının bulunmadığı ya da kalmadığı anlaşıldığı için, müthiş bir düş kırıklığına uğramış, başkaldırmakla başeğmek arasında bir süre bocalamış, sonra kendine ve yazgısına kahretmiş ve pekâlâ intihar edebilecekken ya da intikam almaya girişebilecekken ya da sil baştan yapıp yeniden başlayabilecekken, çok değişik nedenlerle bunların hiçbirini yapmamış, bir manastır insanı olmayı seçmiştir.

Evet öyledir. Bakın şu yaşlı rahip, gençliğinde bir kıza ölesiye aşık olmuştu. Ne var ki, karşılıksız bir aşktı bu. O, onunla evlenmek ve birlikte sıradan, çok sıradan bir yaşam sürmek istiyordu. Onun ütopyası buydu. Kızın ütopyası ise çok farklıydı. Siz deyin, çok zengin bir koca bulmak istiyordu, ben diyeyim, ünlü bir diplomat olup, ülke ülke gezmeyi, dünya politikasında söz sahibi olmayı düşlüyordu. Onun bu ütopyaları gerçekleşti mi, gerçekleşmedi mi bilmiyoruz. Ama erkeğinki gerçekleşmedi. O da, onu, girdiği manastırın avlusunun bir köşesine, öteki manastır insanlarının ütopyalarının arasına gömdü.

Manastırda gömülü daha başka ütopyalar da vardır hiç kuşkusuz. Örneğin ünlü Fransız romancı Stendhal'in *La Chartreuse de Parme* (Parma Manastırı) adlı romanının kahramanlarından Fabrice, sevgilisi Clélia ile evlenir. Ama ilk önce birleşmelerinden olan çocuk, daha sonra da karısı ölünce, Fabrice'in mutlu aile ütopyası yıkılır ve O da o zaman, dünya yaşamından vazgeçer ve gider Parma Manastırı'na kapanır.

Burada, yine lise anılarıma dönüyorum: O zamanlar, kimileri gepegenç, akıllı, yakışıklı, becerikli olan o papaz öğretmenlerimizin, böyle bir yaşam biçimini neden seçtiklerini sorardım kendi kendime. Fizik ve kimya derslerine gelen hocamızın bir eli çolaktı. O elinin yalnızca iki parmağı vardı. O insan, belki de çolaklığı nedeniyle ütopyasını gerçekleştirememişti de, ta Fransa'dan gelip, İstanbul'da papaz olmuştu. Ama neydi ütopyası. Moda'daki, aslında bir manastır olan okulumuzun neresine gömmüştü onu? Bu soruların yanıtlarını hiçbir zaman öğrenemedim.

Ema Manastırı'ndan "Çağdaş Kent" ütopyasına

İsviçre asıllı Fransız mimar Le Corbusier, modern mimarlığın kurucularının en başta gelenlerinden biridir. Onsuz bir modern mimarlık düşünülemez. La Cor-

busier'yi vazgeçilmez ve ilginç kılan pek çok özelliği vardır. Bunların en önemlilerinden biri, gerek kuramsal düşüncelerinin, gerekse ürettiği projelerin, gerçekle ütopyanın tuhaf bir karışımı olmasıdır. İşte bu mimar, 1910-1920 yılları arasında, planlarını, perspektiflerini, ayrıntılı bir biçimde çizerek ortaya koyduğu ve "Ville Contemporaine" (Çağdaş Kent) adını verdiği bir kent modeli geliştirmiştir. Bu modele göre, 3 milyon kişiyi barındıracak olan bu kentin merkezinde, her biri 60 katlı, her birinin içinde 10 bin ila 50 bin kişinin çalışabileceği, haç planlı, çelikten, camdan yapılmış, 24 tane gökdelen yer alacaktır. Bu gökdelenler, kapasitelerine oranla, zeminde çok sınırlı bir alan kaplayacaklarından, arazinin geri kalan bölümü, parklar, bahçeler biçiminde düzenlenerek, yeşil alan olarak kullanılacaktır. Öyle ki, mimarlık tarihçisi ve kuramcısı Sir John Summerson, Le Corbusier'nin bu önerisini, "park kentin içinde değil, kent parkın içinde" diye nitelendirmiştir.

Le Corbusier'nin "Çağdaş Kent"inde, her şey planlı, her şey düzenlidir. Bu kentteki, hepsi de yeşilden, güneşten payını bol bol alan konutlarda, aile mahremiyeti sıkı sıkıya korunmuştur ama, insanların, ortak olarak kullanabilecekleri birçok mekân da bulunmaktadır.

Bugün, ülkemizde bile, kent merkezlerinde değilse de kimi yeni konut bölgelerinde uygulanan bu model, o zamanlar için hayli ütopik bulunmuştu.

Aslına bakılırsa, "Çağdaş Kent", Le Corbusier'nin, sıfırdan ürettiği yepyeni bir ütopya değildir. Kırla kenti birleştirme, birbirinin içine sokma girişimleri, başta Ebenezer Howard'ın, ünlü "Garden City" (Bahçe Kent) projesi olmak üzere, daha önce de denenmiştir. Ancak Le Corbusier'nin projesinin, bu yazım açısından çok önemli bir özelliği vardır ve o da şudur: Modern mimarlığın bu en önemli temsilcisi, en büyük mimarı, okullu değildi, alaylıydı. Yani, bir mimarlık okulundan diploma almamıştır. Gençliğinde, ünlü mimarların bürolarında çalışarak ve bol bol gezerek, gezdiği kentleri, binaları dikkatle inceleyerek, onları hep yanında taşıdığı not defterlerine çizerek kendi kendini yetiştirmişti.

Le Corbusier, bu gezilerinden birini, sanırım ilkini, 1907 yılında, İtalya'ya yapmıştı ve orada Toscana Bölgesi'nde gördüğü bir manastırı, Ema Manastırı'nı, yaşamı boyunca unutmamıştı. Ve onu uzaktan gördüğünde, defterine şu notu düşmüştü; "Toscana'nın uyumlu doğası içinde, tepeyi taçlandıran bir 'modern kent' gördüm."

Bu manastırda, Le Corbusier'yi büyüleyen bir başka özellik de, her rahibin, vadiye bakan, iki odalık özel bir konutunun bulunması, yemek, dua gibi diğer işlerin ise, ortaklaşa mekanlarda yapılmasıydı.

Birçok mimarlık tarihçisi ve kuramcısı, O'nun "Çağdaş Kent" ütopyasını oluştururken, aradaki farklara, örneğin, manastır kavramına çok uzak olan gökdelenlerin varlığına karşın, ilke olarak, az önce de belirttiğim gibi, "modern bir kent" olarak nitelediği Eva Manastırı'ndan yola çıktığı konusunda birleşirler. Örneğin, Robert Fishman, *Urban Utopias In The Twentieth Century* (Yirminci Yüzyılda Kentsel Ütopyalar) başlığıyla, kitap haline getirerek yayınladığı doktora tezinin, Le Corbusier'nin kentsel ütopyasına ayırdığı bölümünün bir yerine şöyle der:

"Çağdaş Kent, düzenli olduğu kadar rahat bir kent, bir üretim kenti olduğu kadar, derin düşüncelere dalmaya elverişli bir kenttir. Çalışmakta olan insan için, kent, büyük bir örgüttür; işten sonra o kişi, onu bambaşka bir açıdan görür. Kişinin aile yaşamı otoritenin hiyerarşisi dışında varlığını sürdürür. Le Corbusier, her apartmanı, Ema'daki bir rahibin odası kadar özel olacak biçimde tasarlamıştır (....). Dışarıda ise, haz alınacak bahçeler, Yeşil Kent, sanatın ve oyunun egemenliği vardır."

Bu bölümü, işte bu nedenle, başlığından da anlaşılacağı üzere, Ortaçağ'dan kalma manastırla, 20. yüzyıl için düşlenen ütopik bir kent arasında bir ilişkinin kurulabileceğini, kurulabildiğini göstermek için yazdım.

Ütopik manastırlar

Manastırlarda yaşam değişmez, katı kurallara bağlıdır, son derece düzenlidir. Kimsenin, o kuralın, o düzenin dışına çıkmasına izin verilmez. Zaten, oralarda, böyle bir isteği olan, kurallara, düzene başkaldırmak isteyen de yoktur. Herkes, o çerçeve içinde mutludur, çünkü onun doğru olduğuna inanmıştır.

Her ne kadar, eşcinsellikten birbirini çekemeyecek kadar, insana özgü bütün sorunların gizliden gizliye yaşanabildiği bir gerçekse de, "istisnalar kaideyi bozmaz" ve genellikle ve resmen, manastır yaşamının ikinci bir temel özelliği erdemliliktir.

Bu özelliklerin her ikisine, ütopyalarda da rastlanır. Onlarda da, en iyisi olduğu için, değişmez, mutlak bir düzen vardır ve insanlar, o düzene zorla değil, inandıkları için boyun eğerler, uyarlar ve böylece son derece erdemli bir yaşam sürerler.

Gerek ütopyalarda, gerekse manastırlarda, sözünü edegeldiğim düzen ve kurallar, çeşitli mekanların kullanılma biçiminden, yatıp kalkma zamanına, kılık kıyafete, değer yargılarına, o topluluğa girmeye ya da o topluluktan dışlanmaya kadar, yaşamın bütün alanlarını kapsar, bireye ancak, çok sınırlı, dahası yapay göstermelik olarak niteleyebileceğimiz özgürlükler tanır.

Bu saptamalardan yola çıkarak, manastırlarla ütopyalar arasında bir gerçeklik ilişkisinin bulunduğunu; bir başka deyişle, manastırlarda, ütopyacıların, özellikle de Thomas More, Campanella gibi, aynı zamanda din adamı da olan ve manastır

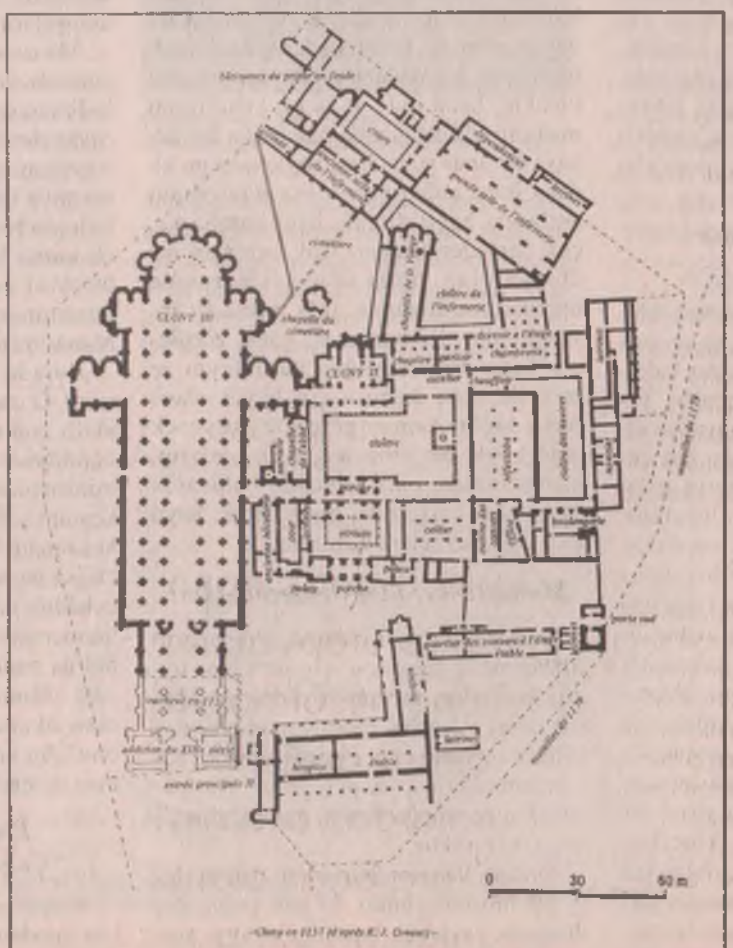

Fransa'nın en ünlü manastırlarından biri olan Cluny'nin planı.

Cluny Manastırı'nın dış görünüşü.

yaşamına pek yabancı olmayan ütopyacıların düşledikleri yaşam biçiminin, büyük ölçüde gerçekleştiğini ve zaten o kişilerin o ütopyalarını, manastır yaşamından esinlenerek, bir bakıma onu esas olarak yarattıklarını söyleyebiliriz.

Örneğin More'un *Utopia*'sında yer alan şu satırların, bir manastırdaki yaşam biçimini de yansıttığını pekâlâ söyleyebiliriz: "Utopia'lılar günün ve gecenin yirmi dört saatini eşit parçalara bölmüşlerdir. Yirmi dört saatin yalnız altı saati işe ayrılmıştır; üç saat öğleden önce yemeğe kadar, üç saat de iki saatlik dinlenmeden sonra, akşam yemeğine kadar. Akşam saat sekizde yatarlar ve tam sekiz saati uykuya verirler."

Aynı şey, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nden seçtiğim şu satırlar için de geçerlidir: "(Güneş Kentliler) sabahları, yataktan kalkar kalkmaz, saçlarını tarar, ellerini, yüzlerini soğuk suyla yıkar, nane, maydonoz ve rezene çiğneyerek dişlerini temizler, aynı otları ellerine de sürerler. Sonra, yüzlerini doğuya çevirir, kısa bir dua okurlar. Tanrıya, İsa'nın bizlere armağan ettiği duaya benzer bir dua. Sonra, küme küme dışarı çıkarlar. Kimi yaşlıların hizmetine koşar, kimi toplantıya, kimi görevine gider. Daha sonra derslere girer, tapınakta toplanır, beden eğitimine katılır, kısa dinlenmeden sonra da, ortak sofraya giderler."

İki farklı örnek

Oysa şimdi ben, aşağıda, bu şemaların çok dışına çıkan, yani ütopyaların bir çoğunda karşılaştığımız manastır gerçeklerine hiç uymayan, bir başka deyişle, ütopyalarla manastırlar arasında varolduğunu yukarıda söylediğim gerçeklik ilişkisini yok ederek, ütopik manastırlardan sözeden, iki ilginç örnek vereceğim.

Bunlardan birincisi Rusya'dan. Bu ülkenin tarihinin belli bir dönemine damgasını basmış olan Çariçe Büyük Katerina'nın kocası Petro, pek normal bir insan değildi ve tuhaf davranışlar gösterirdi. Bu insan, bir ara da, bir manastıra benzeyecek bir eğlence evi yaptırmaya ve orada çalışacak hafif meşrep kadınları, rahibeler gibi giydirmeye karar vermiştir. Ayrıca rahibelerin her birine de dişi bir eşek vermeyi aklına takmıştır. Karısını da, manastırla genel ev karışımı olacak böyle tuhaf bir binanın planını çizmekle görevlendirmiştir.

Ayrıntıları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumuz ikinci örnek ise, Fransız yazarı Rabelais'nin ünlü yapıtı *Gargantua*'da karşımıza çıkıyor. Masalsı, alegorik, dolayısıyla da, ütopik birtakım özellikler taşıyan ve benzeri pek az bulunan, bu son derece ilginç romanın kahramanı Gargantua, varolan Bourgueil ve Saint-Florent manastırlarının yöneticiliğini kabul etmeyerek, gönlündeki, düşlerindeki, yani kendi ütopyası olan manastırı kurmak isteyen rahibe yardım eder. Thélème adını taşıyacak olan bu manastır, ütopik bir manastır olacağından, ötekilere hiç benzemeyecektir. Şöyle ki: Bilindiği gibi, manastırların en önemli özelliklerinden biri, çevrelerinin, onları dış dünyadan koparan bir duvarla çevrili olmasıdır. Oysa Thélème'de böyle bir duvar bulunmayacaktır. Sonra, yine bilindiği gibi, manastırların bir başka çok önemli özelliği, kadınlarla erkeklerin aynı yerde bulunmamaları ve cinselliğin her türünün yasak olmasıdır. Oysa, Rabelais'nin ütopik manastırında bu kural da geçerli değildir ve dahası, Thélème'e, ötekilerin birçoğunda olduğu gibi, "tek gözlü, topal, kambur, çirkin, eğri büğrü, kaçık, akılsız (...) ve lekeli kadınlarla, tıksırıklı, aşağı tabakalardan, avanak veya evine yük olan erkekler" değil, tam tersine, "yalnız iyi yapılı, etli butlu kadınlarla, yakışıklı, boylu poslu, sevimli erkekler" alınacaktır.

Gerek manastırların, gerekse ütopyaların, en önemli, olmazsa olmaz özelliği, buralarda yaşamın kurallara bağlı olarak düzenlenmiş olmasıdır

Thomas More'un *Utopia*'sında, altın, gümüş gibi değerli metaller, halk tarafından hiç önemsenmez, dahası, iyice aşağılanır. O kadar ki, orada, oturaklar, kölelerin, mahkumların zincirleri bu metallerden yapılır. Manastırlardaki rahiplerin, rahibelerin de, bilezikler, küpeler, kolyeler takmadıklarını biliyoruz. Oysa Rabelais'nin ütopik manastırındaki insanlardan söz edilirken şöyle denir: "Tespihleri, yüzükleri, gerdanlıkları ve bilezikleri Süleyman taşı, yakut, pırlanta, safir, zümrüt, firuze, pırıl pırıl incilerle çevrelenmişti."

Ve nihayet, az önce, bu bölümün başında da belirttiğim gibi, gerek manastırların, gerekse ütopyaların, en önemli, vazgeçilmez, olmazsa olmaz özelliği, oralarda, yaşamın 24 saatinin belli kurallara bağlı olarak düzenlenmiş olması, kimsenin bunların dışına çıkmasına izin verilmemesidir. Bunun tersini düşünmek, deyim yerindeyse, ütopya içinde ütopya kurmaktır ve Rabelais, *Gargantua* adlı yapıtındaki Thélème Manastırı'nda nasıl yaşadığını şöyle anlatarak, ütopya-manastır ilişkilerine, gerçekten son derece ilginç bir boyut getirmektedir:

"Bütün hayatları yasalara, tüzüklere veya kurallara göre değil, kendi serbest iradelerine ve keyiflerine göre düzenlenmişti. Canları istediği zaman yataklarından kalkar, içlerinden geldiği zaman yer içer, çalışır, uyurlardı, onları kimse uyandırmaz, kimse içmeye, yemeye ya da başka birşey yapmaya zorlamazdı. Düzenlerinde yalnız şu kural vardı: İstediğini yap."

Sayın Gürhan Tümer'e bir yanıt daha

Aslolan dünyayı değiştirmektir" cümlesinden daha derinlikli bir ütopya olabilir mi? Fakat 11. tezin bu büyük ütopyası "yıkmak" ve "inşa etmek" fiillerini beraberinde taşır ve daha da önemlisi "yıkmak" ve "inşa etmek" bu dünyaya dair kavramlardır

Kağan Güner

Sayın Gürhan Tümer'e, *Bilim ve Ütopya*'nın 46. sayısında *Marksizm, Sovyetler ve Ütopya Üzerine* başlığı altında, benim kendisine yanıtımı yanıtladığı için öncelikle teşekkür ediyor ve her ne kadar kendisini benim yanlış ve eksik anladığımı söylüyorsa da Sayın Tümer'in yazısından benim kendisini çok doğru anladığım fakat aksine benim yanlış anlaşıldığım kanısına vardığım için aşağıdaki kısa yanıtı kaleme alma ihtiyacı duyuyorum.

Ütopya dünyalılaştırılıyor

Yazımda Marx'ın hiçbir ütopyaya kapılmadığı gibi bir görüşü kaleme almadım. Sayın Tümer'in bu savı, yazısında daha sonra, bende ve genelde Marksistlerin çoğunda bir "ütopya fobisi" olduğu gibi bir tespite yol açıyor. İsterseniz ben bunu ütopyanın idealist felsefedeki ve materyalist felsefedeki tanım farkı olarak telaffuz edeyim. Yazarın bir "sendrom" belirtisi olarak belirttiği bilimsel sosyalist ekol ile ütopik sosyalist ekol arasındaki ayrım önemli bir ayrımdır. Ütopyadan korkmakla bir ilgisi olmadığı gibi tersine daha derinlikli bir ütopyayı temsil etmektedir. "Aslolan dünyayı değiştirmektir" cümlesinden daha derinlikli bir ütopya olabilir mi? Fakat 11. tezin bu büyük ütopyası "yıkmak" ve "inşa etmek" fiillerini beraberinde taşır ve daha da önemlisi "yıkmak" ve "inşa etmek" bu dünyaya dair kavramlardır. Ütopik sosyalistlerin ütopyaları ise dar bir özgürlük alanı ile sınırlıdır ya da olmayan bir gezegende kurulacak eşitlikçi bir düzene dair düşlerdir. Kimse Robert Owenlar'ın mirasını reddetmiyor. Ütopik sosyalistlerin mirasının üzerine bilimsel sosyalizm inşa edilmiş ve ütopya dünyalılaştırılmıştır. Bilimsel sosyalizm ile ütopyanın ufku açılırken, ütopya bilim ile buluşmuş ve bu buluşmada önceki yazımda belirttiğim gibi tarih kıtası bilim dünyasına katılmıştır. Yazımın omurgası da bir tarih tartışması üzerine oturuyordu ve eleştirimin içindeki sorum "1917 ve 1932 arasındaki Sovyetler Birliği deneyiminin mimarlık tarihi içerisindeki yerinin ne olduğu" idi. Açıkçası Sayın Tümer'de bu soruma bir yanıt bulamadım. Gürhan Tümer'in aktardığı alıntılar ile "25 yıllık bu dönemin ütopik yönlerinin ağır bastığı" tespiti arasında bir zıtlık var. Zira Khan Magomedov, Sayın Tümer'in söylediklerinin tam tersini söylüyor. Zaten benim de tartışmak istediğim zemin buydu.

Dolayısıyla yanıtımı yinelemek zorunda kalıyorum. Sözkonusu dönem bugün adına "modernizm" dediğimiz sürecin başlangıç noktasıdır. Çağdaş mimarlığın, endüstri tasarımının, ergonominin, antropometrinin, kamusal sanatın, çağdaş sinemanın ve tiyatronun ana rahmidir. Devrim sanatçıları yıkmışlar ve inşa etmişlerdir. Bu tartışmayı bir lüks olarak da sürdürmüyorum. Söz konusu gelenek Türkiye'de Köy Enstitüleri, İDGSA'nın yeniden inşası ve 60'larda Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun kuruluşuna ideolojik temel oluşturmuştur. Bu 25 yıllık dönemin sanat tarihi içerisindeki yerinin doğru tespit edilmesi Türkiye'de mimarlık ve sanat eğitiminin sorunlarının çözümüne dair bir kapıyı aralayacaktır.

Sayın Tümer'in, Tatlin'in 3. Enternasyonal Anıtı'na dair yazımdan yaptığı alıntı en önemli yerinde kesilmiş. Ben "Tatlin'in anıt-maketini uygulanamamış bir proje olarak değerlendirmek ne kadar doğru olur bilmiyorum" dedikten sonra, bu anıt-maketin Hollanda'daki De-Stijl Grubu'ndan Wijdwelt'in sandalyesi ile kıyaslanabileceğini belirtmiştim. Tatlin'in o müthiş düşgücünü özgürce bıraktığının ben de farkındayım. Tartışmak istediğim konu, ürün kimliğinin politik karakterinin, işlevselliğinin önüne geçmesi durumunun yer aldığı zemine dairdi. Demiştim ki, Wijdwelt'in sandalyesine de kimse rahat rahat oturamamıştı. Sandalye bugün de üretiliyor ve satın alan insanlar oturmak için değil, bu sandalyenin sanat tarihinde dönüm noktası olması dolayısıyla bir sanat eseri gibi alıyorlar. 3. Enternasyonal Anıtı da, gerçekleştirilmese de politik olarak işlevini yerine getirmiş ve sanat tarihindeki haklı yerini almıştır.

Morris ütopik değil, bilimseldi

Sayın Tümer'in William Morris için yaptığınız "gerici" tespiti ise açıkçası beni şok etti. "Sanat ve Zanaat" kavramlarını önceki yazımda anlaşılır bir şekilde ifade ettiğime inandığım için burada tekrar kaleme almıyorum. Eğer G. Tümer'in söylediği gibi, Morris Ortaçağ ilişkilerini tekrar canlandırmayı düşünseydi bugün adını bile bilmiyor olurduk. Politik hayatında zaten "Sosyalist Liga"nın başkanı olarak devrimci bir kişiliği olan Morris, sanat tarihinde de yeni bir çağın öncüsü olmuştur. Sayın Tümer'in, 1893 sergisine dair *Ana Britannica*'dan aktardığı"birkaç kişinin birkaç kişi için yaptığı üretim" eleştirisi, Viktoryan İngiltere'sinin şakşakçı

İFSAK

İFSAK 93. DÖNEM FOTOGRAF SEMİNERLERİ BAŞLIYOR.

39 YILLIK DENEYİMLİ İFSAK'IN 93. DÖNEM FOTOĞRAF SEMİNERLERİ 12 MAYIS 1998 SALI 16 MAYIS 1998 CUMARTESİ GÜNLERİ BAŞLIYOR.

Cumartesi günleri 11.15-13.15; Salı günleri 19.15-21.15 saatleri arasında yapılacak ve 8 hafta sürecek olan seminerlerde:

-Fotoğraf Makinesi-Işık ve kullanımı
-Filtreler ve yardımcı araçlar
-Kompozisyon-karanlık oda
-Çekim teknikleri
-Fotoğrafçılığın Evrimi ve Geleceği dersleri işlenecektir.

Seminerler sırasında çekim gezileri ve karanlık oda uygulamaları yapılacaktır.

Ayrıntılı bilgi için, 292 42 01 ve 292 18 07 no'lu telefonlardan saat 13.30'dan sonra bilgi alınabilir.

Adres: İstiklal Cad. Ayhan Işık Sok. No: 34/2 Özverim Apt. Beyoğlu/İstanbul

gericileri tarafından yapılmıştır. (Ansiklopedilerin en büyük handikaplarından birisi ideolojik seçimlerine göre cımbızla seçip bilgi vermeleridir.) 1890'larda "Art and Craft" hareketinin birçok sergisi oldu. Bu sergiler "Art Nouveau" hareketini başlattı. Almanya'da gerek Werkbund'un gerekse de Bauhaus'un kuruluşunda, Sovyet Rusya'da Vkhu-TEMAS'ın kuruluşunda, Morris'den esinlenmeyi bırakın, adı açık açık telaffuz edildi. Eğer Tümer'in savı doğru olsaydı, bugün Bauhaus'a da gerici demek durumunda kalıyor olacaktık.

Sayın Tümer bu tarih tartışmasında yine idealist safa düşüyor ve Saint Simon ile Robert Owen'ı öne çıkarıyor. Bu kişilerin çağlarına göre ilerici insanlar olduklarını Marx'ın kendisi de dile getirir. Fakat William Morris ütopik sosyalistlerin önündeki bilimsel sosyalist safta yer almaktadır. Öyle olduğu için de bugün hâlâ kuramları hayat bulmaktadır. Sayın Tümer de yazısının başında Marksizm'in gelişmeye açık olduğunu belirtiyor. Robert Owenlar'ı literatür kendi kendine damgalamadı. Onların tarihteki yeri öyle olduğu için ütopyaları gelişmeye kapalı olduğu için öyle tanımlandılar. Bilimsel sosyalizmin ütopyası ise gelişerek devam ediyor. Tarih kıtasını bilime katmıştı, bugün ekolojiyi bünyesine alıyor. Yarın uzay bilimlerini alır. Sınıfsız bir topluma geçildiğinde ise insanlık Marksizmi de aşarak yeni ütopyalarını oluşturur.

Biraz "paranoyak" olmak gerek!

Son olarak Sayın Tümer'in herşeyin ardından CIA'yi burjuvazinin bir hınzırlığını aramak tavrını "paronayaklık" ile açıklamasına değinmek istiyorum. Herşeyin ardında kuşkusuz ki burjuvaziyi arıyorum çünkü dünyaya sınıf perspektifinden bakıyorum. Bu bakışım da gerek uygarlık tarihine ve gerekse de sanat tarihine bakarken bana geniş bir perspektif sağlıyor. Yazarla tartışmam da bu sınıfsal tavır üzerine oturuyor.

CIA konusuna gelince. Bu benim önceki yazımda bir eksikliğimdi. Dipnotta belirtmem gerekiyordu. CIA'nın sanat politikası üzerine *Aydınlık* Dergisi'nin 20 Ocak 1996 tarihli 448. sayısında "CIA belgelerinde 50 yıllık anti-komünist sanat operasyonu: Solcu aydın CIA oltasına nasıl takılıyor?" başlıklı bir yazım yayımlanmıştı. Aynı sayıda Tunca Arslan tarafından yazılan bir kutu yazısı da konunun Türkiye boyutunu ele alıyordu. Yine *Papirüs* Dergisi'nin Ekim 1997 tarihli 9. sayısında Özcan Buze'nin bu konuya da değindiği "Modernist Reflekse Karşı Partili Tavır" başlıklı bir yazısı yayımlandı.

Konuyla ilgili yazı CIA'nin kendi belgelerine dayanıyor ve modernist tarihin bizzat CIA tarafından nasıl yazıldığını açıklıyor. Bu dosyanın tamamının video kaseti ile birlikte yakında Türkiye kamuoyuna ulaştırılacağını burada haber vereyim. Fakat bu arada "resmi tarih" ile "sanal tarih" arasındaki farka da işaret etmek gerek. Resmi tarihler genellikle ulusal ve kısa dönemli etkiler yaratıyor. Sanal tarih ise doğrudan benim, bilinç endüstrisi olarak tanımladığım, Anglo-Sakson kültürünün uluslararası kültür emperyalizmine hizmet ediyor.

Bu gizli servisler konusunda biraz "paronayak" olmayı herkese öneririm. George Orwell'in ünlü ütopyası diye sözü edilen *1984* ve *Hayvanlar Çiftliği* adlı romanların İngiliz Dış İstihbarat Servisi MI6 tarafından yazdırıldığı ve Orwell'in hayatı boyunca MI6'ya çalıştığı, İngiliz İstihbarat Servisi tarafından açıklandı. Ve insanlar "gözleri faltaşı gibi açılarak, tüyleri diken diken olarak" birşeyi daha öğrendiler: Ütopyanın neye hizmet ettiğinin çok özel bir anlamı var.

SARMAL YAYINEVİ

Yazının İsyanı

DUNE'UN ÇOCUKLARI

Frank Herbert

Tr: Arzu Taşçıoğlu / Deniz Vural

Frank Herbert'in on iki milyondan fazla satan muhteşem DUNE serisinin üçüncü kitabı...

DUNE'UN ÇOCUKLARI'nda, çöl gezegeni, yeşil ve sulak bir gezegen haline gelmeye başlamıştır. Babaları Paul Muad'Dib'in doğa üstü güçlerine sahip dokuz yaşındaki imparatorluk ikizleri, Mesih olarak yetiştirilmektedir. Ama İmparatorluk'un Mesihlere ihtiyacı olduğunu düşünmeyenler vardır.

"Üstüne kitaplar, ansiklopediler yazılmış gerçek bir dünyadır Dune...

Dune Türkçe'ye çevrildi ve 'hayalgücü'nün kronik takipçileri olan bizlerin sevinçten gözleri yaşarmakta bugünlerde."

Deniz Kutlukan
Negatif

KİMLİK

Topluluk / Kültür / Farklılık

Derleyen: J. Rutherford

Tr: İrem Sağlamer

Çağdaş politikanın bir anahtar sözcüğü olarak kimlik bugün o denli değişik çağrışımlar yüklenmiştir ki, bazen insanların aynı şeyden dahi söz etmedikleri ortaya çıkıveriyor. En azından bir şey açık - kimlik, ancak bunalımda olduğu zaman, sabit, tutarlı ve dengeli olduğu varsayılan bir şeyin yerini kuşku ve belirsizlik süreci aldığı zaman, sorun haline gelmektedir.

Değişime eşlik eden bütün o korkuların, karmaşaların ve tartışmaların odak noktası olan farklılık, kültürel politikaya bir yaklaşım biçimi olarak da süreci anlamamıza yardımcı olur: bir kuram, politika, kültürel deneyim ve kimlik çeşitliliğini yeni ittifaklar ve akımlar içinde bir araya getirerek yeni uygulamalar ve diller için başlangıç noktası olabilir.

İslam ve Çatışma Miti

Fred Halliday

Tr: U. Özkırımlı / G. Koç

Ortadoğu'da Arap-İsrail barış süreci çökmek üzere. Körfez'de Saddam hâlâ iktidarda ve Arap ya da Kürt ayırt etmeksizin halkını ezmeyi sürdürüyor. İran'da Hatemi'nin kısmen liberal başkanlığı tutucu grupların tehdidi altında. Avrupa Birliği Türkiye'nin başvurusuna kapısını hemen hemen kapattı. Türkiye dahil pek çok ülkede dini programları benimseyen partiler bir eylem atağı içinde. Kısaca Ortadoğu pek çok açıdan oldukça hassas ve tehlikeli bir belirsizlik içinde.

Fred Halliday, bu yapıtında Ortadoğulu ve Müslüman devletlerle Batı arasınnda kaçınılmaz ve tarih-aşırı bir çatışmanın varlığını savunan görüşün sorunu basitleştirdiğini öne sürüyor ve bir mit haline getirilen bu çatışmayı savunanların görüşlerine alternatif sayılabilecek bir bakış açısı sunuyor.

Çatalçeşme Sk. Merieli Apt. No: 52/3 Cağaloğlu-istanbul Tel-fax: (0212) 522 45 78

Tarihte ilk sanatçı atölyeleri

Sumer başkenti Ur'da bulunan bir tablette heykeltraşların, kuyumcuların, marangozların, dericilerin, sepetçilerin çalıştığı atölyelerden söz ediliyor. Tekstili, silindir mühürleri ve Sumer müziğini de unutmayalım.

Muazzez İlmiye Çığ

Sumerliler'in tarihteki öncülüğünün yeni bir örneği de organize sanat atölyeleridir. Böyle atölyelerin bulunduğunu ve bu atölyelerde yapılan çalışmaları bildiren (MÖ 1975) III. Ur sülalesinin son kralı İbbi-Sın'in 8. yılına ait bir liste, Sumer başkenti Ur'da meydana çıkarılmıştır. British Müzesi'nde saklanan bu tablette bildirilen atölyeler şunlardır (1):

1) Keski ile çalışanlar ve heykeltraşlar evi, 2) Kuyumcu evi, 3) Değerli taşların yontucuları, 4) Marangozlar, 5) Dericiler, 6) Maden işleyiciler, 7) Sepetçiler, 8) Temizleyiciler.

Sumer heykeltraşlığı

Bu metin atölyelerde bir yıl içinde yapılan işlerde kullanılan malzemeyi bildiriyor. Buna göre keski ile çalışanlar değerli ağaçlardan, fildişinden heykelcikler, kuşlar, kutu ve yüzükler yapıyorlarmış. Bunlar için bir yıl içinde en az 10 kilo fildişi kullanılmış.

Bu metinde heykel yapmak için ne gibi taşlar kullanıldığı ne gibi heykeller yapıldığı yazılmıyor, fakat sanat alanında Sumerliler'in en büyük yeteneğinin heykeltraşlık olduğu kuşkusuz. Ülkelerinde taş olmadığı ve heykel yapılacak taşları dış ülkelerden getirttikleri halde onların nasıl bu kadar yetenekli olduklarına şaşmamak elde değil. İşin garibi ilk çağlarda yapılan heykeller iyi bir gözlemciliğe dayanan, canlı, büyük bir ruhsal güç gösteren ve heyecan veren nitelikte. Hiçbiri basma kalıp yapılmamış. Özellikle Lagaş kralı Gudea (MÖ 2150) zamanına kadar olan Sumer'in plastik sanatı için ünlü heykeltraş Henry Moore şöyle söylemiş: "Dünyanın büyük plastik sanatları olarak tanımlanan erken Yunan, Etrüsk, eski Meksika, Mısır'ın 4-12. sülaleleri, Roma ve Gotik sanatlarındaki ifade tarzı, canlılık ve sanat özelliklerini, Sumer'in plastik sanatında da aynı düzeyde buluyoruz." (2)

Sumer heykeltraşları taş bloklar, vazo ve çanaklar üzerine çok ustaca kabartmalar yapmışlardır. Sumer heykeltraşlığı sanat bakımından gittikçe gerilemesine rağmen kendilerinden sonra gelen halklara örnek oluşturmuştur. MÖ 14. yüzyıllarda Babil heykeltraşlarının ülkeler arası ünlü olduğunu, Hitit kralı III. Hattuşil'in, Babil kralı Kadeşman Enlil'den, yazdığı bir mektupla heykeltraş istemesinden anlıyoruz. Bu mektupta daha önce gönderilen heykeltraşın geri döndüğü de bildiriliyor.

Kuyumculuk, marangozluk ve dericilik

Taş kesiciler yarı değerli taşlardan süs eşyaları yaptıkları gibi, yapılarda kullanılacak taşları da kesip hazırlıyorlardı. Kuyumcular çoğunlukla altın, gümüş ve mavi taş, topaz gibi değerli taşları işliyorlar; 3-4 tür kalıp ile döküm yapıyorlar, madenleri dövüp levha haline getiriyorlar. Bu levhaları koni şeklindeki ağaçlar üzerine kaplayarak mimarlıkta kullanmışlar. Altın ve gümüşü levhalar haline getirip gereğinde küçük çivilerle, penslerle ve lehimle birleştirebilmişler. Telkari gibi ince altın işlemeleri büyük bir ustalıkla yapıyorlarmış.

Sumer'de çok az ağaç olmasına rağmen marangozlar oldukça fazla. Ağaçtan tekne, araba, kayık ve her türlü ev eşyası yapmak için çok miktarda tahta kullanılmış. Tablete göre marangozhanede fildişi kaplı 20 kiloya yakın bir masa yapılmış. Marangozun kullandığı sedir, dut, ılgın, çınar, kavak, köknar, abanoz, söğüt ağaçlarından neler yapıldığı yazılmamış. Tablette kerestenin az olması nedeniyle eski eşyaların ziyan edilmediği ve onlardan yenilerinin yapıldığı anlaşılıyor. Buna göre atölyede 3 eski masa ile ılgın ağa-

Ekotopya

Bilim ve Ütopya

Çizgibilim ekidir

Çizen: Soner Tuna

BEYAZ SARAY'DAN ARADILAR FRANCINE ...
EKOTOPYA'YA GİDECEĞİM ...

BU BİR GAZETECİNİN EKOTOPYA'YA YAPACAĞI İLK GEZİ OLACAK...

AMA SEVGİLİM! BİLİYORSUN EKOTOPYALILAR TEHLİKELİ İNSANLAR VE AMERİKALILARI HİÇ SEVMİYORLAR!..

HAKLISIN FRANCINE AMERİKALILARA YÜREKTEN NEFREI BESLİYORLAR HATTA BİR PUNDUNA GETİRİP BENİ KÖŞEYE KESTİRİRLARSA EKOTOPYA POLİSİ KİLİNİ BİLE KIPIRDATMA YABILIR AMA GİTMEK ZORUNDAYIM FRANCINE

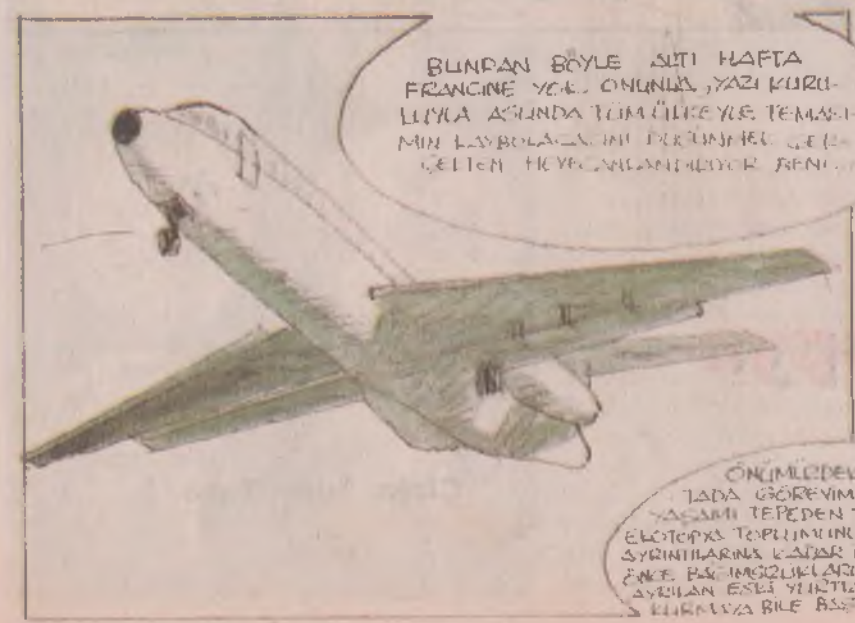
BUNDAN BÖYLE ALTI HAFTA FRANCINE YOK ONUNLA, YAZI KURULUYLA AŞUNDA TÜM ÜLKEYLE TEMASIMIN KAYBOLACAĞINI DÜŞÜNMEK GERÇEKTEN HEYECANLANDIRIYOR BENİ...

ÖNÜMÜZDEKİ ALTI HAFTADA GÖREVİM EKOTOPYA DAKİ YAŞAMI TEPEDEN TIRNAĞA İNCELEMEK EKOTOPYA TOPLUMUNUN FİİLİ İŞLEYİŞİNİ SOMUT AYRINTILARINA KADAR İNEREK ANLAMAK 20 YIL ÖNCE BAĞIMSIZLIKLARINI İLAN EDEREK BİZDEN AYRILAN ESKİ YURTTAŞLARIMIZLA YENİDEN BAĞ KURMAYA BİLE BAŞLARIZ BELKİ...

BEYAZ SARAYDAN ÇIKAN KARAR SÖYLEYDİ TAMAM ORAYA RESMİ NİTELİĞİ BULUNMAYAN BİRİNİ GÖNDERİN, AMA KESİNLİKLE GAYRİ RESMİ BİR GÖREVLE GİTSİN; YÖNETİMİMİZLE ÇOK YAKINDAN BAĞ KURULAMAYACAK, HAVAYI KOKLAYIP İLGİNÇ ŞEYLER YAKALAYABİLECEK, BİRKAÇ GÜZEL BALON UÇURABİLECEK VE ZARAR VERMEYECEK BİR MUHABİR!

BİNDİĞİM UÇAK EKOTOPYA'NIN SINIRLARINI KORUYAN HEYBETLİ SİERRA NEVADA DAĞLARINDAN ÖNCEKİ SON AMERİKAN ŞEHRİ RENO'YA VARDI BUNDAN SONRA EKOTOPYA SINIRINA KADAR TAKSİYLE GİDECEĞİM.

TAKSİ! EKOTOPYA SINIRINA GİDECEĞİM.

EKOTOPYA'YA MI GİTMEK İSTİYORSUN? YOKSA SEN KAFASAN CANAVAR MISIN? ORASI ALLAH'IN BELASI YAMYAMLARLA DOLU!...
KAÇ PARA İSTERSEN VERİRİM!
...İŞTE EKOTOPYA SINIRINA GELDİK BAYIM!
...
Siz BEKLİYORDUK BAY WESTON
TAXI

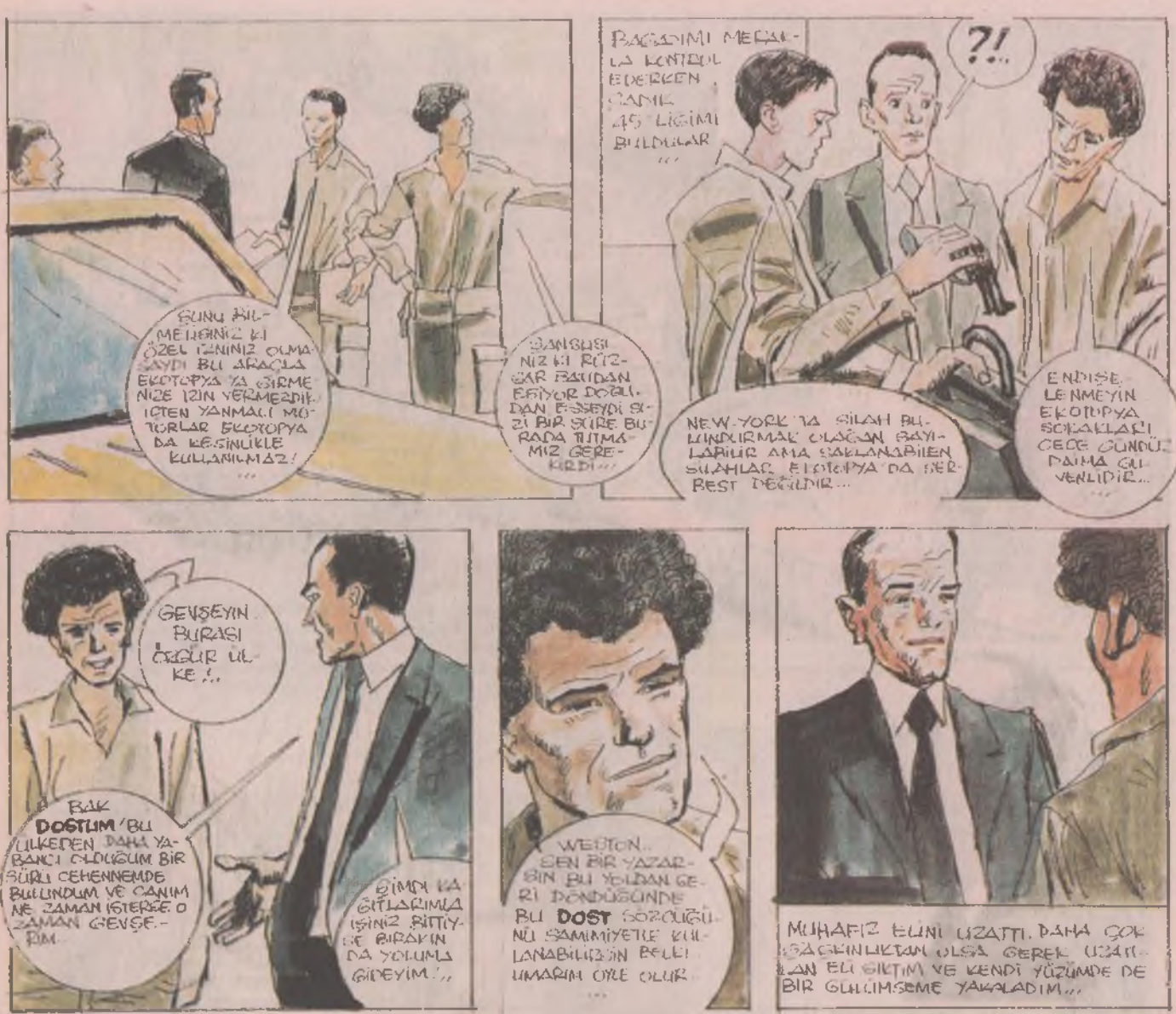

EKOTOPYA TREN SİSTEMİNE BAĞLI TREN İSTASYONUNA KADAR YOLA DEVAM ETTİK ORADA SAN FRANCİSKO'YA GİTMEK ÜZERE TRENE BİNDİM. HIZLI TRENLER EKOTOPYANIN EN ÖNEMLİ ULAŞIM ARACI EKOTOPYA TRENİNDE HİÇ HAREKET HİSSETMİYORSUNUZ. TREN MANYETİK DURDURUCULAR VE İTİCİLERLE İŞLEDİĞİ İÇİN NE TEKERLEK GÜRÜLTÜSÜ OLUYOR NE DE SALLANMA..

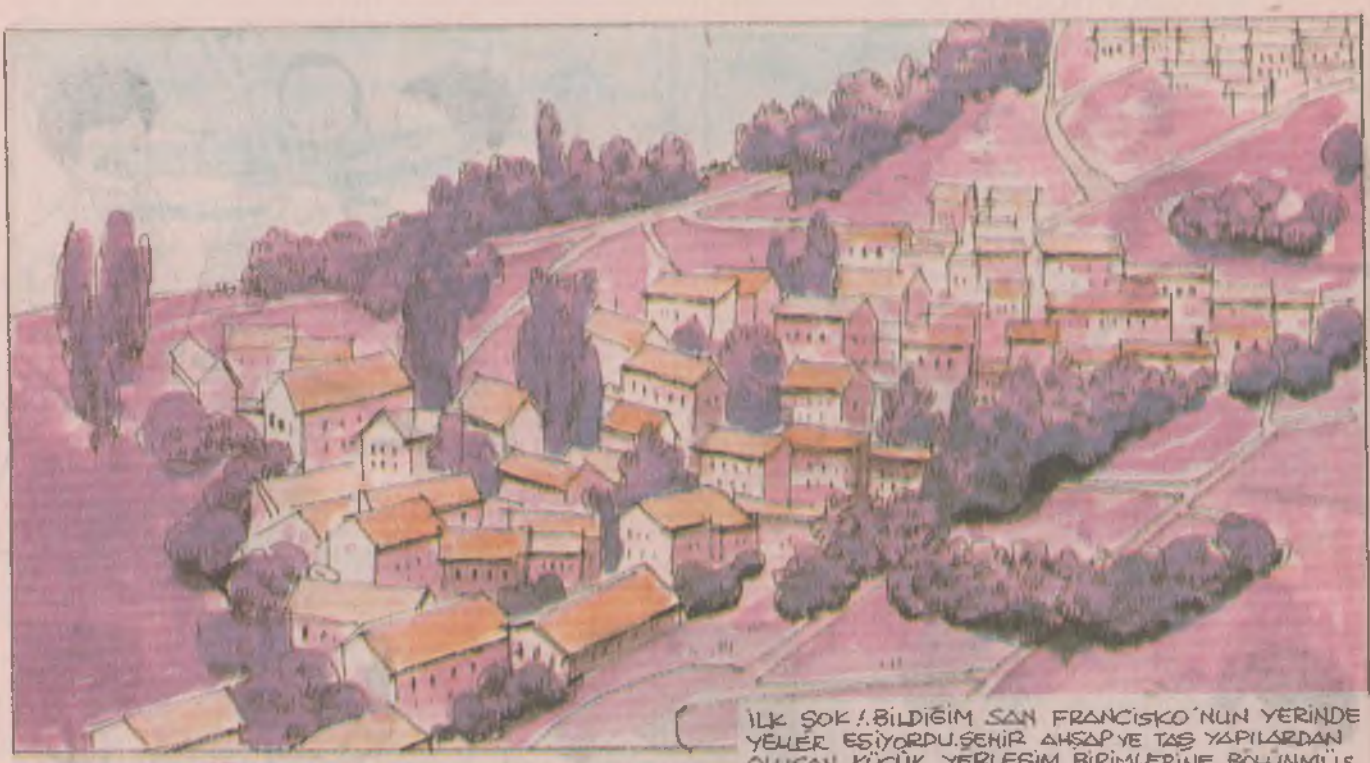

İLK ŞOK! BİLDİĞİM SAN FRANCİSKO'NUN YERİNDE YEŞİLLER EŞİYORDU. ŞEHİR AHŞAP VE TAŞ YAPILARDAN OLUŞAN KÜÇÜK YERLEŞİM BİRİMLERİNE BÖLÜNMÜŞTÜ VE HER YAN AĞAÇLARLA KAPLIYDI.

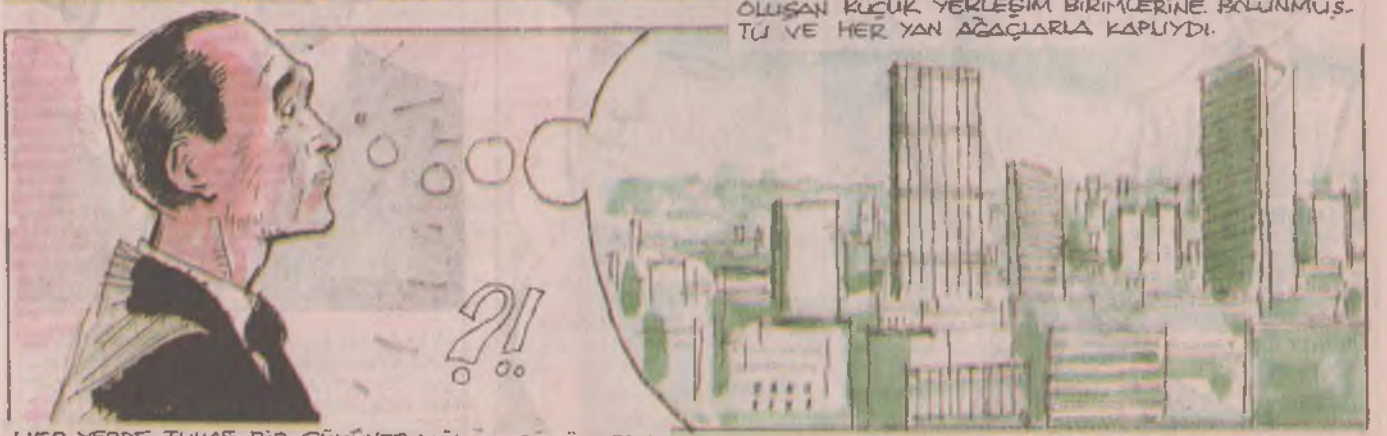

HER YERDE TUHAF BİR SÜKÛNET HÜKÜM SÜRÜYORDU. ŞEHİRLERİMİZİN TELAŞLI KOŞUŞTURMACASINA, KLAKSON ÇALAN OTOMOBİLLERE, DELİ GİBİ SÜRÜLEN TAKSİLERE, ŞEHİR YAŞAMININ HAYHUYUNDA ORAYA BURAYA SÜRÜKLENEN İNSAN YIĞINLARINA HİÇ OLMAZSA AZICIK BENZEYEN BİR DURUMLA KARŞILAŞMAYI UMMUŞTUM...

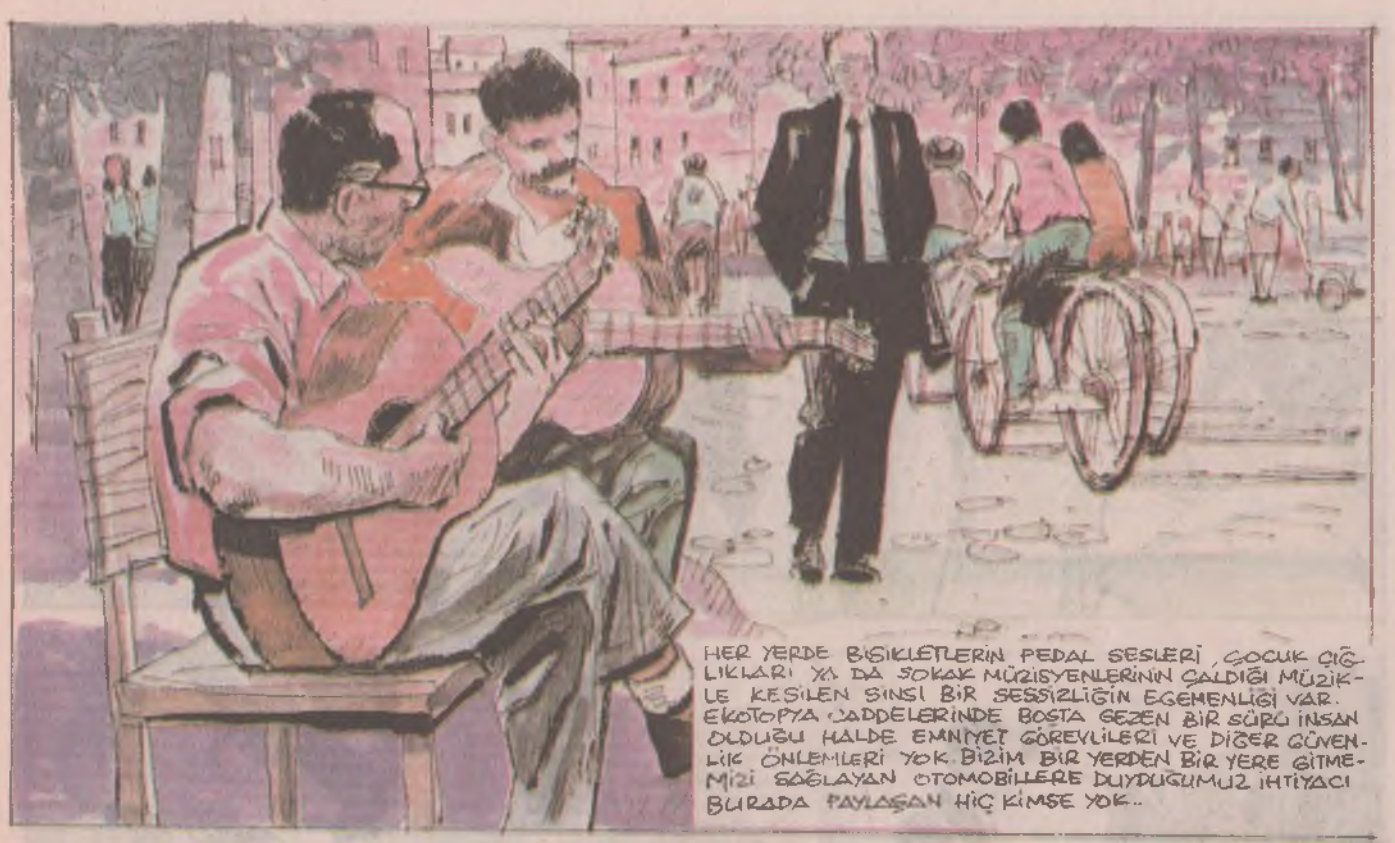
HER YERDE BİSİKLETLERİN PEDAL SESLERİ, ÇOCUK ÇIĞLIKLARI YA DA SOKAK MÜZİSYENLERİNİN ÇALDIĞI MÜZİKLE KESİLEN SINSİ BİR SESSİZLİĞİN EGEMENLİĞİ VAR. EKOTOPYA CADDELERİNDE BOŞTA GEZEN BİR SÜRÜ İNSAN OLDUĞU HALDE EMNİYET GÖREVLİLERİ VE DİĞER GÜVENLİK ÖNLEMLERİ YOK. BİZİM BİR YERDEN BİR YERE GİTMEMİZİ SAĞLAYAN OTOMOBİLLERE DUYDUĞUMUZ İHTİYACI BURADA PAYLAŞAN HİÇ KİMSE YOK..

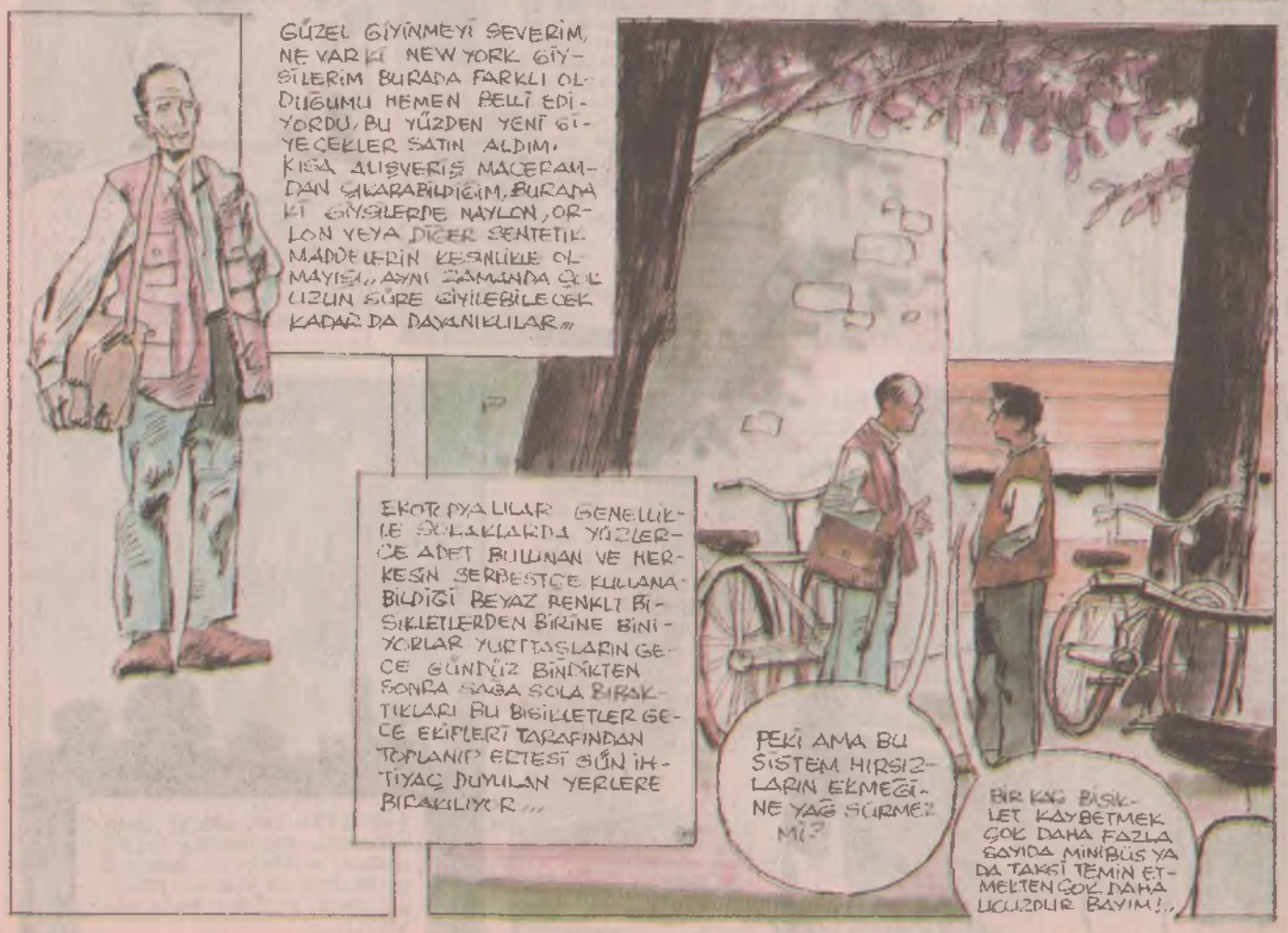
GÜZEL GİYİNMEYİ SEVERİM, NE VAR Kİ NEW YORK GİYSİLERİM BURADA FARKLI OLDUĞUMU HEMEN BELLİ EDİYORDU. BU YÜZDEN YENİ GİYECEKLER SATIN ALDIM. KİŞA ALIŞVERİŞ MACERAMDAN ÇIKARABİLDİĞİM, BURADAKİ GİYSİLERDE NAYLON, ORLON VEYA DİĞER SENTETİK MADDELERİN KESİNLİKLE OLMAYIŞI, AYNI ZAMANDA ÇOK UZUN SÜRE GİYİLEBİLECEK KADAR DA DAYANIKLILAR.

EKOTOPYALILAR GENELLİKLE SOKAKLARDA YÜZLERCE ADET BULUNAN VE HERKESİN SERBESTÇE KULLANABİLDİĞİ BEYAZ RENKLİ BİSİKLETLERDEN BİRİNE BİNİYORLAR. YURTTAŞLARIN GECE GÜNDÜZ BİNDİKTEN SONRA SAĞA SOLA BIRAKTIKLARI BU BİSİKLETLER GECE EKİPLERİ TARAFINDAN TOPLANIP ERTESİ GÜN İHTİYAÇ DUYULAN YERLERE BIRAKILIYOR...
PEKİ AMA BU SİSTEM HIRSIZLARIN EKMEĞİNE YAĞ SÜRMEZ Mİ?
BİR KAÇ BİSİKLET KAYBETMEK ÇOK DAHA FAZLA SAYIDA MİNİBÜS YA DA TAKSİ TEMİN ETMEKTEN ÇOK DAHA UCUZDUR BAYIM!..

SAN FRANCİSCO, 9 MAYIS... GIDA BAKANI YARDIMCISIYLA GÖRÜŞMEK İÇİN BASİT DÖŞENMİŞ ODASINDA BEKLİ BİR İKİ TUTUMUYLA KARŞILADI

EKOTOPYA'NIN TARIMSAL ÜRETİMİ HAKKINDA KONUŞMAK İSTİYORUM...

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA, GIDA BAKANLIĞININ İLK PROJESİ ÜLKEMİZİN YİYECEK AKIŞININ KALICI BİR TEMELE OTURTULMASI OLDU. BÜTÜN YİYECEK ARTIKLARI, LAĞIM PİSLİKLERİ VE ÇÖPLER ORGANİK GÜBRELERE DÖNÜŞTÜRÜLÜP TEKRAR YİYECEK ÜRETİM DEVRESİNE KATILMAK ÜZERE TOPRAKTA KULLANILACAKTI. GEÇMİŞTEN KALAN KANALİZASYON SİSTEMİNE ANCAK "BOŞALTMA" SİSTEMİ DENEBİLİR. ESKİ SİSTEMDE LAĞIM VE SANAYİ ARTIKLARI ÜRETİCİNİN BİLİMDE YENİDEN KULLANILABİLİR HALE GETİRİLMİYOR. AZ ÇOK ZEHİRLİ BİR DURUMDA NEHİRLERE VE DENİZLERE BOŞALTILIYORDU. BU UYGULAMA YALNIZCA HALKI SAĞLIĞI VE BU CANLILARIN YAŞAMLARI AÇISINDAN TEHLİKE YARATMAKLA KALMIYOR, AYNI ZAMANDA SAVURGAN VE DOĞAL OLMAYAN BİR AMAÇ DA TAŞIYORDU... ESKİ GÜNLERDEKİ KANALİZASYON PRATİKLERİNDEN BAZILARI BU GÜN UYGULANMAYA KALKIŞILSA SUÇ BİLE SAYILIR!...

PEKİ YA MALİYET?!...

...TAM TERSİNE. BİZİM SİSTEMİMİZDE BÜTÜN MALİYETLER HESABA KATILDIĞINDA BİLE SİZDEKİNDEN ÇOK DAHA UCUZDUR. SİZDEKİ MALİYETLERİN BİR KISMI YA GÖZ ARDI EDİLİYOR YA DA HALK BAHANE EDİLEREK GEÇİŞTİRİLİYOR. BİZ İSE BÜTÜN MALİYETLERİ DİKKATE ALMAK ZORUNDAYIZ AKSİ HALDE TEMEL EKOLOJİK VE POLİTİK HEDEFİMİZİ OLUŞTURAN KALICI YAŞAM SİSTEMLERİNİ KURMA UMUDUMUZ KÜL OLUR GİDER. SÖZGELİMİ SİZDEKİ ATIKLARIN "ÖZGÜRCE" SU YOLUNA AKITILMASI UYGULAMASINI SÜRDÜRMÜŞ OLSAYDIK **ER GEÇ BİRİ ÇIKAR BU YÜZDEN ÖLÜP GİDEN NEHİRLERLE DENİZLERİN MALİYETİNİ HESAPLAMAK ZORUNDA KALIRDI...**

ŞU ANDA EKOTOPYALILAR YERYÜZÜNDEKİ BÜTÜN ULUSLARDAN DAHA İYİ BESLENİYOR ÇÜNKÜ YİYECEKLERİ GÜZEL GÖRÜNÜŞLERİ YA DA KULLANIŞLI AMBALAJLARI İÇİN DEĞİL, BESLEYİCİ VE LEZZETLİ OLMALARINA BAKARAK YETİŞTİRİYORUZ...

EN ÖNEMLİSİ TARIMIMIZ, ATIKLARIMIZIN YÜZDE 99'DAN FAZLASININ YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ SONUCUNDA NEREDEYSE KALICI BİR DENGEYE ULAŞMIŞ DURUMDA. KISACASI SONSUZA KADAR DAYANIKLI OLABİLECEK BİR YİYECEK SİSTEMİ KURDUK. TABİİ, YAĞMURUN VE RÜZGARIN TOPRAKLARIMIZA BIRAKTIĞI YABANCI ZEHİRLERİN DÜZEYİ BU GÜNKÜ RAKAMLARIN ÜSTÜNE ÇIKMADIKÇA!...

EKOTOPYA'DA GECE.. AMERİKA'DA BÖYLESİNE YILDIZLARLA KAPLI VE BÖYLESİNE SESSİZ VE HUZUR VERİCİ BİR GECE GEÇİRMEME OLANAK YOKTU...

EKOTOPYALILAR ZAMANLA PEK İLGİLENMİYORLAR. ÇOK AZI SAAT TAKIYOR VE SAATTEN ZİYADE GÜNDOĞUMU, GÜN BATIMI GİBİ GÖGTERGELERE YA DA DALGALARIN DURUMUNA DİKKAT EDİYORLAR. "ASLA SAAT TAKAN BİR KİZİLDERİLİ GÖREMEZSİNİZ" DİYORLAR KİZİLDERİLİLER, ONLARIN AMERİKA'NIN VAHŞİ TOPRAKLARINDA KAYBETTİKLERİ DOĞAL YERLERİNE İNİYORLAR. AMA EN ÖNEMLİSİ, DOĞAYLA DENGELİ YAŞAMA, TOPRAĞA HAFİFÇE BASARAK YÜRÜME, TOPRAĞA BİR ANNE GİBİ DAVRANMA ÖZLEMLERİ...

LİMANIN HEMEN ALTINDAKİ FRANKLİN'İN YERİNDE KALMAYA KARAR VERDİM. DOSTÇA KARŞILADILAR BENİ...

ARAMIZA KATILMANIZA SEVİNDİK ADIM BERT...

BURADAKİLER EKOTOPYALI MESLEKDAŞLARINIZ. GAZETECİLER TELEVİZYONCULAR...

BİR TÜR BASIN KOMÜNÜ OLAN BU YERDE YAKLAŞIK KIRK KADAR EKOTOPYALI GAZETECİ YAZAR VE TELEVİZYONCU YAŞIYOR. TOPLUCA YEMEK PİŞİRİYORLAR ORTAK ÇALIŞMA ODALARI VAR. ARKA TARAFTAKİ BAHÇEDE GÜNEŞLİ GÜNLERDE SAĞA SOLA UZANIP VAKİT GEÇİRİYORLAR

BERT SAN FRANCİSCO TİMES'DA POLİTİKA VE BİLİM YAZARLIĞI YAPIYOR. İŞİNİN EHLİ BİR MUHABİR. EKOTOPYA DAN BAHSETMEYE BAŞLIYORUZ

SİZİN BİLİMİNİZDE SAVURGANLIK HAKİM. BİLİMDEKİ KURULU DÜZENİNİZİ GÜVENİLEBİLECEK KADROLU UZMANLARA EMANET ETMEKLE ÇOK BÜYÜK HATA YAPTINIZ...
...OYSA ÖNEMLİ YENİ FİKİRLERİ BULANLAR GENÇ VE GÜVENİLMEYEN BİLİMADAMLARIDIR. SİZDE İHTİYAÇ DUYDUĞUNUZ İTKİ EKSİK!...

AMERİKALILAR EKOTOPYALILARIN MİSİLİN VE TEMBEL İNSANLAR OLDUKLARINI SANIRLAR BU İZLENİM EKOTOPYALILARIN BAĞIMSIZLIK İLANINDAN SONRA ÇALIŞMA HAFTASINI YİRMİ SAATE İNDİRMELERİNDEN ÇIKARILAN DOĞAL BİR SONUÇTU. OYSA AMERİKA'DA HİÇ KİMSE BU GELİŞMENİN SİZİN YAŞAM TARZINIZDAN MUAZZAM BİR KOPUŞU TEMSİL ETTİĞİNİ KAVRAYABİLMİŞ DEĞİL...

...BUNUN SONUCUNDA UZUN YILLAR MALİ KRİZ YAŞADIK. ANCAK ÇALIŞMA SAATİNİN AZALTILMASININ EN DERİN ETKİLERİ FELSEFİ VE EKOLOJİK BOYUTLUYDU. O ZAMANKİ TÜKETİM KALIBINDAN VAZGEÇTİK. EKONOMİK FELAKETİN İNSANLARIN YAŞAMLARININ MAHVOLMASIYLA AYNI ŞEY OLMADIĞINI AKSİNE GERÇEK ENERJİ, BİLGİ VE MADDİ KAYNAKLARI HAYATA GEÇİREBİLİRSEK MALİ PANİĞİN BİR AVANTAJA DÖNÜŞEBİLECEĞİNİN FARKINA VARDIK...

...YANİ MALİ KAOSA KATLANILMASI GEREKMEYECEK AKSİNE KAOS BİLİNÇLİ BİÇİMDE YÖNLENDİRİLECEKTİ. SONUÇTA SERMAYENİN ÜLKEYİ TERK ETMESİYLE BİRLİKTE ÇOĞU FABRİKA, ÇİFTLİK VE DİĞER ÜRETİM TESİSLERİ OLGUN ERİKLER GİBİ ELİMİZE DÜŞECEKTİ. TARİMİN ULUSALLAŞTIRILMASI PETROL SANAYİNDEKİ FAALİYETLERDE MORATORYUM İLAN ETMEK GİBİ ÖNLEMLERLE KISA SÜREDE BUNU GERÇEKLEŞTİRDİK...

KUŞKUSUZ BU ÖNLEMLER WASHINGTON'DA BÜYÜK GÜRÜLTÜ KOPARDI. BİZE KARŞI BİR ASKERİ MÜDAHALEDEN BİZDE DE ATOM SİLAHLARI OLABİLECEĞİNİ DÜŞÜNEREK SON ANDA VAZGEÇTİLER...
BÜTÜN BU GELİŞMELER HAYATTA KALMAK İSTİYORSAK OLAYLARIN KONTROLÜNÜ KENDİ ELLERİMİZE ALMAMIZ GEREKTİĞİNE İNANDIRDI BİZİ... İNSANLAR TAM ANLAMIYLA KÖTÜ HAVADAN, KİMYASAL MADDELERLE DOLU YİYECEKLERDEN, APTALCA REKLAMLARDAN DOLAYI HASTA DÜŞÜYORLARDI. GÖZLERİNİ POLİTİKAYA ÇEVİRDİLER, ÇÜNKİ ENİNDE SONUNDA KENDİLERİNİ KORUMALARININ TEK YOLU POLİTİKAYDI...
BERT'İN ANLATTIKLARINI DİKKATLE DİNLERKEN GÖZÜM ÇİMENLERE ÇIPLAK OLARAK UZANMIŞ EKOTOPYALILARA TAKILIYOR KADIN ERKEK EKOTOPYALILARIN BİYOLOJİK VARDOLUŞLARINA KARŞI BU KADAR BAHAT OLDUKLARINI GÖRÜNCE İÇİMDEN ONLARI KISKANDIĞIMI SEZDİM...

15 MAYIS PERŞEMBE GÜNLÜĞÜNE KERESTECİLİK VE ORMANCILIK UYGULAMALARINI İZLEMEK İÇİN HEALDSBURG ORMANLARINA GİDİYORUM. ORMANIN GİRİŞİNDE GENÇ BİR KADIN KARŞILADI BENİ..
HOŞ GELDİNİZ BAY WESTON!

ADIM MARISSA..
ORMAN KOMİTESİNİN ÜYESİYİM..

ORMAN KAMPINA GİTMEK ÜZERE YOLA KOYULDUK MARISSA ORMANI ÇOK İYİ TANIYOR HOŞ BİR KIZ DOĞRUSU. BİR TEPEDE DURUP MANZARAYI İZLİYORUZ...

BU ORMAN BENİM EVİM. AĞAÇLARIN ARASINDA KENDİMİ ÇOK İYİ HİSSEDİYORUM. ÇIPLAK ARAZİ BANA HEP YABANCI GELİYOR..
EH.. GÜZEL MANZARA...
MAYMUN ATALARIMIZ HAKLIYMIŞLAR. AĞAÇLARIN ARASINDA GÜVENLİKTESİNİZ, ÖZGÜR OLABİLİRSİNİZ...

İYİ BİR YÜRÜYÜCÜ DEĞİLSİN AMA SENDEN HOŞLANDIM.. BENİMLE SEVİŞMEK İSTER MİSİN? ÇOK GÜZEL BİR YER BİLİYORUM..

MARİSSA!.. MARİSSA!..
MARİSSA KOLUMA YAPIŞTIĞI GİBİ ORMANDA SÜRÜKLEMEYE BAŞLADI BENİ..

BU... BU YAPTIĞIMIZ ÇILGINLIK MARISSA!
BİR AĞAÇ KOVUĞUNA GİRDİK. ELBİSELERİMİZİ FIRLATIRCASINA ÇIKARDIK VE ÇILGIN GİBİ SEVİŞMEYE BAŞLADIK
ORADA LOŞ IŞIKLI YAPRAK YATAĞINDA SAATLERCE SEVİŞMİŞ OLMALIYIZ. SANKİ AĞACA DOĞRU GÜÇLÜ BİR RUHA DOĞRU ÇEKİLİYORMUŞUM DUYGUSUNA KAPILDIM
GÜZELDİ.. BANA KENDİNDEN BAHSEDER MİSİN?
GÜZEL GİYİNMEYİ, GÜZEL YERLERDE YEMEK YEMEYİ LÜKSÜ PARAYI SEVEN SİNİR BİR AMERİKALIYIM İŞTE...
?!...
BİR SÜRE SONRA KOVUKTAN ÇIKTIĞIMIZDA MARISSA BİR AN DURAKLAYIP ANLAYAMADIĞIM BİR TAKIM SÖZLER MIRILDANDI. ANSIZIN BUNUN BİR TÜR DUA OLDUĞU BU İNANILMAZ KADININ AĞACA TAPAN BİRİ OLDUĞU HİSSİ DOĞDU İÇİME...
AZ SONRA BİRKAÇ AHŞAP BARAKANIN BULUNDUĞU BİR AÇIKLIĞA VARDIK.. ORMAN KAMPI...

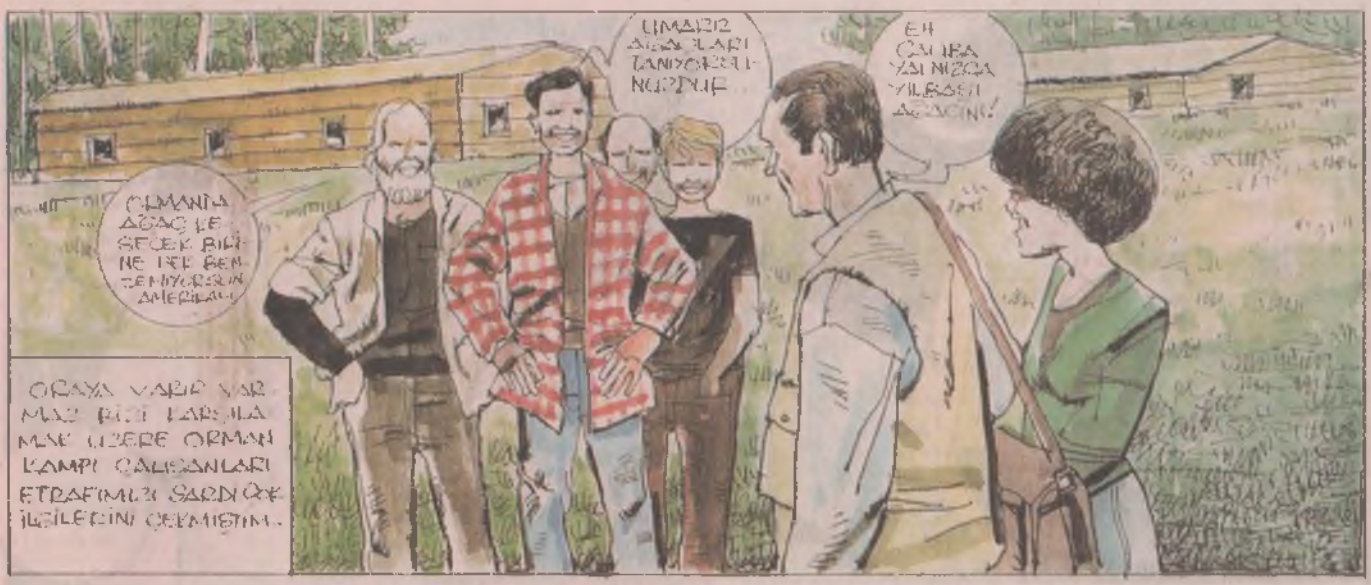

ORMANDA AĞAÇ KESECEK BİRİNE PEK BENZEMİYORSUN AMERİKALI

UMARIZ AĞAÇLARI TANIYORSUNUZDUR

EH ÇALIŞA YALNIZCA YILBAŞI AĞACINI!

ORAYA VARIR VARMAZ BİZİ KARŞILAMAK ÜZERE ORMAN KAMPI ÇALIŞANLARI ETRAFIMIZI SARDI ÇOK İLGİLERİNİ ÇEKMİŞTİM..

AĞAÇ EKOTOPYA EKONOMİSİNDE ÇOK ÖNEMLİ BİR FAKTÖR, ŞEHİRDEKİ VE KIRDAKİ EKOTOPYALILAR ORMANA KARŞI AYNI BİÇİMDE DERİN VE KALICI BİR İLGİ DUYUYORLAR. AĞAÇI KOKLAMAYI OYMAYI VE CİLALAMAYI SEVİYORLAR. BAĞIMSIZLIKTAN SONRA KULLANILMADAN DURAN YÜZBİNLERCE DÖNÜM ARAZİYİ DE AĞAÇLANDIRMIŞLAR. EKOTOPYALILARIN YENİDEN DOĞAL BİR ORTAM SAĞLAMA KAMPANYALARINDA BÜYÜK BAŞARI SAĞLADIKLARI GÖZLENEBİLİR

ORMAN KAMPINDA EKOTOPYALILARIN AĞAÇ SEVGİLERİNİ NASIL HAYATA GEÇİRDİKLERİNİ GÖZLEMLEME FIRSATI BULDUM. HER EKOTOPYALI TÜKETECEĞİ AĞAÇLARIN YERİNE YETİ AĞAÇLARIN BÜYÜMESİNE KATKIDA BULUNMASI İÇİN ORMAN KAMPLARINDA ORMAN HİZMETİ VERMEK ZORUNDA. VE BU HİZMETİ TUHAF NEREDEYSE DİNSEL DENEBİLECEK BİR SAYGIYLA YAPIYORLAR...

ORMAN KAMPLARINDA ÇALIŞANLARIN YARISI BELKİ DE DAHA ÇOĞU KADINLAR VE ORMANLARI İÇİN BÜYÜK BİR SEVGİ DUYARAK ÇAVRET GÖSTERİYORLAR.

VAR... EVERITTE! O DA ORMAN KAMPINDA
EKOTOPYA DA SEVGİLİN VAR MI MARISSA?
HİÇ ÇOCUĞUN OLDU MU?
EVERETT'TEN MI? OH HAYIR BİZ SADECE İYİ ARKADAŞIZ. SEVİŞEN PARTNERLERİZ...
AMA EŞ DEĞİLİZ...
EŞİNİ NASIL BULACAKSIN?
NE SORU YA! SEN BİLMİYOR MUSUN?
SAN FRANCISKO 28 MAYIS
EKOTOPYA EKONOMİSİ SOSYALİST MİDİR?..
AMERİKALI BAKIŞ AÇISI KÖKTEN DEĞİŞMİŞTİR YENİ YASALAR ÇIKARILDI. BİR EKOTOPYA İŞLETMESİNDEKİ İŞÇİLERİN HEPSİ ŞİMDİ "ORTAK" OLMALIDIR; BİR İNSAN KENDİ BAŞINA BİR İŞ KURAMAZ, ÇALIŞANLARA ÜCRET VEREMEZ, ONLARI ARTIK İHTİYACI KALMADIĞI İÇİN İŞTEN ÇIKARAMAZ VE ELDE EDEBİLDİĞİ BÜTÜN KARLARI KENDİ CEBİNE ATAMAZ...
EKOTOPYA DA SÜPER ZENGİN BİR SINIF YOKTUR ÜRETİM ARAÇLARINI DENETLEMEK VE BAŞKA İNSANLARIN EMEK GÜCÜNÜ KİRALAYARAK ZENGİNLEŞEN TEK BİR BİREY YOKTUR
EKOTOPYA DAKİ MARKETLERİ GEZİYORUM STANDARTLAŞMA HAYRET VERİCİ
EKOTOPYADA ENERJİ ÜRETİMİ DAHA ÇOK GÜNEŞ VE SU ENERJİSİ YOLUYLA YAPILIYOR

SAN FRANCISCO 4 HAZİRAN
OH.. EVEET.. BU BÖCEK HENÜZ LARVA AŞAMASINDA!..
EKOTOPYA TOPLUMUNUN BELKİ DE EN İLGİNÇ YÖNÜ OKULLAR. BİZİM BİLGİSAYAR DENETİMİNDEKİ BİREYSEL ÖĞRETİMİMİZİN BİR KARŞILIĞI YOK BURADA. ZİYARETE GİTTİĞİM OKUL DAHA ÇOK BİR ÇİFTLİĞE BENZİYOR.. BU GÖZLEMİMİ EKOTOPYALI ÖĞRETMENE DE AKTARIYORUM...
TABİİ, BİZ BİYOLOJİ ÇAĞINA ATLADIĞIMIZDAN. SİZİN OKUL SİSTEMİNİZ HALA FİZİK AĞIRLIKLI. OKULLARINIZA TAMAMEN HAPİSHANE ATMOSFERİNİN HAKİM OLMASININ NEDENİ DE BU BU HAVAYLA HERHANGİ BİR ŞEYİN GELİŞMESİNİ BAĞLAYAMAZSINIZ...

9 HAZİRAN...
SANA AŞIK OLUYORUM MARİSSA...
SENİN YOĞUNLUĞUNA VE CÖMERTLİĞİNE...
BEN DE SANA AŞIK OLMAYA BAŞLADIM...
BENİ BİR ŞEKİLDE ÖZGÜRLEŞTİRİYORSUN...
BAŞKALARINA HİSSETTİĞİMDEN DAHA FARKLI BİR DUYGU BESLİYORUM SANA...

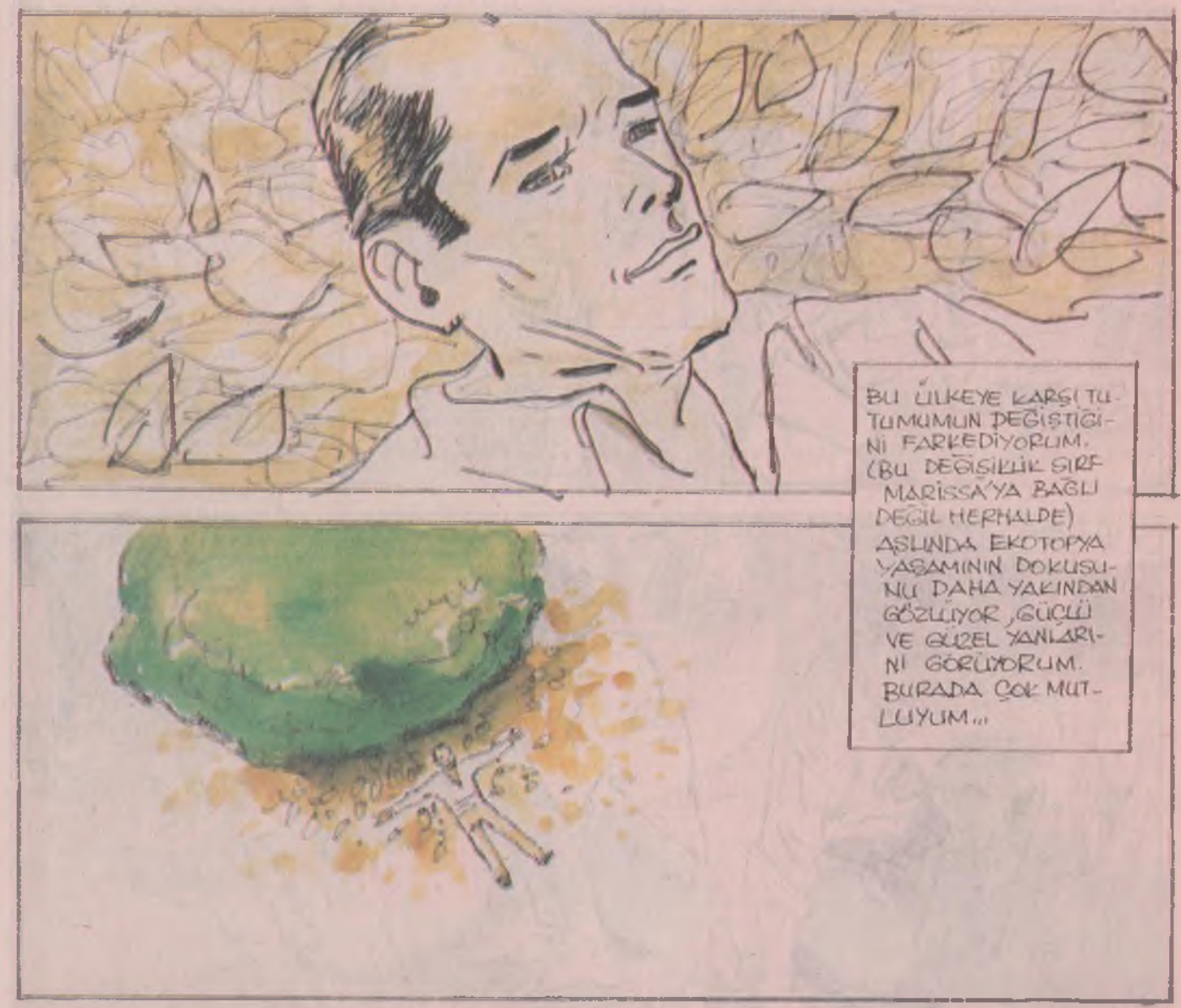

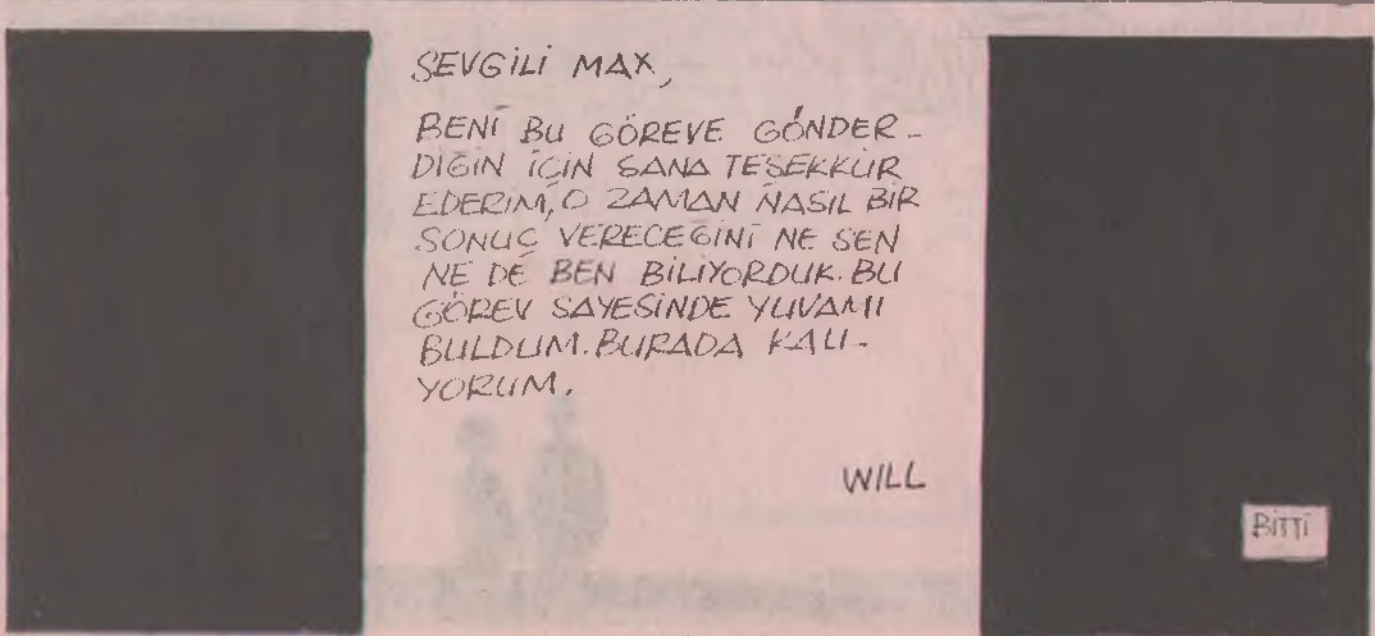

AYRINTI YAYINLARINI ... ERNEST CALLENBACH'IN AYNI ADLI EŞERİNDEN UYARLANDI

emdan yapılmış 4 sandıktan bir masa, 2 yatak yeri ve bir küçük kutu yapılmış. Tabletin yazıldığı bir yıl içinde marangozlar çeşitli sandalyeler, masalar, yataklar, kutu ve sandıklar yapmışlar. Marangozlar testere, çekiç, oygu aletlerini kullanıyorlarmış.

Dökümcü dükkanında altın, gümüş, kalay, kurşun, bakır ve alaşım yapmak için az kullanılan Surgan bulunuyor. MÖ 3000'lerde bakır işçiliği oldukça yüksek düzeyde imiş. Bakır hem eritilerek, hem de çekiç ile döverek kullanıldığı gibi çekme, tavlama ve taneleme ile de ona şekil veriliyordu. Bakır eritme fırınlarında ısıyı çoğaltmak için el veya ayakla çalışan körükler vardı. Yakmak için odun ve kamış kullanılmış. Yarım kilo kadar bakırı eritmek için 2 kilo odun ve üç demet kamış veya 2 kilo odun yerine altı demet kamış gerekmiş.

Bakır ve bronzdan çapa, balta, keski, bıçak, testere, mızrak ve ok ucu, kılıç, hançer ve zıpkın yanında bakraç, kase, çivi, halka ve ayna yapılmış.

Dericilere gelince: Yıl boyunca çok miktarda boğa, buzağı, domuz ve özellikle koyun derisi alınmış. Deriden matara, torba, koşum takımı, eyer, araba tekerinin üzerine lastik yerine kaplama, pek çok da pabuç, sandal yapılmış. Derici, derileri terbiye etmek için alkali, sumak ve bugün ne olduğu bilinmeyen maddeler kullanmış. Bir tür yağ ile deri esnek ve su geçmez hale getirilmiş. Tablete göre derici özel bir deri türünü bitirirken süslemek için altın tozunu kullanmış.

Son olarak sepet yapıcılarından söz ediliyor. Ülkede bol bulunan kamışı büyük miktarlarda kullanmışlar. Bunlardan pek çok sepet ve tekne yapılmış. Sepet yapımında asfalttan da yarlanmışlar, su geçmesin diye.

Yazıda bildirilen temizleyicinin küçük bir dükkanı varmış gibi görünüyor fakat ne yaptığı belirtilmiyor.

Tekstil

Bu tablette nedense Sumer'de çok uğraşılan tekstilden söz edilmiyor. Fakat onun hakkında bize bilgi veren pek çok metin vardır. Yukarıda sözü edilen tabletin bulunduğu Ur şehrinde yıllık binlerce ton yün işlenmiş. Yünü elde etmek için çok fazla koyun, keçi ve kuzu yetiştiriyorlardı. Yün, hayvandan yolma yoluyla alındıktan sonra iğ ile eğriliyordu. Dokuma tezgâhlarda yapılıyor ve genellikle işyerinde kadınlar çalışıyordu. Bir tezgâhta üç kadın bulunuyor ve üç buçuk dört metrelik kumaş sekiz günde yapılıyor. Dokunan kumaşlar temizleyiciye gidiyor. Orada büyük tekneler içinde alkali solüsyonuna batırılıp ayakla çiğniyorlardı.

Yün, giyim için başlıca malzemeydi. Fakat keten de yetiştiriyorlar ve ondan da kumaş yapmasını biliyorlardı. Ketenden özellikle rahip ve din adamı sınıfı için giysi yapılıyordu. Hazır elbisecilik de vardı.

Silindir mühürler

Sumer sanatının en önemli örneklerinden biri de silindir mühürleridir. Çeşitli cins taşlara veya kile silindir şekli verilmiş. Bunlar ince bir parmağın yarısı büyüklükte. Bu küçücük alan üzerine Sumer sanatçıları çeşitli hayvanları, masal yaratıklarını, ejderleri, sığırları yaban hayvanlarından koruyan çobanları, savaşta kralları çok uyumlu bir şekilde oymuşlardır. Daha sonraları desenler dekoratif olmakla beraber birbirine benzer şekil alıyor. En sonunda ise tek bir desen ortaya çıkıyor. O da mühür sahibinin koruyucu tanrısı tarafından bir tanrıya takdim edilir şekilde yapılmasıdır. Bu resimlerin yanında mühür sahibinin adı, baba adı, bazen mesleği ve hangi tanrıya takdim edildiği yazılmıştır. O küçük alan üzerine bunları yapmak, hem sanat yeteneği hem beceri gerektirir. Bu mühürler bir belge yazıldıktan sonra yumuşak kil üzerine yuvarlanır. Böylece yazılar ve desenler tablet üzerine çıkar. Bunlar hukuki işlemlere ait belgeler ve mektuplarda kullanılmıştır. Mühürler kıymetli taşlardan olduğu gibi kilden de yapılmıştır. Silindir mühürleri Anadolu, Mısır, Kıbrıs ve Girit'te kullanılmış olmasına rağmen onun icat yeri Mezapotamya'dır.

Müzik

Sumer sanatına girince kısaca müzikten söz etmeden geçemeyeceğiz. Sumer yaşamında sazlı sözlü müzik, büyük rol oynuyordu. Müzisyenler tapınaklarda ve saraylarda önemli kimselerdi. Metinlerde yazılanlar ve kazılarda bulunanlara göre 10'dan fazla çalgı olduğu anlaşılıyor. Bunlardan bilinenler başta arp, lir olmak üzere davul, dümbelek, tef, maden veya kamıştan yapılan flüt ve çift flüttür. Sumer okullarında müzik ile birlikte şiir de öğretiliyordu. Tapınaklarda, saraylarda söylenen şarkılar tanrıları, kralları, tapınakları öven ilahilerdi. Metinlere göre şehirlerin meydanlarında sazlı, sözlü, danslı eğlenceler yapılıyordu. Kuşkusuz mühürlerin ve müzik aletlerinin yapıldığı atölyeler de vardı. Fakat onlara ait bir tablet bulunmadı. Bunlar belki müzelerin henüz işlenmemiş belgeleri arasında duruyor veya yeni kazıları bekliyordur.

DİPNOTLAR

1) Samuel Noah Kramer, "The Sumerian, Their History, Culture and Character", Chicago 1965, s.101.

2) Henry Moore on Sculpture, Edited by Philip James, London 1968, s.165-167.

Felsefe atında bir garip süvari

'Bütün insan' olmayı gözetmeden, yaşamımızı, eylemlerimizi, duygularımızı, tutkularımızı, kim olduğumuzu, kültür birikimimizi, hele hele iç dünyamızın derinliklerini göz önüne almadan, felsefede, felsefe bahçesinde yaşamak olanaklı mıdır?

Ahmet İnam

Süvar Köseraif, 3 Şubat 1998'de, iğreti kapısı kırılarak girilen evinde ölü bulundu: Çırılçıplak yatıyordu yerde, evindeki üstü notlar, öğrenci ödevleri, dosyalarla dolu tek masanın altına uzanıvermişti. Belki, sabaha karşı, yorganı olmayan yer yatağından kalkıp, okumaya uğraştığı öğrenci ödevlerini, dönen başı, zorlukla almaya çalıştığı nefesiyle değerlendirip bitirmek istemişti. Belki de gelecek dönem okutacağı kitapları, felsefe metinlerini seçmek için dosyalarına bakmayı düşünüyordu. Sırtüstü uzandığı masa altında, kağıt parçaları arasında, bacaklarını birleştirmiş, ellerini göğsüne koyarak yüzünü hafif yana çevirmişti. Kocaman göbeği, rengi solmaya başlamış bedeninin mahzun bir parçası gibiydi. Ayak uçlarından dizlerine kadar yayılan morluklarla, upuzun ayak tırnakları gülümser gibiydi. Aldığı ilaçların etkisiyle göbeği çok büyüdüğü için eğilip ayak tırnaklarını kesemiyordu. Tırnaklarını kesemediği için, okula geldiği zaman bir paçası kalkık eskimiş pantolonunun altındaki ayakkabılarıyla yürüyemiyordu. Uzamış tırnaklarıyla ayakkabılarını tam giyemiyordu. Bozulan bedenine uygun pantolon, ceket, gömlek bulmakta zorlanıyordu. Son yıllarda dişleri dökülmüştü, takma dişleriyle konuşmaktan kimi zaman utanır gibiydi.

Kendisinden bir süre haber alamadığımızdan dolayı evine bir sevgili arkadaşımla koştuğumuzda, içerden gelen Guney Doğu Asya malı saatin alarmı hâlâ kulağımda: "İşte felsefeyi, bu çağda, Türkiye'de, böylesi bir çevrede, böylesi bir ortamda yaşamaya çabalayan bir insan öldü" der gibiydi.

Cinayet masası polislerinin şaşkınlığı beni şaşırtmadı: Evin dağınıklığı onlarda cinayet kuşkusu uyandırmıştı. Süvar Hoca, bir süredir öyle yaşıyordu: Darmadağın mutfağında kokan çöp torbaları, perdesiz pencereleri, tozu alınmamış dolapları... Başetmeye çalıştığı hastalıklar: dolaşım, solunum bozuklukları, prostat (altına kaçırdığı için iç çamaşır giymiyordu), ülser, psikiyatrik sorunlar...

Süvar Hoca 3 Şubat akşamı, savcı ve görevli tabibin şaşkınlıkla dolaştığı evinde ölü bulundu. Savcı evden çıkarken ba-

M. Süvar Köseraif (1945-1998).

na şunları söyledi: "Yazıklar olsun size. Bu adamı yapayalnız, bakımsız bırakıp ölüme terketmişsiniz. Üniversite hocalığı bu mudur? İnsanlık bu mudur?" Ben, sessiz, başımla onayladım söylenenleri.

Süvar Köseraif, 53 yaşında, felsefeyle çevrelenmiş dünyasında ölüp gitti. Duvarlarını kırmak istemeden felsefenin ve yaşayışının. **Gördü, anladı ve vazgeçti.** Süvar, biz Türkiye'deki felsefecilerin bir yanıdır, bilinsin istedim. Bir süredir kendime dert edindiğim "felsefe sağlığı" konusunun tartışılmasında da, Süvar dikkat çekici bir yerde duruyor.

Süvar: Bir yalnız, sessiz asi

Kimdir Süvar Köseraif? Bu sorunun yanıtını öğrenciler versin isterdim. Ya da birkaç tenha dostunun. Süvar, Farsça bir sözcük. Binici demek. Süvar, düşlerine binmeye çalışan bir çocuktu. Felsefe atında yapayalnız bir çocuk. Düştüğü de çok olmuştur.

1970'de tanıdım onu: Teo Grünberg ve özellikle Hüseyin Batuhan Hoca'nın gözünde bir deha idi. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü bitirmiş, antropoloji okumuş, dikkatli, düzgün İngilizce konuşan, ipince bir gençti. ODTÜ'ye asistan olarak girmiş, kısa bir süre sonra öğretim görevlisi olmuştu. Çocukluğu, Darüşşafaka Lisesi'ndeki eğitimi, matematik problemleri, mantık soruları üzerine düşünmekle geçmişti. Soru sormayı, sorunlar üstüne araştırma yapmayı severdi. Onu, gencecik annesinin (annesine aşıktı!) elinden tutmuş, düşlerle dolu dünyasında yapayalnız bir çocuk olarak 1950'li yılların İstanbulu'nda yürürken düşünüyorum. Babasını çok küçük yaşta yitirmiş, sıkıntılı bir bebeklik geçirmişti. Yapayalnız bir çocuk: Düşüncelerle, giderek soyutlaşan düşüncelerle ördüğü bir dünyası olan, çok meraklı bir çocuk. Yolda, çarşıda pazarda, otobüs kuyruğunda okuyan.

Geçirdiği bunalımlarla zaman zaman kesintiye uğrayan yirmisekiz yıllık hocalık yaşamında verdiği derslerde gösterdiği titizlik, tartıştığı felsefe metni ile ilgili iki temel sorgulama noktası çerçevesinde dönerdi: Söylenenler kendi içinde tutarlı mı? (Dilsel, düşünsel yapının sağlamlığı) Söylenenler, yeterince araştırılarak, o konudaki kaynaklar, gerektiği gibi yeterince incelerenek söylenmiş mi? (Olgusal, bilginin güvenilirliği, tamlığı) Felsefe metinlerini değerlendirebilme yollarını araştırdı, durdu. "Metafelsefe" çalışmaları hep ilgisini çekti.

Yirmisekiz yıl boyunca bitiremediği doktara tezi, klasik mantığın modern mantık diliyle temellendirilmesiyle ilgili sorunlar üzerine idi. Titizliği, mantığa yaklaşımında da kendini gösterirdi. Son yıllarda mantığı bırakmıştı artık; arada bir kimi sorunlarına geri dönse de.

Süvar'ın asıl etkili yanı eleştiri gücünden gelirdi. Ele aldığı metni ya da düşünceyi didik didik edip, dağıtmayı severdi. Ben de onun eleştirilerinden payını almış biriyim. Son birkaç yıldır o yıkıcı eleştiri tutumunu terketmiş gibiydi; daha sevecen, daha sıcak, daha bağışlayıcı idi. Sanki keskin eleştiri oklarının ne eleştirilene ne de kendisine çok fazla birşey kazandırmadığını anlamış gibiydi.

Süvar'ın evinin ışıkları geceleri hep yanardı; okur, düşünürdü. Defterlerinde, dosyalarında kalan notlarının dışında hemen hemen yayımlanmış bir ürün bırakmadı ardında. Yazmaktan vazgeçmişti. Kendini göstermekten vazgeçmişti. Bu zenginliğin ürüne dönüşmemesinin ar-

dında neler vardı? Bu sorunun yanıtını onu daha yakından tanıyan, yaşamına daha farklı boyutlarıyla daha derinden girmiş olanlar verebilir belki. Süvar'ın çok az insanla, çok kısa zamanlar içinde paylaşabildiği duygu dünyasını yeterince bildiğimi söyleyemem. Eleştirinin ölçüsünü biraz fazla kaçırdığı, saldırganlaştığı durumları olurdu. Bunu genellikle soğukkanlı biçimde gösterirdi. Süvar'ın bunca yıllık arkadaşlığında bağırıp çağırdığını hiç görmedim (Çok hasta olduğu durumlar dışında). Bir gün, bir kış akşamı, binanın zemin katındaki odama inmiş, elinde taşıdığı bir yığın kitapla "çok yalnız" olduğunu söylemişti. "Yalnızız" demiştim.

İnsanların zayıf yanlarını yakalamayı, onların üstüne gitmeyi inatla sürdürdüğü olaylarla da karşılaştım. Cinsellikle ilgili takıntıları vardı (O kuşağın çoğu okumuş Türk erkeklerinde olduğu gibi!). Kızlara cinsellik konusunda takılmayı severdi. Ölçüyü kaçırdığını hiç görmedim.

Süvar, aklının aşırı gelişip, duygularının bu gelişime ayak uyduramadığını söylerdi. Duygu yaşamını geliştirebilmek için ciltler dolusu kitap okuduğunu hüzünle görmüş, kendisini eleştirmiştim. "Neden okuyorsun Süvar?" demiştim, "insanlarla konuşsana!" "Konuşsam da" demişti, "onlar hakkında düşüncelerimi doğrulamak için yine kitap okumam gerekiyor."

Son yıllarında okuma biçimini, anlayışını değiştirmişti. Kendisine romanımı götürdüğüm akşamı hatırlıyorum. Bana o perişan evinde portakal likörü ikram etmişti. Kendisi aldığı ilaçlardan dolayı içki içmiyordu. "Evime ilk kez 'rütbeli' bir hoca geliyor" demişti, gülerek. "Birkaç öğrencim dışında kimse çalmıyor kapımı." Romanımı okuduktan sonra koridorda karşılaştığımızda "Asıl roman, roman bittiğinde başlıyor" demişti. Her roman, her kitap "hayat" için değil miydi? Süvar'la bu konuları fazla konuşurduk. O hayatı kitaplarda yaşıyordu. İnsanları kitaplar gibi yaşamaya çalışıyordu. Çok acı çektiğini seziyordum. Hiç belli etmezdi acılarını. Yardım istemeyi sevmezdi.

Doksanlı yılların başlarında ortaya çıkan son bunalım döneminden önce, yorulmak bilmeyen enerjisiyle, genç arkadaşlarıyla saatlerce tartışır; "kibirli, kendini beğenmiş" akademisyenlerin ipliğini pazara çıkarmayı severdi. Son yıllarında şiir yazmayı denedi. Yazdığı dörtlükler bir gün basılacaktır, umuyorum. Orada, acılı, düşünen bir insanın dünyası daha farklı boyutlarıyla görülebilecektir.

Ardından bir yığın ders notu, mantık ispatları, bitiremediği dosyalar dolusu doktora tezi bıraktı. Yetkinliğin ardında idi. Yetkinleşemeyeceğini bile bile.

Onun yaşamı, şu yaşadığımız çirkin Türkiye'nin bir yansımasıydı. Ödün vermedi anlayışından. Hepimiz gibi sevilmek, çok sevilmek istiyordu. Onu sevmek isteyenler oldu. Onun da sevmek istedikleri. Cenaze töreninde gözü yaşlı kızlar gördüm, gerilerde, sessiz. Oğlunu, sevgili eşini. Ama ne vardı bu soluduğumuz havada, o çamurlu mezarlıkta, Süvar'ı yalnız koyan, çoğumuzu da birbirimize ulaşmada çaresiz kılan? (Birçok düşünen yürekte Süvar'ın yalnızlığı, hüznü yok mudur?) Attığı çığlıklarını kim duydu Süvar'ın? Felsefede, o, geceler boyu yanan ışığında, çevresindeki insanlara neden itici geldi? Neden hayatı kabul edemedi, neden ikiyüzlü, zayıf, kendini beğenmiş, sığ kafalı, basmakalıp insanlardan tiksinirdi? Neden duygularını, çok az insanın anlayabileceği ironilerinin dışında, anlatamadı? Neden cinselliğiyle, bedeniyle, dostlarıyla bütünleşemedi? Bir anne sevgisi aradığı kadınların "ince hesapları"nı, zayıflıklarını gördüğü için mi yarıyolda kaldı onlarla ilişkileri? Kendisine babalık taslamaya kalkanlardan (kendi deyimidir!) neden rahatsız oldu?

Süvar'dan çok şey öğrendim. Hocamdı. Beni çok acımasızca eleştirdiği durumlarda, ben de onu kıyasıya eleştirmiştim. Yazık ki onun eleştirileri benim felsefe yürüyüşümde etkili olamadı. O da, benim eleştirilerime gülümserdi.

Süvar'ı bir yönetici olarak savunduğum durumlarda, üniversitenin "yüksek" katlarına hep "Her felsefe bölümüne en az bir Süvar gerekir" demişimdir.

Felsefe sağlığı: Felsefecinin varoluş zemini

Süvar Almanya'da, Fransa'da ya da Amerika'nın iyi üniversitelerinden birinde olsaydı, sahip olduğu donanımını, yeteneğini, felsefe sorunlarını çözmekte gösterdiği emeğini, içinde acıyla, zaman zaman bıkkınlıkla duyduğu felsefe aşkını kalıcı ürünler vermeye dönüştürebilir miydi? Biz dostlarının ne gibi yanlışları yapayalnız bıraktı onu dünyada? Felsefe enerjisi, neden sonunda edebî kılık kazanmaya çalışan "dörtlüklere" dönüştü?

Sokrates'in çığlığını bir kez daha anımsayalım. Savunmasında Atinalılar'a haykırıyordu: Neden para pul, şan şöhret peşinde koşup da ruh bakımınızı unutuyorsunuz? Felsefe bir anlamıyla, ruh bakımı için değil miydi? Bakıverin, şu Anglo-Amerikan dünyanın gözdesi Wittgenstein'ın sancılı yaşamına örneğin. Düşünmek, yalnızca akıllı "uslu" yaşamayla yürütülen bir çaba mıdır?

Düşünmek, duyguları ve ne demekse o, iradeyi isteme gücünü ya da gücü istemeyi (Nietzsche'nin deyimiyle) içermiyor muydu? **Bütün insan** olmayı gözetmeden, yaşamımızı, eylemlerimizi, duygularımızı, tutkularımızı, kim olduğumuzu, kültür birikimimizi, hele hele iç dünyamızın derinliklerini göz önüne almadan, felsefede, felsefe bahçesinde yaşamak olanaklı mıdır? Yürürken önümüze apansız uçurumların açılıp, yanardağların çıkıverdiği, ama yolumuzdaki bir kardeleni sevgiyle okşayabildiğimiz bu lanet olası felsefe bahçesinde, yürümeyi bilmeyen acemilerdik. Kimse bize kendimizle felsefe yapmayı öğretmemişti. Felsefe, yurtdışına gidip öğrenilecek bir şeydi: kitaplardan, yabancı dillerden, öteki yaşamlardan! Altı çizilerek okunacak soyut düşünceler, anlaşılmaya çalışılacak; o düşünceler üstüne birbirimizi yiyerek düşünecektik, her nasılsa! Çevremizdekiler bizim kadar akıllı olmadıkları için aşağılanacaktı. Öğrenciler aptal, meslektaşlarımız kopyacı, sığ, ikiyüzlü idi. Zaten Türkiye'de felsefe yapmak çok zordu.

Oysa, sağlıklı felsefe, felsefeye başkoyan insanların ruh sağlıklarını ilgilendiriyordu. Salt psikiyatrik anlamıyla değil, **noetik** anlamıyla. Düşünme sağlığı, eleştirme ve eleştirilme cesareti ve dayanıklılığı. Düşüncelerinde ısrarlı olmak (kıvırtmamak!). Özellikle: İçtenlik. Zayıf yanlarımızı kabul etmek. Kendimizi sürekli bakımdan geçirmek, aynı kalmak için değil, değişmek, dönüşmek, kendimizi aşmak için.

Karşılaştığımız zorlukların yılgınlığa dönüşmesini engelleyecek aşkımızla, heyecanla araştırmak, sorgulamak, aramak. Aşk ve çalışkanlık. Aşk ve eleştirel duyarlılık. Aşk ve cesaret. Aşk ve sorumluluk. Türkiye'de felsefeyle uğraşanları bekleyen zorluklar o kadar çok: Ama bütün bu zorluklar, ruhumuzu sağlıklı kılarak yenilebilir. Sevgiyle. Dayanışma içinde. Felsefede sevgi vardır. Bilgelik vardır. Biz bu toprakların insanları, bilgi eksikliği ile yaşıyoruz. Olumsuz koşullarda. Toplum, felsefenin yaşamasına izin vermiyor. Biraz aklı erenlerimizi hemen profesör yapıyorlar ve onlar kendilerini dergi sayfalarında, televizyon ekranlarında vaaz verirken buluyorlar. Kolayca gevşiyorlar. Hayranları çevrelerini sarıp, onları tüketiyor. Felsefenin çabası bu çağda, bu toplumda, insan olabilmenin çabasıdır. Felsefeciyiz biz; bize yasak yoktur. Eleştirilemeyecek üstadımız yoktur. Hele, düşüncelerimizi arkalarına saklayacağımız ayrıcalık kalkanlarımız hiç yoktur. Önce kendinizi yerin dibine sokabilecek cesaretiniz olmalı. Bizden önce bu işe kalkışmış büyüklerimiz birbirleriyle uğraştılar. Zamanları, kaprisler, kıskançlıklarla geçti. Bizler artık Türkiye'de yeni bir dönemin oluşturulması için kavga vermeliyiz.

Yaşadığımız, yaşamakta olduğumuz acılar, yalnızlığımız yaratıcı düşüncelere dönüşmeli. Gençler! Sesimi duyuyor musunuz?

Fethullah Hocaefendi daha ne kadar yükselecek!

Fethullah Gülen kimdir ve bugünkü konumuna nasıl geldi? Kimler nasıl destekledi? İşte özet öyküsü. Ülkenin başta gelen sorunlarından birinin Fethullah Gülen olduğunu, sesimin çıktığı kadar, ömrümün yettiği kadar haykıracağım.

Yatağanoğlu Alimcan

Ülkemizin sorunları gittikçe büyümekte, beklenen çözümlere bir türlü ulaşılamamaktadır. Bu sorunlar elbette laik, demokratik hukuk devletinden ve Atatürk ilke ve devrimlerinden ödün vermeden çözülmelidir. Peki bu düzeni kullanarak yani, demokrasiyi, laikliği, hukuk devletini, Atatürk'ün getirdiği hakları kullanarak şeriatı getirmeyi hedefleyenler olursa ne yapmalı? Siyasiler bu kabil olaylara göz yumarlarsa, hatta bu olayların öncülerini teşvik edip onlara hoş görünmeye çalışırlarsa iş nereye varır?

Şimdi size böyle bir olayı; son yılın en popüler adamı, Fethullah Gülen Hoca'nın dayanılmaz yükselişinin yerimiz yettiği kadar öyküsünü sunacağız.

Artık Fethullah Hocaefendi'yi ülkede ve ülke dışında tanımayan kalmadı. Fethullah Hoca deyince akla hemen bir başka yüce (!) kişi geliyor. Asıl adı Said-i Nursi, ya da "Üstad" denilen din adamı, veya büyük alim (!) kimdir? Bu şahsı tanımadan Fethullah Hoca olayına doğru teşhis koymak olası değil.

Said-i Nursi kimdir?

Kısaca Said-i Nursi'yi tanıyalım:

"Kısa bir süre mahalle mektebinde okuduğu, bütün tahsilinin bu olduğu, kendi kendini yetiştirdiği söylenmektedir... İstanbul'da *Volkan* gazetesinde yazılar yayınladığı, 31 Mart Vakası'na adının karıştığı biliniyor... Bir kısmı birbirinin tekrarı olmak üzere 130'dan fazla risalesi mevcuttur... Bu kitaplar ne 'ilmi kelam' ve ne de 'tefsir' metodlarına uymaktadır... Said-i Nursi ve Nurculuk hakkında ileri sürülen karşı görüş ve fikirlere göre, Said-i Nursi bir akıl hastasıdır. Öğrenim görmemiş ve bilgisizdir... Kitaplardaki bilgiler tutarsızdır... Müslümanları birbirine düşürücü ve bölücüdür... Siyasi emelleri vardır. Kendisi ve taraftarları laikliğe, Atatürkçülüğe ve devrimlere karşıdırlar. Fikirlerinin bir çoğu İslamlıkla bağdaşmaz. Yargıtay Ceza Kurulu'nun 20 Eylül 1965 tarih ve esas 234/D I-313 sayılı kararı ile; Nurculuğun suç sayılması..." (1)

kararlaştırılıyor.

Şimdi diğer bir kaynaktan bilgi aktaralım:

"Asıl adı Sait'dir. Bediüzzaman Said-i Nursi ya da Said-i Kürdi denir. *Volkan Gazetesi*'nde yazılar yazdı. İddihadı Muhammedi Fırkası'nı kurdu. Risale-i Nur adını taşıyan yapıtlarıyla, çağdaş uygarlığın, laikliğin karşısında yer aldı." (2)

Said-i Nursi hakkındaki bu bilgileri virgülüne dokunmadan aktardık. Yerimiz yeterli olmadığından daha başka kaynaklara başvurmayacağız. Bunlara biz de iki şey ekleyelim:

1) Hayatı boyunca "devletle kavga edilmez" dediğini taraftarları söylüyorlar. Fakat "Üstad" hayatı boyunca şeriat getirmek için, Cumhuriyet'in temeli olan laikliği ve Atatürk ilke ve devrimlerini yıkmak için uğraşmıştır.

2) Hayatının sonlarında Menderes'i desteklemek için, hükümet desteğiyle ülkeyi gezip, propaganda yapmıştır.

Fethullah Hoca'nın geçmişi

Şimdi üstadı bırakıp esas konumuz olan Fethullah Hoca'ya dönelim. Fethullah Hocamız Erzurumludur. Dini öğrenim görmüştür. Said-i Nursi'yi hiç görmemiş, onun varlığını Erzurum'da bir terzideden öğrenmiştir. Erzurum'da çeşitli camilerde vaaz vererek tanınmaya başladı. Tanınmasını iki olay kolaylaştırdı:

1) Komünizme karşı olduğu için Erzurum'da Komünizmle Mücadele Derneği'ni kurdurttu.

2) Bir filmde Hadi Hün oynuyor diye taraftarları sinemayı bastılar. Neden olarak "Hadi Hün Nazım Hikmet'in affını isteyenlerdendi." diyor Hocamız.

1995 yılında Oral Çalışlar'ın "Fethullah Gülen'in Serüveni" isimli dizi yazısı yayımlandı. Şimdi o yazıdan bazı alıntılar yapalım: "Yazarlar Birliği Vakfı'nın İstanbul Tepebaşı'ndaki merkezine doğru yola koyulduk. Kapıdan girişte halının yanıbaşında sıralanan terlikleri görünce ayakkabılarımızı çıkarmamız gerektiğini anladık. Koltukların bir köşesinde Fethullah Gülen oturuyordu. Çevresi vakıf yöneticileriyle sarılmıştı. Dikkatimi çeken yüzlerden birisi Beşiktaş yöneticisi İhsan Kalkavan'dı."

O. Çalışlar'ın ilk sorusu enteresan: "Son aylarda kamuoyunun ve medyanın ilgi çeken isimlerinden biri haline geldiniz. Devlet büyükleri size özel bir ihtimam göstermeye başladılar. Daha önce devlet tarafından sürekli izlenen ve kovuşturmaya uğrayan, hapishanelere atılan bir kimse iken, birden farklı bir konuma geldiniz. Siz mi değiştiniz yoksa devlet mi değişti?" Bu soruya yuvarlak laflarla ce-

vap veriyor Hocaefendi. Aslında olay bu soruda gizli. Sayın Çalışlar da bunu bildiği için yazısının başka bir yerinde "Fethullah Gülen'le yaptığımız söyleşiye 'Devlet mi değişti yoksa siz mi?' sorusuyla başlamıştın. Dizi boyunca bu soruya cevap arayacağım." diyor.

Bize göre bu sorunun cevabını pek bulamıyor.

Bakalım biz bu sorunun cevabını bulabilecek miyiz?

Hocamızı izlemeye devam edelim. Fethullah Gülen'in yıldızı İzmir'de Kestane Pazarı Camii'nde parlamaya başladı. Cami vaazları dışında Kuran kursu da veriyordu. Talebeleriyle yazın "Nur" kampları düzenliyordu. Bu kamplar ve bazı evlerdeki sohbet toplantıları Hocamızın tesir sahasını genişletti. Yavaş yavaş şöhreti İzmir dışına da çıkmağa başladı. Bu esnada 12 Eylül geldi. Hocaefendi aranıyor fakat bir türlü bulunamıyordu. Bu dönemde Menemen'de bir evde saklanıyor ve sohbet toplantılarına devam ediyordu. Bu ev 12. Piyade Er Eğitim Alayı'na çok yakındı. Peki nasıl oluyor da yakalanmıyordu? Bu soruya bakın yandaşları nasıl cevap veriyor: "Nasıl Allah Peygamberi hicret yolculuğunda bir mağarada koruyarak onu Mekkeli müşriklerden saklamış ise, aynen bugün de bazı veli kullarını düşmanlarının gözü önünde saklar". Veliyi anladık Hocaefendidir. Peki düşman kim ola?

Öte yandan Fethullah Gülen'in kerametleri de var:

- Peygamber kendisine haber gönderiyor. Evlenmesin. Evlenirse ölecek. Ben de cenazesine gelmeyeceğim.

- Mekke'de kendisini sinekler ısırmıyor.

- Adressiz mektup Mekke'de yatağının üstüne kendiliğinden geliyor.

Daha da var. Biz bunları bırakıp Hocamızın serüvenine devam edelim.

12 Eylül ve Özal'la başlayan yükseliş

Artık yeterli grubunun oluştuğuna kanaat getirip diğer Nurcu gruplardan ayrılıyor. Bunların en önemlisi "Yeni Asya" da denilen Mehmet Kutlular grubudur. Mehmet Kutlular bir soruya bakın nasıl cevap veriyor: "Fethullah Gülen bizim demokratik çizgimizden ve basın-yayın yolu ile hizmet gayretlerimizden rahatsız olduğu için ayrıldı."

Hocaefendi'nin bilhassa 12 Eylül döneminden sonra şansı daha da açıldı. Kendisi de Nakşibendi olan Özal, Hocaefendi'ye yakınlık gösterdi. Hocaefendi de Özal'a elinden geldiğince yardımcı oldu. Bu dönem Hocaefendi'nin her boyutta büyümesinin ivme kazandığı dönemdir. Bu gelişmeleri daha iyi anlamak için 1950'lere dönelim. Nurcular TBBM'ye ilk defa 1950 yılında DP'den girmişler, 27 Mayıs'tan sonra AP ve MSP'den girmeye devam etmişler. Şu anda TBMM'de 50'den fazla milletvekilinin Nurcu olduğu söyleniyor. Bunlar ANAP, DYP ve RP'den. Bunlardan birkaç örnek verelim: Yıldırım Akbulut, Abdülkadir Aksu, Rıza Akçal, Ali Talip Özdemir, Ekrem Pakdemirli. Meclis dışında da Zeki Yavuztürk, Hasan Celal Güzel gibi isimleri sayabiliriz.

Hocaefendi'nin yakınlarından olan Süleyman Karagülle (3) 13 kişiyle Akevler isminde bir kooperatif kuruyor. Kuruluştan sonra "Bu kooperitifi 2000 üyeli yapacağım. Amacım şeriat düzenini getirmektir." diyor. Zamanla üyeleri artıyor. Bu kooperatife Abdülkadir Aksu, Ekrem Pakdemirli, Recep Yazıcıoğlu, Atilla Koç gibi meşhur kişiler de ortak oluyor. 1987 Ege Bölgesi Sanayi Odası Başkanı olan Ersin Faralyalı bu kooperatif için "İslami sistem" ile çalıştıklarını "zaten Kuran'dan ilham aldıklarını ifade ediyorlar" diyor. Devrin Ticaret Odası Başkanı Dündar Soyer de "Amaçlarının ticaret olmadığı, şeriat düzenine dönük çalışmaları olduğuna ilişkin kuşkularımız var" diyor. Bu kooperatifin kurucusu Süleyman Karagülle Türkiye'de duramayacak duruma geliyor. 1992'de Kırgızistan'a gidip Hocaefendi'ye ait bir deri fabrikasının başına geçiyor. Hocaefendi, Süleyman Karagülle ile 1970'li yıllardan beri beraber. Peki kim bu Süleyman Karagülle? Medyanın yakından tanıdığı Taha Kıvanç takma adıyla yazı yazan, *Zaman* gazetesi başyazarı Fehmi Koru'nun kayınpederi. Şimdi de Haluk Şahin'den bir alıntı yapalım: "Ne var ki bir süre sonra *Zaman* gazetesini Nurcu Fethullah Gülen'in gazetesi haline getirdiği için diğer İslam grupları Koru'yu affetmedi. Bu tarihten sonra Koru'nun MİT ve CIA ajanı olduğu yolunda dedikodular yaygınlık kazandı"

Fethullah Hoca, Süleyman Karagülle'nin Parti kurma teklifini geri çeviriyor. "ANAP, DYP, RP var" diyor. Bunların içinde kendileri gibi düşünenleri desteklemek gerektiğini söylüyor.

Fethullah Gülen'in gençliği.

İki belge

ANAP Dönemi'nde özellikle Abdülkadir Aksu'nun İçişleri Bakanlığı döneminde Fethullah Hoca'nın tesir sahası ülke çapında genişliyor. Bu dönem Hoca'nın bürokrasiye sızdığı dönemdir. Bilhassa MEB ile İçişleri Bakanlığı'na önemli sızmalar olmuştur. Bunlarla yetinilmeyip, geleceğin emniyetine, geleceğin bürokrasisine de hakim olmak için polis okullarına, öğretmen okullarına, bazı fakültelere çengel atılıyor. Orduya sızma üzerinde ısrarla duruluyor. Bu uğraşlar, ordu hariç epeyce başarılı olmuştur. Tabi bu girişimler emniyetin de, ordunun da gözünden kaçmıyor. Bu olayın daha iyi anlaşılması için herkesin bilmesi gereken iki belge sunuyoruz. Biri emniyetin, diğeri ordunun:

1- TC İçişleri Bakanlığı Emniyet Gn. Md. İstihbarat D. Bşk. Ankara

10 Mart 1992 B.05.1. E.G.M.O. 06.03. sayı: 400/1 (..92)

Konu: Bazı emniyet mensuplarının illegal faaliyetleri

TC Anayasası'nın demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti niteliklerini değiştirerek yerine şeriat düzenini getirmeyi amaçlayan illegal "Fethullah Hoca'nın Talebeleri" adlı örgütün tüm Türkiye genelinde olduğu gibi teşkilatımız içinde de örgütlendiği, özellikle harekat noktası olarak seçtiği polis kolejleri, polis akademisi ve polis okulları içindeki faaliyetlerinin teftiş kurulundan gelen yazıya bağlı olarak askıya alındıkları, buna rağmen sempatizan kadroları ile bağlarını zayıflatmamak için toplantı ve çalışmalarını yoğun olarak sürdürdükleri ve illegaliteye son derece bağlı kaldıkları gözlenmiştir. Raporda öğrencilerin yüzde 50'si ile temas kurulduğu, "Geleceğin emniyet teşkilatının bürokratlarını oluşturacak" polis koleji öğrencileri ile daha imtihan sırasında ilgilendikleri bildiriliyor. Raporun aşağıdaki kısmı çok önemli: " Fethullah Gülen grubunun Ankara liderinin Atatürk Anadolu Lisesi din dersi öğretmeni (.....) isimli şahıs olduğu, Fethullah Gülen ile direkt irtibatı olduğu, emir ve direktifleri kendisinden aldığı, Ankara ilçelerinde örgütlenmeyi yürüttüğü, özellikle esnaf kesiminin toplantılarına katılarak esnaf üzerinde sempati uyandırdığı, zengin kesimle himmet toplantıları yaparak para topladığı, "Taraflarca kendisine Ankara Valisi dendiği", Azerbaycan'a gruplar halinde elemanlar gönderildiği belirtilmektedir.

Diğer belge ordudan. Bu raporda da Fethullah Gülen yanlılarının ne yapmak istedikleri açıkça belirtiliyor. Bu raporu da

özet olarak sunuyoruz:

- Ülkede dört milyon civarında Fethullahçı var.
- Nihai gayeleri şeriat düzenini getirmek.
- Özellikle eğitim ve propaganda ile kadrolaşarak İslam devrimini gerçekleştirmek.
- Bu gaye için yurtiçi ve yurtdışı hazırlık yapmak.
- Yurtiçinde halkın desteği ve finans imkanı sağlamak.
- Devrim için: a) Görevdeki kadroların ülkeyi şeriat ilkeleri paralelinde yönetmelerinin temini, b) Nur şakirtlerinden (öğrenciler) 3000 kişilik intihar komandosu grubu yetiştirerek, devrime hazır hale getirmek, c) ordudan taraftar kazanmak, d) Diğer irtica unsurlarıyla işbirliği yapmak. Ayrıca polis okulları, askeri okullar, öğretmen okullarıyla bazı fakülteler hedef seçilmiştir.

Raporun altındaki yazıyı aynen sunuyoruz.

IC (Top. Alb. IKK ve Emn. Şb)

T.X. (Top. Kur. Öyzb. İsth. ve IKK. S. Md. V.)

ANŞ (Top. Kur. Kd. Alb. İsth. ve IKK Ş. Md.)

Hocaefendinin illegal imparatorluğu

Evet Hocamız Özal'ın desteği ve İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun (Aksu'nun babası ve annesi de Nur talebesi imiş) çabası ile artık her türlü illegal örgütlenmeyi tamamlamak üzeredir. Bu dönemde Hocaefendiye her yerden maddi ve manevi destek yağıyor. Amerikalı bir Türk bilim (!) adamı Şerif Mardin bir kitap yazıyor. Said-i Nursi'nin hayatını güya bilim gözüyle inceliyor. Bu kitap hakkında Ahmet Taner Kışlalı'dan bir alıntı yapalım (4): "En Amerikancı bilim adamlarımızdan Şerif Mardin bir kitap yazıyor. Said-i Nursi üzerine. Kitap çok çok bilimsel(!). Nursi yandaşı kaynakların hepsi var, karşıtı olan kaynakların hiçbiri yok. Atatürk'e 'Deccal' diyen Said-i Nursi kitaba göre adeta bir peygamber."

Tabii bu büyük ilim (!) adamının hizmeti unutulmayacak, 1997'de Hocaefendi tarafından 20 kişiye verilen ödül listesinde Şerif Mardin'in de ismi olacaktır.

Medya boş durmuyor, Hocaefendinin reklamını yapmaya devam ediyor. Zaten Hocaefendi 1980'li yılların ortalarında örgütünün kuruluş ve genişlemesini tamamlama aşamasındadır.

Artık Hocaefendi'nin televizyonları, radyoları, dergileri ve günlük gazetesi vardır. Başlangıçta yurtiçinde birkaç lisesi varken, şimdi bütün dünyada; Tayland, Rusya ve Türki Cumhuriyetler, Kuzey Irak dahil dünyanın her yerinde 256 adet okul ve üniversitesi mevcuttur.

Fethullah Gülen Rum Patriği Bartholomeos ile.

Kuzey Irak'a okul kurarken PKK'ye rüşvet verdiği, Kuzey Irak'a okul gereçlerini Kızılay'ın araçlarıyla götürdüğü söylentisi vardır. Olsun. Hocaefendi için hedefe varmak için herşey mübahtır. Artık bu dev illegal örgütün legal olma zamanı gelmiştir. Bu dev örgütün başındaki Hocaefendi'ye herkes, "yağ yakmaya" başlamıştır. Zamanın başbakanları, parti genel başkanları, sanayiciler, bazı kuruluşların ileri gelenleri Hocaefendi'yle görüşüp hayır duasını almak için birbirleriyle yarışırlar.

Atatürk'ün kurduğu Parti'ye genel başkanlık yapmış iki kişi de (Ecevit ve Çetin, Ben bunların görüşmelerindeki mantığı bir türlü anlayamıyorum. Bir CHP'li olarak da kahroluyorum.) kendisiyle görüşmüşler ve kendisinin hayır duasını almışlardır.

Medyamızda gün geçmiyor ki Hocaefendinin marifetlerinden söz edilmesin. Sayın Hulusi Turgut, *Sabah*'da bir dizi yayınlıyor. Bu yazıyı Hocaefendi'nin himmeti ile yazdığı söylendiyse de henüz ispatlanamamıştır. Bu dönemde sanayi kesiminden de Hocaefendi'ye ilgi artıyor. Bu kesimden büyük nakit akışı sağlanıyor.

Fethullah Hoca'ya holding desteği

Sanayi kesiminden Fethullah Gülen'e ilgi duyanları üçe ayırmak gerek.

Birinci grup; Hoca'nın gücünden korkup onunla iyi ilişkiler içinde olmayı uygun görenler ki, bunlar Sakıp Ağa, Şarık Tara, Üzeyir Garih gibi Atatürkçülüğü kimseye bırakmayanlardır. Bunlar ekonomik çıkarları için böyle davranırlar. Buna bir örnek verelim: 29 Aralık 1997 günkü gazetelerden başlık "Yurtdışı vizesi Hoca'dan", altbaşlık "Fethullah Hoca'nın sık sık işadamlarıyla buluşmasının altından 'iş' çıktı. Okulları sayesinde 50'ye yakın ülkede popülaritesi ve güvenilirlik imajı güçlenen Hoca, yurtdışında yatırım yapanlara referans kaynağı oluyor." Yazı uzun, ortada büyük bir Fethullah Hoca resmi, etrafında Rıza Çakmaklı, Halis Toprak, Üzeyir Garih, Hüseyin Bayraktar vs..

İkinci gruba giren sanayiciler ise pek fazla inançlı olmamakla beraber Fethullahçı görünerek bu camiadan çıkar sağlamak isteyenlerden. Bu gruptakiler kaz gelecek yerden tavuğu esirgemezler.

Kanımızca destek veren en mühim sanayi grubu, küçük ve orta ölçekli, Anadolulu ya da Anadolu kökenli, kültür seviyesi düşük ve özellikle samimi inanmış kişilerdir. Bunlar Hocaefendi'nin doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanırlar. Hele bu camiaya katılıp Hocaefendi'nin duasını aldıktan sonra işlerinin çok daha iyiye gitmesi onları Hocaefendi'ye daha çok bağlar. Anlaşılacağı gibi bu camia birbirine yardımcı olduğundan hakikaten buraya gireceklerin işleri bir ölçüde düzelir. Bu da Hocaefendi'nin kerametine, hayır duasına bağlanır.

Medya desteği

Büyük sanayici ve işadamlarından tahminlerin üzerinde para Hocaefendi'ye akmaktadır. Bunların organizesi için muhtelif isimlerde vakıflar kuruluyor.

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı bunlardan biridir. Bu vakıf Hocaefendi'nin çok işine yarıyor. Bu kuruluşlar sayesinde halkın acıma ve din duygularını sömürerek, Fethullah Hoca'dan söz etmeden, özellikle Ege köylerinden un, zeytin, üzüm, zeytinyağı vs. toplanıyor. Fethullah grubunun 1980'li yılların ortalarında sadece kurban derisinden geliri bir trilyon TL'dir.

Tekrar Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'na gelelim. Bu vakfın onursal başkanı Fethullah Gülen'dir. Bu sayede medyayı da kullanmasını çok iyi biliyor.

Bir gün gazetelerde patrikle yanyana resimleri çıkıyor. Hoşgörülü Hocamız'ın yanında başkaları da var. Örneğin eski genelkurmay başkanlarımızdan birinin oğlu da Hocamız'ın yanında. Aradan biraz zaman geçiyor. Medyamızda bir haber; Eski genelkurmay gaşkanımızın mahdumu, adını Kuran'daki bir sureden alan bir holdingin TV'sine genel müdür olmuş.

Bir derginin Mayıs 1997 sayısı. Dergide bir yazı. Başlık "Örnek bir din adamı". Yazının tamamını veremiyoruz. Birkaç

cümle verelim: " ... Bir din adamı olarak Fethullah Gülen'in geçirdiği evrimi yalnız din adamları değil, günümüz siyasetçileri de örnek almalıdır... Özellikle yurtdışında ülkemizin resmi kadrolarının beceriksizliği yüzünden doğan boşluğu, Fethullah Gülen düşüncesindeki eğitim gönüllülerinin doldurması saygıyla anılması gereken bir hizmettir. Bu işin takiyye ile ilgisi yoktur." Yazara bir defa değil birkaç defa bravo demek gerek. Bu gerçekçi (!), kıymetli (!), yazar kimdir dersiniz. Söyleyelim: Alevi olduğunu söyleyen Rıza Zelyut. Tabii bu hizmeti unutulmuyor. Hocaefendi kendisini ödüllendiriyor. Bu hizmeti Aleviler de hiçbir zaman unutmayacaklar.

Artık dönem Fethullah Gülen dönemidir. Özellikle RP'nin kapatılacağı ortaya atılınca, Hocaefendi'nin şöhreti tavana vurmuştur. Hemen Hulusi Turgut ortaya çıkıp, *Yeni Yüzyıl* gazetesinde hizmete başlamıştır. Mehmet Ali Birand Hocaefendi'yi 32. Gün TV programında uyumlu konuklarıyla yeterince yüceltti. Bu yetmedi, gazetedeki sütununda da hizmete devam etti. Mehmet Ali Birand'ın kendi gazetesindeki sütun komşusu dayanamayıp M. Ali'yi sert bir şekilde eleştiriyor. 20 Ocak tarihli *Sabah* gazetesinde Hıncal Uluç şöyle yazıyor: "Anayasa Mahkemesi siyasilerin emriyle çalışan bir kukla kuruluş mu M. Ali? Söylediğin bu mu? Şahidin gene Amerika büyükelçisi mi yoksa? Bak M. Ali dostum, her yazdığın, her söylediğinle yeni sorular yaratıyorsun. Ama sen sorulara cevap vermeyi sevmezsin. Fethullah Gülen ile ilgili yayınların konusunda *Aydınlık* dergisinin çok ciddi soruları var. Yakından izliyorum. Onlara da henüz cevap vermedin. Yahu M. Ali sen kimden yanasın?"

M. Ali'nin kimden yana olduğunu, yokluğunu her geçen gün biraz daha çok hissettiğimiz rahmetli Uğur seneler önce söylemedi mi?

Medyaya devam ediyoruz. Emekli maaşından başka geliri olmadığını söyleyen Hocamız, işine geldiği zaman Amerika'ya uçuyor. Birçok defa da medyadan bazıların yurtdışına götürüp, ağırlıyor. Bunun son örneği de Moskova gezisi. Bu geziye katılan iki yazarımızdan söz edeceğiz. Birincisi; eski sosyalist, şimdilerde Özalcı. Çok zeki, çok kültürlü bir yazarın prof. oğlu. 2. Cumhuriyetçilerden. Diğeri ise bir hanım yazar. Babası zamanında CHP'nin büyük isimlerindendi.

Bu kızımızın bu seyahatte yazdıklarını kısaca sunalım: "Eğer bir gün dünya robotlarla idare edilecekse bu robotları yönlendiren kumanda merkezi müslümanların elinde olmalıdır. Hocaefendi'ye ait bu çarpıcı sözler, Moskova ve Petersburg'daki Türk-Rus Koleji adı verilen Fethullah Gülen cemaati okullarını varlık nedenini belirlemeye yeterlidir. Gezinin Moskova ayağında, burada iş yapan Türkler'den 400 kişiyle birlikte okullara gelir sağlama amaçlı bir iftar yemeğine katıldık." Afiyet olsun sosyal demokrat babanın sevgili kızına. Bu kızımız gezi hakkında birkaç yazı yazdı. Bunlardan biri Samanyolu TV'sinde baştan sona okundu.

Aynı gazetede yazan prof. ise Hocaefendi'nin faaliyetlerini anlatıyor. Bir yerde "okula girerken ayakkabılarımızı çıkardık, terlik giydik" diyor. Her iki yazar da kolejlerde namaz kılındığından ya da okul içinde mescit olduğundan söz etmiyorlar.

Hocaefendi devamlı gündemde tutuluyor. "İslamda rönesans ve kadın" isimli seri yazısında bir hanım yazar Hocamız'ın büyük bir resmini koyuyor ve kendisinden fikir alıyor. Örnekler çok ama yerimiz yok. Artık örneğe de gerek yok. Fethullah Hocaefendi ülkenin bir nolu adamıdır şu anda.

Siyasiler ondan akıl sorup yardım istiyorlar. Hocaefendi hizmetleri unutmuyor. Ülkenin önde olan 20 ismine ödül veriyor. Bu ödülü kimler mi aldı? Başta bugünkü durumuna dolaylı olarak en büyük katkıyı yapan (en çok imam hatip okulu açarak, Said-i Nursi'ye sahip çıkarak, medyatik cuma namazlarıyla) Sayın Süleyman Demirel, büyük işadamı Sakıp Sabancı. Atatürk'ün kurduğu CHP'ye genel başkanlık yapmış olan Sayın Ecevit ve Sayın Çetin, Alevi olduğunu söyleyen Rıza Zelyut ve de büyük ilim adamı, Said-i Nursi kitabı yazarı Şerif Mardin. Gerisini yazmayalım. Sayın Demirel TV karşısında ödül alırken çok neşeliydi. Hocaefendi'yi elinden tutarak kürsüye kadar getirdi. Gazeteler bu ödülü alması için Sayın Demirel'i Amerika büyükelçisinin ikna ettiğini yazdılar. Olsun. Amerika bizim büyük dostumuz. Mutlaka bizim iyiliğimizi düşünür. Ayrıca bu haber ne yalanlandı ne de doğrulandı.

Biraz da Samayolu TV'den sözedelim. Bu TV bilindiği gibi Hocaefendi'nin borazanı olup, devamlı onun reklamını yapar. Burada Hocaefendi vaazlar da verir. Bu veciz ve çok faydalı vaazları Hocaefendi tipik cübbesi ve sarığı ile verir. Nedense sık sık da sarığını düzeltir. Bir örnek verelim: 11.7.1997 tarihinde saat 21:30 civarı. Samanyolu'nda Hocamız'ı dinliyoruz. Vaaz ara sıra gözyaşları içinde devam ediyor. Söz ilime geliyor ya da hocamız sözü ilime getiriyor: "İlim herşey değildir, ilim bir yoldur" (Bunu birkaç defa söylüyor). Dinleyenlerin istediği duruma geldiğini anlıyor olmalı, gözyaşları içinde "Hele hele mürşit hiç değildir" coşku ve gözyaşlarıyla "İlim hiç mürşit olur mu?". Vaaz böyle devam edip gidiyor.

Yarın çok geç olabilir!

Buraya kadar özetin özeti olarak Fethullah Gülen'in bugüne nasıl geldiğini ve bugünkü durumunu sunduk. Şimdi sorularımı Fethullah Gülen olayına yöneltiyorum. Ben hukukçu değilim. Hukuk bilgim, stradan vatandaşlar kadar. Yanılırsam bağışlayın.

1) Fethullah Gülen Hoca'nın kendi ifadesine göre hiçbir şeyi yok. Peki bu kadar okul ve üniversite (256 adet) neyle kuruldu?

2) 50'ye yakın radyosu, TV'si, bir günlük gazetesi var. Bunlar nasıl meydana gekli, nasıl finanse ediliyor?

3) Nurculuğun suç olduğuna dair Yargıtay kararı var. Fethullah Hoca açıkça Said-i Nursi'nin yolunda olduğunu söylüyor. Bu durumda hocaya kimse birşey söylemiyorsa hukuki olarak bunun izahı var mı?

4) Hocaefendi'nin faaliyetleri iki ayrı raporla kamuoyuna da bildirilmiş. Bu raporlarda Fethullah cemaatinin illegal örgüt olduğu, gayelerinin şeriatı getirmek olduğu açıkça belirtilmiş. Peki bu durumda neden bir şey yapılmıyor?

5) Neden medya (*Cumhuriyet* hariç) bu olayın üstüne gitmiyor?

Sevgili Atatürkçüler, ülkenin çağdaşlaşmasına gönül veren aydınlar, ülke çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koyan yurtseverler, üzerimize ölü toprağı mı serpildi? Evet biz ekseriyetteyiz diyeceksiniz. Unutmayın atı alan Üsküdar'ı geçmek üzere. Sayın politikacılarımızın din tacirlerinin salam politikalarına göz yummaları sayesinde, salam yarıya geldi bile. Yarın çok geç olabilir.

Son olarak "görünen köy"den söz edelim. Yıl 2000-2010 arası. Hocaefendi'nin sanayi sektörü ülke üretiminin çoğunu eline geçirmiş. Mecliste çoğunluğu sağlayacak kadar Fethullahçı milletvekili var. 256 adet okuldan yetişen gençler bürokrasiye ve de eğitime hakim. Acaba bu şartlarda iktidar kimde olur. Ne olur bana "felaket tellallığı yapıyor" demeyin.

Ülkenin başta gelen sorununun Fethullah Gülen olduğunu, sesimin çıktığı kadar, ömrümün yettiği kadar haykıracağım. Unutmayın zehiri teneke tasla değil altın kaplar içinde sunarlar.

Bu yazıyı yazarken bir ara gözüm TV'ye takıldı. Aman Allahım, 21. asra girerken taşla insan öldürüyorlar. Bunu yapan insanları görünce, kendi insanlığımdan utandım. İnsan soyundan başka, kendi soyunu böyle hunharca yok eden canlı ben bilmiyorum. Sevgili dostlar aklımızı başımıza toplayalım. Bizler neden onlar kadar cesur değiliz? Tekrar ediyorum; yarın çok geç olabilir...

DİPNOTLAR

1) Türk Ansiklopedisi, c.28, s.50.
2) Büyük Larousse, c.7, s.8742.
3) *Cumhuriyet* gazetesi (Hikmet Çetinkaya).
4) *Cumhuriyet* gazetesi (A. Taner Kışlalı).

Cumhuriyet Dönemi sağlık politikalarının perde arkası

Sağlık politikalarının gelişimi Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve toplumsal değişme süreciyle bağlantılıdır. Bu nedenle sağlık, yalnızca kendi alanıyla sınırlanmayan bütünsel bir çerçevede değerlendirilmelidir.

Dr. Bülent Piyal (*)

Bu yazıda, Türkiye'de sağlık politikalarının gelişimi ülkenin ekonomik, siyasal ve toplumsal değişme süreciyle bağlantılı olarak özetlenmiştir. Bağlantı kurma arayışının amacı yalnızca değişmenin niteliği ile seçilen sağlık politikası arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması değildir; aynı zamanda, bu değişmenin kendisinin bireyin ve halkın sağlığını doğrudan etkilediğini göstermektir. Başka bir anlatımla, yalnızca sağlık politikalarının değil, ekonomik ve toplumsal politikaların da sağlığı doğrudan etkilediğini göstermek ve sağlığı yalnızca sağlık alanıyla sınırlanmayan bütünsel bir çerçevede değerlendirmektedir.

1923-29: Yeniden yapılanma: Kim için, kimden yana?

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda yoksul köylüler, işçiler ve küçük kentsoylular savaşmıştır. Savaş alanında kazanılan başarıyı, toplumsal ve ekonomik gelişme alanına da onlar taşıyacaktır. Küçük kentsoylular üretimin nesnel koşullarını oluşturacaklar, işçiler ve köylüler üreteceklerdir. Kim için? Bu soruyu 1923 İzmir İktisat Kongresi yanıtlar: Kapitalist için. Evet, Türkiye kapitalist yoldan kalkınacaktır.

Yoksul köylüler kongreye katılama mışlardır. Yol paraları yoktur. Toprak ağaları ve zengin köylüler de katılmamışlardır. İşçiler de yeterince temsil edilememişlerdir. İllerde yeterli sayıda delege bulunamamıştır, delege olabilenlerin de paraları yoktur. Katılabilenlerin, ücretlerin artırılmasına ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik istemleri ise önemsenmez bile. Sanayiciler de azınlıktadır. İstemleri erkteki yönetici kadrolar tarafından savunulur. Sanayi altyapısının devlet eliyle kurulması, sanayileşmenin devlet tarafından desteklenmesi istekleri kabul edilir. Kongre'de, erkteki yönetici kadrolar İstanbul sermayesiyle bütünleşirlerken, uluslararası sermayeye de, kapitalist

Cumhuriyet önderleri bir arada. Atatürk'ün sağında Hakkı Tarık Us, solunda İsmet İnönü, Dr. Refik Saydam, Mahmut Esat Bozkurt, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Fevzi Çakmak.

yoldan kalkınma güvencesi verilir. Çıkmaza giren Lozan Barış Konferansı da, bu güvence verildikten sonra anlaşmayla sonuçlanır.

Lozan Barış Konferansı ile önemli ekonomik ve siyasal kazanımlar elde edilir. Ama, ulusal sanayiyi korumasız bırakan gümrük uygulamaları küçük işletmeleri yok ederken, yenilerinin kurulmasını da engeller. Ulusal sermaye birikimi yetersizdir ve Teşvik-i Sanayi Kanunu'na rağmen sanayiye yönelim olmaz. Çünkü ticaret hâlâ en kârlı yatırım alanıdır. Sürekli büyüyen dış ticaret açığı halktan toplanan vergilerle ve zamlarla kapatılır. Hoşnutsuzluk artar. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na bu ortamda gelinir.

1930-39: Devlet desteğiyle sermaye birikimi, devlet eliyle sanayileşme

Uluslararası ekonomik bunalımla birlikte gündeme gelen yeni politika arayışlarından Türkiye de payını alır. Ticaret sermayesinin üstlenmediği sanayi yatırımları devlet eliyle gerçekleştirilir, kârlılığı yüksek olan ticaret ve müteahhitlik alanları ise ticaret sermayesine terkedilir. Yabancı sermaye girişi desteklenir. İlk 5 yıllık plan bu dönemde uygulanır. 1939'da başarıyla tamamlanır.

1923-39: Toplumsal politikalar ya da her şey ekonomik kalkınma için

Bu dönemde uygulanan toplumsal politikalar ulusal ölçekte siyasi istikrarın korunmasını ve üretimin sürekliliğinin sağlanmasını; uluslararası ölçekte ise, anamalcı sistemle ve onun değerleriyle bütünleşmeyi amaçlar. 1925 yılında Takrir-i Sükun Kanunu ile her türlü gösteri ve yürüyüşlerle, grevler yasaklanır. Kanun dört yıl sonra yürürlükten kaldırılır, ama grev yasağı tüm işkollarında sürdürülür.

Baskı yasalarıyla denetlenemeyen toplumsal muhalefet, Cumhuriyet Halk Partisi desteğiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası potasında eritilmek istenir. Bu parti kısa sürede yönetime seçenek oluşturunca, yöneticileri tarafından kapatılır. 1936'da onaylanan İş Kanunu ile çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik kimi düzenlemeler getirilirken, grev yasağı da bu yasa ile kurumsallaştırılır.1938'de üntü Mussolini Yasaları ile sendikalar dahil, sınıf temelinde her türlü örgütlenme yasaklanır.

1923-39: Sağlık politikaları ya da nüfusun ekonominin gereksinimlerine göre yeniden yapılanması

Genç Cumhuriyet, Osmanlı'dan savaş ve yoksulluk koşullarında tükenmiş, yaygın ve ağır sağlık sorunlarıyla kırılan bir nüfus devralmıştır: 1923 İzmir İktisat Kongresi'nin aldığı kararlardan biri "sa-

Refik Saydam.

vaşlar yüzünden azalan ve sağlığı bozulan nüfusun sorunlarının, ekonomik gelişmeye yardım edecek biçimde çözümlenmesi"dir. Ekonominin ve sermayenin gereksinimleri ile halkın sorunları bu dönemde çakışmış, sağlık alanında çağdaş ilkeler yaşama geçirilmiştir.

Sağlık alanını tüm ayrıntılarıyla tanımlayan ve bugün de yürürlükte olan yasal altyapı bu dönemde hazırlanmıştır. Sağlık örgütü yeniden düzenlenir. Osmanlı'dan kalıt "memleket tabiplikleri", "hükümet tabiplikleri"ne dönüştürülerek, devletin sağlık hizmetlerinin ilçe ölçeğinde örgütlenmesi sağlanır. Koruyucu hizmetler önem kazanırken, iyileştirici hizmetlerde de çağdaş sağlık anlayışına uygun olarak en çok görülen, en çok sakat bırakan ve öldüren hastalıklarla savaşıma öncelik verilir. Bu amaçla, öncelikli hastalıklara özel hizmetler kırsal alanı da kapsayacak biçimde örgütlenirken, ikinci basamak hizmet üretimi için hastaneler kurulması amacıyla yerel yönetimler ve özel idareler desteklenir. Kurulan beş numune hastanesi dışında hastane hizmetlerine girilmez. Temel sağlık hizmetlerinin örgütlenmesiyle birlikte, hekim kadar sağlık personeli yetiştirilmesine de önem verilerek, sağlık hizmetinin ekip hizmeti olarak yaşama geçirilmesinde ilk adımlar atılır. Bu dönemde, sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı tarafından, tek elden yürütülmektedir.

Bu dönemde hekimlere zorunlu hizmet getirilmiştir. Ama zorunlu hizmet özendiricidir. Sağlık yönetiminde ve koruyucu sağlık hizmetlerinde görev alan hekimlere en üst kadrolar ve başbakandan yüksek ödenek verilir. Bu tutum hizmetin ne ölçüde önemsendiğinin de göstergesidir. Hekime yönelik özendirmede yüksek ücretle yetinilmemiş, kamu hizmeti dışında kalan sürede hekime özel çalışma hakkı da tanınmıştır. Böylece hekime pazarla bütünleşme ve özel girişim olanağı yaratılırken, hekimin bireysel kurtuluş arama geleneğinin tohumları da atılmıştır. Gereksinilen, ama az bulunan emeği ile hekim, dönemin ayrıcalıklı insan gücüdür.

Bu dönemde bulaşıcı hastalıkların denetim altına alınması, doğurganlığın desteklenmesi, aile planlaması yöntemlerinin yasaklanmasıyla nüfus politikaları başarıya ulaşmış, 1938'e gelindiğinde ülke nüfusu ikiye katlanmış, tarımda ve sanayide yaşanan işgücü açığı hızla kapanmıştır. Başka bir anlatımla, sağlık politikaları siyasal ve ekonomik politikaların gereksinimlerini karşılamakta başarıya ulaşmıştır.

1940-45: Savaş ekonomisi ya da olağanüstü koşullarda anamal birikimi

Birinci Dünya Savaşı'nın nedeni dünya pazarının egemen ülkeler arasında paylaşılmasında çıkan anlaşmazlıktır. İkinci Dünya Savaşı'nın nedeni de aynıdır. El koyulacak pazar ise, askersel güçle doğru orantılıdır. Bu nedenle egemen ülkelerde tüm kaynaklar silahlanmaya aktarılmış, yaşama koşulları bozulan sınıf ve katmanların başkaldırıları ise, baskı ve terörle sindirilmiştir. Birinci Beş Yıllık Plan'ı başarıyla tamamlayan Türkiye, İkinci Beş Yıllık Planı hazırlamış, ancak savaş koşullarında gerçekleştirememiştir. Savaş ekonomisinin egemen olduğu koşullarda, ekonomi üç yasa ile yeniden düzenlenmiş, Milli Korunma Kanunu ile devlet ekonomiyi denetimine almış; devletin sermayeye ve özel girişime sağladığı güvence mutlaklaştırılmış, çalışma ilişkileri bu amaca uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Güvenlik altında olmadıkları kaygısıyla yatırıma dönüştürmedikleri sermayelerine Varlık Vergisi Kanunu ile elkoyulan azınlıklar ekonomiden dışlanmışlardır. Boşluklar, savaş döneminde artan enflasyonla palazlanan büyük tüccarlar, devletin müteahhitlik hizmetlerini yürüten zenginler ve tarım ürünlerinde savaş nedeniyle görülen fiyat artışları sonucunda zenginleşen toprak ağaları tarafından doldurulmuştur. Toprak Mahsulleri Vergi Kanunu ile köylünün ürününün yüzde 10'una el koyulmuş, küçük köylülük bu yasa ile yıkıma uğratılmıştır.

1940-45: Toplumsal politikalar ya da herşey sermaye birikimi için

Milli Korunma Kanunu ile hükümete devletleştirme için geniş yetki verilmiş, ama beş işletme dışında yetki kullanılmamış, buna karşılık özel girişimin ve kârın korunmasına ve geliştirilmesine yönelik her türlü düzenleme gerçekleştirilmiştir.

Bu amaçla, işletmelerin üretim hedeflerine ulaşabilmeleri için ücretli zorunlu çalışma getirilmiş; çalışma süreleri ile ilgili sınırlamalar ve hafta tatili kaldırılmış; kadın işçilerle, çocukların ağır işlerde çalıştırılmaları yasağı kaldırılmış, köylülerin kendi toprakları dışında zorla çalıştırılmaları yasallaştırılmış; 40 dönümden az toprağı olan köylülerin en temel üretim aracı olan öküzlerine el koyulmuş, kısaca az gelişmiş ekonomilerde artık değer üretiminin artırılmasının her türlü gereği yerine getirilmiştir.

Önceki dönemde üretilen sağlıklı işgücü, sermaye birikimi için vahşet koşullarında üretim alanına sürülmüş, sermaye birikimi artmış, fiyatlar katlanarak yükselmiş, gerçek ücretler ise, yarı yarıya azalmıştır.

Demokrat Parti, sağlık sistemini uluslararası kapitalist sistemle bütünleştirmeye çalıştı.

1940-45: Sağlık politikaları ya da öküz öldü ortaklık bitti

Savaş yıllarında beslenme koşulları bozulmuştur. Bulaşıcı hastalıklarla savaşımda bir önceki dönemde kazanılan başarı, başarısızlığa dönüşmüştür. Sağlıksız yaşama koşullarında emekçi sınıflar büyük salgınlar yaşamış, ölümlülük artmıştır.

Sağlık yönetiminde ve koruyucu sağlık hizmetlerinde görev alan hekimlerin maaşları yükseltilmeyince, bu hizmetler için hekim bulunamamış, koruyucu sağlık hizmetleri hızla gerilemiştir. İyileştirici hizmetlerde çalışan hekimlerin baskıları ise, maaşlarının artırılmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece hekim dağılımında denge, iyileştirici hizmetlerden yana bozulmaya başlamıştır.

1945 yılında İşçi Sigortaları Kurumu Kuruluş Kanunu'nun çıkarılması, dönemin sağlık alanındaki en önemli gelişmesidir. Bu kanun ile kuruma sağlık örgütü kurma, işletme ve sağlık personeli atama yetkisi verilmiştir. Sağlık alanındaki önemli gelişme sayılmasına karşın, sağlık hizmetleri yönetiminde çok başlılık da bu uygulamayla başlamış ve giderek yaygınlaşmıştır. Denge, iyileştirici hizmetlerden yana bozulmuştur.

1946-53: Uluslararası kapitalist sistemle bütünleşme denemesi

Savaş sonrası dönemde, ayakta kalan tek ekonomik güç ABD'dir. Bu gerçeklik 1944 yılında, Bretton Woods Konferansı'nda, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 44 ülke tarafından onaylanır. Konferans'la birlikte Uluslararası Para Fonu'nun ve sonradan kurulan Dünya Bankası'nın Türkiye'nin ekonomik, siyasal, toplumsal yaşamına müdahalesi de başlar.

Savaş yıllarında büyük tüccarlar karaborsa ve enflasyon nedeniyle önemli sermaye birikimi sağlamışlardır. Birikim, pazara sürülen malın çeşitlenmesiyle, yani ABD ile ticaretin gelişmesiyle artacaktır. Yönetim, ABD ile eklemlenme çabalarını artırır. Uluslararası Para Fonu'nun kararları doğrultusunda devletçi uygulamalardan vazgeçilir. Beş Yıllık Plan'da da aynı yönde değişiklik yapılır; ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilir; iç pazarın geliştirilip örgütlenmesine yönelik olarak, yol, liman, baraj yatırımlarına öncelik verilir. Hükümetin uygun gördüğü alanlarda yabancı sermaye yatırımlarına izin verilir. Bu girişimler de ticaret burjuvazisinin iktidar arayışlarını sonlandırmaz. Küçük köylülük ve işçi sınıfı ise iktidar ile politik bağlarını koparmıştır.

Demokrat Parti 37 yıllık CHP yönetimine son vererek yapılan ilk genel seçimle iktidara gelir. Yol, liman, baraj yatırımları hızlandırılır, yabancı sermaye yatırımlarına hükümet onayı kaldırılır. Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünleri fiyatları artmıştır. Buna Marshall Yardımı ile ülkeye aktarılan Amerikan sermayesi de eklenince iç piyasa canlanır. İthalatın serbest bırakılmasıyla ticaret burjuvazisinin sermaye birikimi hızlanır. Bu birikim küçük ölçekli, temel girdileriyle dışa bağımlı, teknolojisi geri, iç pazar için temel tüketim maddeleri üreten, montaja dayalı fabrikaların kuruluşuna aktarılır.

1946-53: Toplumsal politikalar ya da denize düşen yılana sarılır

Demokrat Parti Yönetimi'nin ilk dört yılı CHP'nin başlattığı eklemlenme sürecinin yaygınlaştırılıp, hızlandırıldığı yıllardır. Savaş yıllarında uygulanan toplumsal ve ekonomik politikalar, yönetimi politik tabanından uzaklaştırmıştı. Ticaret burjuvazisi yeni yönetim arayışındadır. İşçiler ve köylüler ise CHP dışında her seçeneği deneme eğilimindedir. Mussolini yasalarında değişiklik yapılarak sendikaların kuruluşuna izin verilir. Toplu sözleşme ve grev hakkı yine yoktur. CHP dışında yeni siyasi partilerin kuruluşuna izin verilir.

Onlarca sendika ve siyasi parti kurulup, toplumsal muhalefet yükselince, işçi sınıfından yana programları olan tüm örgütler bir yıl içinde kapatılır. Grev hakkı iktidar değişikliğine dek DP tarafından, sonra da CHP tarafından savunulur. Ancak 1961 Anayasası'na dek yasallaşmaz. CHP'nin politik tabanı ile uzlaşma girişimleri sonuç vermez, 27 yıllık yönetim devrilir. DP yönetime gelir.

Toplumsal politikalar açısından, bu dönemde çalışma yaşamını ilgilendiren önemli düzenlemeler getirilir. Bu dönüşümlerin itici gücü verilmiş sözler ya da işçi sınıfının yoğunlaşan baskıları değildir. Gelişmiş anamalcı ülkelerin işçi sınıflarının, çalışma ilişkilerinin uluslararası kurullara bağlanması yönünden, yönetimlerine baskı yapmalarıdır. Anamalcı sistemle bütünleşme çabalarını, Batı ile uyumlu bir yasal çerçeveye oturtmak isteyen DP yönetiminde sırasıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün toplu sözleşme ilkelerine uyulması ile ilgili sözleşmesini onaylamış Asgari Ücret Yönetmeliği çıkartılır, eşit işe eşit ücret ilkesi benimsenir, 1952 yılında Türk-İş'in kuruluşuyla yönetim sendikal hareketi denetim altına alma girişimlerini başlatır. Çalışma yaşamını ilgilendiren bu düzenlemeler, hızla gelişen sanayinin işgücü gereksiniminin karşılanmasında, sürekliliğin sağlanmasına yönelik uzlaşma arayışları, halkçı politika uygulamaları olarak değerlendirilmelidir; dönemseldir. İlk bunalımla birlikte denize düşenin yılana sarıldığı anlaşılacaktır.

1946-53: Sağlık politikaları ya da halkçılık sağlık alanında pazarı yeniden örgütlerken

1946-47 yıllarında Dr. Behçet Uz Sağ-

lık Bakanıdır. Refik Saydam döneminde sağlık hizmetleri il ve ilçeler ölçeğinde, koruyucu hizmet ağırlıklı olarak örgütlenmiştir. Köylere iyileştirici hizmetler yalnızca bulaşıcı hastalıklarla savaşım konusunda ulaştırılmıştır. Bu dönemde sağlık hizmetlerinin köy ölçeğinde, nüfusa dayalı, sürekli, birlikte (koruma-iyileştirme), aynı çatı altında örgütlenmesi ve bir ekip tarafından üretilmesi öngörülmüştür. Bu yaklaşım gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşama geçirilen çağdaş sağlık uygulamaları ile uyumludur, ancak uygulama sağlık merkezi binalarının yapımından öteye geçemez, yönetim değişir. Demokrat Parti yönetimi CHP'den devraldığı anlayışı, sağlık alanında da geliştirerek sürdürür.

Refik Saydam Dönemi'nde özel idarelere ve yerel yönetimlere bırakılmak istenen ikinci basamak hizmetleri, hastanelerin devletleştirilmesiyle devlet görevi niteliği kazanmıştır. Böylece koruyucu hizmetlerle birlikte, iyileştirici hizmetler de devletin güvencesine alınmış, her iki hizmetin birarada yürütülmesinin kurumsal temeli oluşturulmuş, yurttaşların bu hizmetlerden eşit yararlanmalarının önü açılmıştır. Bu görüntüleriyle program çağdaş sağlık anlayışıyla uyumludur. Dönem iyileştirici hizmetlerle, yataklı hasta bakım hizmetlerine öncelik verilmesiyle önem kazanmakta ise de, sağlık personeli yetiştirilmesi için yeterli çaba gösterilmediğinden, bu hizmetler gelişememiş, koruyucu hizmetler ise arka planda kalmıştır. Her iki uygulama da, sağlık alanının gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulanan Keynes'ci ekonomik politikalara uygun olarak yeniden örgütlenmesi, canlandırılması, dışa açılması çabalarıdır. Ekonomik alanda yürütülen eklemlenme çabalarının sağlık alanında da sürdürülmesidir. Yükselen sosyal devlet anlayışının sağlık alanındaki ilk yansımalarıdır.

Bu programlar, halkın öncelikleriyle olmasa bile, gereksinimleriyle uyumludur. Ama yürütülüp, yürütülmemeleri iç ve dış ekonomik gelişmelere sıkıca bağlıdır. Dıştaki ve içteki her ekonomik ve politik bunalım öncelikle toplumsal politikaları ve doğrudan sağlık politikalarını etkilemektedir.

Dönemin diğer önemli sağlık uygulaması, İşçi Sigortaları Kurumu'nun sağlık hizmetini ödeyen bir kurumdan, her türlü iyileştirici sağlık hizmetini üreten bir kuruma dönüştürülmesidir. Bu uygulama Sağlık Bakanlığı tarafından tekelden yürütülen hizmetlerde, merkezi yapının parçalanmasına, hekim dağılımındaki dengesizliğin, iyileştirici hizmetlerden yana daha da bozulmasına yol açar. İyileştirici hizmetlerin ve öncelikle de yataklı bakım hizmetlerinin ağırlık kazanması, hekimler arasında uzmanlaşma eğilimlerinin artmasını destekleyen etmenlerden biridir.

1954-61: Ekonomide tıkanma ve yeniden uyum

1954'te tarım ürünleri fiyatlarının dünya ölçeğinde düşmesiyle ihracat gelirleri azalır. İhracat gelirlerinin azalması, temel girdileri dışa bağımlı tüketim malları üretimimizin durması demektir. Hükümet açığı kapatmak için, dış borç istemiyle Uluslararası Para Fonu'na başvurur. Tüketim mallarına zam yapılması, yatırımların azaltılması, Türk Lirası'nın değerinin düşürülmesi önerisiyle karşılaşınca, yaklaşan seçimleri de düşünerek öneriyi reddeder. Gümrük duvarlarını yükselterek tüketim malları üretimini korumaya alır. İşletmelere yüzde 50'nin altında oranlarla ortak olarak, özel kesime kamu kesiminden kaynak aktarır, malların satışını da güvence altına alır. Yönetime gelmeden önce kamu yatırımlarını özel sektöre devredeceğini, devletin sanayi üretimine yatırım yapmayacağını söyleyen Demokrat Parti, tam tersi bir süreci hızlandırmakla yetinmemiş, kurulu özel sektör fabrikalarına parasal kaynak ve pazar yaratmış, sanayi üretiminin gereksinim duyduğu ara malları üretip, maliyetinin altında devrederek kamusal destek sağlamıştır. Bu politika 1980'e dek değişik iktidarlarca da sürdürülmüştür. Bu dönemde, tarımda makinalaşmanın artmasıyla, kırsal kesimde işsizlik artmış, tarımsal gelir kırsal nüfusu besleyemediğinden, kırdan kente göç artmış, kalabalık bir işsizlik ordusu özellikle sanayi kentlerine yığılmış, gecekondulaşma artmıştır.

Demokrat Parti, Uluslararası Para Fonu'nun önerilerine 1958 yılına dek direnmiş, üretimin durma noktasına gelmesiyle artan iç baskılara dayanamayarak Türk Lirası'nın değerini düşürmüş, gümrük duvarlarını kaldırmış, tüketim mallarına büyük zamlar yapmış, iç pazarı tümüyle iç ve dış sömürüye açmış, hızla yaygınlaşan kitle gösterileri baskı ve terörle sindirmeye çalışmıştır. 27 Mayıs 1960'ta, askeri yönetim, genç subayların öncülüğünde, Cumhuriyet'in geleneksel dayanaklarının, bürokratların ve aydınların desteğiyle işbaşına gelmiştir.

Behçet Uz.

1962-79: İçe dönük, dışa bağımlı gelişme ve yeniden bunalım

Bu dönemle birlikte uygulamaya sokulan ekonomik politikalarla, 1946'dan beri sürdürülen uygulamalara planlı nitelik kazandırılır. 1961 Anayasası ise düzenlemenin yasal, toplumsal, politik, kültürel çerçevesini oluşturur.

Türkiye'de, 1946 sonrasında, tüketim toplumu alışkanlıklarını kazanmış kentli ve kasabalı kentsoyluların ve küçük kentsoyluların sayıları hızla artmıştır. Bu kesimin tüketim alışkanlıklarının doyurulması, yabancı anamal ve yerli ortakları için verimli bir yatırım alanıdır. Bu amaçla geliştirilen üretim ise küçük ölçekli, temel girdileri dışa bağımlı, geri teknoloji kullanan, yabancı ürünlerle yarışma olanağı bulunmadığından iç pazara dönük üretim yapan, emek yoğun işletmelerde gerçekleştirilmektedir. Bu nitelikleriyle üretim maliyetleri yüksektir. Temel girdileri dışa bağımlı olduğundan, üretimlerini sürdürebilmeleri dış kaynaklı para akışının sürekliliğinin sağlanmasına bağlıdır. Bu da ülke ekonomisinin ve politikasının Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası denetiminde olması demektir.

Öte yandan, üretim maliyetlerinin yüksek olduğu koşullarda kârın sürekliliğinin sağlanması, ücretlerin düşürülmesiyle ya da fiyatların artırılmasıyla gerçekleştirilebilir. Ücretlerin düşürülmesi, içe dönük üretimin, bindiği dalı kesmesi demektir. 1961 Anayasası'nın getirdiği grevli, toplusözleşmeli sendikal hakların etkin biçimde kullanılmasıyla işçi ücretleri 1970'e dek artar. Tarımda ise taban fiyat uygulaması ile tarım ürünlerinin fiyatları artırılır. İç pazar canlandırılır. Bunalım içe dönük genişleme ile bir kez daha atlatılır.

Bu dönemde kamu sektörü için emredici, özel sektör için özendirici planlı ekonomik kalkınma modeli ve 1961 Anayasası ile çizilen yasal toplumsal, politik, kültürel çerçevenin özgürlükçü, demokratik görüntüsü, anamalın yakın erimli çıkarları ile çatışmamakta, hatta bu çıkarları bir anlamda desteklemektedir. Bu model ve bu anayasa, devletin elinden kayıp gitmekte olduğunu nihayet farkeden askerler, aydınlar ve bürokratlarla, örgütsüz işçi sınıfının, gelişen ve devlete egemen olmaya giderek daha fazla gereksinim duyan anamalcı sınıfla uzlaşmasıdır, ama hangi bunalıma kadar?

1970'lere gelindiğinde, petrol fiyatlarının artmasıyla açığa çıkan yeni bir ekonomik bunalım anamalcı sisteme egemen olur. Türkiye, bu bunalımdan hemen etkilenir. Temel girdilerdeki fiyat artışları, anamalın karlılığını azaltır. Grevli, toplu sözleşmeli sendikal hakların etkin kullanılmasıyla 1970'lere dek sürekli artan ücretler anamal üzerinde baskı oluşturmaya başlar. Sendikal hakların kısıtlanmasına yönelik yasal düzenlemeler meclisten hızla geçirilir. 15-16 Haziran'da işçilerin yoğun direnişiyle karşılaşır.

Askerler 12 Mart 1971'de bir kere daha yönetime gelirler. Diğer demokratik haklarla birlikte, sendikal haklar da askıya alınır. Gerçek ücretler üç yılda yarı yarıya azaltılır. İçe dönük, dışa bağımlı gelişme iki askeri müdahale ile 1976'ya dek taşınır.

Ödenmeyen dış borçlar nedeniyle kesilen yabancı sermaye girişinin yarattığı açık, dövize çevrilebilir mevduat denilen kısa vadeli, yüksek faizli borçlanma ile, bir süre kapatılabilir. Uluslararası yeni işbölümünün de dayatmasıyla, Türkiye Ekonomisi yapısal değişim zorunluluğu ile karşı karşıya kalır.

Artan toplumsal, ekonomik, politik karmaşa koşullarında 24 Ocak Kararları, ekonomik yeniden yapılanma programı olarak gündeme gelir. Uluslararası pazarla eklemlenmenin ekonomik programı, 12 Eylül Darbesi ile topluma siyasal anlamda da dayatılır. Yaşamakta olduğumuz süreç başlamıştır.

1962-79: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun

1960 sonrası dönemde, sağlık alanındaki en temel toplumsal kazanım, Milli Birlik Komitesi'nin yönetimde bulunduğu dönemde hazırlanıp onaylanan Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun'dur. Bu yasa ile 1961 Anayasası'nda temel hak olarak tanımlanan sağlıklı yaşama hakkının kullanılmasına, sağlık hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi öngörülerek, gerçeklik kazandırılmıştır. Yasa ile; koruyucu ve iyileştirici hizmetlerin birlikte, nüfusun coğrafi dağılımına uygun olarak geliştirilmiş tek örgütün birimlerinde, ülke ölçeğinde yaygın, gereksinim ölçüsünde kullanıma açık ve kolay ulaşılabilir nitelikte, ekip hizmeti olarak üretilmesi, tek elden, ama toplum katılımı ile yönetilmesi öngörülmüştür. Yasa, Cumhuriyet Dönemi'nde sağlık alanında gerçekleştirilmiş düzenlemelerin eleştirel değerlendirmesi üzerine oturmuş, onlardan esinlenmiş, aksayan yanları düzeltmiştir. Bu nitelikleriyle Cumhuriyet Dönemi'nin kapsamlı ilk politik programıdır. Yasa ile getirilen program, ülke yönetiminin kapitalist sistemle bütünleşme, toplumla, toplumsal ve ekonomik politikalar temelinde uzlaşma arayışlarından yararlanmış, sistemin çağdaş sağlık anlayışıyla eklemlenmeye girişmiştir; döneme özel fırsatları kullanmayı denemiştir. Yasa ile sağlık pazarı ekonomik anlamda tüm ayrıntılarıyla örgütlenmiş, yatırımların ve harcamaların devletin güvencesi altına alınması sağlanmış, uluslararası ekonomik politikalara egemen Keynes'ci eğilimlere uygun olarak örgütlenmiş pazarın, devlet desteğiyle canlandırılması amaçlanmıştır. Ülkemizde ve dünyada kapitalizmin yakın erimli çıkarlarıyla toplumun gereksinimlerinin, dönemin siyasal ve ekonomik özelliklerine ve gereksinimlerine bağlı olarak anlık çakışmasının canlı örneğidir. Ancak, kapitalizmin yaklaşan bunalımını öngörememiştir.

Toplumun sağlık gereksinimlerine, ekonomik gereksinimlerine uygundur, ama egemen toplumsal ve ekonomik politikalarla uygunluğu da, dönemseldir. Bu nedenle 1966 yılına dek başarıyla uygulanmış, yaklaşan ekonomik bunalımla birlikte toplumsal uzlaşmanın da son bulmasıyla, uygulamasında kazanılan başarı, bir anda başarısızlığa dönüşmüştür. 27 Mayıs Yönetimi, devlete egemen olmaya çalışan sanayi ve ticaret burjuvazisinin, geleneksel devletçi güçlerle; askerler, bürokratlar ve aydınlarla son uzlaşmasıdır ve yerini ilk ekonomik ve siyasi bunalımla birlikte ayrışmaya bırakır.

12 Mart Darbesi'nde toplumsal, ekonomik, politik değişim önerilmemiştir. Aksine, yapısal değişim gereksinimini ortadan kaldıracak düzenlemeler dayatılır topluma. İçe dönük, dışa bağımlı, anamalcı ekonomik gelişme programının yürütülmesinin nesnel koşulları tükenmesine rağmen, model getirilen düzenlemelerle son kez soluklanır. Ama sınıflar ve katmanlar arası ayrışma da derinleşir.

12 Eylül Darbesi, anamalcı sistemin işlerliğinin sürdürülmesinde 12 Mart Darbesi ile getirilen düzenlemelerin yetersiz kaldığı, toplumsal ekonomik, politik alanda yeniden yapılanmanın, bir yapısal değişimin zorunluluk haline geldiği, uluslararası yeni iş bölümünün de bu değişimi dayattığı koşullarda gerçekleştirilmiştir. Toplumsal zenginliklerin tümünün, egemen gücün denetimine aktarılması için, devletin tüm olanakları egemen sınıfın hizmetine sunulmuştur. Bu darbe ile, egemen sınıf devlet bütünleşmesi tamamlanmış, sınıflar, katmanlar arası ayrışma kurumsallaşmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, askeri ve sivil kurumlarıyla devlet egemen sınıfla bütünleştiği ölçüde, sağlık, diğer toplumsal hizmet alanlarıyla birlikte bir uzlaşma alanı olmaktan çıkmış, demokratik savaşıma yataklık eden, ona başlıbaşına hedef oluşturan bir nitelik kazanmıştır. Ama ağır ekonomik ve toplumsal sorunlar altında ezilen toplumsal sınıf ve katmanların demokratik savaşımlarında da önceliği olan alanlar arasına girememiştir. Bu süreç sağlıkla ilgili beklentilerin sınırlılığı ile, bir başka anlatımla, sağlık kültürünün ve belki de demokrasi kültürünün az gelişmişliği ile de desteklenmiştir.

Sağlık Hizmetlerin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun yürürlüğe sokulduğu günden bu yana, sınırlı ve bölgesel girişimler dışında hemen hiç uygulanamamıştır. Ama, dönemin siyasi gereksinimlerini karşılayan "tam süre çalışma", "zorunlu hizmet" benzeri düzenlemeler dışında, hemen hiç değişikliğe uğratılmadan da yürürlükte tutulmuştur. Bu süre içinde, sağlık hizmetleri giderek azalan yatırımlarla çökertilmeye çalışılmış, "çağdaş sağlık anlayışı"nı savunan bu yasaya egemen olan yaklaşım varsayılan çöküşün sorumlusu gibi gösterilmiş; 12 Eylül Darbesi ile dayatılan üstyapı değişikliklerinin sağlık alanında da gerçekleştirilebilmesi için gerekli ve yeterli toplumsal ortam bu yolla üretilmiştir. Öyle ki, küçük ve güçsüz bir azınlık dışında bu anlayışın geleneksel destekçileri bile yasanın doğasında varolan gelişmeye açık niteliğini görememiş; yasanın içeriğini geliştirmek, güncel gereksinimlere uyarlamak yerine, yasanın temsil ettiği anlayışı giderek terketmişler; yeni arayışların doğrudan ya da dolaylı destekçilerine dönüşmüşlerdir. Ancak bu yasanın ve bu yasaya egemen olan anlayışın yerine de inandırıcı bir seçenek bu güne kadar geliştirilememiştir. Günümüze dek, ne bu yasa ile, ne de bu yasasız yaşanabilmesinin bir açıklaması da budur.

Toplumu sağlık sorunlarıyla; hekimleri de mesleki, ekonomik, demokratik sorunlarıyla başbaşa bırakan Sağlık Yasası

Tasarısı'nın toplumun politik, ekonomik, demokratik örgütlerinin sınırlı tepkileri altında, kolayca meclis gündemine taşınabilmesinin; yani 12 Eylül'ün siyasi, ekonomik programının sağlık alanında da aynı anda ve kolayca yürütülebileceğine inanılmasının; ancak yeni liberal saldırının uzantısı olan "devletin yeniden yapılanması" hedefi ortaya atılıncaya kadar her iktidar döneminde özü değişmese bile sürekli yenilenerek gündemde kalmasının, ama bir türlü de yasalaşamamasının açıklaması da aynıdır. Aynı kalsa bile "devlet reformunun" gündeme gelmesiyle birlikte, Sağlık Yasası Tasarısı yeni çehresiyle karşımıza çıkmıştır: "Sağlık Reform Paketi".

Yeni liberal saldırı

1980'li yılların başında ülkemize de yönelen "yeni liberal saldırı" günümüzde, küreselleşme tanımının ardına gizlenmiş, kaçınılmaz ve katlanılması gereken gerçeklikler olarak sunulan ve her alana yayılan dayatmalarla sürmektedir. Bu saldırı sermayeye yatırıma dönüştüğü her yerde karını tam güvenlik içinde, sürekli artırabileceği koşullar yaratabildiği ölçüde, amacına ulaşmış sayılacaktır. Devlet bu amaca uygun olarak, ulusal ve sosyal kimliğinden arındırılacak, uluslararası sermayenin yasama, yürütme ve güvenlik aygıtına dönüştürülecektir.

Devlet yeni görevini başarmak için; ulusal pazarı eşitsiz yarışmaya açacak, başta eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları olmak üzere toplumsal harcamaları en aza indirerek, artırabildiği kaynakların tümünü sermayenin kullanımına sunacak, çalışma yaşamını esnek çalışma tanımının ardına gizlenerek düzensizleştirecek ve sermayeye iş güvencesinin olmadığı, sendikal özgürlüklerin sınırlandığı, örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarının kullanılamadığı, çalışanların tümüyle korunmasız bırakıldığı, kısacası orman yasalarının egemen olduğu bir yatırım ortamı yaratacak bir düzen kuracak ve zorla sürdürecektir. Bu düzen de, Yeni Dünya Düzeni olarak dayatılacaktır.

Ülkemizde, Birinci Basmak Sağlık Hizmetleri, Sağlık Finansman Kurumu ve Hastahane İşletmeciliği Temel Yasası tasarılarından oluşan ve kamuoyuna "Sağlık Reform Paketi" olarak sunulan program, devletin sağlık harcamalarını en aza indirme çabalarına yasal dayanak oluşturma girişimidir. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi gibi bir kaygısı da yoktur. Tek amacı "devlet reformu" çerçevesinde devleti sağlık alanındaki sorumluluklarından kurtarmak, toplumu sağlık sorunlarıyla başbaşa bırakmak ve sağlığı metalaştırarak, kâr aracına dönüştürmektir.

"Sağlık Reform Paketi" uluslararası sermayenin sözcülüğünü yapan uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanmıştır. Sağlık hizmetini üretenlerin ve hizmetten yararlananların görüşlerinden yararlanılmamıştır. Bu nedenlerle reform ülke gerçeklerine uygun değildir, halkın gereksinimlerini karşılamaktan da uzaktır.

Ancak, amaçları belli olan bu "reforma" karşı yürütülecek savaşım "reforma hayır" demekle ya da "reform" yanlılarının amaçlarının sergilenmesiyle sınırlanmamalı; sağlık sisteminde gerçekten bir değişiklik yapma isteklerinin olup olmadığı, bu isteğin yaşama geçirilmesi için gerekli nesnel ve öznel koşulların bulunup bulunmadığı sorgulanmalıdır. "Reform" girişimlerinin asıl amacının sağlık sisteminin yeniden yapılandırılması değil, sistemin işletilmesindeki başarısızlığın gizlenmesi ve hatta bir adım daha atılarak "reform karşıtlarına" yüklenmesi olduğu saptanmalıdır.

"Reform yanlılarının" halkın sağlığının korunması ve geliştirilmesi için reform yapma haklarının olup olmadığı da sorgulanmalıdır. Gerçekten, siyasetteki kirlenmeyi skandallarla taçlandıran, çeteleri ülke yönetimine taşıyan, eroin ticaretini ekonomik girdiye dönüştüren, ekonomiyi giderek derinleşen bir bunalıma sokan, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerini çökerten, gelir dağılımını bozan, işsizliği artıran, ülkeyi orman yasalarına teslim eden, işkenceyi, yargısız infazları ve kayıpları olağanlaştıran bir siyasi yapılanmanın bileşenlerinin "sağlık reformundan" ya da halkın sağlığından sözetme hakları var mıdır? Bu ortamda, sağlığın geliştirilmesi için yapılan girişimler inandırıcı olabilir mi? Bu ortamda sağlık çalışanları sağlığı geliştirebileceklerine, halk da sağlığının korunacağına gerçekten inandırılabilir mi? Bu sorular da olumlu yanıtlanamaz.

Türkiye küreselleşme sürecini ancak somut, gerçekçi ve uygulanabilir karşı politikalar üretilebilirse tersine çevrilebilir.

Çöktüğü ileri sürülen sağlık sistemi de sorgulanmalıdır. "Sağlık sistemimiz" gerçekten başarısız mıdır? Bir sistemin başarısını en genel anlamıyla sisteme yapılan girdilerin sistemin çıktılarıyla karşılaştırılması belirler. Sosyalleştirildiği günden bu yana sağlık sistemine yapılan girdilerin artırılmadığını, hatta giderek azaltıldığını "reform yanlıları" da onaylamaktadır. Sosyalleştirmenin gerçek anlamda uygulanmadığı, hatta bu modelden giderek uzaklaşıldığı da yadsınmamaktadır. Kısmen uygulanabilen, yeterli girdi ile beslenmeyen ve çevresel sistemler tarafından desteklenmeyen bir sistemin bugün ulaştığı sonuçların başarısızlık olarak nitelenmesi bir çarpıtmadır. Sonuçlar olsa olsa çevresel sistemlerin her türlü saldırısıyla esir edilmiş, ancak teslim olmamakta direnen bir modelin sınırlı başarıları olarak değerlendirilebilir.

Sosyalleştirmenin ne olduğunun bilinip bilinmediği de sorgulanmalıdır. Gerçekten, genç kuşak sağlık çalışanları bile sosyalleştirmenin ne olduğunu, sınırlı olanaklar sağlandığında bile önemli başarılar kazandığını bilmemektedir. Sosyalleştirmenin ne olduğunu ve başarılarını bilenler de bugün azınlıkta kalmışlar ve etkisizleşmişlerdir. Bunda modelin ülkenin değişen gereksinimlerine yanıt verecek biçimde yenilenememesi de belirleyici olmuştur. Sonuçta, "reform karşıtlarının" en önemli eksikliği dayatılan modele "hayır" derken, seçenek üretememek ya da başarı kazanmış bir seçeneği yok saymak veya gerçekçi bir biçimde savunamamak, olmuştur. Başka bir anlatımla, "hayır" demek, "reform karşıtlarını" yaratılan sanal ortamda başarısız olduğuna kendilerinin bile inandıkları bir modelle kader ortaklığı yapmaya zorlamıştır. Oysa, sosyalleştirilmiş sağlık hizmetlerini günümüzün gereksinimlerine uyarlanmış biçimiyle seçenek olarak sunmak için henüz vakit vardır. Gerçekten sosyalleştirmeden yola çıkan bir seçenek sunulabildiğinde, hem ülkenin gerçekten bir sağlık reformuna gereksinimi olduğu, hem de bu reformu ancak bu hakka sahip olanların gerçekleştirebileceği ortaya koyulacaktır. Böylece, yıllardır reform bezirganlığı yapanların asıl amaçları da açığa çıkarılabilecektir.

Türkiye, son yıllarda değişip, dönüşen pek çok yasa tasarısı tartışmaları arasında küreselleşme sürecinin tüm olumsuzluklarının olağan görülmeye başlandığı bir cangıla dönüştürülmüştür. Sağlık alanı da bu gelişmelerden payını almıştır. Bu süreç ancak somut, gerçekçi ve uygulanabilir karşı politikalar üretilebilirse tersine çevrilebilir. Yeni liberal saldırı karşısında edilgen konumdan sıyrılıp etkin konuma geçmenin ve bu saldırıyı yenilgiye uğratmanın başka yolu da yoktur.

(*) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı danışmanı olan Bülent Piyal İş Sağlığı doktorudur. Ana hatlarıyla Toplum ve Hekim Dergisi'nde (Temmuz 1993, sayı 55, sayfa 154-160) yayımlanan bu yazı *Bilim ve Ütopya* için yazar tarafından gözden geçirilerek yeniden kaleme alınmış ve ülkemizde sağlık alanındaki neoliberal saldırıyı tartışan bir bölüm eklenmiştir.

Hegel'de İslam imgesi

Hegel, İslam kavramı yerine Muhammedinizm kavramını kullanır. Bu noktada indirgemeci olup olmadığı ayrıca irdelenmelidir. Eleştirilecek bir başka yön, Hegel'in İslam'a ilişkin insanın özgürleşme bilincini ve etkinliğini sınırlayan "düşünsel genellik ve saflık" savıdır.

Prof. Dr. Onur Bilge Kula (*)

En yeni din olan Müslümanlığın, Hegel'in diliyle Muhammed'in ilkesinin, belirgin özellikleri "kabasabalık ve keyfilik"tir. Hegel'e göre, Batı, dünya tarihinin ilerlemesini sağlayan somut düşüne (konkreter geist); Doğu'ysa soyut düşüne eğilimlidir. Somut düşün uzun bir süreçte oluşmuştur.

Hegel, İslam'ı "Muhammedinizm" kavramıyla nitelendirir ve irdeler. *Tarih Felsefesi Üzerine Dersler* adlı yapıtının (Toplu Yapıtlar, cilt 11, 1971) "Hıristiyan-Germen Dünyasının Ögeleri" bölümünde "Muhammedinizm" arabaşlığı altında şu görüşlere yer verir: Avrupa sürekli yeniden biçimlenmekte; orada yaşayan halklar iyice yerleşmektedir. Böylece "özgür gerçeklik dünyası" yetkinleştirilmektedir. Avrupa'da insanlar ilişkileri tikel/özel bir biçimde belirlemektedir; Batı -Hegel burada Batı'yı Avrupa'yla özdeş tutar- rastlantısallığa, karmaşıklığa ve tikelliğe/özelliğe iyice alışırken; karşıt doğrultu, bütünün, herşeyin bütünleştirilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Her şeyin bütünleş(tiril)mesi, "Doğu devrimi" yoluyla gerçekleşmektedir. Doğu devrimi, bütün tikellikleri (özel oluşları/benzemezlikleri) ve bağımlılıkları darmadağın etmiş, ruhu (das gemüt) bütünüyle aydınlatmış ve arındırmıştır. Ruhun aydınlatılması ve arındırılması, soyut "biri", öznel bilinci, gerçekliğin biricik amacına ilişkin "birin bilgisi" durumuna dönüştürerek yapılır (s.453).

Avrupa, Hegel'in deyimiyle, "özgür gerçeklik dünyası", düşünsel çabasıyla özünü başkalaştırmayı başaran bireylerin katkısıyla yetkinleşmekte; Asya ya da Doğu, başkalıkları genelde eritmekte; bireyi düşün belirlediği genele bağımlılaştırmaktadır. Böylece Doğu düşünü hak ve özgürlükle donanmış bireyleri yaratamamakta; yahut bu nitelikli bireylerce geliştirilememektedir. Belirsiz ve genelin kapsayıcılığından kurtulamayan insanlar özgürleşememekte, özgür bireyler olamadıkları için de kişi hak ve özgürlüklerini içeren bir hukuk dizgesini geliştirememektedirler.

Hegel, Doğu'nun doğasını "olumsuz" olarak değerlendirir; olumlu olanı doğallığa, düşünün gerçek uşaklığına denk görür. İslam'da ilişkilerin tikelliği (özgünlüğü) törpülenmiştir. İslam, "düşünsel genellik", saflık ilkesini öne çıkarmış; sınırı ve işlevi belirsiz bu "düşünsel genellik ve saflık" özneye, genelliğin ve saflığın gerçekleştirilmesinden başka amaç bırakmamıştır. "Allah", Hegel'in söylemi öyle, "Musevi Tanrı'nın olumlu, sınırlanmış ereğini gütmez".

Burada bir vurgulama yapmak kaçınılmazlaşıyor. Hegel, İslam kavramı yerine genellikle Muhammedinizm kavramını kullanır. Muhammedinizm kavramını indirgemeci bir yaklaşımla yeğleyip yeğlemediği ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur. Eleştirel değerlendirilmesi gereken bir başka yön, Hegel'in İslam'a ilişkin insanın özgürleşme bilincini ve etkinliğini sınırlayan "düşünsel genellik ve saflık" savıdır.

İslam, (öznesel) dünyasallığı teke bağımlılaştırır

Yeniden konuya dönüyor ve Hegel'in görüşlerine başvuruyorum.

"Birin/tekin kutsanması", Hegel'in İslam'a ilişkin değerlendirimlerine göre, "Muhammedinizm'in sonal ereğidir" (s.454). Öznenin etkinliğinin içeriği bu kutsamadır; özne, dünyasallığı bire/teke bağımlılaştırma ereğini güder.

Söz konusu tek, gerçi düşünün belirlemesine sahiptir; ama, özne nesnede dağılıp gittiği için, bütün somut belirlenim bu tekten kopar. Buna karşın, Hegel savlamasını açımlar, Muhammedinizm, Hint dininde olduğu gibi, mutlaka batıp kalmaz; "öznellik, Muhammedinizm'de canlı ve sonsuzdur". Dünyasal yadsınır; yönlendirimler, "tekin kutsanmasının varolması" doğrultusundadır.

Hegel, Hıristiyanlığın üçlülük ilkesini, İslam'ın "teklik", Allah'ın "tek ve bir" oluşu ilkesine göre, özgürleşme bakımından bir açılım olarak değerlendirir. Müslümanlar biri kutsarlar; dünyasalı, inanca bağımlılaştırmak isterler. Bu yüzden de özne, düşün oluşturucu etkinliklerini dünyaya yöneltmez; dünyayı ve özünü değiştirmede yoğunlaştırmaz, böylece özbilinç oluşturamaz; özgürleşemez.

İslam'ın temel niteliklerini şöyle betimler Hegel: Gerçekte hiçbir şey sağlam ve sürekli değildir; herşey etkindir, canlıdır ve dünyanın bitimsiz enginliği içinde devinir. Bu nedenle tekin kutsanması herşeyi birbirine bağlayan biricik bağdır. Bu enginlikte bütün engeller, bütün ulusal ve toplumsal ayrımlar kalkar; hiçbir soy, doğuştan ve mülkiyetten kökenlenen hiçbir siyasal hak yoktur; salt inanan insan vardır. Teki ululamak, ona inanmak, tutunmak, özelliğin ve benzemezliğin bedensel duygusunu atmak; sadaka vermek, diyesi, mülkiyetin bir parçacığından kurtulmak, bütün bunlar, Hegel'e göre, yalın buyruklardır. En yüce kazanım, inanç için ölmektir; çünkü, din uğruna yürütülen savaşta ölenin yeri cennettir.

İslam'ın konusu ve yaklaşımı Hegel'e göre şöyledir: "Muhammedinizm'in konusu anlıkçı (intellektuel); Allah'ın resmine, tasarısına göz yumulmaz; Muhammed, peygamber ve insandır; insanın noksanlıklarını taşır" (s.454).

İslam'da Tanrı sonsuz bir güçtür

Hegel, Ön Asyalılar'la Avrupalılar'ı ayırır ve asıl ayrım çizgisinin "Muhammedçiler" (Müslümanlar; O.B.K.) ile Hıristiyanlar arasında olduğunu öne sürer (*Felsefe Dizgesi*, toplu yapıtlar, 10. cilt, Stuttgart-Bad Cannstatt 1965).

Hegel'e göre, Muhammedinizm'in yandaşları, yani Müslümanlar, Museviler'in dargörüşlü ilkesini, söz konusu ilkeyi genelliğe ulaştırarak aşmışlardır. Müslümanlar'da Tanrı'nın dolaysız ve duyusal bir biçimde var olduğu kabul edilmez. Onlarda Tanrı dünyanın her türlü çokluğunun üstüne çıkmış, sonsuz bir güçtür. "Bu nedenle", diye sürdürür Hegel belirlemelerini, "Muhammedinizm sözcüğün gerçek anlamıyla yüceliğin/ululuğun dinidir. Ön Asyalılar'ın özyapıları bu dinle tam bir uyum içerisindedir" (s.76).

Müslümanlığı ululuğun, yüceliğin dini diye nitelendiren ve Ön Asyalılar'ın yiğitlikleri ve merhametli oluşlarını övgüyle anan Hegel, Ön Asyalılar'ın "soyut tek"e sıkı sıkıya sarılma zihniyetinin, geneli tikelleştirmeyi/özelleştirmeyi, dolayısıyla somut eğitimi başaramadığını savlar (s.76).

Hegel'e göre, Müslüman Ön Asya'da her birey özgürdür, asıl despotizm onlar arasında yoktur (s.76). Buna karşın siyasal yaşam, bölümlenmiş yapı, ayrımlaşmış ve özel devlet erkleri oluşturamamıştır. Böyle bir ortamda bireyler bir yandan öznel, sonal ereklerin üstünde bir ululuğa sarılırlar; öbür yandan, denetimsiz güdülere kapılırlar. Bu erekler, genelin sürekli özelleştirilmesini sağlayamadığı için, her türlü genelden yoksundur. Böylece burada (Ön Asya'da) ulu düşüncelerin/görüşlerin yanı sıra en büyük öç tutkusu ve hile de oluşur (s.77).

Hegel'in bu sözleri şöyle açımlanabilir: Geneli özelleştirememek, ayrımlaşma ve bölümlenmeyi zorlaştırır; bireysel ve kamusal yaşamın hukuk çerçevesinde biçimlenmesini önler. Böyle bir toplumsal ve düşünsel durum, insanın rastgelelikten kurtulma uğraşına olumsuz yansır; insanı tanımlanamaz, belirsiz bir ululuğa sarılmaya özendirir; bireysel düzlemde denetimsiz güdülere yöneltir. İnsanlar, özgürleşmiş etik değerlerle donanmış bireyler olamaz; duygu ve güdülerinin tutsağı olurlar.

Hıristiyanlıkta Tanrı insanlaşmıştır

Doğulular böyleyken, Avrupalılar, "somut geneli, "özyapı ve ilke" edinmişlerdir. "Hıristiyan Tanrı", diye karşılaştırmayı gerekçelendirir Hegel, "salt farksız "tek"i değil, "üç tek"i içeren, insanlaşmış ve kendini vahyeden Tanrı'dır (s.77). Böyle bir din anlayışında, Hegel'in savına göre, "genel ile özel -düşünce ile varoluş- çelişkisi en keskin biçimdedir ve aynı zamanda "birliğe" ulaştırılmıştır. Bu yüzden, Muhammedinizm'de olduğu gibi, Hegel'in karşılaştırması böyle sürer, "özel"i düşünce belirler; bunun tersi de, genelin özelleşmesi de doğrudur. Bu nedenle Avrupa düşününün başlıca ilkesi "özbilinçli usdur". Bu özbilinçli us, özüne güvenir; hiçbir şey ona aşılmaz bir engel oluşturamaz; içinde olmak/güncel olmak için her şeye dokunur.

Avrupalı usunu özgürce kullanır

Hegel'e göre, uyuşuk, belirsiz ululuğun inançlısı, güdülerinin tutsağı Doğulu Müslüman'ın karşısında, genel ile özeli ayıran Avrupalı Hıristiyan vardır. Hegel, "genel"den düşünceyi, "özel"den de tek tek insanın "varoluşu"nu anlar. Avrupalı'nın, Hegel'in bakışıyla, en belirgin özelliği usunu özgürce kullanmasıdır; özgüvenli, özbilinçli oluşudur; tarihsel-toplumsal süreçlere katılması, onları birlikte belirlemesidir.

Hegel, Avrupa düşününü belirlemeyi şöyle sürdürür: Avrupa düşünü, dünyayı karşısına koyar; ondan bağımsızlaşır; bu çelişkiyi çözümleyerek kaldırır; başka türlü oluşunu, çeşitliyi yalınlığına katar. Bu yüzden Avrupa düşününde "bitimsiz bilgi edinme zorlaması" egemendir. Bu durum başka ırklara yabancıdır: "Çünkü", diye görüşlerini dizgeleştirir Hegel, "dünya, Avrupalı'yı ilgilendirir; Avrupalı dünyayı tanımak/bilmek ister; karşısında bulunan başkayı edinmek ister; dünyanın başkalışımlarında türü, yasayı, geneli, düşünceyi, içsel ussallığı görülürleştirmek ister" (s.77-78). Avrupa düşünü, kuramsalda olduğu gibi, edimselde de özü ve dış dünya arasındaki birliği oluşturmaya uğraşır (s.78). "Avrupa düşünü", Hegel'in yaklaşımı Avrupa sömürgeciliğinin düşünsel gerekçesi gibi de algılanabilir, "kendisine dünya egemenliğini sağlayan enerji ile dış dünyayı ereklerine bağımlı kılar."

Avrupa düşününde birey, özel eylemlerinde sağlam genel ilkelerden hareket eder. Avrupa'da devlet, az ya da çok, bir despotun keyfiliğinden kurtarılmış, özgürlüğün akılcı kurumlar yoluyla biçimlendirilmesi ve gerçekleştirilmesi olarak belirir (s.78).

Hegel'e göre, uyuşuk, belirsiz ululuğun inançlısı, güdülerinin tutsağı Müslümanın karşısında, genel ile özeli ayıran Avrupalı Hıristiyan vardır.

Almanlar nesnelerin en iç doğasını anlamak ister

Hegel'in Doğulular'a, Müslümanlar'a ve bunlar arasında yer alan Türkler'e ilişkin görüşlerini eleştirel değerlendirebilmek için, onun Almanlar'a ilişkin nitelemelerini de irdelemek yararlı ve gereklidir. Hegel, öz ulusunu ne ölçüde eleştirel değerlendirir, ne ölçüde ulular, şu yargılarından anlaşılabilir: Hegel'in Almanlar'a ilişkin değerlendirimleri şöyle: Almanlar, ya alçakgönüllükten ya da en iyiyi en sona bırakma düşüncesinden, kendilerini genellikle en son anarlar. "Biz", diye kesin bir özdeşlik anlayışını vurgular Hegel, "derin, bazen de anlaşılmaz düşünürler olarak biliniriz; biz, nesnelerin en iç doğasını kavramak isteriz; bu nedenle bilimde son derece dizgesel çalışırız; bu arada dışsal, keyfi bir kuramın biçimciliğine düşeriz. Bizim düşünümüz, Avrupa'nın başka bir ulusunun düşününden daha içe dönüktür. Biz düşünmeyi ve ruhun (gemüth) içselliğinde yaşamayı yeğleriz. Bu dingin yaşamda, düşünün keşişlere özgü yalnızlığında, eyleme geçmeden önce, eylemlerimize yol göstereceğini düşündüğümüz ilkeleri özenle belirlemeye uğraşırız. Bu nedenle eyleme yavaş geçeriz -bu, arada çabuk karar vermek gereken durumlarda kararsız da kalırız; yapmak istediğimiz şeyi en iyi biçimde yapmaya ilişkin içten arzumuzdan dolayı çoğu kez hiçbir şey beceremeyiz. Bu yüzden Fransızlar'ın atasözünü "En iyi, iyiyi öldürür" (le meilleur tue le bien) Almanlar'a uyarlamak haksız olmaz. Yapılacak şeylerin tümü, Almanlar'da -burada Hegel mesafe koyar- gerekçelere dayandırılmış olmak zorundadır. Herşey için neden bulunabileceği için, bu gerekçelendirme çoğu kez salt biçimciliğe dönüşür... Bu biçimcilik ayrıca Almanlar'ın yüzyıllar boyunca bazı politik hakları, gösterilerle koruma tavrıyla yetinmelerinde de görülür. Böyle bir yaklaşımla uyruklar kendileri için çok az şey yaptıkları için, yönetim için de pek az şey yaptılar. Ruhun içselliğinde yaşayan Almanlar, bağlılık, sadakat ve konuşkanlıklarından coşkuyla söz etmelerine karşın, bu tözsel düşünce yapılarını kanıtlamak amacıyla pek bir şey beceremezler. Buna karşın prenslere, hükümdarlara karşı genel devlet hukukuna ilişkin ölçütleri devlet için bir şeyler yapma isteksizliklerini örtmek amacıyla, sadakatlerine ve konuşkanlıklarına ilişkin iyi düşüncelerini bilinçsiz ve zararsız biçimde kullandılar. Politik düşünceleri ve anayurt sevgileri pek canlı olmasa bile, öteden beri resmi bir görevin sağladığı onura olağanüstü istek duydular; makamın ve ünvanın insanı adam edeceğini düşündüler. Ünvanın türüne göre kişilerin önemininin değişeceğini ve gerekli saygının hemen hemen her durumda tam güvenceyle ölçülebileceğini sandılar. Böylece Almanlar gülünç duruma düştüler" (s.86-87).

Hegel'in Almanlar'a ilişkin eleştirelliği, Doğulu ve Müslümanlar'a ilişkin görüşlerinin önyargısızlığı ya da içtenliği bakımından bir gösterge olarak düşünülebilir.

Barbar, tembel ve duyarsızdır

Hegel, irdelemelerinde "barbar" kavramını sıkça kullanır. Bu nedenle Hegel'in "barbar" kavramının açımlanması, bu irdelemede geçen "barbar" niteminin yerli yerine oturması bakımından gereklidir. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Temelleri* (Toplu Yapıtlar, 7. cilt, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1964) yapıtının "töreselllik"e (Sittlichkeit) ilişkin üçüncü bölümünde şu eke yer verir: "Barbar tembeldir; barbarı eğitilmişten (Gebildete) ayıran, barbarın duyarsızlık içerisinde işi oluruna bırakmasıdır. Zira edimsel eğitim, alışkanlıkta uğraşma gereksinimi duymaktan oluşur. Yapıp etmelerine egemen olamadığı için, beceriksiz her zaman istediğin-

den başka birşey yaratır" (s.277).

Hegel yukarıda adı geçen yapıtın bir başka yerinde, "ek" diye nitelendirdiği bölümde, "barbar" kavramına ilişkin şu görüşleri belirtir: "Güneşin ve gezegenlerin de yasaları vardır; ama, onlar bunu bilmez. Barbarlar, güdüler, töreler ve duygularca yönetilir; ama, bunlara ilişkin bilinçleri yoktur. Hukuk, belirlendiği ve bilindiği için, duyumsama ve görüş belirtmeye ilişkin bütün rastlantısallar, öç (alma) biçimi, merhamet, beceriklik ortadan kalkar; böylece hukuk hakiki işlevine ve onuruna ulaşır" (s.289).

Hegel, barbar kavramını başka yapıtlarında "düşünsel"in değil, "duyusal"ın, "hamın", "erginsizliğin" düzleminde düşünen ve eyleyenler için kullanır. (*Felsefe Tarihi*, toplu yapıtlar, 19. cilt, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965, s.117, 118, 140, 301, 302).

Hegel'in yüklediği anlamlar bakımından "barbar", tembel, üretimsiz, duyarsız, istençsiz, güdü ve törelerin tutsağıdır. Barbar, hukuksuzluğun türevidir ve hukuksuzluk ortamını yeğler; çünkü, hak hukuk tanımaz, saldırgan ve karışmacıdır. Hegel'in Doğulular'ı, Müslümanlar'ı ve Türkler'i bu bağlamlarda değerlendirip, değerlendirmediği, görüşlerinden çıkarılabilecek ölçüde açıktır.

Biçimsiz, çölde anayurdundadır; çünkü, çölde biçimlendirecek birşey yoktur

Hegel, İslam'ın kökenini şöyle değerlendirir: "Muhammed'in dininin kökeni Araplardadır" (s. 455). Arap ülkesinde, Hegel görüşlerini iyice özelleştirir, "düşün yalındır; biçimsiz orada anayurdundadır: çünkü, çölde biçimlendirilebilecek birşey yoktur". Hegel, Avrupa içlerinde Müslümanlar'ın ilerlemesinin Karl Martell'ce durdurulduğunu (732) belirtir. Müslümanlar'a, Müslüman olanlara dokunulmazken, Müslümanlığı seçmeyenlerin öldürüldüklerini yazar (s.456). Zamanla Araplar daha yumuşak davranmaya başlar, diye göreceli bir yaklaşımı yeğler Hegel. Müslüman olmak istemeyenlerden haraç almakla yetinirler.

Hegel'e göre, Müslümanlar "soyut hizmeti" erekler ve büyük bir coşkuyla bu yönde çalışırlar. Bu coşku fanatizmdir; soyut bir şey, soyut bir düşünce için duyulan coşkudur. Fanatizmin özü, somuta karşı yıkıcı, bozucu davranmasındadır" (s.456). Bunun yanı sıra İslam fanatizmi her türlü ululuğa yetilidir; bu ululuk, bütün küçük çıkarlardan arınmıştır ve bütün erdemleri, gönlü yüceliği ve yiğitliği içerir" (s.456).

Hegel, Robespierre'in "özgürlük, terördür" (la liberté est la terreur) özdeyişini "din terördür" (la religion est la terreur) özdeyişine dönüştürür ve "İslam'ın ilkesi budur" saptamasını yapar. Gerçek yaşamın herşeye karşın somut olduğunu; fetihler yoluyla egemenlik ve zenginliğin oluştuğunu ve çoğaldığını, bireyler arası bağların geliştiğini yazan Hegel, çoğu şeyin rastlantısal olduğunu ve kum üzerine kurulduğunu, kaygan-değişken olduğunu savlar. Müslümanlığın dünyasala karşı aldırışsız ve ilgisiz kaldığını bir kez daha vurgular.

İslam'da çoğu şey dağınık ve bulanıktır

Hegel'in görüşüne göre İslam, sayısız krallık ve imparatorluk kurmuş; olağanüstü yayılmıştır. Bu "sonsuz denizde" daha da yayılmaktadır; hiçbir şey sağlam/sürekli değildir. Katmanlaşarak bir biçim kazanan şeyler de saydamdır, dağınık ve bulanıktır. Müslümanlar'ın kurdukları krallıklar bu nedenle organik bir sağlamlık-dayanıklılık bağından yoksundur; imparatorlukları bu nedenle soysuzlaşmış, oralarda yaşayan bireyler sadece yitip gitmişlerdir. Herhangi bir yerde soylu bir ruh kaleciliştiğinde öyle bir özgürlük içerisinde ortaya çıkar ki, bundan daha soylu, daha gönlü yüce, daha yiğit, daha düş kırıcı birşey olamaz (s.456/457).

Hegel, kapsayıcı genelden çekinir; onu bağlayıcı, bağımlılaştırıcı bulur. Bu yüzden İslam'ın soyutluğu, bütünü kapsamayı öngörür

İslam'da öznel-genel ilişkisi anlayışını şöyle sergiler Hegel: Bireyi saran, devindiren özel olan, belli olan şeyler bireyce de tümüyle sarılır. Avrupalılar ilişkiler yumağına sahiptir ve bu ilişkiler karmaşanın sonucudurlar. Buna karşın Muhammedinizm'de birey sadece budur; yani, "en üst derecede acımasız, hileci ve aynı zamanda yiğit ve gönlü yüce"dir (s.457). Müslümanlar sevgi duyumsadıklarında bile "aldırışsız ve aynı zamanda içtendir". Kölesini seven egemen, kölesine bütün görkemi, erki, onuru sunar; tacını tahtını unutur; buna karşın aynı aldırışsızlıkla kölesini feda eder.

Hegel, Müslümanlar'ın duygulanımlarındaki ölçü tanımazlığı betimlemeyi şöyle sürdürür. Yukarıda sözünü ettiği aldırışsızlığı anıştırır: "Bu aldırışsız içtenlik, Araplar'ın ve Sarasenler'in şiirinin harareti̇nde görülür. Bu hararet, herşeye ilişkin yetkin fantazinin özgürlüğüdür; bu öyle bir hararettir ki, bütünüyle konusunun yaşamıdır; özdüşkünlüğü ya da bencillik içermez" (s.457).

Müslümanlığın coşkunluğu sınırsızdır

Coşkunluk, hiçbir zaman böyle büyük eylemler yaratamamıştır. Hegel'e göre, bireylerin yüce ülküler için, halkların bağımsızlıkları için coşkunluk duymaları doğaldır. Buna karşın, Müslümanlığın yarattığı coşkunluğu Hegel ürkütücü bulur. Ürküntü, Hegel'in şu saptamasındadır: "Soyut, bu nedenle de bütünü kapsayıcı, hiçbir şeyin durduramadığı, hiçbir yerde kendini sınırlamayan, hiçbir şey gereksinmeyen coşkunluk. Müslüman Doğu'nun coşkunluğudur" (s.457).

Hegel, kapsayıcı genelden çekinir; onu bağlayıcı, bağımlılaştırıcı bulur. Bu yüzden İslam'ın soyutluğu, bütünü kapsamayı öngörür; sınırsız coşkunluğun eşlik ettiği böyle bir güdü, özünü sınırlamaz, denetlemez. Hegel, bu niteliklerinden dolayı Doğu ve İslam'ın coşkunluğunu "ürkütücü" bulur.

Hegel, Araplar'ın fetihlerinin anahtarını, bilimlerinin hızla serpilip gelişmesini bu coşkunluğa bağlar. Yine Hegel'e göre, Arap fetihçiler ilkin sanat ve bilimi tahrip etmişlerdir. Ömer 'Ya bu kitaplar Kuran'da olanı içermektedir, ya da içerikleri başkadır; her iki durumda da bu kitaplar gereksizdir!' savıyla İskenderiye Kütüphanesi'ni yakmıştır. İzleyen sürelerde Araplar, sanatları ve bilimleri yükseltmiş ve her yerde yaymışlardır. Harun Reşid döneminde imparatorluk altın dönemini yaşamıştır. Büyük kentler kurulmuş, ticaret ve el sanatları gelişmiş, görkemli saraylar ve okullar yapılmıştır. Bilge ve bilginler sarayda toplanmış, saray salt dış görkemiyle değil, sanat ve bilimin gelişmesiyle yücelmiştir. Halifeler ilk başlarda Araplar'a özgü yalınlık ve alçakgönüllülük anlayışına uygun yaşamışlardır. Halife, en berbat Sarasen'i ve en bayağı kadını bile kendine eşdeğer saymıştır.

Doğuya özgü bir takım olumluluklara karşın, halifelerin imparatorluğu uzun ömürlü olamamıştır; çünkü, diye sürdürür saptamalarını Hegel, "genellik zemininde hiçbir şey sürekli/sağlam değildir" (s.458).

GELECEK SAYIDA
Hegel'de Türk imgesi

(*) Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Onur Bilge Kula'nın bu çalışması, 26-29 Ekim 1997 tarihleri arasında Mersin Üni. FEF'nce gerçekleştirilen VI. Germanistik Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. MEÜ FEF'nce yayımlanacak kitapta yer alacaktır. Sayın Kula'nın Hegel'e ilişkin çalışmasının devamı gelecek sayımızda yayımlanacak; bu dizi, diğer Alman düşünürlerin aynı konudaki fikirlerinin irdelenmesiyle devam edecektir.

Türkiye'de bilim nasıl gelişebilir? - 2

Türkiye'nin geri kalmışlığını ancak bilimde yapılacak atılımlar kurtarabilir. Gerekli önlemler ve reformlarla bilimin gelişmesi sağlanabilir. Türkiye'de bilimin geri kalmasına veya yavaş ilerlemesine neden olan faktörler tespit edilmeli ve üzerine gidilmelidir.

Dr. Ümit Sayın

Türkiye'deki bilimden ve bilimin gelişiminden söz etmeden önce hiç kuşkusuz ki, Türkiye'deki sorunları bilimsel bir biçimde ortaya koymak gereklidir. Bunun için yazının ilk bölümünde sunduğum 8 maddeye ek olarak, Türkiye'de bilim ortamlarında bulunduğum süreçte, benim veya başkalarının başına gelen, duyduğum, gözlemlediğim ve yaşadığım bazı olguları ele alacağım:

Türkiye'de karşılaşılan sorunlar

1) Türkiye'de bilim ortamlarında bazı kürsülerin ve araştırma merkezlerinin adeta birer **derebeyliğe** dönüştüğüne; bu yerlerdeki personelin, araştırıcıların, tamamen bazı kişilerin özel çıkarlarına hizmet ettiğine; bazı bölümlerin, bazı araştırma merkezlerinin veya temel bilim kürsülerinin bazı kişilerin **özel muayenehanesi** veya **özel işyeri** haline geldiğine şahit oldum, duydum, gördüm.

2) Ünlü bir araştırma merkezinde araştırma için üretilen deney hayvanlarının kişisel çıkarlar için İstanbul Mısır Çarşısı'nda satıldığına; diğer araştırmacılara sadece deney hayvanı vererek bazı kişilerin hiç ilgileri ve emekleri olmadıkları konularda yayınlara isimlerini yazdırdıklarına; bu araştırma merkezinde direktörün aktif bir laboratuvara patolojik kişisel hırsları nedeniyle saldırarak, laboratuvardaki çalışan milyarlık aletleri götürüp bir odaya kilitlediğine; bu araştırma merkezinde antetli kağıt kullanımının veya fotokopi çekiminin bile yazılı izine bağlandığına; ilkokul mezunu hademelerin ve sekreterlerin uzman doktorlardan, doçentlerden hesap sorduğuna, onlara karşı **hafiyelik** yaptığına şahit oldum. Özellikle uzmanlık ve doktora sınavlarında etkinliği olan bazı öğretim üyelerinin **cinsel taciz** yaptıklarını gördüm ve duydum.

3) Bazı bilim insanlarının yapmadıkları deneyleri yapmış gibi göstererek, verilerle oynayarak veya veri uydurarak yayınlar yaptığına şahit oldum, duydum. Bir kürsüde bir veya birkaç kişinin emeğiyle yapılmış bir yayına, kürsüdeki o yayın için hiçbir şey yapmamış öğretim üyelerinin adlarının hiyerarşik bir emir-komuta zinciri ile, sıraya göre yazıldığını; **kürsünün derebeyi**nin birinci isim olduğunu; hatta yayında emeği geçmiş kişilerin isimlerinin yayından çıkarıldığını gördüm ve yaşadım.

4) Uzmanlık, doktora ve doçentlik sınavlarında garip bir kulis yapısının olduğunu; kişinin bilimsel düzeyiyle hiç ilgilenilmeden entrikalar çevrildiğini; uzman veya doçent adayları seçilirken sadece politik, dini düşüncelere veya bazı kişisel çıkarlara ve daha önemlisi kulis etkinliğine bakılarak kararlar alındığını ve bu kişilerin hayatları ile oynandığını gördüm ve yaşadım.

5) Özellikle **doçentlik sınavlarında** devreye giren entrikacı bir kulis yapısının üzerlerinde etkili olduğu son derece önyargılı jürilerin, doçent adaylarını kendi inançları ve çıkarları doğrultusunda, **engizisyondan farkı olmayan** bir şekilde yargıladıklarını gördüm ve duydum. Hiçbir yabancı yayını olmayan (veya çok az yayını olan) kişilerin kolaylıkla doçent yapılırken, birçok yabancı yayını olan, bilimsel açıdan kuvvetli kişilerin doçentlik sınavlarında bırakıldıklarını, mahkemeye başvurduklarını ve bazen mahkemeyi kazandıklarını duydum. Batıda çalıştığım üniversitelerdeki bilimsel ortamlarda hiç rastlamadığım bir biçimde, Türkiye'deki doçentlik sınavlarının aslında bir bilim sınavı değil, **iyi kulis yapabilme sınavı** olduğuna şahit oldum.

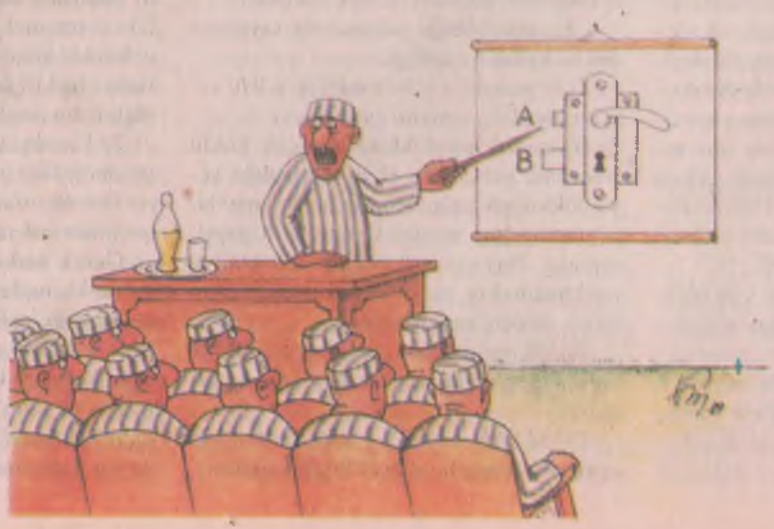

6) Sözü edilen sınav jürisi sisteminin Türkiye'de bilimsel ve objektif olarak yürümediğini pek çok kişiden dinledim. Bu nedenle uzmanlık, özellikle doçentlik sınavlarında (ve profesör atamalarında) belirli bir **bilim skoru**nu doldurabilen adayların girebildiği bir merkezi objektif, bilim sınavının **Türkiye'deki bilim derebeyliğini ortadan kaldırmak için ne kadar gerekli olduğunu** defalarca anladım. Bazı üniversitelerde şeriatçı ve politik örgütlenmenin veya kadrolaşmanın başarılabilmesi için bilimsel aktiviteden çok jürilerin politik, dini görüşlere değer verdiklerini okudum, duydum. (1, 2)

7) Türkiye üniversitelerinde pek çok öğretim üyesine garip bir ataletin, gayri bilimsel bir düşünce tarzının hakim olduğunu; anlam veremediğim bir adam sendeciliğin, boşvermişliğin tüm dünya görüşlerini etkilediğini; bilim üretmek şöyle dursun, araştırma ve yayın yapmak isteyen kişileri bizzat engellediklerini, bu kişilere entrikalar çevirdiklerini, deneylerini ve araştırmalarını sabote ettiklerini, yaratıcı iş yapan kişileri cezalandırıp, yeteneksiz ama kendi çıkarlarına uygun kişileri desteklediklerini bizzat gördüm ve yaşadım. Türkiye üniversitelerinin bazı bölümlerinde dil bilmeyen, dalkavuk, yaratıcı olmayan, kişilik problemleri içindeki, karaktersiz ve cahil bazı kişilerin hızla yükseldiklerini, ödüllendirildiklerini; ama dil bilen, araştırmacı, eleştiren, yaratıcı, bilimsel düşünen, akıllı, ilkeleri olan ve karakterli kişilerin ise sürekli baltalandıklarını, engellendiklerini, bir şekilde de akademik hayattan uzaklaştırılmaya çalışıldıklarını gördüm, işittim ve yaşadım. Türkiye üniversitelerinin bazı bölümlerinde yeteneksiz, üretici olmayan insanları

koruyan, onlara imkanlar sağlayan, onları yükselten bir mekanizmanın (daha doğrusu **bilim çetelerinin**) varlığına şahit oldum, gördüm, işittim, yaşadım.

Türkiye'de bilimi yükseltmek için ivedilikle alınması gereken önlemler nelerdir?

1) Üniversitelerde reform ve demokrasi hareketi

Bugün Türkiye üniversitelerinde kapsamlı bir reform ve demokrasi hareketine ihtiyaç vardır. YÖK, üniversitelerin tepesindeki bir **büyük birader** olmaktan ve politik nedenlerle üniversitelere karışmaktan vazgeçmedikçe, Türkiye'de özerk bilim yapılamaz; bilim hükümetlerin ve politikanın oyuncağı olur. YÖK bir politik kurumdur, bilim kurumu değil.

Üniversite yönetimine öğretim üyeleri, asistanlar ve öğrenci temsilcileri katılabilmelidir. Üniversitelerin çoğundaki doçentlik sınavlarında garip kulis yapısı devreye girmekte, jüri üyelerini sistematik bir biçimde etkilemektedir. Bu durum da, kişinin bilimsel seviyesine göre değil, kulis etkinliğine göre doçent yapılmasına neden olmaktadır. Doçent olup, doçent kadrosuna giren bir kişiyi de yerinden sarsmak imkansızdır. Bu kişiler, bir süre sonra da hiçbir bilimsel kaygısı olmayan profesörler olmaktadır. Herhalde dünyanın pek az ülkesinde bilimle ilgilenmeden doçent, profesör olmak böylesi kolaydır. **Doçentlik sınavı TÜBİTAK'ın belirlediği bir bilim skorunu aşan bilim insanlarının girebildiği merkezi bir bilim sınavı** biçiminde olmalıdır. Bilim skorunun TÜBİTAK tarafından belirlenen katı, objektif kriterleri ve tanımı olmalıdır. Belirli bir bilim skorunu dolduran, kalıcı doçentlik kadrosuna; daha üst bir bilim skorunu dolduran ise profesör kadrosuna geçebilmelidir. Gerçek bilimden söz ediyorsak, akademik personelin de seçimi, konuşlandırılması katı, objektif, akılcı ve bilimsel kriterlere göre yapılmalıdır. Üretim yapmayan öğretim üyelerine belirli bir süre tanınmalı, bu kişiler gerektiğinde erken emekliye sevk edilmelidirler. Üniversiteler bilgi ve eğitim kurumlarıdır; ticaret, politika, entrika kurumları değil...

2) Doçentlik ve profesörlük için bilim skoru ve objektif merkezi sınav uygulaması getirilmesi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bilimselliğin ve bilimin objektif kriterleri vardır. Türkiye'de istenirse bilim yapılabilmektedir. Bir öğretim görevlisinin bilimsel aktivitesini objektif kriterlere göre saptamak zor değildir. Üniversitelerin bilim üretmesini, bilimin Türkiye'de gelişmesini istiyorsak, öncelikle bilimin ve üniversitelerin temel yapıtaşları olan öğretim görevlilerini çağdaş kriterlere göre seçmeliyiz. Yabancı dili akıcı bir biçimde yazıp, kullanamayan kişilerin ise öğretim üyesi olması kesinlikle engellenmelidir.

Bilim skorunun nasıl saptanabileceğini tartışmak başka bir yazının konusudur. Bu konuda en yetkili kurum TÜBİTAK'tır. Bilim skorunda aşağıdaki kriterler dikkate alınabilir, başka kriterler de eklenebilir ve belirli katsayılarla çarpılarak total bir skor oluşturulabilir. Skoru etkileyebilecek etkinlikler şunlar olabilir:

- Yayın sayısı (Yayımlanan derginin etkili olup olmadığı, yayının hacmi, kişinin kaçıncı isim olduğu, çalışmanın zorluğu ve yayın sayısı skoru etkilemelidir).
- Sitasyon (Yayınların kaç kere başkaları tarafından kaynak gösterildiği skoru etkilemelidir).

- Yazılan kitaplar, kitap bölümleri, çevrilen kitaplar, vb.
- Alınan ulusal veya uluslararası ödüller, burslar, nişanlar, tebrikler ve benzeri akademik etkinlikler.
- Öğrencilere verilen dersler, konferanslar, kongreler, ulusal veya uluslararası bildiriler, bilimsel dernek üyelikleri.
- Kişinin bildiği yabancı dil sayısı ve dili ne kadar iyi bildiği.

3) Uzmanlık ve doktora için köklü reform, merkezi sınavlar getirilmesi

Uzmanlık ve doktora için çok köklü reformlar gereklidir. Hem uzmanlığa veya doktoraya giriş, hem de bitiriş sınavları standardize merkezi sınavlarla yapılmalıdır. Jüri sistemi çoğunlukla kötüye kullanılmakta ve bilimsel amaçlardan farklı yönlere sapmaktadır.

4) Bilime ayrılan paranın ve bilime para sağlayan kuruluşların acilen artırılması

TÜBİTAK son 25 yıldır, üstlendiği görevi başarıyla gerçekleştirmektedir. TÜBİTAK gibi kurumların maddi olarak desteklenmesi, tıp gibi bazı özel konularda ise Amerika'daki NIH (Amerikan Sağlık Teşkilatı) gibi kurumların oluşturulması ve bunlara büyük paralar ayrılması şarttır.

5) Bilim adamı ve araştırıcı personel sayısının artırılması

1994 sayımlarına göre, Türkiye'de 30.172 bilimsel araştırıcı; 13.253 öğretim görevlisine karşılık 16.919 diğer ünvanda araştırıcı vardır -5360 profesör, 3606 doçent, 4287 yardımcı doçent- (bkz. 3, sayfa 39). Yani bir öğretim üyesine 1.28 diğer ünvanlarda araştırıcı düşmektedir. Bu sayı çok dengesizdir. Bir öğretim üyesi en az 5-6 araştırıcı yönetebilir. Türkiye'de 10 bin işgücü başına düşen araştırıcı sayısı 87'dir. İsviçre'de bu sayı 135, Japonya'da 129, Almanya'da 126'dır (bkz. 3, sayfa 14, AR-GE yoğunluğu tablosu). Türkiye'de aktif araştırıcı ve öğretim üyelerinin sayıları artırılmalıdır. Gerek üniversiteler için gerekse araştırma kurumları için yeni kadrolar açılması bir zorunluluktur.

6) Üniversitelerdeki bilimi engelleyici mantalite ve bilim çeteleri ile katı mücadele, oto kontrol mekanizmaları getirilmesi

Yukarıda belirttiğim gibi üniversitelerde de aynı Susurluk çeteleri gibi bilim çeteleri vardır. Bir grubun çete tanımına girmesi için mutlaka eline silah alıp illegal eylem yapması gerekmez, bahsedilen çete ironik anlamda kullanılmaktadır. Bu gruptaki insanlar üniversitelerdeki ve bürokrasideki kilit bazı noktaları ellerinde tutmakta, kendileri gibi olmayanı ve kendileri gibi düşünmeyeni işletine almamakta, işlerine gelmediğinde de bilim yapmak isteyenleri engellemektedirler. Bu kişiler kadroları, kürsüleri, etkin gücü ellerinde bulundurmakta ve kendi çıkarları ile çelişen hiçbir aktiviteye izin vermemektedirler. Bu konuda radikal önlemler alınması şarttır. Öğretim üyelerinin objektif kriterlere göre seçilmesi bir ölçüde bu çeteleşmeyi önleyecektir.

7) Yurtdışındaki bilim adamlarının bir an önce Türkiye'ye kazandırılması, onlara çok iyi olanaklar sağlanması, beyin göçünün önlenmesi

Gerek imkansızlıktan, gerek Türkiye'de kurumlardaki mantalite ile uzlaşamamaktan, gerekse bilim çetelerinin çektikleri setleri aşamamaktan dolayı, pek çok Türkiyeli bilim insanı yurtdışına kaçmakta ve yurtdışında çok başarılı olmaktadır. Türkiye'nin milyonlarca dolar harcayıp yetiştirdiği, Türkiye'deki bilimi

yükseltmesi olası bilim insanları topluluğu yabancı sermayeye kaptırılmaktadır! Bu bilim insanlarını, yurtdışında sahip oldukları olanaklar ve gelir sağlanarak Türkiye'ye kazanmak şarttır; bu konu için özel fonlar ayrılmalıdır. Kazanılan her bilim insanı, 10 yıl içinde kendisi gibi düşünen, yayın yapan, benzer yeteneklere sahip olan en az 10 yeni bilim insanı yetiştirebilir. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonucunda canlanan bilimin, Almanya'dan kaçan bir avuç bilim insanı tarafından kurulduğu unutulmamalıdır.

8) Bilimin, bilim adamının, bilim üreten yapının maddi ve manevi olarak desteklenmesi, başarılı bilim insanlarının ödüllendirilmesi

Bilim insanlarının gelirleri sahip oldukları bilim skorları oranında tekrar düzenlenmeli ve artırılmalıdır. Yayın yapanlar ödüllendirilmeli, bilimsel aktivitelerde bulunanlar desteklenmelidir. Örneğin parasızlıktan pek çok Türk bilim insanı uluslararası kongrelere gidememektedir. Kongre masrafları, bilimsel etkinliklerin masrafları üniversiteler ve devlet tarafından karşılanmalıdır.

9) Acilen SCI'e giren Türk dergilerinin sayısının ve Türkiye adresli yayın sayısının artırılması

Devletin temel hedeflerinden birisi Türk bilim insanlarının yayınını artırmak olacağı gibi, bu bilim insanlarının yayın yapacakları Türkiye kökenli SCI'ye girmiş süreli yayınları ve bilimsel dergileri artırmak olmalıdır. Bu konuda kurumlaşmaya ve ciddi çalışmaya ihtiyaç vardır. TÜBİTAK'ın da desteğiyle profesyonel yayın kurumları devlet eliyle kurulmalıdır.

10) Yurtdışında doktora veya uzmanlık yapan personelin burs sisteminin tekrar gözden geçirilmesi, tüm yurtdışı burslarının kontrolünün TÜBİTAK'a devredilmesi

Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK, yurtdışına burslu doktora veya doktora sonrası öğrencisi gönderirken, politik unsurlardan çok etkilenmektedir. Örneğin özellikle MEB son 10 yılda doktora için ABD'ye gönderdiği öğrencileri gerici, şeriatçı, Türk-İslam sentezci ideolojiye sahip kişiler arasından seçmiştir. Burs verme konusunda en yetkili kurum olan TÜBİTAK, objektif ve bilimsel kriterlerle bu öğrencileri seçmelidir. Tüm yurtdışı burslarının kontrolü ve seçimi TÜBİTAK'a devredilmelidir.

11) Bilim dili olan İngilizce eğitiminin üniversitelerde yaygınlaştırılması

Bilim dili İngilizcedir. İngilizce öğretiminin tüm toplumun tabanına ve üniversitelere yerleştirilmesi şarttır. İngilizce hazırlık sınıfı okutmayan ve İngilizce öğretmeyen tek bir üniversite kalmamalıdır.

12) Diğer kamu kuruluşları ve özel sektörün de bizzat bilimsel araştırmayı desteklemesinin sağlanması

Bilimi desteklemek, bilime para ayırmak tüm özel sektöre ve devlet kuruluşlarına yayılmalı; bilim skorundaki yükselmeler, yayınlar, bilimsel aktiviteler AR-GE araştırıcılarının gelirlerine olumlu etki yapmalıdır. Üniversitelerde ve devlet kurumlarında kişinin bilimsel aktivitesi oranında ek ödentisi olmalıdır.

Örneğin ilaç şirketleri çok zengindir; ama tüm dünyada ilaç şirketleri bilimsel araştırmaları bizzat kendileri yürütürken, Türkiye'de ilaç şirketleri sadece hammadde getirip tablet makinaları ile bunu tablet, vb. yapıp, paketleyip pazarlarlar. Halbuki ilaç şirketleri gibi zengin şirketlerin,

kanun yaptırımıyla, bilim-araştırma payı ayırmaları zorunluluğu getirilmelidir.

13) TÜBİTAK, TÜBA, vb. gibi bilim kuruluşlarının yaptırımlarının artırılması ve devlet yönetimine etkide ve katkıda bulunabilmelerinin sağlanması

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), TÜBİTAK ve kurulması olası yeni bilim kuruluşları devlet kararlarına, yasamaya bir şekilde görüş sunabilmeli; TBMM'de, MGK'da söz hakları olmalıdır. Bugün TBMM'de Türkiyeli bilim insanlarının kurumlaşmış bir temsilcisi yoktur.

14) Ortaöğretimde Atatürk Dönemi eğitimciliğine dönülüp, gençlere akılcı, çağdaş bilimin verilerini irdeleyen, bilimsel düşünmeyi öğreten bir eğitim verilmesi

Atatürk Dönemi'nde Cumhuriyet Devrimi'nin verdiği ivme ile, çok değerli atılımlar yapılmıştır. Bu atılımların en önemlisi eğitimde bilime ve akılcılığa yöneliş konusundadır. 1950'den sonra ise eğitim kurumları Cumhuriyet Devrimi ilkelerine ters düşmeye başlamış, Türk-İslam sentezci, arabesk ve oryantal, bilime gerektiği değeri vermeyen bir dünya görüşü, Türkiye'de eğitimi şekillendirmeye başlamıştır. (4, 5) Eğitimde amaç, bağımsız, akılcı, eleştirici, bilimsel, tutarlı ve sağlıklı düşünebilen; dünyayı pozitif bilimin verileri ile irdeleyen bir gençlik yetiştirmek olmalıdır.

15) Üniversitelerde belirli dersler için "ders notu" değil, "ders kitabı" uygulaması getirilerek, tüm üniversitelerdeki eğitimde standardizasyona gidilmesi.

Bilim alanında gelişmiş ilk 10 ülkenin tümünün orta ve yüksek öğretim kurumlarında okutulan, standardize ders kitapları mevcuttur. Türkiye'de ise halen, üniversitelerde öğrenciler öğretim görevlilerinin anlattıklarını defterlerine not ederek sınıf geçerler. Üniversitelerde eğitimin standardizasyonu için her özel konuda ders kitaplarına (textbook) gereksinim vardır. TÜBİTAK ve Bilim-Teknik Çeviri Vakfı bu konuda büyük atılımlar yapmış, bazı temel ders kitaplarını Türkçe'ye çevirmişlerdir. Ama tüm konularda ABD'de olduğu gibi standardize ders kitapları kullanılmalı, ünlü ders kitapları Türkçe'ye çevrilmeli, öğrenciler bu bilgiden sorumlu olmalıdırlar.

16) Bilim insanlarının bilgiye, yayınlara, kitaplara ucuz ve hızlı bir biçimde ulaşmasının sağlanması

Bilim insanlarının Türkiye'de en önemli sorunlarından birisi, yeni bilgiye, kitaplara ve dergilerdeki makalelere ulaşamamaktır. Dergilerin bazılarını YÖK 1983'ten sonra bir kütüphanede toplamış, ama sonradan bu işi de TÜBİTAK'a devretmiştir. Türkiye'de bilgiye ulaşmak zordur. Yeni bilgiler hem Türkçe'ye çevrilmeli, hem de yabancı dildeki (özellikle İngilizce) bilgilere -süreli yayın, kitap, vb.- daha kolay ulaşma imkanları araştırılmalıdır.

DİPNOTLAR

1) İlhan Arsel, Biz Profesörler, 1978.
2) İlhan Arsel, Aydın ve Aydın, Kaynak Yayınları, 1996.
3)Türkiye Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Raporu, OECD, Paris 1996 (Çevirenler: Dilek Özdemir, Zeynep Tozar).
4) Doğu Perinçek, Kemalist Devrim II, Kaynak Yayınları, 1994.
5) Firdevs Gümüşoğlu Helvacıoğlu, Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928-1995, Kaynak Yayınları, 1996.

Gezgin Doğan'ın günlüğü

Cornell Çiftliği'nde doğanlar tutsaklık şartlarında yetiştirildiler. Bu, daha önce çok az başarılmış bir olaydı. Kendi kendilerine avlanabilecek bir duruma geldiklerinde yeniden vahşi doğaya bırakıldılar.

Tony Scherman / Çeviri: Prof. Dr. Ertuğrul Acun

Gündüz yırtıcı kuşları; küremizin en harika varlıklarının başında gelir. O kadar ki, 7 kg ağırlığındaki bir Altın Kartal'ın 2 km yükseklikten yerdeki kurdu görerek saldırıya geçmesi olağanüstü bir saldırı olayıdır. Çünkü, yalnızca gündüz yırtıcı kuşlarının gözleri, fotoğraf objektifi gibi zum yaparak çok uzaklardaki avını seçebilir. Böylesine güçlü ve savaş için donatılmış yırtıcı kuşların, binlerce yıldır tutsaklıkta çoğaltılması sağlanamamıştır. Nesillerinin tükenmesine karşı bir çare olabilecek böyle bir yöntemden olumlu sonuç alınamıyordu.

ABD'de; Falco peregrimus (Gezgin doğan) örneğinde ve dünyada ilk kez geniş kapsamlı bilimsel araştırmalar sonucu, gündüz yırtıcı kuşların laboratuvar şartlarında üretilebilmesi başarıldı. 1980 yılında gerçekleştirilen ve Türkiye'de uygulanması bir yana, henüz kavranamayan bir gelişmeyi ülkemizde de en azından denemek gerekir. *New York Times Magasine*'in 22 Haziran 1980 tarihli sayısında yayımlanmış bu makaleyi, eski tarihli olmasına karşın, ülkemizde ilk kez yayımlanacağı ve konuya yeni bir bakış açısı sağlayabileceği düşüncesiyle okurlarımıza sunmak istedik.

Gezgin doğan

1970'li yıllarda Falco peregrinus Amerika'da kaybolmak üzereydi. Fakat 1980'de doğanın en güzel ve de en iyi uçucularından biri olan bu kuş yeniden doğdu. New Jersey'de Mayıs'ın ilk haftasında 4 tane F. peregrinus civcivi yuvalarından çıktılar. Bu kuşların ebeveynleri de esarette doğmuşlardı. Bu kuşların bir grubu usta doğancılar tarafından yetiştirilmiş ve doğada üremeleri için salıverilmişlerdi. Denemenin başarıya ulaşacağına çok az kişi inanıyordu.

DDT kuşları yok etti

Falco peregrinus (Gezgin doğan) ortinotologların en gözde kuşudur ve yüzyıllardan beri havacılıkta asaletin sembolü olmuştur. Havadaki akrobasi yetenekleri, saatte 320 km'lik hızla dalışları nedeniyle en değerli kuş kabul edilmiştir. Amerika'da bu kuşların bütün doğu bölgelerinde 250 çift dolayında kaldığı sanılıyordu ve hepsi tükendi. Bunların bir kısmı Hudson Nehri dolaylarında bulunuyordu ama bu 1-2 düzine çift de ortadan kaybolmuştu. Batı yakasında ise mevcutlarının sadece 1/10'u kaldı. Colorado'dan Kaliforniya'ya kadar 50 çift kuş yaşayabilmektedir, geri kalan kazazadeler DDT salgınının izlerini taşımaktadır.

1960'ların sonlarına doğru DDT'nin içine DDE adlı bir madde konmaya başlandı ki, ortaya çıkan karışım yumurta kabuklarını zehirliyordu. 15/1 milyon oranında DDE olursa, DDT yumurta kabuğunu çok inceltiyor ve ana kuş üzerine oturunca kabuk kırılıyor. Av kuşları özellikle avlarının vücutlarında biriken kimyasal maddelere karşı çok hassastırlar. Ama ne yazık ki, bilim insanlarının bunu ortaya çıkarmaları için 20 yıldan fazla bir zaman gerekti. 1972 yılına kadar yasaklanmayan DDT yüzünden, doğudaki Falco peregrinusları kurtarmak için çok geç kalınmıştı.

Gezgin doğan.

Madison-Wisconsin Üniversitesi'nden Stanley A. Temple, yırtıcı kuşlar üzerine bir uzmandır ve "Falco peregrinus'un tüm uçan türler içinde en başarılısı olduğunu tarihe bakarak açıklamak olanaklıdır" demektedir. Geniş bir alana yayılmış olan bu kuş, insanla beraber yaşayabilmek için olağanüstü bir uyum ve yetenek göstermiştir. Bu kuşların büyük bir tehlike içinde olmaları, kalıcı kimyasal maddelerden ileri gelir ve bu maddeler kolaylıkla bulunabildiklerinden çevresel bir sorun doğurmuşlardır. Kuzey Amerika'daki 3 peregrinus türünden birisi olan Falco peregrinus anatum; bir zamanlar Maine'den Kaliforniya'ya kadar yayılıyordu. Oysa bugün, doğuda nesli tükendi, batıda ise tükenmek üzeredir. Güney Amerika'ya göç eden Falco peregrinus tunurius, Ekvator dolaylarındaki kışlık göç yerinde yüksek miktarda DDT alıyordu. Yalnızca, İngiliz Kolombiyası dolaylarında Kraliçe Charlotte Adaları'nda yaşayan ve göç etmeyen Falco peregrinus pealei türü bu kimyasal maddelerden uzaktı. Fakat sorun yalnızca Kuzey Amerika ile sınırlı değildir. Zira, kimyasal ilaçlar her yerde kullanılıyordu. Falco peregrinuslar Batı Avrupa, İskandinavya ve Rusya'da da ölüyorlardı.

Peregrinus Projesi'nin başarısı

1970'de Colorada Spring'deki Colorada Koleji'nde ornitolog olan James Enderson, peregrinus-

Kara doğan.

ları, bizim ortadan kaldırdığımız vahşi doğayı sembolize eder oldu. Binlerce kuş ve şahin meraklısı türedi. Pensilvanya'daki Şahin Dağı'na ya da öteki kuş bölgelerine göç eden kuşları seyretmeye başladılar.

Wisconsin'de Stanley A. Temple ve yardımcıları, "Eğer kuş türü tehlikedeyse onu kurtarmayı denemek için hiç vakit kaybetmeyin" biçiminde bir slogan geliştirdiler. Bugün Vahşi Yaşam Servisi'ne göre pek çok kuş türü tehlike içinde bulunmaktadır.

Bu doğaya müdahale edici yaklaşım, çok sayıda maceralara yol açacaktır ve açmıştır da. Kıyılardaki düzlüklere helikopterlerle yuva platformları atmak, kurulu yuvalara yumurta bırakmak (bazen başka türlerin yumurtaları da konuyordu), uçakla yumurta taşımak, Falco peregrinuslar'ı daha sonra doğaya salmak için çoğaltmak yapılanların bazılarıdır.

Peregrinus Projesi önceleri, şiddetli şüpheleri yenmek zorunda kaldı. Cornell Üniversitesi'nde bir araştırma uzmanı iken projeye yardım eden Temple'a göre: "Önce, Gezgin Doğanlar'ı tutsaklıkta çiftleştiremezsiniz dediler, biz başardık; sonra, onları çok sayıda çiftleştiremesiniz dediler, onu da yaptık. Daha sonra kuşları çok sayıda yetiştirsek bile yaşamayı becerremeyeceklerini, becerseler bile kendi başlarına hiçbir zaman yuva-aile kuramayacaklarını, kursalar bile yumurtaların döl vermeyeceğini söylediler. Peregrinuslar bunların tümünü yaptı ve eleştiriciler susmak zorunda kaldılar." Bu yıl Peregrinus Projesi'nin üyeleri son başarılarını gerçekleştirdiler.

Genç bir gezgin doğancı olan Thomas L. Maechtle, Cornell Üniversitesi ornitoloji laboratuvarına ait kamyonu kullanırken,

Güvercin doğanı.

Delice doğan

bir eliyle de 2 yaşındaki Plain Jane (PJ) adlı dişi doğanı tutuyordu. Plain Jane, New York eyaleti anayolunun gürültülü trafiğine kayıtsızdı. Ithaca'daki 3 doğancıdan biri olan Maechtle, bulunduğu yörede doğanına uçmayı ve avlanmayı öğretiyor. Plain Jane'i eğitirken, Maechtle bazı geleneksel ehlileştirme yöntemlerine başvurdu. PJ eveileştirilmesinin ilk iki gecesini Doğan çiftliğinde Maechtle'nin odasında geçirdi. Maechtle'nin dediğine göre, yaratıkların en vahşilerinden biri olan bu kuş, zorla insanların yanında barındırılmak zorunda bırakıldığı için, evcilleştirilmenin ilk günleri hem hayvan, hem de eğitimci için çok güçtür. *Goshawk* adlı kitabında T. H. White, vahşi şahini tarafından kendisine ilk günlerde yapılanları uzun uzadıya anlatır. Maechtle, White'dan daha iyi bir doğancı. Uzun kış gecelerinde Plain Jane deli gibi duvardan duvara çarparken yalnızca intihar etmeyi düşünüyordu. Maechtle ile olan ilişkisinden başka, Plain Jane, insanlarla çok az dost oldu. İnsanlardan hiç korkmayan bir doğan, her an avcılar tarafından vurulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Cornell Üniversitesi'nin yırtıcı kuşlarının yarısının bu biçimde öldüğü ya da sakatlandığı bilinmektedir.

Toprakta, ayakta beklerken, Maechtle kuşun başlığının ucunu dişiyle açtı, diğer ucunu da serbest kalan eliyle gevşetti. "Aklımıza kuşun başlığını çıkarmak için dişlerden daha iyi bir yol olması gerektiği gelebilir, ama yok" diyor Maechtle. "Son 700 yıl içinde doğancılık konusunda tek değişim, telemetreden faydalanılmasıdır. Plain Jane'nin ayağında küçük bir radyo vericisi var, bu sayede kaybolduğunda izlenebilir. New Jersey'li bir avcı 1975 yılında bir Cornell doğanına ateş etti, sonra onu doldurtarak misafir odasına koydu ve 2 bin dolar ceza yedi.

Doğanlar için adanmış bir hayat

Falco peregrinus'un Doğaya Yeniden Getirilmesi Programı'nda görevli

olan program direktörü Tom Cade, Steven Sherrot ve üretim işleri şefi James Weaver, çocukluklarından beri doğanlarla uğraşmaktadırlar ve bu doğanın doğu bölgesine tekrar kazandırılması işine kendilerine adanmış insanlardır. Cade, Fort Collins'deki peregrinus fonur'un batıdaki işlerini yönetmekte, aynı zamanda yıllık bütçesi 450 bin dolara ulaşan fona para toplayanların başkanı olarak görev yapmaktadır. Bu bütçenin yarısı federal makamlardan gelmekte, diğer yarısı özel kuruluşlar ve bireylerden sağlanmaktadır. Böyle bir yüksek bütçe gereklidir. Zira, bir doğanın serbest bırakılacak hale gelinceye kadar yetiştirilmesi, 2 bin dolardan fazlaya mal olmaktadır.

Cade'e göre bu peregrinus'un daha önceki yaşam yerine getirilmesi bir estetik sorumudur. "Falco peregrinus'u uçarken gören bir kimse bu uçuştaki güzelliği ve heyecanı ömür boyu unutamaz."

Cade'in doğanlarla ilişkisi Kaliforniya Üniversitesi'nden 1959'da doktora aldığı günlere kadar gider. 1960'larda Syracuse'de Falco tinnunculus'u (kerkenez) tutsaklıkta üretmeyi denedi. Başarısı O'nu, aynı şeyi peregrinuslar'la denemeye itti. Syracuse Üniversitesi'ni doğanlar için bir çiftleşme bölümü inşa etmeye ikna etti ve 1967'de Cornell Üniversitesi ona öğretim üyeliği önerdiği zaman, öneriyi aynı laboratuvarı bu üniversitenin de inşa etmesi koşuluyla kabul etti. Doğan Çiftliği 1970'de tamamlandığı zaman yaşamının en zorlu mücadelesiyle karşı karşıya kaldı. Doğanları tutsaklıkta çoğaltmayı, şimdiye kadar tek tük birkaç kişi başarmıştı. Alman Ren Waller 1942 ve1943'de, Kanadalı Frank Beebe 1967'de (bugün bazı kişiler bu çalışmaların gerçekliğinden kuşkuludurlar) ve Amerikalı Larry Schram 1968'de doğrudan doğruya olmasalar bile, yeniden yetiştirmeye temel olacak çalışmalar yaptılar. En büyük güçlük kuşların flörtlerindeydi. Amerikan Doğal Tarihi Müzesi Ornitoloji Bölümü Başkanı Ord. Prof. Dean Amadon'un belirttiği gibi, Falco peregrinuslar akrobatik, sistematik flört uçuşu için 10 mil karelik bir gök alanına gereksinim duyarlar. Böyle bir kuşun kapalı yerlerde çiftleşmesini nasıl beklersiniz?

Mucize gerçekleşiyor

Cade programını sürdürdü. 1972'ye kadar kuşları hiç yavru yapmadı. Beklenmedik bir yardım New York Eyalet Üniversitesi'ndeki genç bir ornitolog doğancıdan geldi, bu da Heinz K. Meng'di.

1967'de Meng, Frank Beebe'den Peale'nin peregrinuslar'ından bir çiftini ele geçirdi. 5 yıl sonra, dişi kuş 7 döllenmiş yumurta meydana getirdi. Bu sayı daha önceleri tutsaklıkta olanaksız sanılmaktaydı. Meng'in başarısının sırrı bugün pek çoklarınca hâlâ pek açık görülmüyor. Meng'in düşüncesine göre başarısının sırrı, onun kuşların flört metodlarını kendince uyarlamasıdır. Örneğin, erkek kuşta yapay yöntemler kullanıp atılganlığını artırmak gibi. Fakat diğer ornitologlar başarısını sadece bir şansa bağlıyor. Bugün eleştirmenler onun odadaki ısıyı bile bilmediğini söylerler. Cade, Heinz'in yaptığını önemli görüyor. "Bir tek çiftle pek çok yavrunun yapılabileceğini gösterdi" değerlendirmesini yapıyor.

Akdoğan

Meng, Cornell Projesi'ne önemli bir katkıda bulundu. 1973'de kuşlarını ödünç verdi. Cade, bu kuşlardan ve başka iki çiftten o yıl 20 doğan üretti. Başarısı başka yerlerde aynı tür işletmelerin açılmasına yol açtı.

Delice doğan.

Kanada Vahşi Yaşam Servisi, şimdi Alberta'da büyük bir gündüz yırtıcı kuş çiftliği açtı. Devlet finansmanı ile Finlandiya'da aynı tür bir proje başlatıldı ve Almanya'da pek çok doğancı, kuşları üretmekle uğraşmaktadır.

Cade ve Meng, 1974'de fakülte binasına Meng'in inşa ettiği bir kuleden, 1950'lerden beri doğada gelişen ilk peregrinus çiftini boşluğa salıverdiler.

Çiftleştirme yöntemleri

"Şimdiye kadar yaptığım herşey, gittiğim her yer bir bakıma yırtıcı kuşlarla ilgili olmuştur" der, Jim Weaver. Doğan çiftliğinin çiftleşme bölümü şefi Jim Weaver, odaların ısısını, kuluçkadan çıkan bir civciv, yumurtlamaya hazırlanan bir dişi kuşu ya da 24 saat içinde 20 çift peregrinus'un çoğalması ile ilgili olabilecek herşeyi kontrol etmekle sorumlu bir yumurta uzmanıdır.

Geçen yıl Weaver, serbest bırakılmaya hazır 57 yavru kuş yetiştirdi. 1974'den beri 204 kuş üretildi ve doğaya döndürüldü. Colarado'da 88 kuş yetiştirildi. Fakat doğada 100 çiftin yeniden yerleştirilip çoğaltılması için en azından 2000 kuşun salıverilmesi gerekiyor. Orjinal nüfus olan 250'ye erişilmesi olanaksız bir hedeftir. Gereğince kuş sağlanabilse bile doğa koşulları o sayıda kuşun yaşayabilmesi için değişmiş olabilir.

Tek yönlü bir camın önünde Weaver bir çiftı izliyor. Döllenme için 40 saniye gereklidir. Fakat önce ve sonra uzun flört dönemleri vardır. Döllenmeden sonra 18 saat içinde yeni peregrinus yumurtası oluşuyor. Weaver'in anlattığına göre "doğanların erkek kuşu doğada çiftleşmeden sonra daireler halinde uçar, uzaklaşır ve dönüşünde dişiye bir av hediye eder." Weaver konuşurken, odadaki erkek kuş yemlikten bir tavuk parçası alıp onu dişisine götürdü.

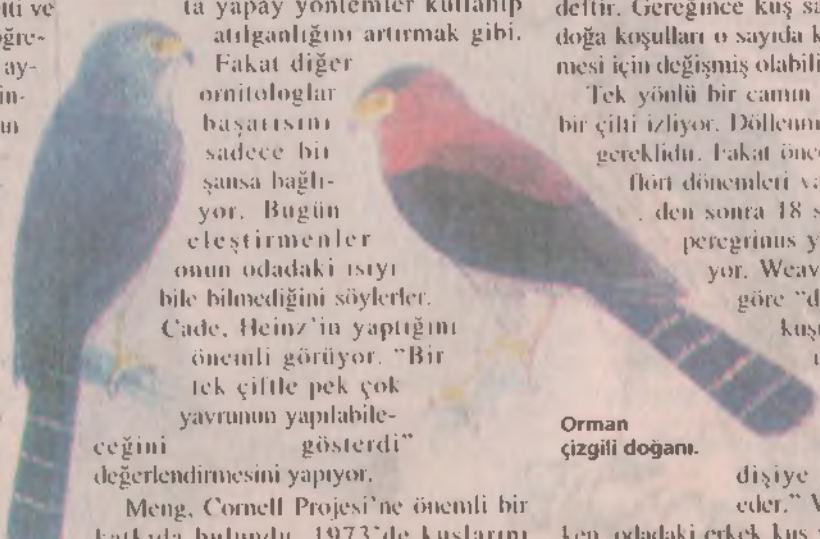

Orman çizgili doğanı.

1973'den beri Cornell Grubu, misafirlerinin yüksek gerilimli cinsel aktivitelerini kapalı yerlerde uygulatabilmek için bir takım yöntemler geliştirdiler. Şubat'ın yarısına kadar Tundra peregrinusları'nın odalarında günler suni olarak uzatılıyor. Bunun nedeni, kuzeydeki periodu taklit edebilmek. Bu hile, kuşların çiftleşme içgüdülerini güçlendirmeye yarıyor. Genç kuşaklar, cinsel aktiviteleri dahil, tüm haraketsel yöntemlerini gelişkin kuşlardan kaptıkları için, Cornell'in tüm çiftleştirilecek yavruları gelişkin folkonlar tarafından büyütülmeye bırakılmakta ve insanlarla ilişkileri en aza indirilmektedir. Peregrinus yumurtaları, Cornell'in 10 kuluçka makinesinden birine konulur ve burada 5 hafta bırakılır. Yumurtadan yeni çıkmış civcivler 3 hafta alüminyum bölmelere konulur. Bu arada bir tüpün içine konmuş püre halinde keklik etiyle beslenirler. 2 hafta sonra her civciv gelişkin bir çifte verilir. 1 aylık oldukları zaman çiftlikten alınırlar ve eğitilmeleri başlar.

Weaver, mevsimin ilk peregrinus yumurtasına baktı: "Bazen günlerce uyumadıktan sonra bir civcivi ölürken seyredersem, kendi kendime soruyorum, niye insanlar gene peregrinus'u görmek istiyor diye. Sonra kendime geliyorum, daha doğrusu deliliğime; zira bir insan doğada tek bir peregrinus'u uçarken görebilecekse, emekler boşa gitmemiş demektir."

Gökdelendeki doğanlar

Öte yandan Plain Jane aniden uçuş yüksekliğini azaltı. "Bunu yapması hiç hoş değil" dedi Maechtle, "yükseklik kazanacak ve tüylerini tıpkı yerdeki gibi ıslatması gerekecek. Her seferinde 40 feet düşüyor." Maechtle'nin sabırsızlığı, kuşun yaşama şansının, hâlâ kazanmaya çalıştığı uçma ve avlanma tekniklerine bağlı olmasındandır. Plain Jane, vakfın 7 arazisinden birinde serbest bırakılacak ama, Maechtle'nin dediğine göre, eğer birisi bir gökdelenin tepesinde bir erkek kuş gördüğünü haber verirse Plain Jane onun eşi olarak serbest bırakılacak.

Şehirlerden nefret eden Maechtle, şehir doğanları üzerine bir uzmandır. 1979 yılı baharında, bir Cornell kuşu olan ve serbest bırakılan Scarlett'i izlemekle geçirdi. Maryland'in özel arazisinde serbest bırakılan bu kuş, maalesef Baltimore'un en yüksek binasının 33. katına yerleşmeye karar verdi. O zamanlarda Maechtle bir gazeteciye, onun dağlarda bulabileceğiniz herhangi bir doğan kadar vahşi olduğunu söylemişti. Gökdelene yerleşen Scarlett, pencerelerin tek yönlü aynalardaki aksinden çiftleşme heveslerine kapıldı ve 3 döllenmemiş yumurta yaptı. Yumurtaların yerine, Scarlett'e Cornell'den 4 yavru görderildi ve o da bunları büyük bir başarıyla yetiştirdi. Bu yıl 2 yaşında Rhett adlı bir erkek kuş Cornell Çiftliği'nden Baltimore'a getirildi. Scarlett ve Rhett hemen birbirlerinden hoşlandılar ve vahşi bir kuşla, eğitilmiş bir kuş arasında bir eşlik bağının kurulmasını simgelediler. Fakat, bu yıl çiftleşmek için çok geç tanıştılar. Gelecek bahar için herkes onlara büyük ümitler bağladı. Şehir peregrinusları Kuzey Amerika'da ilk değildir. 1940'da Manhattan'ın St. Regis Oteli'nde, 1930'da Montreal'in Sun Life binasında doğanlar yuva yapmışlardı.

Tom Cade, kullanılan özel Falco peregrinus alanları ve onların eski yerleşim sahalarıyla beraber, 1980'de Manhattan (New York), Boston, Washington, Norfolk, Philedelphia ve Horrigburg'da da kuşları bırakmayı düşünüyor. Cornell grubundakiler gökdelenleri, doğanlar için elverişli bir yükseklik olarak görüyorlar. Kuşlarını avlayacak düşmanlar yok, insanlarla ilişkileri yok ve bol yiyecek var (güvercin ve kumrular).

Kent doğanı

Dünyanın en üstün doğancısı: Roma İmparatoru Frederich

Plain Jane'i izleyen Maechtle, yüzünü buruşturuyor: "Baltimore yeterince kötüydü, Scarlett'i düşünmüyorum. Çünkü bütün sorun kuşları doğaya geri vermek. Bu yüzden de onlara alışmanın bir anlamı yok." Aniden Maechtle, Plain Jane'nin dikkatini çekmek için bir çığlık attı ve havaya bir güvercin saldı.

Bir Falco peregrinus, kendinden çok daha büyük olan bir vahşi tavus kuşunu, dalışının etkisiyle yere devirebilir. Plain Jane, sanki onu havada tutan ip kesilmiş gibi, aniden kendini açığa bıraktı, güvercinin başını gagaladı ve sersemleyen hayvanı yere kadar takip etti. Ölüm ani oldu. Doğanların üst gagasında dişe benzer bir çıkıntı vardır ve bunla avlarının boyun omurgasını yerinden oynatırlar. Plain Jane bunu, başının adeta gözle farkedilmeyen hızlı bir haraketiyle gerçekleştirdi.

5 dakika sonra Plain Jane, Maechtle'nin yumruğuna kondu ve O da güvercini öldürülmüş bir keklikle değiştirdi. Yemeği bitirdikten sonra Falco peregrinus başlığın takılmasına karşı çıktı ve vahşice deri eldivenli eli gagaladı. Maechtle, kuşun çok vahşi olduğu için serbest bırakılmaya çok uygun bir aday olduğunu söylemektedir.

"Açık hava ve güneş ışığı onların gelişmelerine yardım eder ve daha iyi uçucu yapar. Onlara emin olarak özgürlüklerini verebiliriz. Bunun için uçma eğitimi almaları gerekir. Kendi başlarına avlanabilecekleri kadar kuvvetlenineeye kadar bu devam etmelidir." Bu sözler, 13. yüzyılda olduğu gibi, bugün bile dünyanın en üstün doğancılarından sayılan Sicilya ve Kutsal Roma İmparatoru Frederich II tarafından söylenmişti. 1974'den beri Cade ve asistanları bu sisteme sadık kaldılar.

Bir tek şey değişti: Geleneksel doğancı, kuşu avcı rolünü iyice benimseyine onu yakalar, Cornell takımı ise onları sadece radyo vericilerini çıkarmak için yakalayıp sonra alabidiğine özgür bırakıyor.

"Projenin gerçek havasını alabilmek için eğitim yerine gitmelisiniz. Yamaçlarda çalışırken ekolojiyi anlarsınız. Doğanlar bir zamanlar o ekolojiyi tamamladılar. Onlar gidince, yamaçlar (yar, uçurum) da öldü. Eski yerlerde doğanların tekrar uçtuğunu görmek, doğayı yerine koymak gerekir" diyor Maechtle.

Esaretten vahşi doğaya geçiş

Eğitim yerlerinde 4 haftalık civcivler odalarında beslenirler. 2 hafta sonra tüyleri uçmalarına izin verecek kadar gelişmiş olur. Bakıcıların eşliğinde kuşlar özgürce ve yavaş yavaş uçmaya, diğer yavrularla ilişki kurmaya başlarlar. Bu durum 3-4 hafta sürer. Uçuşları gitgide geniş alanlara ulaşır ve kendi kendilerine yetecek avcılar oldukları zaman dağılırlar.

Doğuda geçen yıl yetiştirilen 57 kuştan 40'ı doğal olarak dağıldı. En az 3 tanesi geri döndü. Nisan'ın ilk haftasında 2 çiftin dişileri yuvayı bırakmayıp kuluçkaya yattılar. 3 Mayıs'da Brigentine Milli Parkı'ndaki dişi kuş yuvayı bir aydan beri ilk kez terketti. O ve eşinin yuvaya yiyecek getirdikleri gözlendi. Aynı şey 4 gün sonrda Manahawkin Çiftliği'nde görüldü. Civcivler çıkmıştı. 13 Mayıs'da Steven Sherrod, P. J.'yi Fisherman odasında serbest bıraktı. Brigantine'de 1 sağlıklı ve Manahawkin'de 3 sağlıklı civciv vardı. Cornell kuşları, esaretten vahşi doğaya geçişi tamamlamışlardı. Falco peregrinuslar doğaya geri dönmüşlerdi.

Sabunun gücü

Sabun, su yüzeyindeki alanda var olan yüzey gerilimini zayıflatır. Bu zayıflama sonucu yüzey esner ve köpüklenmeye başlar. Aynı zamanda küçük kayıkların yüzdürülebileceği bir itme kuvveti bile oluşturulabilir. İşte bu sayfalarda bunların deneylerini ve örneklerini göreceksiniz.

Sabun gemileri

Malzemeler: karton ya da ahşap, makas, küçük sabun parçaları, bir kap su.

1) Karton ya da ahşaptan gemi şeklinde bir parça kesin. Arkasına da bir çentik açın. Bu çentiğe küçük bir parça sabunu sıkıştırıp tutturun.

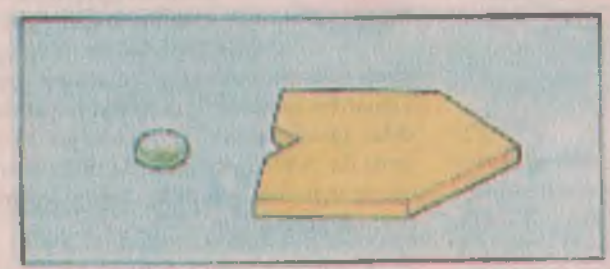

2) Temiz bir kaba su doldurun ve durulmasını bekleyin. Geminizi sya sokun ve hareket etmesini bekleyin.

Nasıl oluyor?

Gemimize bağlı olan sabun, gemimizin arkasındaki yüzey gerilimini zayıflatıyor. Bu durumda geminiz yüzey geriliminin daha güçlü olduğu kenarlara doğru çekiliyor.

Başka neler deneyebiliriz?

- Çentiği tam ortaya değil de arka kenarın sağına ya da soluna açarsak ne olur acaba?
- Gemimize dümen olması için bir ataş eklersek hareketimiz nasıl olur acaba?

Sihirli kibritler

Malzemeler: Kibritler, büyük bir kap temiz su, sabun, kesme şeker.

1) Kibritleri şekilde gördüğünüz gibi dikkatlice suyun üzerine yayınız.

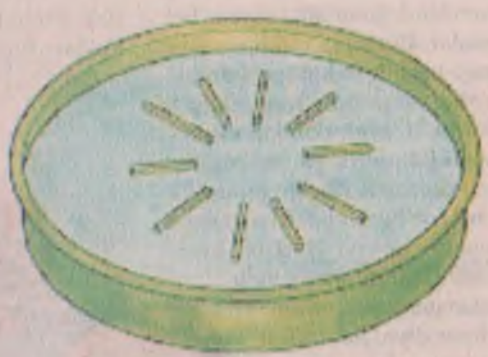

2) Kesme şekeri su kabının ortasına batırın. Kibritlerin şekere doğru geldiğini izleyebildiniz mi?

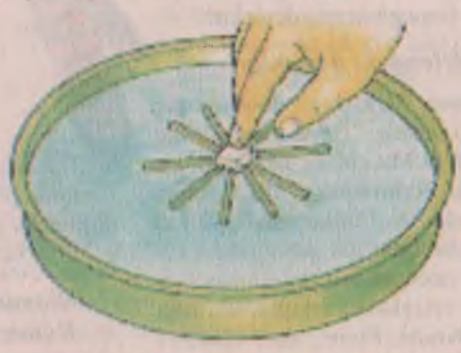

3) Şimdi de sabunu su kabının ortasına batırın. Kibritlerin sabundan uzaklaştığını izleyebildiniz mi?

Nasıl oluyor?

Kesme şekeri kabın ortasına koyduğunuzda, bir miktar suyu emiyor. Bu da biraz suyun şekere doğru hareket etmesine ve kibritleri de beraberinde sürüklemesine neden oluyor. Sabunu ortaya koyduğumuzda ise kabın ortasındaki yüzey gerilimi azalıyor, buna karşılık kibritler, kabın kenarlarındaki daha güçlü yüzey gerilimine doğru çekiliyorlar.

Uçuşan Baloncuklar

Minik baloncuklar yaparak, su yüzeyindeki "deri"nin ne kadar esnek olduğunu anlayabiliriz. Bunun için hazır satılan üflemeli baloncuk oyuncaklarından alabilir ya da kendi baloncuğumuzu kendimiz yapabiliriz.

Baloncuk tarifi

Dört fincan sıcak suya dört yemek kaşığı toz sabun atın. Bir büyüğünüzden de yardım alabilirsiniz. Bu karışımı üç tam gün beklettikten sonra bir büyük kaşık şeker atıp iyice karıştırın. Bu, baloncuklarınızı güçlendirecektir.

Baloncuk çerçeveleri

Bu çerçeveleri, ince bir parça teli çeşitli şekillerde kıvırarak elde edebilirsiniz. çerçevenizi sabunlu su karışımına batırıp yavaşça üflemeyi deneyin. Suyun "deri"si esneyerek mükemmel bir baloncuk oluşacaktır.

Bilin bakalım...

- Bütün baloncuklr aynı şekillere mi sahip?
- En büyük baloncuk ne kadar büyük olabiliyor?
- Baloncuklar ne kadar süre durabiliyor?
- Neden patlıyorlar?

Denemeye devam edelim...

- Baloncuk çerçevenizi bir kare ya da üçgen şeklinde yapın. Baloncuklara ne oluyor?
- Çerçeve yerine bir kamış kullanın. Kamışın ucuna birer santimlik dört çentik açın.
- Baş ve işaret parmaklarınızı birleştirerek bir daire yapın ve elinizi bu karışıma batırarak balon yapmayı deneyin...

Kristal baloncuklar

Havanın soğuk ve rüzgarsız olduğu bir zamanda baloncuk karışımınızı ve çerçevenizi alarak dışarıya çıkın. Yuvarlak çerçeveniz ile büyükçe bir balon yapmaya çalışın. Balonun çerçeveye yapışık kalmasına özen gösterin. Eğer hava yeterince soğuksa, baloncuk gözlerinizin önünde donmaya başlayacaktır Balonun yüzeyinde minik kristallerin oluştuğunu görebilirsiniz. yeterince sıkı giyindiyseniz, kristal bir topunuz oluncaya kadara dışarda bekleyebilirsiniz.

Kiraz Perinçek

Kuşlar da boşanıyor!

Birçok kuşun yuvası kredi kartı borçlarıyla sarsılmadığı halde, onları boşanmaya iten etkenler nelerdir? Biyologlar, bugünlerde flört yapmaktan ölüme kadar yeni meraklarla kuşları incelemekteler.

Bilim insanları yıllarca, birlikte yuva yapan kuşların, çekici komşularını ziyaret etmek için kaçamak yapmadan, birlikte yaşadıklarını düşünmüşler. Fakat, 1980'lerde yapılan DNA araştırmaları, yuvayı yapmaya yardım eden erkeğin her zaman biyolojik baba olmadığını ortaya çıkardı. Bu yüzden, Cambridge Üniversitesi'nden Jeffrey M. Black'in de dediği gibi, evrim ve sosyal davranış üzerine birçok teori kafa üstü, tersine dönmüştür.

Birçok araştırmacı birbirlerinden ayrılan çiftler ya da bir sonraki üreme döneminde tekrar birleşemeyen kuşlar için "boşanma" terimini kullanıyor. Bu terim ornitoloji (kuşbilim) çevrelerinde ilk defa kullanıldığı zaman büyük tartışmalara yol açtı. Black, editörlüğünü yaptığı *Partnership in Birds*'de şunları söylemektedir: "Aklıbaşında her okuyucunun, kuşlarda görülen bu boşanma olgusunu, nafaka ya da avukat ücreti gibi şartları kapsayan yasal bir evliliğin sona erdirilmesi olarak algılamaması gerekir."

Bu beraberlik uzun sürmeyebilir...

En geçimsiz kırlangıç, en sadık albatros

Hayvanlar arasında boşanan türler azınlıktadır; çünkü kalıcı çiftler oluşturanlar azdır. Cambridge'ten T. H. Clutton-Brock'ın tahminlerine göre, memeli hayvanların sadece yüzde 5'i çift halinde yaşarlar. Çakallar ve bazı tür fareler tüm yaşamları boyunca aynı eşle yaşayan hayvanlardandır.

Burying böceği gibi bazı omurgasız hayvanlar da uzun süreli vaatlerde bulunurlar. Erkek karides, dişisini diğer erkeklerin ilgisinden uzak tutmaya çalışır. Bir çöl örümceği (Agelenopsis aperta) yaklaşık 49 gün yaşamasına rağmen, yaşam boyu birlikte olacağı bir eş seçer.

Black, 9000'den fazla kuş türünün belirli zamanlarda ve belirli amaçlar için bir eşle çiftleştiklerini söylüyor. Israrlı birliktelikler, sadece az sayıda kuş türünde görülür.

Black, 100'den fazla kuş türünde boşanma olayını tespit edebilmiş. Bozulan beraberliklerin oranı, kırlangıç ve büyük flamingolarda olduğu gibi, yüzde 100'den; Avustralya kuzgunları ve albatroslar olduğu gibi, yüzde 0'a varan bir çeşitlilik içerir.

Yeni bir araştırma, romantik aşkların vazgeçilmez ikonu olan kuğuları da lekelemiştir. Cornell Üniversitesi'nden kuşbilimci Andre A. Dhondt kendisinin de katkıda bulunduğu *Partnership in Birds* adlı kitap için şöyle diyor: "Kuş bilimcisi olmayanlar için kitabın getirdiği en büyük hayalkırıklığı, kuğuların en sadık ve en güvenilir kuşlar olmadığı gerçeğinin farkına varmaktır". Çığlık atan kuğu çiftlerinin yaklaşık yüzde 5'inin beraberliği boşanmakla sonuçlanıyor. Her 10 sessiz kuğudan bir tanesinin beraberliği de ayrılmaya varıyor. Diğer yanda, Bewick kuğuları ise hemen hemen asla ayrılmıyorlar.

Boşanma oranları türler arasında olduğu gibi, aynı türün farklı toplulukları arasında da çeşitlilik gösteriyor. Dhondt ve meslektaşları Belçika'nın 9 değişik bölgesinde, boşluklara yuva yapan küçük kuşları gözlemlediler. Boşanma oranları yüzde sıfırdan yüzde 51'e kadar değişiklik göstermiştir.

Dhondt, bu farklılığı yerleşim alanlarının özelliklerine bağlamaktadır. Geniş ormanlık alanlarda, boşanmalar daha çoktur. Buralarda kuşlar kış boyunca büyük sürüler halinde toplanıp yiyecek arayışına çıkarlar. Bu, aynı zamanda, üreme olanaklarını gözden geçirmek için iyi bir fırsattır. Üstelik bu sürülerdeki çiftlerin de ayrılıp, eşlerin başka kuşlarla çiftleşmesi büyük olasılıktır.

Daha iyi beslenme imkanlarının bulunduğu şehirsel ya da daha az ağaçlık alanlarda kuşlar genellikle sürüler halinde yaşamazlar ve buralarda boşanma oranları daha düşüktür.

Ayrılma kararı sadece 5 dakika

Nevada Üniversitesi'nden Lewis W. Oring'in şikayeti, bazı kuşların ayrılma kararlarının sadece 5 dakika kadar sürmesinde... Bu da bir kuşbilimcinin değişiklikleri inceleyebilmesi için yeterli bir süre değildir.

Oring, daha sonradan gelip eşlerden birini kovan yuva yıkıcıların yol açtığı birçok boşanmaya şahit olmuş. Kuzey Amerika'ya mahsus yağmur kuşlarında görülen bu kavgalar oldukça ustaca. Tüy yolmak için yapılan çok sayıda itiş kakışlara ve hatta blöflere rastlanıyor. Fakat Oring, şimdiye kadar ciddi bir yaralanma görmemiş.

Tringa hypoleuca'ların boşanmaları daha gürültülü olmaktadır. Her dişi kendi sınırları içerisinde bir erkek haremine

sahip olduğu için, bu ayrılmalar boşanmanın anlamını vurgulamaktadır. Başka bir dişi bu düzeni bozmaya kalkıştığı an, şiddetli kavgalar kopmaktadır. Oring, bir dişinin rakibinin gözünü patlattığına veya ayağını kırdığına şahit olmuş. Tüm bu kavgalar sırasında erkek bir köşede sessizce oturup dişinin kavgasını seyreder. Bu, onun için en iyi dişiyi seçme olanağıdır. Glasgow Üniversitesi'nden Robert W. Furness, martıların kavga sırasında bazen birbirlerini öldürdüklerini söylüyor. Furness, bir diğer kuşun hakim olduğu alanı ve onun eşini kazanmak için dişilerin her türlü saldırıya başvurduklarını belirtiyor.

Soğukkanlılığın böylesi...

Erkek martı, kavga sırasında yuvanın dışında, denizde olabilir ve eve geldiğinde yeni bir eşi onu bekliyor olabilir. Furness'in incelemelerine göre, erkek martı orada olsa bile, eşinin savunmasına kesinlikle koşmaz.

Avustralya Melbourne'dan Clive Minton, dişi kuşların da eşleri kavga ederken oldukça soğukkanlı olduklarını belirtiyor. Minton, bir defasında erkek bir kuğunun, başka bir kuğunun bölgesine girip ona saldırdığını ve 2 aylık 4 yavrusuyla beraber kendi bölgesinden kovduğunu gözlemlemiştir. Bu uzun kavgadan sonra, dişi kuğu yeni eşiyle hiçbir şey olmamış gibi ırmağa doğru açılmış.

Dikkat, arada çocuklar kaynamasın!

Eve yemek götürmezse eşini kaybedebilir!

Hollanda Den Burg'taki Orman ve Doğa Araştırmaları Enstitüsü'nden Bruno J. Ens, siyah Afrika ördekleri, mavi ördekler ve serçelerde yaşanan yuva yıkılmalarının sebebinin, erkekler olduğunu söylüyor. Ens, Black ve Sharmila Choudhury, uzun süreli birliktelikleri olan kuş çiftleri üzerine yapılan saha araştırmalarını tekrar gözden geçirmişler. Çalıkuşları arasında, dişilerin diğer rakip dişileri kovmaya çalışmalarına ve eşlerine sahip çıkmalarına rağmen, zararın çoğunu erkekler vermektedir.

Terketmeden kaynaklanan boşanmaların incelenebilmesi daha da zordur. Ens ve meslektaşlarının dolaylı kanıtlara dayanarak yaptıkları incelemelere göre; mavi ördekler, orman tavuğu (Lagopus), büyük baştankaralar (Parus major), deniz saksağanları ve çalıkuşları yuvalarını en çok terkeden kuşlardır. Bu türlerde kaçan taraf genellikle dişi. Yuva ise erkeğe kalıyor.

Boşanmada hangi tarafın kazançlı olduğunu bulmak için Dhondt, boşanmış erkek ve dişi baştankaraların, boşandıktan sonraki yavru sayılarını araştırmış. Raporuna göre, genellikle dişiler boşandıktan sonra çiftleşme başarılarını ilerletirken, erkeklerde bu böyle olmamış.

Kuzey Amerika'ya mahsus bir tür olan siyah başlı dişi baştankaralar, daha sosyal ve daha yüksek bir konuma sahip başka bir erkek için, kendi eşlerini terkediyorlar. Ayrıca dul baştankaralar üzerinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki dişiler, daha yaşlı kuşlar için eşlerini terkediyorlar.

Yaşlılar tercih ediliyor!

Ens, yaşlıların hem dişiler hem de erkekler tarafından tercih edildiğini söylemektedir. Daha olgun dişiler üremeye biraz daha önce başlamakta ve bu fazladan zaman da yavru kuşların sayılarının artmasına neden olmaktadır. Birçok kuşta dişilerin yaşı erkeklerin yaşından daha önemlidir.

"Sonuçta, yaşlı kuşlar yumurtlama işinde güçlerini kaybedebilirler. Barnacle kazları 20 yıl yaşayabilmelerine rağmen üretken dönemleri 6 ile 11 yaş arasıdır. Üreyebilmek için de orta yaşlı bir eşinizin olması gerekir" diyor Black.

Teklilik, bazı türler için düşünülebilir. Çok az erkeğin yaşadığı bir bölgede kırmızı gagalı martılardan, kocasını ölüm veya boşanma nedeniyle kayhe-

den dişilerden yüzde 32'si tekrar çiftleşmemiştir. Uzun süre bu martıları izleyen Corning'den James A. Mills, bu yalnız martılardan bazılarının bir 10 yıl daha yaşadığını gözlemlemiştir. Bu kuşlar yeni bir eş bulsalar bile, verimli üreme zamanını geçirebilirler. Kırmızı gagalı martılardan, yeni bir eş bulanların yüzde 41'i -yeni bir eş bulmaları fazla uzadığı için- üreme mevsimini kaçırmışlardır. Buna karşılık adalarda veya kayalık alanlarda yaşayan bazı deniz kuşları boşanır boşanmaz, hemen yeni bir eş bulurlar.

Araştırmacılar, üreme mevsimini kaçırmak ya da daha genç ve çekici olmayan bir eşle çiftleşmek gibi, birtakım boşanma bedelleri üzerinde duruyorlar. Baştankaralar gibi bazı türler için bu tür bedeller söz konusu değildir.

Daha baştan kaybettikleri için, boşanma erkek martılara pahalıya mal olur. Çünkü boşanmış erkeklerin tekrar çiftleşebilmesi dul kuşlara göre daha uzun zaman alır. Furness'in belirttiği gibi erkekler, iyi yiyecek toplayabilme yeteneklerine göre değerlendirilirken; dişiler yavrularını ve yuvalarını korumada fazla farklılaşmazlar. Eğer erkek yeterli yiyecek bulamazsa, işe yaramaz bir erkek haline gelir ve dişisi onu terkeder.

Aralık 1997'de *Animal Behavior* Dergisi'nde Furness şöyle bir tartışma ortaya atmıştır: Martılar hakkındaki bu gözlemler kuşların boşanmaları ile ilgili yerleşmiş fikirle anlaşmazlık içerisine düşmüştür. 1960'larda J. C. Coulson tarafından geliştirilen bir teoriye göre bazı kuş çiftleri, farklı bir eşle üretken olabilmelerine karşın, bir araya geldiklerinde üretkenlikleri düşer, birbirlerine uyuşmazlar. Bu çiftlerin ayrılması büyük olasılıktır.

Bir martı türü olan **kittiwakes**'ler arasında Coulson'ın yaptığı bir araştırmaya göre, çiftlerden bir tanesi hızlı bir atakla yiyeceği kaptığı halde diğerinin öylece kalması bu çiftin uyuşmazlığını gösterir.

Buna karşın Furness, tekrar bir dişiyle olamayan boşanmış erkek martıların hiçbir dişiyle uyuşamayacağı görüşünde. Martı çiftlerinde gözlenen bu veriler, "daha iyi seçenek hipotezi" olarak adlandırdığı tezine uygun düşüyor. Bu hipoteze göre kuşlar, çiftlerden biri daha iyi bir teklif aldığı için boşanırlar.

Black'in elinde bu teori için henüz yeterince kanıt olmamasına rağmen, barnacle kazlarıyla ilgili çalışmaları bir destek niteliğindedir. Bu kuşlarda yaşlı olanlar gençlere oranla daha çok ilgi gören eşlerdir.

Black, kuş boşanmalarının nedenlerini açıklamak üzere en az 11 tane hipotez olduğunu belirtiyor. Bu liste yerleşim alanının önemini vurgulayan ve ayrıca "devam eden arkadaşlık hipotezi" adıyla anılan teorileri de kapsıyor.

Black, eğer arkadaşlığını bütün bir yıl devam ettirirsen, bir yaşam boyu birlikte olma olasılığının artacağından bahsetmektedir. Sadece birkaç hafta birlikte olan ve bir sonraki üreme mevsiminde birbirlerini tekrar bulmak zorunda olan türler, daha az sadık olma yolundadırlar.

Furness, "Çiftleşme ve boşanma hakkındaki tüm bu teoriler sadece kuşları ilgilendirmektedir. İnsanlar hakkında bu konuda bir sonuca varmaya çalışmayacağım" diyor.

(Science News, 7 Mart 1998)

Denizaltı heyelanı

Yeni bir rapora göre, Batı Akdeniz'de son buzul çağın sonlarına doğru meydana gelmiş olan bir denizaltı heyelanı, iklim değişikliğine yol açmış olabilir. Wales'den yaklaşık 3 kat daha büyük bir alana çamur kütlesi sürükleyen heyelanın, oldukça fazla miktarlarda "greenhouse" gazının yayılmasına sebep olduğu düşünülüyor.

Sardinya'nın batısında yapılan sismik araştırmalar, deniz tabanının 10 metre altında, alışılmamış bir tabakanın olduğunu gösteriyor. Southampton Okyanus Araştırmaları Merkezi'nden Guy Rothwell, bir heyelanın bölgeyi, 8-10 metrelik bir çamur kütlesiyle kaplaması sonucu, bu tabakanın oluştuğunu söylüyor.

Tabakanın altında ve üstündeki tortuların radyo-karbon tekniğiyle incelenmesiyle, heyelanın 22 bin yıl kadar önce meydana geldiği düşünülüyor. O zamanlarda, 120 bin yıldır dünyayı kaplayan buz tabakası en yüksek, deniz seviyesi ise en alçak düzeyindeydi.

Deniz seviyesi geçen birçok bin yılda 50 metre düştü ve daha sonra tekrar yükselmeye başladı. Londra Üniversitesi'nden Euan Nisbet, bu olayda metan gazının önemli bir rol oynadığını düşünüyor. Heyelan tabakasının altında birikmiş tortular, çürüdükleri zaman metan gazı üreten organik maddeler açısından oldukça zengindir. Okyanustaki yüksek basınç ve alçak sıcaklıklar, tıpkı denizaltı tortularındaki suyla tepkime gösteren buz gibi, metan gazını sıkıştırır.

Deniz seviyesi düştükçe, okyanus zeminindeki basınç azalır ve böylece suyla tepkime halindeki metan gazı gittikçe durağanlığını kaybeder. Rothwell'in bildirdiğine göre, Akdeniz'deki çöküşün sebebi pek belli değildir. Fakat, de-

niz tabanı bir kere kaymaya başlayınca, metan gazı bulunduğu yerden çıkmaya başlamıştır ve bu da heyelanı kuvvetlendiren bir etki yaratmıştır.

Sonuç, deniz tabanına 500 kilometre küp çamur yayan dev bir çöküştür. Bu heyelanın tüm Akdeniz kıyılarında **tsunamilere** (sualtı patlamalarıyla oluşan çok büyük ve tehlikeli okyanus dalgaları) yol açmış olduğu düşünülmektedir. Bunun oluşturduğu yıkıcı gücün sıradışı olduğu kesindir.

İklim de bu gelişmeden büyük ölçüde etkilenmiştir. Tek bir çöküntü, yaklaşık yarım milyar tonun üzerinde metan gazının yayılmasına neden olabilir. Kuvvetli bir "greenhouse" gazı, atmosfer yaklaşık 800 milyon-1 milyar ton arası metan içerdiği zaman, buzul çağının sonunda çok geniş bir etki yaratmış olabilir.

Metan atmosferde uzun süre kalmaz. Ama Nisbet'e göre, kısa süreli bir ısınma sonucu, başka değişiklikler meydana gelmiş olabilir. Belki de eriyen buz, daha fazla metanın yayılmasına sebep olarak, toprağın donmuş alt katmanlarının taşmasına yol açmış olabilir.

(New Scientist, 28 Mart 1998)

Kadınlar da feromon salgılıyor!

Biyopsikolog Martha K. McClintock 1971 yılında yaptığı bir araştırmada, okul yurtlarında yaşayan kadınların eş zamanlı adet dönemleri olduğu sonucuna vardı. Bilim insanları, bu durumun **feromon** adı verilen kimyasal bir maddeden kaynaklanmış olabileceğini düşünmüşlerdi. Hayvanların kendi türleriyle iletişimi sağlamak için bu maddeyi salgıladıkları biliniyordu. Ama bu kimyasal maddenin insanlar tarafından da salgılandığı kesin kanıtlara dayandırılmamıştı.

McClintock'un çalışmaları, en az iki tane insan feromonu olduğunu ortaya çıkardı.

Chicago Üniversitesi'nde yapılan bir dizi test sonunda McClintock ve meslektaşı Kathleen Stern, birçok kadının adet döneminin, diğer kadınlardan aldıkları kimyasallara göre, geriye ve ileriye attığını gösterdiler.

McClintock ve Stern, yaşları 20 ile 35 arasında değişen 29 kadına test uygulamışlar. Bunlardan 9'unun feromonları kalan 20 kişiye verilmiş. Feromonları verenlerin koltukaltlarına, günde 8 saat durmak üzere ince bir bez yerleştirilmiş. Daha sonra, koku duyulmaması için bu bezlerdeki ter **izopropil alkolle** karıştırılmış ve bu karışım öbür yirmi kadına koklatılmış.

Yapılan bu deneyler sonucunda, yumurtlama öncesi dönemde olan kadınlardan alınan feromonların verildiği kişilerin aylık dönüşüm sürelerinin 2 gün kadar kısaldığı gözlenmiştir. Buna karşın, yumurtlama döneminde olan kadınlardan alınan örneklerin verildiği kişilerin aylık dönemlerinin bir buçuk gün kadar uzadığı görülmüştür. Kontrol grubu olarak kullanılan 9 kişiye ise sadece alkolle ıslatılmış bez koklatılmış ve bu kişilerin dönemlerinde hiçbir değişim olmamıştır.

Elde edilen bu bulguların şans eseri olup olmadığını test etmek için araştırmacılar, 20 kişiye ilk iki ay birinci gruptan aldıkları, daha sonraki iki ay ise ikinci bir gruptan aldıkları feromonları vermişler. İlk iki ay adet dönemlerinin sürelerinde üçte iki oranında bir hızlanma görülürken, ikinci iki ayda her zamanki gibi bir yavaşlama olmuş. Öyle görülüyor ki, alıcı gruptaki kadınların bazılarının burun yollarında oluşan kan basıncı, deneyi olumsuz etkilemiştir.

Wisconsin-Madison Üniversitesi'nde endokrinolog olan David H. Abbott'a göre, bu teknigin kullanılmasıyla araştırmacılar önemli verilere ulaştılar. Bu araştırma insanlarda en az iki feromon olduğunu gösteriyor; henüz bulunmadığı halde başkalarının da olması büyük olasılık.

Feromonların hayvan yaşantısındaki rolü iyi biliniyor. New York Rockefeller Üniversitesi'nde kimyager olan William C. Agosta, şu örneği veriyor: İki karınca yolda karşılaştıkları ve antenlerini birbirlerine sürtmek için durdukları zaman kendi türlerini ve hatta kendi kolonilerini belirtmek için feromonlar salgılarlar.

Daha gelişmiş hayvanlarda, örneğin memelilerde, türlerin kendilerini tanımalarına ya da yavruların ve ana-babaların birbirlerini tanımalarına yarayan bu kimyasalların özel kombinasyonlarına ve değişik çeşitlerine rastlanmaktadır.

Feromonlarla ilgili hâlâ çözüme kavuşmamış noktalar var. Örneğin feromonların kimyasal yapısı henüz bilinmemektedir. Ayrıca, yapılan araştırmalarda erkeklerin üretkenliği etkileyen feromonlar salgılayıp salgılamadıkları tespit edilememiştir. Kadınların neden feromon yaydıkları konusunda da bir kesinlik yoktur.

Yumurtlamaya yol açan hormonları etkilemesi dışında, feromonların insanlarda ne gibi tepkilere yol açtığı bilinmemektedir. "Sinirsel mekanizma nedir?" diye soruyor Agosta. Böceklere baktığımız zaman, bu sorunun cevabı oldukça karışık görünmektedir. İnsanlarda ise, soru hâlâ yanıtsızdır.

(Science News, 14 Mart 1998)

sebamed® VISIO

Cildin Aşı
İdeal pH 5.5
Geliştirildi

Cildin günlük strese karşı dayanma gücünü arttırır...

Son bilimsel araştırmalara dayanılarak geliştirilmiş ve yoğun klinik çalışmalar ve testlerle desteklenmiş olan Sebamed VISIO... Karma-Yağlı, kuru ve hassas ciltler için medikal nitelikte yüz bakım serisidir.

- Yüksek oranda bitki özleri içerir.
- Makyaj temizliğinde BIOPHYTEX üstünlüğü
- Deniz yosunlu JEL'in karma , kuru ve yağlı ciltlerdeki uzun süreli nemlendirici etkisi
- Krem, cildi güneşin zararlı ışınlarından korur ve yaşlanmayı geciktirir.
- pH 5.5 değeriyle cildin koruyucu asit örtüsünü muhafaza eder.

Kozmetikten daha fazlasına ihtiyacı olanlar için mükemmel yüz bakımı serisi

UÇKAN MEDİKAL
İnfamurdere cad. Mısırlı bahçe Sok No.14
TEL.: 0.212. 261 00 91 - 261 00 44 FAX.: 0.212. 227 00 57

SEÇKİN ECZANE VE PARFÜMERİLERDE

Sebapharma Made in Germany by GmbH & Co., D-3407 Buppard I Bad Sulzig

Yaşar Öztürk

Bilim tarihinde Mayıs

3 Mayıs

1469: İlk modern siyaset kuramcısı olarak anılan düşünür **Machiavelli** doğdu. Devlet ile toplum arasındaki ilişkide fizikötesi güçlerin ve bağların değil maddi ilişkilerin belirleyici olduğunu açıkladı. Devletin yaşamak için her türlü kötülüğü yapabileceğini savundu.

1934: Türk yapımı ilk uçak uçtu.

4 Mayıs

1825: Darwin kuramının en inançlı savunucularından doğabilgini **Thomas Henry Huxley** doğdu. Öğrencilik yıllarında yaptığı araştırmalar ile adıyla anılan saç köklerini koruyan keseciklerin dokusunda boyarmaddeli hücrelerden oluşan orta katmanı tanımladı. Darwin'in evrim kuramını gerici bilim ve din çevrelerine karşı savundu. Kilise ve hükümetlerin karşısına dikilmesine karşın bilim çevrelerinde saygın bir yer edindi.

5 Mayıs

1818: İnsanlık tarihinin en önemli düşünürlerinden biri **Karl Marx** doğdu. Bilimsel sosyalist düşüncenin temelini attı. Tarihin, toplumun işleyişini, felsefeyi, insan düşüncesini bilimsel düşünüş raylarına oturttu. Yaşamı büyük güçlükler içinde geçen Marx'ın en yakın dostu Engels, Marx'ın ölümünden sonra yarım kalan çalışmalarını tamamladı. 20. yüzyıla damgasını vuran düşünürler oldular.

6 Mayıs

1856: Psikanalizin kurucusu **Freud** doğdu. Akıl ve sinir hastalıkları uzmanıydı. İnsandaki ruh yapısını üçe; bilinçdışı, bilinçaltı ve bilinç adını verdiği katmanlara ayırdı. İnsanların her türlü girişimlerinin nedenini cinsel dürtüye bağladı. Nazilerin iktidara gelmesi ile kitapları yakıldı. Nazi işgali ile ülkesini terk ederek Londra'ya yerleşti. Zihinsel edimlerde oluşan değişimleri fizyolojik nedenlerle açıklamaya çalışan maddeci yaklaşımı reddeden görüşleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra göklere çıkarıldıysa da hekimlik açısından önemini yitirdi.

7 Mayıs

1902: Yasaklanan ve toplatılan 150 çuval kitap Kağıthane'de yakılamayınca yakılmak üzere Çemberlitaş hamamına gönderildi.

1941: Toplumların gelişimi, din, büyü, cinsellik ve bilim konusunda yaptığı incelemeler ile esin kaynağı olan antropolog **James George Frazer** öldü. Çalışmalarında Darwin'in evrim kuramını temel aldı. Karşılaştırmalı yöntemi benimsedi. İnsanlığın çocukluktan erginliğe doğru yol aldığını savundu. İnsanın düşüncesinin büyüden, dine ardından bilime yol alışını anlatan *Altın Dal* adlı yapıtı geniş kesimlerce beğeni kazandı.

Kristof Columbus, Amerika kıtasını keşfettiğini öğrenemeden öldü.

9 Mayıs

1883: Son yıllarda Türkiye'de yayınlanan *Tarihsel Bunalım ve İnsan* ve *Sevgi Üstüne* adlı yapıtları ile tartışmalar yaratan düşünür **G. Ortega** doğdu. İspanya İç Savaşı sırasında Fransa ve Arjantin'de bir süre yaşadı. Çağdaş insanın kendisi ve yaşam ile olan çelişkilerini ele aldı. Gerçekçiliği bulunduğu zaman ve yere göre değerlendirmek gerektiğini savundu. Camus O'nu Nietzche'den sonra en büyük Avrupalı yazar olarak tanımlandı.

10 Mayıs

1933: Naziler "Alman olmayan yazarların" kitaplarını yakmaya başladı. Topladıkları kitapları Berlin Üniversitesi önüne döken Naziler, halkın, öğrenci ve öğretim üyelerinin gözü önünde yaktılar. İzleyicilerin dehşetli ve ibretli bakışı altında yakılan kitaplar karşısındaki suskunluk ve kayıtsızlık kitapları yakanlara insanları da yakma cesareti verdi.

11 Mayıs

1910: Halley Kuyrukluyıldızı geçti. Hakkında büyük abartı ve korkutucu haberlerin yapıldığı Halley Kuyrukluyıldızı için şarkılar, romanlar yazıldı.

12 Mayıs

1918: İdam edilen ABD'li fizikçi çift Rosenbergler'den **Julius** doğdu. Mühendis eşi ile birlikte atom sırlarını SSCB'ye sızdırmakla suçlanan çift Mc Carthy döneminin kana susamışlığına kurban edildi. Haklarında hiçbir delil bulunmamasına karşın Sovyetler'in ilk nükleer denemeyi yapmasının krizi içindeki ABD yönetiminin baskısı ile, sözde tanıkların ifadeleri esas alınarak idam edildiler.

14 Mayıs

1893: İdeal sayılar kuramının kurucusu matematikçi **Ernst Eduard Kummer** öldü. İlahiyat eğitimi almak için gittiği üniversitede matematiğe gönül verdi. 20. yüzyıl matematiğine önemli katkılarda bulunan bilim insanlarının başında yer aldı. Benzersiz bir öğrenme yeteneğine sahipti. Adını ve kendisini ön plana çıkarmaktan çekindiği için ders kitabı yazmaktan kaçındı.

15 Mayıs

1859: Eşi ile birlikte radyoaktivite konusunda öncü çalışmalar yapan **Pierre Curie** doğdu. Piezoelektrik olayını, bakışımın fizikteki önemi ve manyetizmanın sıcaklıkta değişme biçimini keşfetti. Maria Curie ile uranit cevheri içinde plutonyum ve radyumu keşfetti. Çekoslavakya'da bir maden ocağından atıl durumdaki malzemeyi yaşamlarını sürdürecek gereksinimlerin dışında artırdıkları para ile satın aldı. Evlerinin yakınlarındaki yıkık bir depoda 4 yıl boyunca cevheri elleri ile kazdıktan sonra tonlarca zift cevherinden bir gramın onda biri ağırlığında yeni elementi elde etmeyi başardı. Eşi ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü kazandılar. Ancak yorgun ve hasta düştükleri için ödülü alamadılar. Bir kazada ölümünden sonra eşi Marie, çalışmaları kaldığı yerden sürdürdü.

Pierre Curie.

16 Mayıs

1718: Kendi adıyla anılan özel bir eğriyi tanımlayan matematikçi **Maria Geatana Agnesi** doğdu. Babası matematik profösörüydü. 9 yaşında kadınlara yüksek öğrenim hakkının tanınmasına ilişkin bir makalesi yayımlandı. Babası öldüğünde matematik kürsüsüne geçti. Dünyada matematik kürsüsüne atanan ilk kadın oldu. İtalyan gençliği için *Analitik Eğitim* adlı kitabı bütün Avrupa'da ders kitabı oldu.

17 Mayıs

1836: Güneş atmosferindeki helyum gazını bulan ve güneş tayfı konusunda çalışmaları ile tanınan astronomi bilgini **Joseph Norman Lockyer** doğdu. Güneş konusundaki öncü çalışmaları yanında ölümünden sonra adı verilen bir gözlemevi ve kurduğu *Nature* Dergisi ile de iz bıraktı.

Yükselmekte olan burjuvazinin ideoloğu: Machiavelli (1469-1527)

İtalyan düşünür, yükselmekte olan burjuvazinin ideoloğu. Machiavelli'e göre, toplum, Tanrı'nın iradesiyle değil doğal sebeplerle gelişir. Tarihin itici güçleri, "maddi çıkar" ve güçtür. Machiavelli, halk kitlelerinin çıkarları ile yönetici sınıfların çıkarları arasındaki çatışmayı işaret etmiştir. Bundan başka, feodal iç çatışmaları tasfiyeye uğratmış, halk ayaklanmalarını bastırabilecek güçlü bir milletin yaratılmasını istemiştir. Machiavelli, yöneticilerin giriştikleri iktidar mücadelesinde zulüm ve ihanetin de kullanılmasını meşrulaştırarak, siyasi mücadelede her türlü araca başvurulmasının mubah olduğunu söylemiştir. Marx'ın deyişiyle, Machiavelli'in tarihteki yeri, kendisini ilk defa devlete insan gözüyle bakan ve ilahiyat yerine, akıl ve tecrübeden hareket ederek devlet kanunlarını yürüten kimse olmasıdır. Başlıca eseri, *Prens*'tir

(Kaynak: M. Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, Sosyal Yayınları, Çev: Aziz Çalışlar)

Yeni-Pozitivizmin önde gelen temsilcisi: Bertrand Russell (1872-1970)

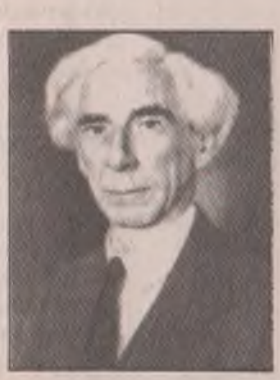

İngiliz filozof ve mantıkçı. Modern matematiksel mantığın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş, ilişkiler mantığını geliştirerek mantık sembolleri dilini düzenlemiştir. 20. yüzyılın başlarında Frege'nin izinden giden Russell, Whitehead ile birlikte, matematiğin mantıki temellerini işlemiş, tabiat bilimleri hakkında da birçok eser yazmıştır. Russell'a göre, felsefenin konusu tabiat bilimleridir, görevi de tabiat bilimlerinin ilke ve kavramlarını açıklayıp çözümlemektir; felsefenin özü ise mantıktır, dilin mantık bakımından tahlilidir. Modern Yeni-Pozitivizmin en önde gelen temsilcilerinden olan Russell'ın, felsefenin temel meselesi hakkındaki görüşü, Objektif İdealizmden Subjektif İdealizme doğru bir evrim geçirmiştir. Russell'a göre, duyusal veriler ele alınmalıdır; insanın idrak ettiği şey ya bir "olgu"dur ya da bir "olgular karmaşığı"dır. Bundan dolayı olguların fiziki ya da psişik bir önemi yoktur, olgular nötrdür. Sadece fiziğe değil, psikolojinin fiziğe uygun düşen alanlarına dahil olan şeyler de akmpirik bir şekilde işlenmelidir. Psikoloji, bütün ampirik bilimlerin temel bölümüdür. Bilgi teorisinde agnostik olan Russell, materyalist bilgi teorisini reddederek, bunun yerine şüphecilik felsefesini ileri sürer. Russell, hayatının son yıllarında, genel silahsızlanma haraketi içinde aktif bir rol oynamış, savaş karşıtı ve barıştan yana yazılar yazmış ve konuşmalar yapmıştır.

(Kaynak: M. Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, Sosyal Yayınları, Çev: Aziz Çalışlar)

18 Mayıs

1492: Hümanist akımın öncülerinden Hukukçu **Andrea Alciti** doğdu. Aforoz, batıl inanç, şiddet karşıtı tavrı, reform ve Rönesans yanlısı tavrı Avrupa'da ilgi gördü. Thomas More, Erasmus, Calvin, Martin Luther, Zasius gibi reformcularla bağlar kurdu. Hukukçuların salt hukukla değil, bilim, sanat, tarih, yazın, siyaset ile yakından ilgilenmeleri gerektiğini savundu. Düşünceleri eski hukuk okulunun sonunu getirdi.

1872: Yaşamını kadınların özgürlüğü, barış, nükleer karşıtı savaş, özgürlük ve erkin azaltılması konusunda bir düşünür, bir eylemci olarak geçiren düşünür **Bertrand Russel** doğdu. Günümüz modası "sivil itaatsizlik"in öncüsü oldu. *Batı Felsefesi Tarihi* adlı yapıtı felsefenin toplumun her kesiminin rahatça okuyabileceği "romanı"dır. *Endüstri Toplumunun Geleceği* adlı çalışması da ekolojist dünya anlayışının ilklerinden biri oldu. 1945 yılında atom karşıtı çalışmalarını sürdüren ve komünist damgası ile etkisizleştirilmeye çalışılan Joliot Curie'ye, bilim dünyasından destek ünlü düşünür Bertrand Russel'dan geldi. Russel hazırladığı bir taslak bildiriyi ölümünden iki gün önce Einstein'a imzalattı. Felsefe, toplumbilim dışında matematik ve mantık alanında da adından söz ettiren çalışmalar yaptı.

1879: Alman gökbilimci **Hans Rosenberg** doğdu.

19 Mayıs

1940: Türkiye'de kadın doğum hekimliğinin kurulması, ana-çocuk sağlığı çalışmalarının başlatılmasına öncülük eden Dr. **Besim Ömer Akalın** Ankara'da öldü. Türkiye'de ilk doğum kliniğini açtı. **Tıbbiye**'ye bağlı ilk ebe okulunun açılmasını sağladı. Yetiştirdiği ebeler ile doğum sırasında kadın-bebek ölümü ve sakat kalmaları engelleme savaşımı başlattı. Eğitim ve öğretim almaksızın ebelik yapılmasının önüne geçilmesinin adımını attı. İlk sağlık yıllığının hazırlanmasını da gerçekleştiren Akalın, kadın hastaların erkek hekimlerce muayene ve tedavi edilmesi önündeki tabuları da yıkma konusunda büyük bir çaba harcadı. Batıl inanç, dogmalar ve şarlatanlıklarla savaştı.

20 Mayıs

1506: Bulduğu yeni dünyanın Hindistan olduğunu sanan **Kristof Columbus**, Amerika kıtasını keşfettiğini öğrenemeden öldü.

21 Mayıs

1860: Elektrokardiyografinin bulucusu hekim **William Einthoven** doğdu. Geliştirdiği galvanometre aygıtı ile kalp

Freudculuk nedir?

Adını Avusturyalı hekim, sinir uzmanı ve akıl doktoru Sigmund Freud'dan alan psiko-analiz teorisi ve metodu. Freud, patolojik ruhi prosesüsleri inceleyerek zihni fiillerdeki değişmeleri, fizyolojik sebeplerle açıklamaya kalkışan vulger materyalizmi tutarlı bir şekilde reddettiği halde, tam materyalist dünya görüşünden sapmış, zihni faaliyetin objektif metodlarla incelenebileceğini inkar etmiş, ve indi bir sübjektivizm metodu icat etmiştir. Freud, zihni faaliyeti, bu faaliyeti meydana getiren maddi şartlardan ve sebeplerden tecrit eder. Freud, zihni faaliyeti, bağımsız, maddi prosesüslerle yanyana varolan, bilinç ötesinde yatan birşey olarak görür. Freud'a göre, bilinçaltı, saldırganlık ve zevk arzuları (başta cinsel arzular olmak üzere) ile zihnin adapte olduğu "gerçeklik ilkesi" arasındaki çatışmaların, insan ruhunu hakimiyet altına alan, değişmeyen ve kaderi andıran zihni çatışmaların yatağıdır. Freud; bütün zihni durumları, insanın bütün fiillerini, bütün olayları ve bütün sosyal fenomenleri psiko-analize bağlar; yani, bütün bunları, bilinçdışı, herşeyden önce de cinsel saiklerin görünümleri olarak açıklar. Böylece, fikrî olan, yani psişik olan (en başta da nüfuz edilemeyen "İd", yani bilinçaltı), insanlık tarihinin, bilim, sanat, din, devlet, hukuk, savaşlar, vs. nin tarihinin sebebi olarak görülmüş olur. "Kültürel psikoanaliz" okulunun temsilcileri olan Yeni Freudcular (K. Horney, A. Kardiner, F. Alexander), insan hayatının bütün fenomenlerinin altında, cinsel eğilimlerin bulunduğu görüşünü ve klasik Freudculuğun metodolojik bakımdan asli olmayan diğer yanlarını reddetmekle beraber, Freud'un esas idealist çizgisini izlemekte devam ederler. Freudcu görüş, gelişmiş kapitalist ülkelerin çeşitli kültür alanlarında, özellikle sanat teorisi ve sanat eserleri üzerinde büyük etki yapmıştır ve yapmaktadır. Esas çıkış alanında, yani, nöroloji ve psikiyatri alanında ise etkisi azalmış bulunmaktadır.

(Kaynak: M. Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, Sosyal Yayınları, Çev: Aziz Çalışlar)

atışlarına eşlik eden elektrik akımının gerilim değişikliklerini ölçmeyi başardı. 1924 yılında, buluşu ile, Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü aldı.

22 Mayıs

1895: Türk dili konusunda ulusal sınırları aşan çalışmalar yapan **Agop Dilaçar** doğdu. Atatürk tarafından Birinci Dil Kurultayı'na çağrıldı. TDK Başuzmanlığı'na getirildi. Atatürk tarafından kendisine Dilaçar soyadı verildi. 12 dil bilen Dilaçar Türk dili konusunda çeşitli kitaplar yazdı ve ansiklopedik çalışmalara katıldı. Hazırlanmasında yer aldığı terimler sözlükleri, çağdaş Türkiye Türkçesi'nin yapıtaşları oldu.

23 Mayıs

1734: Kendi adıyla anılan psikoterapide hipnoz yöntemi ile tanınan hekim **Franz Mesmer** doğdu. Yöntemi yüzünden büyücülükle suçlandı. Yöntemi şarlatan ve tarikatçıların işine yaradı. Bir bilim kurulunun incelemesi ardından yöntemi bilimdışı ilan edildi. Hekimliği bıraktı. Başlattığı çalışmalar 20. yüzyıl psikopatolojisinin çözümleme ve tedavi yöntemlerine basamak oldu.

24 Mayıs

1543: Gökbilimde devrim yaratan bilgin **Kopernik** öldü. Tanrıbilimcilerin dünyanın evrenin merkezi olduğu, güneşin dünyanın etrafında döndüğüne ilişkin bilimdışı savlarına son verdi. Dinin bilim üstündeki egemenliği sarsıldı. Yazdığı yapıtı 28 yıl boyunca yayınlatamadı. Bağnazlık kuşatmasında açılan gedik Galileo, Kepler tarafından genişletildi. Kopernik'in görüşleri Kant'a esin kaynağı oldu. Felsefe alanında da kendine bir yansıma buldu.

1686: Adıyla anılan termometre düzenini geliştiren mucit **Fahrenheit** doğdu. Bilim aletleri yapmak için Avrupa'yı dolaştı. Bilginlerle tanışıp kullandıkları aletleri inceledi. Deneysel fiziğin yararlanacağı araçlar geliştirdi.

1743: Fransız Devrimi öncülerinden **J. P. Marat** doğdu. Hekim ve gazeteciydi. Devrimden sonra yargılandı. Halkın alkışları eşliğinde Devrim Mahkemesi'nde aklandı. Ancak jüriden bir kız tarafından öldürüldü.

1970: Görme fizyolojisi, pankreas ve böbreküstü bezi hormonları konusunda çalışmaları ile bilinen hekim **Halil Derman** öldü. Benekli görme kusuru ve gece körlüğünün giderilmesinde A vitamininin yararlarını tespit etti. Türkiye'de ilk kez su kurbağalarıyla gebelik testi uygulamasını başlattı.

26 Mayıs

1862: Mil yataklarının yapımında kullanılan ve adıyla anılan alaşımın mucidi **Isaac Babbit** öldü. Asıl mesleği kuyumculuk olmasına karşın alaşımlarla yakından ilgilenmeye başladı. Geliştirdiği sürtünmeye dayanıklı alaşımdan dolayı devlet tarafından ödüllendirildi.

27 Mayıs

MÖ 427: Nesnel düşünceciliğin kurucusu **Platon** doğdu. Sokrat'ın öğrencisi oldu. Akademia adlı felsefe okulunu kurdu. 40 yıl boyunca öğretmenlik yaptı. Karşılıklı diyaloglardan oluşan 30'dan fazla yapıt yazdı. Antik Yunan düşünür-

Atina aristokrasisinin temsilcisi: Platon (MÖ 428/427-347)

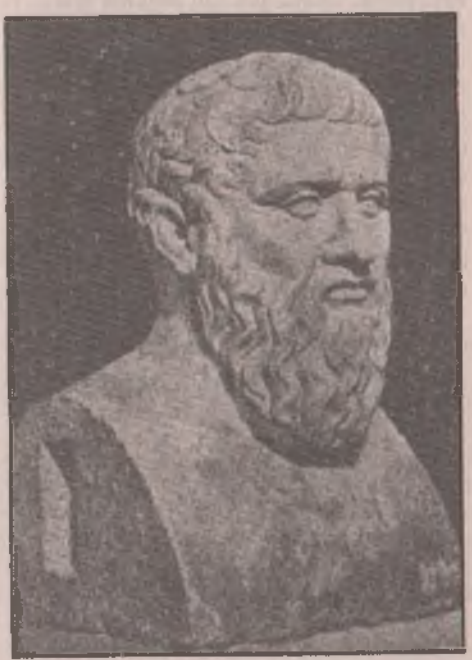

Yunanlı filozof; Sokrates'in öğrencisi; Objektif İdealizmin kurucusu; otuzdan fazla felsefi sohbetleri (diyalogları) vardır (*Sophistes, Parmenides, Theatietus, Devlet*, vs.). İdealist dünya görüşünü savunan Platon, o çağın materyalizmine aktif bir şekilde karşı çıkmıştır. Sokrates'in, Pythagorascıların, Parmenides'in ve Herakleitos'un öğretilerinden geniş şekilde yararlanmıştır. Platon, "varlık"ı açıklamak için, "formlar" ya da "ideler" (idealar) adını verdiği varlıkla özdeşleştirdiği, objelerin gayri maddi formlarının varlığı teorisini geliştirmiştir. Platon, bu idelerin karşısına varlık-olmayanı koymuş ve bunu, madde ve mekan ile özdeşleştirmiştir. Platon'a göre, hissedilir dünya, "ideler" ile "madde"nin bir ürünü olup bu ikisi arasında bir yer alır. "İdeler" ebedidirler; yaratılamazlar ve yok edilemezler; ne görelidirler, ne de zaman ve mekanla sınırlıdırlar. Hissedilir dünyanın objeleri ise, geçici ve görelidirler, zaman ve mekana tabidirler. Platon kozmogonisi "dünya ruhu" öğretisidir; psikolojisi ise bedenimizde yaşayan ruhun yeniden bedenleşmesi öğretisidir. Platon, bilinebilir çeşitli objeler hakkındaki bilgi tipleri arasında bir ayrım gözetir. Platon'a göre, otantik bilgi, ancak, gerçekten varolan "formlar" hakkındaki bilgidir. Bu tarz bilginin kaynağı, ölümsüz ruhun, ideler dünyasını hatırlamasıdır; ölümsüz ruh, ölümlü bedene henüz girmeden ideler dünyasını temaşa etmiştir. Hissedilir dünyanın obje ve fenomenleri hakkında bilgi edinemeyiz; çünkü, bu bilgi, ancak, olasılıklı "kanaate" dayanır. Platon, "ideler" ile hissedilir objeler arasına, matematiğin rasyonalist bilgiye açık olan objelerini koyar. Platon'a göre, bilmenin metodu "diyalektik"tir ve Platon, bilme prosesüsünü, en yüce kavramlara varıncaya kadar genelleme yapa yapa yükseliş ve en genel kavramlardan gittikçe daha dar genel genellemeler olan kavramlara doğru iniş şeklindeki iki yanlı prosesüs olarak anlar. Bu prosesüste, iniş, yalnızca "formlar"ı (ideleri) kapsar, hissedilir tek tek şeyleri kapsamaz.

Platon, Atina aristokrasinin bir temsilcisi idi. Platon'un toplum öğretisi, ideal bir aristokratik devlet tasviridir. Bu devlet, kölelerin emeği temeline dayanır; yine bu devleti "filozof yöneticiler" yönetir; askerler ya da "muhafızlar" devletin gözcüleridirler; bu tabakaların altında ise hür "zanaatkar" vatandaşlar yer alır. Marx'ın deyişiyle, Platon'un ütopyası, Mısır'daki kast sisteminin Atinavari idealizasyonundan başka birşey değildir. Marx, Platon'un, Yunan "polis"indeki (şehir-devlet) iş bölümünün rolünü tam olarak kavramış olduğunu belirtmiştir. Platon'un öğretisi, idealist felsefenin daha sonraki gelişmesi üzerinde çok büyük bir rol oynamıştır.

(Kaynak: M. Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, Sosyal Yayınları, Çev: Aziz Çalışlar)

Feodalizme karşı savaşan düşünür: Voltaire (1694-1778)

Fransız yazar, filozof ve tarihçi; Fransız Aydınlanma hareketinin liderlerinden biri. Bir noterin oğlu olarak dünyaya gelen Voltaire, bir Cizvit okulunda eğitim görmüştür. Feodalizme karşı yazdığı yergilerden dolayı iki kere tutuklanmıştır (1717, 1725). Voltaire, hayatının çoğunu yurt dışında geçirmiştir. Diderot'ya ansiklopedilerinin hazırlanışında yardım etmiştir. Voltaire deist idi; dünya hakkındaki fikirleri de çelişmelidir. Şöyle ki, Newtoncu mekaniği ve fiziği desteklediği halde, Tanrı'nın varlığını, ilk hareket ettirici olarak kabul ediyordu. Voltaire'e göre, doğada hareket, ebedi kanunlara göre meydana gelir ama Tanrı doğadan ayrı düşünülemez ve Tanrı özel bir cevher değildir, doğanın içinde yer alan aksiyon ilkesidir. Aslında, Voltaire, Tanrı'yı doğayla özdeşleştirme eğilimindeydi. Düalizmi eleştirmiş, özel bir cevher olarak ruh fikrini reddetmiştir. Voltaire'e göre, bilinç, yalnızca canlı cisimlerde bulunan maddenin bir özelliği idi; ne var ki, Voltaire, bu doğru önermeyi ispat etmek için Tanrı'nın, maddeye düşünme yeteneği verdiği hakkındaki teolojik delili öne sürüyordu. 17. yüzyıl teolojik metafiziğine zıt olarak, Voltaire, tabiatın bilimsel bir şekilde araştırılması fikri üzerinde durmuştur. Ruh ve doğuştan fikirler hakkındaki Descartesci öğretiyi deddeden Voltaire, gözlem ile tecrübeyi bilginin kaynağı olanak görmüş ve Locke'un materyalizmini yaymaya çalışmıştır. Kendisine göre, öğrenmenin amacı, objektif nedenselliğin incelenmesiydi. Öte yandan, Voltaire, "yüce sebepler"in varolduğunu kabul etmiş ve insan deneyinin Evren'in bir "mimarı"nın ve bir "üstün akıl"ın varolabileceğini düşündürdüğünü ileri sürmüştür. Voltaire'in sosyo-politik görüşleri, feodalizme açıkça karşı olmuştur. Kendisi, feodalizme karşı savaşmış, kanun önünde herkesin eşitliğini, mülkiyetten vergi alınmasını ve söz hürriyetini savunmuştur. Ne var ki, toplumun zenginler ile yoksullar olarak ikiye ayrılmasının kaçınılmazlığı fikrine dayanarak, özel mülkiyetin eleştirilmesini reddetmiştir. Voltaire'e göre, en iyi devlet şekli, aydın bir hükümdar tarafından yönetilen meşruti monarşi idi. Voltaire, hayatının sonlarına doğru, en iyi devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu görüşüne yaklaşmıştır. Tarih eserlerinde ise, toplumun gelişmesi hakkındaki Hıristiyan görüşleri eleştirmiş ve insanlık tarihinin geniş bir özetini yapmıştır. Kendi düşüncesine göre, "tarih felsefesi" (bu terimi kendisi bulmuştur), toplumun, Tanrı'nın irade-sinden bağımsız şekilde ileriye doğru geliştiği fikrine dayanıyordu. Ne var ki, Voltaire, tarihteki değişmeleri idealist bir şekilde; yani, bunların fikirlerdeki gelişmelere bağlı olduğu şeklinde yorumlamıştır. İlerlemenin en büyük düşmanı olarak gördüğü Hıristiyanlık'ı ve Katolik Kilisesi'ni yergilerine başlıca hedef olarak almış ve eserlerinde klerikalizme ve dini fanatizme karşı mücadele etmiştir. Bütün bunlara rağmen, Voltaire, ateizmi kabul etmemiştir. Tanrı'nın cisimleşmesi (İsa, Muhammed, Buda) görüşünü inkar ettiği halde, kötülüğü cezalandıran Tanrı fikrinin insanlar arasında devam etmesi gerektiğini düşünmüştür. Voltaire'in dünya görüşündeki sınıfsal darlıklardan biri de budur. Felsefi eserleri şunlardır: *Lettres philosophiques* (1733), *Traité de Metaphysique* (1734), *Elements de la philosophie de Newton* (1738), *Histoire Universelle* (1769).

(Kaynak: M. Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, Sosyal Yayınları, Çev: Aziz Çalışlar)

leri içinde en çok Türkçeleştirilen filozofların başında yer alır.

1910: Hekim **Robert Koch** öldü. Verem basilini bulup, çağdaş bakteriyolojinin temellerini attı; geliştirdiği tüberküloz aşısı ile insanoğlunu amansız bir düşmanın elinden kurtardı. Tüberküloz dışında kolera ve şarbon hastalıkları konusunda da araştırmalar yaptı. İnsanlar yanında hayvanlardaki hastalıkları inceledi.

28 Mayıs

1902: **Edison** pili buldu.

1937: Bireysel psikolojinin kurucusu **Alfred Adler** öldü. Freud'un Çarşamba Toplantıları'na katıldı, bunlardan etkilendi. Freud'un savlarına katılmayan Adler kendi adını taşıyan bir çizgi geliştirdi. Jung ile birlikte psikanaliz alanına farklı bir bakış getirdi. İnsanı toplumsal bir varlık olarak gördü.

29 Mayıs

1897: Bitki hücresinin klorofil deposu olan kloroplast adlı cisimcikleri tanımlayan botanikçi **Julius Von Sachs** öldü. Gerilemeye başlayan bitki fizyolojisini yeniden canlandırdı. Bitkiler ve fiziksel koşullar konusunda araştırmalar yaptı. Botanik tarihi konusunda çalışmalar yürüttü.

30 Mayıs

1778: *Kandid* adlı yapıtı, Server Tanilli'nin Türkçesi, Turhan Selçuk'un çizgileriyle 300 yıl sonra Türkiye'de ard arda baskı yaparak okur bulan aydınlanmacı düşünür **Voltaire**, Paris'te öldü. Voltaire Fransa dışında geçirmek zorunda kaldığı günler dışında Fransa'da Aydınlanma Çağı'nın önemli meşalelerinden biri oldu. 23 yaşında saraya hakaret etmek suçundan tutuklanan Voltaire, düşüncelerinden ötürü uzun yıllarını başka ülkelerde geçirdi. Dinsel inançları olmasına karşın kilise ile savaşıma girdi. 84 yaşında Paris'e döndüğünde halk onu büyük gösterilerle karşıladı.

1814: Anarşizmin kurucusu düşünür **Bakunin** doğdu. Ütopyacı toplumculuğun önde gelen adlarından biri oldu.

31 Mayıs

1931: Üstünilcikenliğin açıklanmasına kuramsal katkılar yapan fizikçi **John Robert Schrieffer** doğdu. Barden ve Cooper adlı bilim insanları ile geliştirdikleri ve adlarının baş sesleri ile adlandırılan BCS kuramı ile Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştılar.

Prof. Dr. Nevzat Eren

Bakteriyolojik buluşların altın çağı

Pasteur'ün büyük çabası yeni bir bilimin, bakteriyolojinin doğmasına ve bu alandaki buluşların altın çağının başlamasına yol açmıştı. O'nun buluşunu izleyen kısa süre içinde pek çok bilim insanı birbirini izleyen bakteriyolojik buluşlarla evreni aydınlatmaya başladılar.

Bu dönemde bakteriyoloji bilimi hızla gelişti. Buluşlar birbirini izledikçe pek çok bakteri saptanıp ayrıştırıldı (izole edildi). Hastalıkların nedeni olan bakterilerin özellikleri tanındığı gibi, nasıl bulaştıkları da ortaya kondu.

Böylece koruyucu hekimlik gelişmeye başladı. İnsanlık tarihinde ilk kez hekimler "Bulaşıcı hastalıklara yakalananları, diğer insanları da hastalandırmamaları için iyileştirmek gerekir" diye düşünmeye başladılar.

Robert Koch

Her ne kadar bakteriyolojinin kurucusu Pasteur idiyse de, çocukluk çağındaki bu bilimi "eksiksiz ve deneysel bir bilim" olarak kuran Koch (1843-1910) oldu. Pasteur ile Koch arasındaki zamanda, tıp düşünce ve görüşü baştan sona değişti.

Robert Koch 11 Aralık 1843'te küçük bir Alman kasabası olan Klausthal'da doğdu. Bir maden mühendisinin oğluydu ve geniş bir aileden geliyordu. Her zaman meraklı bir çocuktu ve bilime karşı ilgisi erken başladı. Babasının desteği ile jeoloji, botanik ve zooloji alanlarında oldukça yeterli bilgiyi genç yaşında edindi. Geniş bir bitki ve taş koleksiyonu yaptı.

Goettingen Tıp Fakültesi'ne girdi. Fakülte eğitimi sırasında göze çarpan bir öğrenci oldu ve tanınmış birçok hekimden ders almak şansına erişti. Bu tanınmış hekimler arasında anatomist Jacob Henle ile patolojist Krause sayılabilir.

1866 yılında hekim oldu. İlk görevleri Hanover ve Hamburg hastanelerinde bir tür asistanlıktı. Sonra, öğrenciyken sevgilisi olan Emmy Fraatz'la evlendi ve küçük kasabalarda uzun yıllar hekimlik yaptı. Bu yaşamdan sıkıldı. Halk sağlığı uzmanı oldu. Doğu Prusya'da Wollstein kasabasına "bölge hekimi" olarak atandı. Koch bakteriyolojiyi kendi kendine öğrendi ve bu alandaki çalışmalarına Wollstein'a atanmasından bir yıl sonra başladı.

Koch'un yaşam ve mesleğini adadığı eşi Emmy, aile harcamalarından artırarak otuzuncu yaş gününde (1873) Koch'a pek pahalı bir armağan verdi. Bu bir mikroskoptu.

Şarbon basili nasıl gelişiyor?

Koch'un çalıştığı Doğu Prusya'da şarbon eskiden beri yaygındı. Hem sığırları hem de insanları tutardı. Koch, mikroskopunu ilk kez şarbonlu hayvanların kan ve dokularını incelemekte kullandı. Kısa sürede çomak görünümlü organizmaları gördü. Bunları daha önce (1849'da) Pollender ile (1864'te) Davaine de görmüşlerdi. Her ne kadar bu mikroorganizmaların tam bir tanımlamasını yapamamışlarsa da, Davaine "Şarbon hastalığının nedeni çok büyük olasılıkla bu mikroorganizmalardır" diye yazmıştı.

Koch çalışmalarını, mikroskopta gördüğü çomağa benzer cisimciklerin şarbon etmeni olduğunu kanıtlamaya yönlendirdi. Şarbonlu hastaların kanını farelere şırınga etti ve fareler hastalandılar. Böylece, hastalığın farelere bulaştırılabileceğini ve bu bulaşın farelerde yirmiyi aşkın kuşakta sürebileceğini gösterdi.

Şarbon etmenini (Bacillus anthracis) ayrıştırıp yapay besiyerlerinde üretmeyi de başardı. Böylece etmenin, insan ve hayvan bedeni dışında yaşayabileceğini göstermiş oldu. Bunu sağlamak için sığır gözünün sıvı maddesini besiyeri olarak kullandı ve asılı damla tekniğini uyguladı. Böylece hem etmenin kendisi hem de çoğalması (besiyeri şeffaf olduğundan) mikroskopta gözlenebiliyordu.

Koch çalışmaları sırasında etmenin spor aşamasını da saptadı. Çevrenin uygunsuz olduğu durumlarda etmenin kendisinin (görece) kalın bir kabuk içine alıp, yaşamsal devinimlerini durdurduğunu, bu durumda uzun süre kalabildiğini, çevre koşulları olumluya dönünce kabuğunu yırtarak, yeniden hastalık yapabilen, çomak biçimine döndüğünü saptadı.

Koch artık, elde ettiği mikroorganizmayı fare ve diğer hayvanlara enjekte ederek çoğaltabiliyordu. Tıp tarihinde ilk kez Koch, bir mikroorganizmanın yaşam evrelerini açıklamış oluyordu.

1876 yılının baharında Koch, Breslau Üniversitesi'nin çok tanınmış bir botanik ve mikroskop uzmanı olan Ferdinand Cohn'a bir mektup yazdı.

Koch mektubunda şöyle yazıyordu:

"Birçok başarısız girişimden sonra şarbon basilinin nasıl geliştiğini açıklamayı başardım... Bunları yayınlayıp açıklamadan önce, siz Herr Profesör'ün, büyük bakteriyoloji bilgininin görüşlerini almak isterdim."

Cohn, Koch'u, buluşunu kanıtlamak üzere 1876 yılının Nisan ayında Breslau'daki, kendi botanik enstitüsüne davet etti. Bazı başka tanınmış bilginleri de çağırdı. Bunlar arasında bakterileri ilk kez boyayan Carl Eigart, osmos olayını bulan Frantz Traube ve tanınmış patolog Julius Cohnheim vardı.

Koch, Bacillus anthracis'in yaşam evrelerini başarıyla gösterdi. Ayrıca bu mikroorganizmanın duyarlı hayvanlarda "şarbon" yaptığını kanıtladı.

Belli bir mikroorganizmanın bilinen bir hastalığa neden oluşunun kanıtlanması o denli büyük bir buluştu ki, Julius Cohnheim hemen kendi laboratuvarına koştu. Öğrencilerine "Her şeyi bırakın. En kısa zamanda Koch'un yanına gidin. Çünkü O, bana göre, mikrobiyoloji alanında, günümüze dek görülmemiş önemde bir buluş yaptı" dedi.

Robert Koch.

Cohn ve Cohnheim Alman İmparatorluğu yetkililerini "Koch'u, bilimsel çalışmalarını rahatça yapabilmesi için özgür bırakmaları" konusunda bombardımana tuttular.

Koch ise çalışmalarını, Wollstein'da sürdürüyordu. Bir yıl sonra şarbon etmeninin fotoğraflarını, hastalığın nasıl inceleneceğine ve korunma yollarına ilişkin notlarını yayınladı. Cohnheim'ın çabaları sonucu 1880 yılında, Berlin'deki İmparatorluk Sağlık

Kurulu üyeliğine atandı. Ayrıca O'na, bir laboratuvar ile iki de yardımcı verilmişti.

'Basillerin Babası'

Koch'un büyük başarılarından biri de, 1881 yılında bakteriyi saf kültürde çoğaltması oldu. Kültür yapmak için gelatine ve etsuyu kullanmıştı. Daha sonra gelatine yerine agar-agar kullandı ve günümüzde de kullanılan besiyerini geliştirmiş oldu. Koch bu besiyerini diğer bilginlere ilk kez, 1881 yılında Londra'da, Uluslararası Tıp Toplantısı'nda gösterdi. Toplantıda hazır bulunan Büyük Pasteur şöyle dedi: "C'est un grand progrès" (Bu büyük bir gelişme-ilerlemedir).

1882 yılının 24 Mart günü Koch tüberküloz etmenini bulduğunu açıkladı. Şöyle diyordu: "Tüberkülozun gerçek nedenini bulmaya başardım. Bu, Bacillus tuberculosis'tir. Gerçek bir asalak." Daha sonra, Bacillus tuberculosis'in yaygın adı "Koch Basili" oldu. Koch, her eğitim düzeyinden ailelerin günlük konuşma konuları arasına girdi. Artık Koch'un da adı "Basillerin Babası" olmuştu.

Tüberküloz etmenini araştırırken Koch, bir hastalığın etmeni saptanırken, günümüzde de uyulan, çok bilinen postulatlarını geliştirdi.

Koch'un geliştirdiği 4 postulat, kısaca şöyledir:

1) Bir mikroorganizmanın bir hastalığın etmeni olabilmesi için, o mikroorganizmanın adı geçen hastalığa yakalanan herkesten (her canlıdan) elde edilmesi zorunludur.

2) Mikroorganizmanın, verilerek hastalandırılmış bulunan her organizmadan da, yeniden elde edilmesi zorunludur.

3) Sağlıklı ve duyarlı hayvanlara, bu mikroorganizmanın kültürü şırınga edildiğinde, hayvan hastalanmalıdır.

4) Böyle hastalanan bir canlıdan elde edilen mikroorganizma ile ikinci aşama yeniden uygulanmalıdır.

Koch ve yardımcısı Gaffky, Ağustos 1883 ile Mayıs 1884 arasında Mısır ve Hindistan'da kolera vibriyonunu elde ettiler. Ayrıca, koleranın su ve besinlerle bulaşışını ve korunma yollarını da ortaya çıkardılar. Bulaşık su ve besinlerden Vibrio comma'yı (kolera etmeni) ürettiler.

Tüberküloz üzerindeki çalışmalarını sürdüren Koch, 1890 yılında "tüberkilin"i buldu. Suların süzme yöntemiyle (filtrasyon) arıtılmasının, salgınların önlenmesinde etkin bir yöntem olduğunu da Koch buldu.

Koch'un ünü pek yayılmıştı. 1896'da sığır vebasının etmeni olan virüsü ayrıştırıp, ayrıca aşısını da geliştirmek onuru O'nun oldu. İngiliz Hükümeti'nin çağrısı üzerine Batı Afrika ve Seylan'da, sıtma üzerinde çalışmalar yaptı.

Ancak, mesleksel başarı, büyük adamların eşlerini sıklıkla mutlu kılmıyor... Koch eşinden ayrıldı. Hedwig Freiberg adında, sanat tarihi öğrencisi genç bir kızla evlendi. Yeni eşi her yere O'nunla gidiyordu. Alımlı ve başına buyruktu. Davranışlarını halk onaylamıyordu.

Dedikodular hızla yayıldı... Klaustal kenti halkı Koch adına diktikleri bir anıt yazıyı yerle bir etti.

Koch, 1905 yılında Nobel Tıp Ödülü ile ödüllendirildi. Ancak, yaşama küsmüştü. Bir dünya gezisine çıktı. Gezi yarım kaldı. Çünkü sağlığı bozulmuştu. 1908 yılında Berlin'e döndü. 27 Mayıs 1910 yılında, 67 yaşında iken, Baden-Baden Senatoryumu'nda bir kalp krizi geçirdi ve öldü. İsteğine uyularak yakıldı. Külleri Berlin'de, kendi adını taşıyan enstitünün duvarlarına yer yer gömüldü.

Pasteur ve Koch yeni bir bilim olarak bakteriyolojinin ortak kurucuları oldular. İzleyenleri ise, Fransa ve Almanya'da ayrı yollardan gittiler. Almanlar bakteriyoloji, Fransızlar bağışıklık üzerinde çalıştılar.

Her iki okul da çok başarılı oldu.

Bilim tarihinde birbirinden ayrı yollar gibi görünen, ancak birbirini böylesine tamamlayan olaylar az değildir. Olayların içindekiler ise, sıklıkla bu ayrılığın bilincinde olmamışlardır. Tarihsel açıdan baktığımızda, bu ayrı yolların insanoğluna yitirttiği zaman ve emeğe, ne denli hayıflansak azdır. Ama, öyle görünüyor ki, bu ayrılışların temelinde, insanların başına buyruk çalışma eğilimlerinden çok, özgür çalışma isteği yatıyor. Eğer bu bir olumsuzluksa, kanımıza göre, özgürlüğün bu kadarcık olumsuzluğuna insanoğlu katlanmasını bilmelidir.

Tıp Tarihi ve Deontolojide bir öncü: Emine M. Atabek

Emine Atabek'in bilimsel kişiliğinde ağır basan, onun araştırma tutkusu ve merakıdır. Ele aldığı konuyu titizlikle ve pekçok yönüyle inceler, yayınlarında görsel malzemeye çok önem verir, üslubu son derece yalındır.

Feryal Saygılıgil

Bu metinde özellikle sözlü tarih yaklaşımı kullanıldı. Emine Atabek'in kendisiyle ve öğrencileri olan Prof. Dr. Nil Sarı, Prof. Dr. Rengin Dramur ile görüşüldü. Ayrıca yazılı kaynak olarak, İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Kütüphanesi ve Arşivi'ndeki Emine Atabek ile ilgili bilgi ve belgelerden yararlanıldı. Metin, 13-14 Kasım 1997'de İstanbul'da düzenlenen Sağlık Alanında Türk Kadını Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Öğrenmeye ve bilgiye olan açlık, öğrendiklerini paylaşma isteği, mütevazilik ve olgunluk. Bütün bu tanımlamalar Türkiye'nin Tıp Tarihi ve Deontoloji alanındaki ilk kadın profesörü Emine Atabek'in kişiliğinin temel özellikleridir. Bu olumlu kişisel özelliklerin bilimsel formasyon ile yoğrulmasıyla araştırmacı, öğretmen ve genç kuşaklara yol gösteren bir bilim kadını çıkıyor karşımıza.

İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olduğu yıllarda çekilmiş bir fotoğraf (1939).

Emine Atabek annesi ile birlikte Yeniköy'de (29 Ağustos 1937).

27 Mart 1914 tarihinde doğan Emine Melek, Dahiliye uzmanı Dr. İbrahim Melek Göksel ile Ayşe Melek Hanım'ın en büyük çocuğudur. Dahiliye uzmanlığının iki yılını Lyon'da, bir yılını da Paris'te tamamlayan Dr. İbrahim Melek Bey, son derece ileri görüşlü ve açık fikirli bir insandır. Fransız eğitimi alan annesi Ayşe Melek Hanım ise, Avrupa'nın pekçok ülkesini dolaşmış, resim yapmasını seven, Fransızca ve Almanca hilen kültürlü bir kadındır.

Altı yaşından itibaren piyano dersi alan Emine Melek, ilkokulu bir Fransız okulunda, ortaokulu ise Ecole Moderne adlı Fransız ortaokulunda okur. Emine Atabek'in, klasik müzik sevgisinin oluşmasında küçük yaşlardan itibaren aldığı piyano derslerinin büyük katkısı olmuştur. 13 yaşında iken bir İngiliz mürebbiyeden İngilizce dersleri almaya başlar. 1932 yılında Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nden mezun olur.

Emine Melek, babasının da doktor olmasından dolayı bu mesleğe yabancı değildir ve İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'ne kayıt yaptırır. Başarılı bir öğrencilik döneminin ardından 1938-1939 öğretim yılında mezun olur. 1 Eylül 1939 tarihinde, kendi deyimiyle, "Almanya'nın Polonya'ya girdiği gün" fahri asistan olarak İstanbul Tıp Fakültesi Göz Kliniği'nde çalışmaya başlar. 1940 yılında Avukat Reşat Atabek (1911-1988) ile evlenir. Emine Atabek'in göz kliniğinde çalışması 1943 yılına kadar sürer. O yıllarda babasının ölümü onu derinden sarsar. Okuldaki görevinden ayrılır.

Kitapların açtığı ufuktaki yolcu

1946 yılında oğlu Osman dünyaya gelir. Osman Atabek, bugün bir fizik profesörüdür ve Fransa'da Ulusal Bilim Araştırma Merkezi (CNRS) Moleküler Fizik Laboratuvarı Bölümü'nün yöneticiliğini yapmaktadır.

Emine Atabek, 1957 yılına dek hiçbir yerde çalışmaz. Kendisine ayırdığı bu zaman dilimini ustaca değerlendirmesini bilir. Öğrenmeye ve bilgiye olan açlığını gidermek için, kitapların önüne serdiği ufka doğru yolculuğa çıkar. Mitoloji, özellikle Bizans ve Rönesans Tarihi, dinler tarihi ve sanat tarihi alanlarında kendini yetiştirir. Okumaktan büyük bir keyif almaktadır ama artık okuduklarını değerlendirmenin ve bildiklerini yazarak diğer insanlarla paylaşmanın zamanının geldiğini düşünmektedir. Arkadaşı Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan da, bildiği yabancı dilleri değerlendirmesi konusunda onunla birçok kez konuşmuştur. Emine Atabek, bir Fransız gibi Fransızca, çok iyi derecede İngilizce bilmektedir.

Bir gün tıp fakültesinde arkadaşı Doç. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu'na rastlar ve onun

Emine Atabek, görümcesi ve Azra Erhat ile birlikte.

"tıp tarihi alanında çalışmayı düşünmez misin" önerisi üzerine, kendisine en uygun alanın tıp tarihi olacağını düşünerek kabul eder. 21 Eylül 1957 tarihinde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Enstitüsü'ne asistan olarak girer. Emine Atabek bölüme girdikten sonra yoğun bir şekilde çalışmaya başlar ve kürsünün çevirmenliği görevini üstlenir. Bedi N. Şehsuvaroğlu (1914-1977) ve A.Süheyl Ünver'in (1898-1986) makalelerinin çoğunu Fransızca'ya çevirir.

Gerek yaptığı çevirilerle, gerekse kürsüyü temsilen katıldığı uluslararası kongrelerde, kürsünün yurtdışında tanınmasına yardımcı olur. Kürsüde çalışmaya başladığı tarihten emekli oluncaya kadar hemen her yıl Paris'e gider. 1963 yılında ise Fransız hükümetinin resmi davetlisi olarak Paris'te bulunur. Yabancı ülkelerde, özellikle Fransa'da Bibliothèque Nationale, Bibliothèque de L'Académie de Médecine ve Cenevre'de Bibliothèque de la Société des Nations'da araştırmalar yapar. Londra'da Wellcome Institute for History of Medicine, Roma Tıp Tarihi Enstitüsü, Münih Tıp Tarihi Enstitüsü, Paris'te Pasteur Enstitüsü olmak üzere pekçok enstitüyü ziyaret eder. Fransa, İngiltere, İtalya, İsviçre, Romanya, Yunanistan, Almanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, İspanya gibi çeşitli Avrupa ülkelerine gider. Bu ülkelerin önde gelen tıp ve sanat tarihçileriyle tanışır. Roma Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Pazzini, Fransız tıp tarihçilerinden Prof. Dr. Huard, Dr Pecker, Dr. Finot, Prof. Dr. Coury, Dr. Joris, Pasteur Enstitüsü'nden Dr. Nicolle, Prof. Dr. Pasteur Valery Radot (Pasteur'ün torunu) ve Alman sanat tarihçisi Anna Maria Cetto'nun Emine Atabek üzerinde olumlu etkileri olur. Özellikle Anna Maria Cetto'dan, herhangi bir resme tıp tarihçisi gözüyle bakabilmeyi, resmin arkasındaki olayları tıp tarihi açısından yorumlayabilmeyi öğrenir.

Ayrıca, Bükreş XXII. ve Londra XXIII. Uluslararası Tıp Tarihi Kongreleri'nde Société Internationale d'Histoire de la Medecine nezdinde Türkiye milli mümessili seçilir. 1974-1980 yılları arasında Paris Milletlerarası Tıp Cemiyeti Toplantıları'nda da milli mümessil olarak Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Deontoloji Enstitüsü'nü temsil eder. Emine Atabek, yurt dışındaki kongrelerde Türk tıbbını tanıtan bildirileri dışında, *Presse Médicale, Pagina di Storia della Medicina, Histoire des Sciences Médicales, Médecine et Hygiène* gibi dergilerde yayımlanan makaleleriyle de Türk Tıbbı'nın Batıda tanınmasını sağlamıştır.

Emine Atabek, "Hollandalı H. Boerhave'nin Aforizmalarının Türkçeye tercümesine dair kısa tarihi malumat" adlı tezi hazırlayarak 1 Ağustos 1963 tarihinde doktora yeterlilik sınavını verir. "1851'de Paris'te toplanan I. Milletlerarası Sağlık Konferansı ve Türkler" adlı tezi ile 22 Kasım 1967 tarihinde, doçent olmaya hak kazanır. 1969 yılında Edirne Tıp Fakültesi'nin kurucuları arasında yer alır ve iki yıl boyunca bu üniversitede görevlendirilmeyi kabul eder.

1973 yılında, Süheyl Ünver'in emekli olması üzerine, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Bölümü'nde kürsü başkanlığı görevine getirilir ve emekli olana kadar bu görevini sürdürür. 1977 yılından itibaren altı yıl boyunca Eczacılık Fakültesi'nde Eczacılık Tarihi ve Deontoloji dersi verir. 7 Temmuz 1980'de ise ikinci yabancı dili sayılan İngilizce'den pekiyi derece alarak profesörlük ünvanını almaya hak kazanır. Emine Atabek, 1983 yılında emekli olduktan sonra da kürsüyü bırakmaz. Eşini kaybettiği 1988 yılına kadar sözleşmeli olarak enstitüde ders vermeye devam eder.

Atabek, Türk Tıp Tarihi Cemiyeti, Société International d'Histoire de la Médecine, Société Française d'Histoire de la Médecine gibi uluslararası tıp tarihi cemiyetlerinden başka Üniversiteli Kadınlar Derneği, Soroptomistler Derneği ve Türk-Amerikan Kadınlar Birliği'ne üyedir.

Ulusal ve uluslararası pek çok kongreye katılan Emine Atabek'in, *1851'de Paris'de Toplanan I. Milletlerarası Sağlık Konferansı ve Türkler, Tıp Tabib Olmayanlardan Neler Öğrendi, Ortaçağ Tababeti, Tıbbi Deontoloji Konuları* isimli eserleriyle birlikte yaklaşık otuzbeş yayını bulunmaktadır. Yayınlarının çoğu birçok yabancı dile çevrilmiştir. Örneğin 1968'de Siena (İtalya) XXI. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi'nde "Kaariye Camii Mozaiklerinde Resmedilmiş Olan İsa'nın Mucizevi Şifaları" isimli bildirisi *Kongre Tutanak* kitabında yayımlandıktan sonra,

Bedi Şahsuvaroğlu, Emine Atabek ve Süheyl Unver birlikte (1967).

"Sağlık Alanında Türk Kadını Sempozyumu"nda (13 Kasım 1997) üstte, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde odasında (yanda).

Pajine di Storia Della Medicine (No:3 Mayıs-Haziran 1969) ve *Abbotempo Mecmuası* (1970, kitap 3)'nda yayımlanmış; Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Yunanca olmak üzere toplam yedi dilde neşredilmiştir.

Emine Atabek, özellikle Tıbbi Deontoloji'nin üzerinde durur. Türkiye'de Tıbbi Deontoloji'nin önemine dikkat çeken ve bu alanda ilk çalışmaları yapan bilimcilerdendir. *Tıbbi Deontoloji Konuları* isimli kitabı; Hekim ve Psikoloji, Hekimde aranan nitelikler, Hekimlerin Ödevleri, Sır, Konsültasyon, Hekim Sorumluluğu, Şarlatanlık, Şifavericiler, Abortus (Gebeliğin sona erdirilmesi), Aile Planlaması, Yapay Döllenme, Ötenazi, Organ Nakli, İnsan Üstüne Deney, Yeni İlaçların Yarattığı Problemler gibi konular içerir. Kitap, gerek ele alınan konular gerekse işleniş açısından ilgi çekicidir. Konular hem tıbbi hem de hukuksal açıdan ayrıntılı olarak incelenmiş ve örneklerle zenginleştirilmiştir. Emine Atabek, ayrıca Kadınların Türk Tıbbına olan etkisine dikkat çekmiş, tıbbın gelişimi, Selçuklu tıbbı, Prehistorya tıbbı, Ortaçağ tıbbı, Bizans tıbbı, Halk tıbbı üzerine araştırmalar yapmış ve bu konularda çeşitli makaleler yayımlamıştır. Ayrıca birçok hekim üzerine yapmış olduğu çalışmalarla örneğin, "Yurtalık tümörünü ameliyat etmeye cesaret eden ilk adam Dr. Ephraim McDowell" ya da "Eski Yunanistan'ın ilk kadın hekimi : Agnodice M.Ö. III. Asır" gibi tıp tarihinin bilinmeyen hekimlerini tanımamızı ve kadınların ne tür sıkıntılara katlanarak hekimlik yaptıklarını öğrenmemizi sağlamıştır. Batı Tıp Tarihi'ni de çok iyi incelediğinden, Batı tıbbını Türkler'e ve Türk tıbbını da Batıya tanıtarak adeta bir köprü vazifesi görmüştür.

Emine Atabek'in bilimsel kişiliğinde ağır basan, onun araştırma tutkusu ve meraktır. Ele aldığı konuyu titizlikle ve pekçok yönüyle inceler, yayınlarında görsel malzemeye çok önem verir, üslubu son derece yalındır. Konuyu renkli hale getirmek ve akılda kalmasını sağlamak için hikaye tarzında yazmayı tercih eder.

Öğretim üyesi Emine Atabek'in deontoloji ve tıp tarihi alanında araştırmacı yetiştirmeye çok önem verdiğine tanık oluyoruz. Asistanlarına son derece anlayışlı ve teşvik edici yaklaşan Emine Hanım, dört doktora tezi yönetmiştir. Bunlar, "Osmanlılar'da Hekim ve Deontoloji", Nil Sarı tarafından; "1838-1908 Yıllarında Osmanlılar'da Eczacılık ve Deontoloji", Rengin Dramur tarafından; "Tıp Tarihinde Testis Hormonu ve Anabolizan İlaçlara Geçiş", Ayten Altınbaş tarafından; "1362-1920 Yılları Arasında Edirne İli'ndeki Sağlık Kurumları ve Bu Kurumlarda Çalışan Personel", Ratıp Kazancıgil tarafından hazırlanmıştır. Öğrencilerinden Prof. Dr. Nil Sarı, ondan, özellikle okuduğunu sorgulamayı öğrendiğini dile getirirken; bütün öğrencileri onun hoşgörülü, yardımsever, sevgi dolu ve anlayışlı olduğu konusunda birleşmektedirler.

Yıllardır günde en az üç saat kitap okuma ilkesinden ödün vermeyen Emine Atabek üretkenliğini bugün de sürdürmektedir. *17. Yüzyıla Kadar Delilik Tarihçesi, Resimde Göz Sembolizmi, Rönesans ve Tıp, Prehistorya'dan Ortaçağ'a Kadar Tıp* onun yayımlanmayı bekleyen çalışmalarıdır. Bunları sabırsızlıkla bekliyoruz.

Zarif, paylaşımcı, hemen her konuda donanımlı Emine Hoca'dan, çok şey öğreneceğimize inanıyorum. Kendisinin şu sözleriyle yazıya son vermenin anlamlı olacağını düşünüyorum: "Ders vermek sahneye çıkmaktır. Bundan haz duymak gerekir. Düşünülmesi gereken şey, bu dersi öğrencilere nasıl sevdirebilirim. Lütfen hepiniz ders vermeyi sevin."

Süheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Enstitüsü'nde ders anlatırken.

Tansu Bele

Felsefenin mutfağına giren yapıt

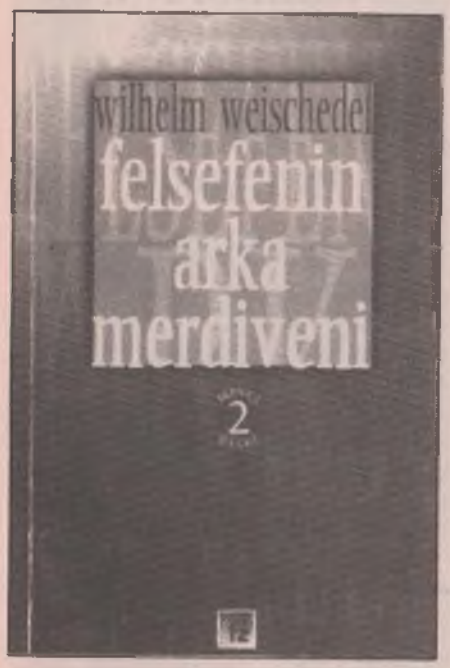

(Wilhelm Weischedel, Felsefenin Arka Merdiveni, Çev. Sedat Umran, İz Yayıncılık, 2. baskı, 1997.)

Felsefe nedir? Yalnızca büyük filozoflara özgü, düşünürlerin yarattığı bir takım düşünce dizgeleri mi? Yoksa, yüksek öğrenim görmeden ya da bilimsellikten 'nasibini' almadan yanına yaklaşılamayan, anlaşılabilmesi için özel yetenek gerektiren bir literatür mü? Başka deyişle sıradan kişi için felsefenin değeri var mıdır?

Tübingenli felsefe profesörü Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni* adlı yapıtında bizleri, 2500 yıllık felsefe tarihinin akışı içinde yer alan önemli düşünürlerin insani, sıradan yönleriyle tanıştırarak onların da bizler gibi yanları olduğunu gözlerimizin önüne seriyor. Böylelikle de felsefenin yalnızca düşünürlere özgü düşünce dizgelerinden ibaret olmadığını, tersine felsefi düşüncenin yaşamsal bir olgu olduğunu ya da bütün insanların ayrılmaz bir parçası olduğunu kanıtlayan bir yol açmış oluyor.

W. Weischedel, 1905'te Frankfurt'ta doğmuş. Marburg'da protestanlık ilahiyatı, felsefe ve tarih öğrenen, 1932'de Freiburg'da felsefe doktoru, Tübingen'de felsefe profesörü olan, 1975'te Berlin'de ölen Prof. Dr. Wilhelm Weischedel, "Bilgince yazılmış, ama güç anlaşılır olan bir sürü felsefe literatürünü bir yana iterek (bu kitapta yer alan) 34 makalesinde birçok filozofun düşünüş sistemini ve hayat eserinin en iyi özünü alışılmamış bir tarzda öyle güzel göstermiş ki, o karşısına çıkan özlü meseleler ve özlü cevapları tehlikeli kısaltmalarından dolayı esef duyulmaksızın kolayca anlaşılır hale getirmiş ..." (s. 7)

Başka deyişle yazar düşünürlere 'farklı' yollardan da ulaşılabileceğini kanıtlamaya çalışırken, felsefenin insanlık tarihinin başlangıcıyla doğduğuna dikkat çekmektedir. Kısacası "felsefe kendi kendinden ortaya çıkmıştır ve insanlık, daha kundağında sarılı iken doğmuştur." (s.12). Buna karşılık büyük düşünür Aristoteles felsefenin ancak neden sonra Grekler'de doğduğunu, yani felsefenin Miletli filozof Thales'in yaşadığı dönemde ortaya çıktığını söyler yazara göre: Çünkü Thales için söz konusu olan "nesneler değildir, tersine nesnelerin özüdür." (s.15). Yine yazara göre, "burada başlayan felsefe, sarılacağı bir tutamak buluyor. O kuşkusuz orada ne söylemişse, (nesnelerle ilgili olarak), artık efsanevi haberlerin (dinselliğin) dolaysızlığında onları olduğu gibi alamaz, ama insan için dini tasavvurların kuşku uyandırıcı olduğu ve kendi kendinin sormasını ve kafa yormasını gerektirdiğinin keşfedildiği bir dönemde başlar." (s.19).

Thales'ten Karl Marx'a, birçok düşünürü gündelik yaşamlarından da kesitler vererek ele alan yapıt, insanın özünde varolan 'gerçeği sorgulama'nın serüvenini ve bu serüveni kimliklerinde toplayan 'filozof insanları' başarıyla belgeliyor.

İyinin ve Kötünün Ötesinde

Ünlü düşünür Friedrich Nietzsche'nin önyargıların ve dogmatikliğin irdelemesi sayabileceğimiz yapıtı *İyinin ve Kötünün Ötesinde: Bir Gelecek Felsefesini Açış*'ı Türkçemiz'e Ahmet İnam kazandırmış. Felsefenin 2500 yıllık gelenekselliğini ya da akıl çağının 'dogmatikliğini' kökünden silkeleyen, yirminci yüzyıla da karakterini ve ağırlığını koyan büyük düşünür insan ruhunun akıl yanının, 'ondan kopukluğunu ve yalnız başınalığını' bütün trajedisiyle ortaya koyuyor. Bunu da, aklın (erkek olan) karşısına duygusallığı (kadın olan) simgesel olarak koymakla yapıyor. Yapıttan küçük bir alıntı "Ruhun (tin, Geist) kendine özgü anlatımları, kendini yaratışları var, aforizmlardan, bir küçük avuç dolusu sözlere bütün bir kültür, bütün bir toplum apansız kristalleşiveriyor. Bunlar arasında Madame de Lambert'in oğluna söylediği şu sözler var: "Bak şekerim, yalnızca sana büyük hazlar verecek çılgınlıklara izin ver!" Şimdiye dek bir oğula yöneltilivermiş en annecil, en kurnazca sözler bunlar." (s.140).

(Friedrich Nietzsche, İyinin ve Kötünün Ötesinde, Çev. Prof. Dr. Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, 3. baskı, 1997)

Akılcılık ve Bilim

"Bilim Herşeyi Açıklayabilir mi?" altbaşlığını taşıyan yapıtın yazarı Roger Trigg, bilimin 'herşeyin kuramı' olmayı başarıp başaramayacağını ve insanoğlunun biricik bilgi kaynağı olup olmadığını sorguluyor.

(Roger Trigg, Akılcılık ve Bilim, Çev. Kadir Yerci, Sarmal Yay.,1. baskı, 1996)

Akılcılık ve Bilim'de nesnel bilimlerin bile metafizik temelleri olduğunu göstermeye çalışan Prof. Trigg'in görüşü şöyle: "Bilim, çeşitli bakımlardan bir rasyonelliği sınama olayıdır. Burada yaşamayacaksa hiçbir yerde yaşamayacak demektir. Çok kişi için, bilim hala insan rasyonelliği paradigmasıdır. Oysa bunun nasıl mümkün olabileceği gösterilmek zorundadır. Fiziksel bilimler dahi, gerçek olarak görülemez. Açıkça ortaya konması gereken metafizik temellere dayanırlar. Bu kitap, görelilik ve karşı göreliliğin şiddetli hücumu karşısında birbirine kilitlenen rasyonellik ve gerçeklik sorunlarını savunmak üzere önceki kitaplarımda yaptığım çalışma üzerine inşa edilmiştir." (s.18-19). Yapıt, yirminci yüzyılda felsefenin bitmediğini, çağdaş düşüncenin aranışını sürdürdüğünü belgeleyen ilginç bir yapıt.

İlaç gibi bir kitap

Abdullah N. Yılmaz, Londra

Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele'yi Turgut Özakman yazmış ve Bilgi Yayınevi'nce yayınlanmış. 789 sayfa, büyük boy ve ilk basımı Eylül 1997. Bir çarpıcı kitap...

Biz bu kitaba "ilaç gibi kitap" diyeceğiz. İlacın, daha çok hastalığın depreştiği dönemlerde ortaya çıktığı, değerinin olağanüstü boyutlar kazandığı bilindiğinden. Tabii, bilinmesi gerekli şu da var: İlaçlar tedavi edici nitelikleri açısından iki bölümde incelenebilir. Bunlardan biri, genel mahiyette, nispeten hafif rahatsızlıklar için kullanılabilir olanları, ki buna aspirin iyi bir örnek. Çünkü aspirin, pekâlâ, başı ağrıyandan öte ateşi yükselene, kolu kırılana, dişi sökülene vb. şifa verebiliyor. Oysa öteki bölümdekiler böyle mi? Onların mahiyeti farklı, tedavi edici niteliği özel çünkü. Kuduz ilacı gibi. Kuduza aspirin öneremezsiniz. Pasteur'un buluşu, serumu vereceksiniz. Virüsün vücuda girmesiyle başlayan ilk 24 saat içinde kullanıldı mı, tamam... Kestirip atıyor.

Yani, belli hastalığa belli ilaç.

Elbet, *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele* bir tıb kitabı değil, bir tarih, özellikle yakın tarihimize ışık tutan bir kitap. "İlaç" oluşunun denk düştüğü hastalıksa şöyle tanımlanabilir: Cumhuriyetin temel ilke ve kazanımlarına musallat olarak, insanlarımızı "mızraklı ilmihâl" ve hurafelerinin batağına gömüp yerli-yabancı sermayenin açık sömürüsüne peşkeş çekme hastalığı.

Üstelik yaygın ve salgın.

Turgut Özakman, Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, Bilgi Yayınevi, 1. basım Eylül 1997.

Ön-Türk Tarihi

Araştırmacı yazar Haluk Tarcan'ın bu yapıtı Etrüskler ve Ön-Türk Tarihi üzerine kapsamlı bir inceleme niteliği taşımakta. Yazara göre, Avrupa uygarlığının kökeninde büyük yeri olan Etrüskler bugüne kadar bir sır olarak kaldılar. Ancak Kazım Mirşan'ın 1970 yılında yayımlanan *Proto-Türkçe Yazıtlar* adlı eseriyle bu uygarlık bir sır olmaktan çıktı.

Türk dili ve yazısı üstüne önemli bulgular ve belgeler de içeren yapıt, Türk Tarihi'nin Orta Asya'daki kaynaklarına ışık tutuyor. Türkçe'nin taş döneminde konuşulan bir dil olduğu gerçeğine dikkat çekiyor.

Haluk Tarcan, Ön-Türk Tarihi, Kaynak Yayınları, 1. baskı, Şubat 1998.

Hintlilerde Tanrı

A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Hindoloji Bölümü'nde doçent doktor olarak görev yapan Korhan Kaya, bu çalışmasında, Hint toplumundaki dinsel düşüncenin gelişimini 'Tanrı' kavramının evrimi merkezinde ele alarak inceliyor. Yazar önsözünde, "Benim bu kitapta yapmaya çalıştığım galiba biraz da, din felsefesi oldu. Çok ilginç bulduğum 'Tanrı' kavramının evriminin bir incelemesi gibi de oldu" diyor. Ariler ve İnançları, İnançlarda Farklılaşma, Hint İlkelerinin Ari Tanrılarını Hintlileştirmesi, Ana Tanrıça İnancı, vb. Hint din felsefesinin önemli dönemlerini gözler önüne seren değerli bir çalışma...

Doç. Dr. Korhan Kaya, Hintlilerde Tanrı, Kaynak Yayınları, 1. baskı, Şubat 1998

Yatağan Mahmut Sultan

Bu ilginç yapıtın yazarı Yatağanoğlu Alim Can, kitabının konusunu şöyle açıklıyor: "Kitabımızın konusu, bir şahsın üzerinde kısa 700 yıllık Anadolu maceramızın bir kesitini aktarmaya çalışmaktadır." (s.11). Anadolu halkının çoğunluğunu oluşturan Oğuz soyunun tarihinden kısa bir kesiti ele alan yapıtta, 700 yıllık Yatağan Köyü ve ona ismini veren Yatağan Mahmut Dede'nin evladı ve soyunun devamı tanıtılıyor. Kısaca, esas konu, Yatağan Mahmut çevresinde bir Oğuz boyunun kısa hikayesi...

Yatağanoğlu Alim Can, Oğuzlardan Yatağan Mahmut Sultan, Uyum Yayıncılık, 1. baskı, 1997.

Karısını Şapka Sanan Adam

Sevinç İlkuçan / Antalya

Yazar önsözünde diyor ki: "Bu insanlar aslında bizim hayal bile edemeyeceğimiz yerlerin yolcuları, onları tanımadan farkına varmamızın mümkün olamayacağı toprakların seyyahlarıdır. İşte bu yüzden hayatları ve yolculukları bana muhteşem gelir."

Nöroloji veya psikolojiyle ilgileniyorsanız, ya da insan beyninin ilginç yapısı ilginizi çekiyorsa bu kitabı okumalısınız. Kitapta beyin işleyişlerinde çeşitli hastalıklarla kayıplar ya da sapmalar olmuş kişilerin ilginç ve bir o kadar da düşündürücü yaşantılarını bulacaksınız. Tıbbi bir 'vaka'nın sizi varoluşla ilgili sorulara nasıl yönelttiğini biraz da şaşırarak kendinizde izleyeceksiniz.

Kendini doğabilimci gibi hisseden bir tıp adamının kaleminden.

Oliver Sacks, Karısını Şapka Sanan Adam, Yapı Kredi Yay., 2. baskı

Kitapta bu "hastalık" ın teşhisi için iddiacıların iddiaları tek tek ele alınıyor, âlimane üslûp, felsefi bilgiçlik, teknik şeytanlık, siyasal kumpas, dinsel afyon ve vatanperver babalanma gibi kabukları soyuluyor ve ardından "yalanlar, yanlışlar ve yutturmacalar"a karşı açık savaş verilip takkeler düşürülüyor.

Çünkü "iddialar" öyle az buz değil. Örneğin şu "düşman iddialar" adını da takabileceğiniz Giriş'teki alt başlığa (ki bu başlık bizim de yazımızın ara başlığı olacak) bakınız:

"Bazı iddialardan örnekler"

Özakman, bu başlık altında sorunu şöyle koyuyor: "Uzun zamandan beri Vahidettin, M. Kemal ve Kurtuluş Savaşı hakkında, bazı kitap, gazete ve dergilerle televizyon kanallarında, resmi tarihe de, resmi tarih dışındaki pek çok esere de ters düşen yeni iddialar, görüşler ileri sürülüyor, yorumlar yapılıyor. Bazıları kısaca şöyle: "M. Kemal İngiliz ajanıdır, M. Kemal'in Çanakkale'deki rolü küçüktür, Suriye Cephesi'nde M. Kemal'in ihaneti yüzünden yenildik, Yunanlılar, M. Kemal'in tavsiyesi üzerine İzmir'e çıkartılmıştır, Vahidettin, Damat Ferit, Ali Kemal vb. hain değildir. M. Kemal'i Anadolu'ya, milli mücadeleyi başlatması için Vahidettin göndermiş, ayrıca bol para ve bir de hatt-ı hümayun (padişah buyruğu) vermiştir, Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir savaş değildir, bir kurtuluş savaşı da değildir, hatta "son tahlilde... Kürdistan'ın bir bölümünün ilhakıdır", Kurtuluş Savaşı bir Türk-Yunan savaşıdır, abartıldığı kadar önemli değildir, 1. ve 2. İnönü Savaşları masa başında uydurulmuş zaferlerdir, Büyük Taarruz'da Yunanlılar imha edilememiş, denize dökülememiş, kaçmalarına göz yumulmuştur vb..."

İşte bu! Üstelik bu iddia sahipleri, resmi tarih kendilerine yer vermediği için, veryansın ediyorlar! Bunlar kimler mi? Sadece ad ve iddialarını sergiledikleri eserlerini, kitabın bu bölümünden aktarıyoruz:

(Kadir Mısıroğlu, *Sarıklı Mücahitler*, s.32; *Lozan Hezimet mi Zafer mi*, 1.C., s.51)

(Hasan Hüseyin Ceylan, *Büyük Oyun*, 1.C.,s.9)

(Vehbi Vakkasoğlu, *Son Bozgun*, 1.C., s.20)

(Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, s.25)

(Hüseyin Yılmaz, *İnkılâp Kurbanları*, s.6; *İlk Yıllarında Devlet Terörü*, s.59-60)

(Abdurrahman Dilipak, *İhtilaller Dönemi*, s.8)

(Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, 1.C., Önsöz)

(Yalçın Küçük, *Aktüel*, s.44, sayı 36/1992)

(Mehmet Altan, Kanal 6, 16 Mayıs 1995 Salı akşamı, Pusula Programı)

Hayır, iddialar da, iddiacıları da bu kadar az değil. İlerdeki bölümlerin değişik konularında, değişik düzey ve dozajlarda laf savuran daha çok üstadlara rastlayacaksınız. Liste uzun. Ve tabii, bilimsel araştırmalarla elde edilen, geçerli belge ve tanıklıklara dayalı yanıtlarını da bulacaksınız bu iddiaların. Bu yöndeki liste de uzun.

Örneğin, salt "resmi tarih" le ilgili şu isimler tablosuna bakınız: "...Yunanlı A.A. Pallis, Kuva-yi Milliyeci İbrahim Ethem, Bulgar gazeteci Paruşev, bilim insanı Seha L. Meray, Kızılordu eski komutanlarından Büyükelçi S.İ. Aralov, Yedeksubay Şevket Soğucanlı, Hintli araştırmacı Sinha, gazeteci İlhami Soysal, Tunuslu bilim insanı Abdülvahap Boudhima, bilim insanı Sina Akşin, Fransız Türkolog J. L. Bacque Grammont, öğretmen Baki Öz, Pakistanlı bilim insanı Yakup Mughul, yazar Attila İlhan, İngiliz bilim insanı A. J. Toynbee, yazar Peyami Safa, İtalyan yüzbaşı Baj Makario, araştırmacı Fethi Tevetoğlu, Alman bilim insanı G. Jeschke, Arjantinli yazar Blanco Villalta, Avusturyalı Dagobert von Mikusch, Pakistanlı bilim insanı Hanif Fauk, araştırmacı Zeki Sarıhan..." Ve Turgut Özakman bunlar için, "..tek bir şablona sığdırılabilir, resmi tarihi doğrulayan tutumları, 'çıkarcılık ve dalkavukluk'la açıklanabilir mi?" diye soruyor.

Haklı.

Zaten, "Bir tarih, ne resmi olduğu için yanlıştır, ne gayr-i resmi olduğundan dolayı doğru" anlayışıyla oluşturulan kitap, yalnızca içeriğinin zenginliğiyle değil, aynı zamanda dökümanların değerlendirilmesi; bilgi, belge ve tanıklıkların dizimi, anlaşılır, akıcı bir dil, yetkin bir kurgu ve nesnel yaklaşımıyla üstün bir örnek.

Ve şimdi biz, kitabı değerli kılan bir başka yönüne de, değinmek istiyoruz.

Gündeme cuk oturmak

"Nedir gündem?" diyeceksiniz. Buna "nasıl gelindi?" sorusunu da ekleyip bakabiliriz. Gerçi, *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele*, Lozan Zaferi ile noktalanıyor. Ancak kitap, gerici ulema ve uzantılarının, emperyalistlerin süzme kuklası olan Vahidettin'e sadakatini öyle inanılır belgelerle açıklıyor ki, bununla sadece Lozan öncesine ışık düşürmüş olmuyor, aynı zamanda gelecekte ne gibi marifetler çevireceklerini de, neredeyse eliyle koymuşcasına, işaret ediyor.

Hatırlayalım: Bir kere, bu taife ve kalemşörleri Kuvayı İnzibatiye'den yanaydı Kuvayı Milliye'ye karşı, saltanata arka çıktı Cumhuriyet'e karşı, hilafeti savundu laikliğe karşı, Osmanlıca'ya taraf oldu Öztürkçeciliğe karşı, medreseye sarıldı Tevhidi Tedrisat'a karşı... Ve Halkevleri'ne red, Köy Enstitüleri'ne hayır... Ve tercüme bürolarına kaka, savaş dışı kalmaya kundak... Ve köylüyü topraklandırmaya ters tavır... ve çalışanın sendikasına, emeğin dünya görüşüne "komünistliktir" diye düşmanlık... Ve ,ve... yani bilimsellik ve çağdaşlığa bir bütün olarak "İstemezük!"

Sonra, "küçük Amerika" naraları! Emperyalizme buyur! Sonra, Cumhuriyet devrimlerinin tasfiyesi için salam politikası! Sonra, şeyh sakalı öpen siyaset pazarlamacılığı! Sonra, imam-hatiplere hız, Kuran kurslarına kol-kanat, camileri cihat için üsleştirmeler! Sonra, komando kamplarıyla ittifak! Sonra, milliyetçi cephe furyası! Ve sonra, bilmem ne bela... Hele, bir de üstüne Evren faşizmi! Sen kalk, sol ve ilericiliğin bütün renklerini topa tut, yıkıma uğrat! Pasifik ötesi "yeşil kuşak" teorilerine el pençe divan dur! Tarikat elebaşılarına, din bezirganlarına koltuk çık! Ve devleti Türk-İslam kadrolaşması ile kilitle...

Hayır, bitmedi. "sol" ulema da var. 70'lerde "Kurtuluş Savaşı da bir halt mı?", "Atatürk'ü fazla abartmadık mı? O da yani..." gibi bol burun kıvırmalı uçuk tespitlerde tek tük tüler. Sonra böyle bir gişeden aldıkları biletle gidilebilecek son istasyona doğru dörtnala koştular, çoğaldılar. Özalizmle buluştular, eskiden "boyalı basın" dediğimiz medya mutfaklarına doluştular. Ve makyajlı yüzleri renkli ekranlara yapıştı.

Artık geleneksel gerici ulemâ ile "sol" ulemâ kardeştir. Hoca efendilerin rahlesi papazların ruhunu tutuştururken, yeni tür mandacıların özlemi de Pentagon toplarını ateşliyor. "Demokrasi", basit bir aritmetik çoğunluk demektir, buna da kuru bir sandık yeter. Adnan Menderes TBMM'de, pek muhterem mebuslarına "Siz isterseniz hilafeti de geri getirirsiniz" diye komut vermemiş miydi?

Anlaştıları birileri, anti-Lozan, anti-Mustafa Kemal, anti-Cumhuriyet derken, Sevr'i yeniden hortlatmak için uçuşa geçmiştir. Ve, siz siz olun "bundan birşey çıkmaz, güçleri ne ki!.." demeyin! "Hastalık" depreşmiştir.

Kitap, bir bilimsel polemik olduğu kadar bir başucu kitabıdır da. Padişah Vahidettin'lerin, Sadrazam Damat Ferit Paşalar'ın, Ali Kemal ve bilcümle hainlerin Lord Curson, general Papulas gibileriyle sarmaş dolaş olup yoksul halkları yutmaya yöneldikleri ortamda, Mustafa Kemal ve ulusal kurtuluşçuların nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir tarih yazdığını vurgulamaktadır.

Tıkanırsanız, açın Turgut Özakman'ın *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele* adlı kitabını, imdadınıza yetişecektir. İlaç gibi.

Atın yolculuğu

Satrançta at şu hareketleri yapabilir:

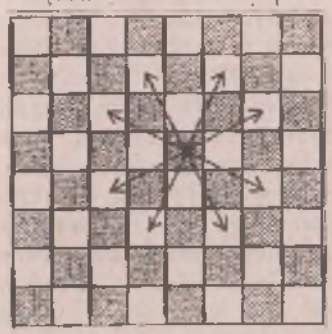

At, satranç tahtasının her karesinden geçerek ve her kareden yalnızca bir kez geçerek, satranç tahtasını dolaşabilir mi? Evet. Çözüm oldukça kolay bulunuyor. İşte bir çözüm:

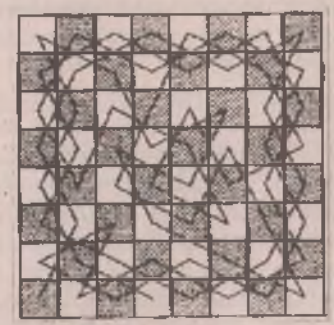

Başka çözümler de olabilir. Birini bulmak bana yetti!

Satranç tahtasını 8 x 8 yerine başka boyutlarda da alabiliriz. İşte başka boyutlarda at yolculukları:

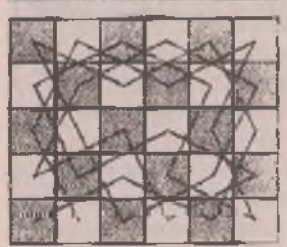

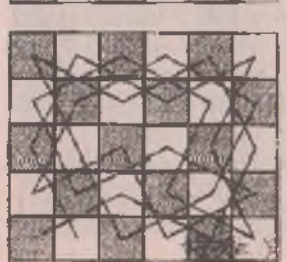

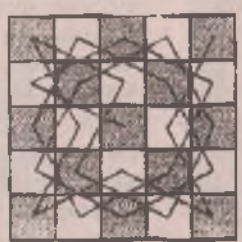

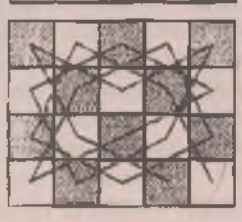

3 x 4 boyutlu satranç tahtasında at yolculukları

3 x 4 boyutlu satranç tahtasında atın yapabileceği bütün yolculukları bulacağız. At, her kareden geçecek ve yalnız bir kez geçecek.

Önce, 3 x 4 boyutlu bir satranç tahtasının 12 karesini sayılandıralım:

9	10	11	12
5	6	7	8
1	2	3	4

At, 11 numaralı kareden, 2, 4 ve 5 numaralı karelere gidebilir. Aşağıdaki şekilde 11 numaralı karenin 2, 4 ve 5 numaralı karelerle bağlandığını göreceksiniz.

At, 1 numaralı kareden 7 ve 10 numaralı karelere gidebilir. Aşağıdaki şekilde, 1 numaralı karenin 7 ve 10 numaralı karelerle bağlandığını göreceksiniz?

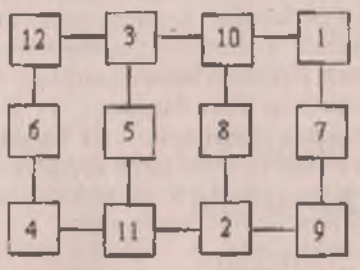

Şimdi sorunumuz başka bir şekil aldı. Yukardaki şekildeki kareleri kasaba, bağıntıları da yol olarak düşünürsek, atın, yolları izleyerek her kasabadan geçeceği ve bir kez geçeceği yolculuklarını bulmalıyız.

Simetrik çözümleri saymayalım, gereksiz. Demek ki, atın, 4, 5, 6 ve 11 numaralı kasabalardan birinden yolculuğa başladığını varsayabiliriz.

Biraz deneyince hemen göreceksiniz ki, at, 6 ve 11 numaralı kasabalardan yola çıkamaz. Geriye 4 ve 5 numaralı kareler kaldı.

İşte atın her kareden geçen ve her kareden bir kez geçen (simetrileri saymazsak) tüm yolculukları /en alttaki büyük şekil):

Tam dört tane yol var:

4, 6, 12, 3, 5, 11, 2, 8, 10, 1, 7, 9
4, 6, 12, 3, 5, 11, 2, 9, 7, 1, 10, 8
5, 3, 12, 6, 4, 11, 2, 8, 10, 1, 7, 9
5, 3, 12, 6, 4, 11, 2, 9, 7, 1, 10, 8

Bu dört yolun ikisi aslında birbirine benzer yollar. Şekilden de anlaşılacağı üzere, ikinci ve üçüncü yollar birbirinin simetriği. (Birinde atı ters yöne sürün.)

Demek ki, birbirinden "gerçekten" değişik tam üç yol var:

4, 6, 12, 3, 5, 11, 2, 8, 10, 1, 7, 9
4, 6, 12, 3, 5, 11, 2, 9, 7, 1, 10, 8
5, 3, 12, 6, 4, 11, 2, 9, 7, 1, 10, 8

Bu yolları satranç tahtasında da gösterelim:

9	10	11	12
5	6	7	8
1	2	3	4

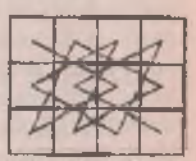

4, 6, 12, 3, 5, 11, 2, 8, 10, 1, 7, 9

4, 6, 12, 3, 5, 11, 2, 9, 7, 1, 10, 8

5, 3, 12, 6, 4, 11, 2, 9, 7, 1, 10, 8

3 x 5 boyutlu satranç tahtasında at yolculuğu yoktur!

Şimdi, bu yöntemi kullanarak 3 x 5 boyutlu satranç tahtasında, atın her kareden bir kez geçeceği bir yolun olmadığını kanıtlayacağız (bu, iki ay öncesinin sorusuydu.)

Önce 3 x 5 boyutlu bir satranç tahtasının karelerini numaralandıralım:

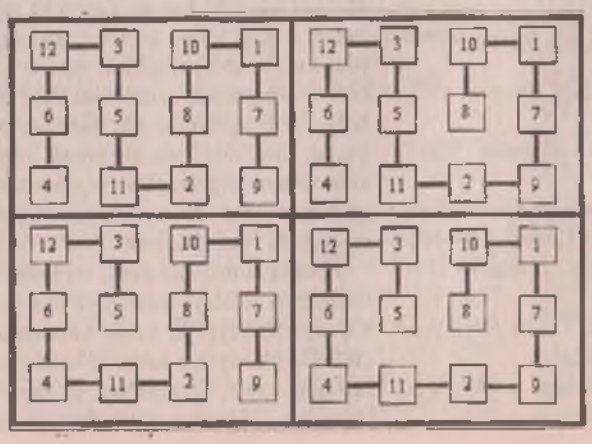

BİR. 8 tane beyaz, 7 tane siyah kare var, bunu aklımızda tutalım.

İKİ. Ayrıca, toplam 15 kare olduğundan, 14 hamle yapmamız gerekmektedir, bunu da aklımızda tutalım..

ÜÇ. Atın her hamlesinde renk değiştirilir, yani at, siyah kareden beyaz kareye,

beyaz kareden siyah kareye gider.

Demek ki at siyah bir hamleden başlayamaz; çünkü siyah hamleden başlarsa, 14 hamle sonra 8 tane siyah kareden geçmesi gerekir ki, bunun için de yeterli sayıda siyah karemiz yok.

Dolayısıyla at, yolculuğuna beyaz bir kareden, yani tek sayılı bir kareden başlamalıdır.Şimdi, daha önce yaptığımız gibi, atın yapabileceği hamlelerin bir şemasını çıkaralım.

6 ve 10 sayılı karelere dikkatle bakalım. Siyah olduklarından, bu karelerden birinden başlayamayız ve bu karelerden birinde bitiremeyiz. Demek ki bu karelerden yolculuğun ortasında girip çıkmalıyız. 6'ya 13'ten girip 3'ten çıkabiliriz (ya da tam tersi), ama o zaman da 10'a gidemeyiz. (Aslında yukardaki çizime pek gerek yok. Bu dediğim, satranç tahtasında da görülebilir.)

Yanıtlar:

6 yanıt geldi: Yüksel Taşkıran, Gökçe Özyurt, Göksel Türk, Zekeriya Güney, Volkan Dilber, Sarper İnen. Hepsi de doğru. Kimi yanıt öbüründen daha güzel, ama bir seçim yapmak istemedim. Bu haftalık, herkese hakettiği kitap gönderilecek.

Kenetlenmiş şekiller

Ödüllü Soru

Aşağıdaki şekle bir göz atalım.

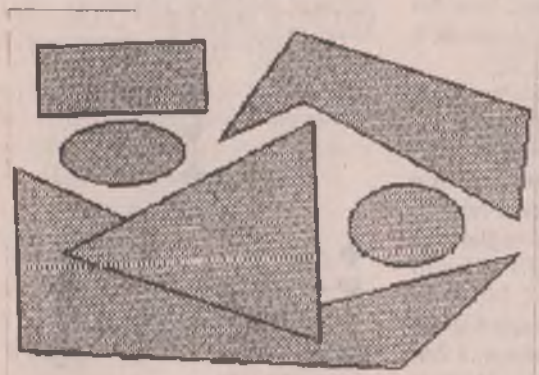

Bu şekildeki dikdörtgenle beşgen, öbür parçalar rahatsız edilmeden (yani öbür parçalara dokunmadan, öbür parçaları kımıldatmadan) çıkarılabilir/uzaklaştırılabilir. Öte yandan, elips, daire, üçgen ve sekizgen, öbür parçalara dokunmadan çıkarılamaz.

Hiçbir parçasının, öbür parçalara dokunmadan çıkarılamayacağı, yani kenetlenmiş bir şekil çizebilir misiniz? Elbette. Hem de iki parçalı bir şekil çizebilirsiniz:

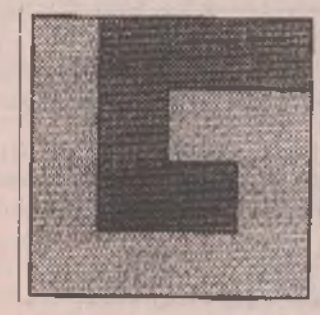

Ama benim birkaç koşulum daha var:

1) Parçaların birbirinin aynısının olmasını istiyorum.

2) Parçalar **yıldızımsı** olsunlar.

Yıldızımsı şu demek: Eğer kapalı bir alanda,"*Q* alanın herhangi bir noktasıysa, *PQ* doğru parçası da alanın içindedir" koşulunu sağlayan bir *P* noktası varsa, o alana **yıldızımsı** denir.

Örneğin, bir üçgen, bir dikdörtgen, bir daire yıldızımsıdır. Düzgün köşegenlerin hepsi yıldızımsıdır. Ama aşağıdaki şekiller yıldızımsı değillerdir.

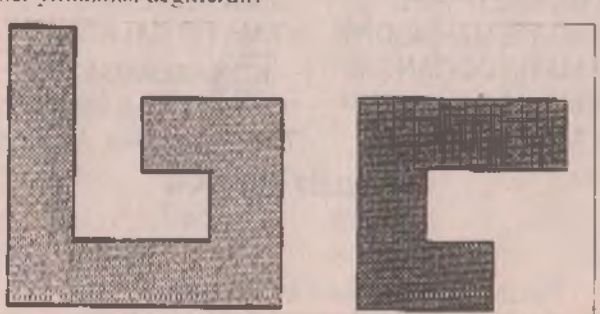

Tuhaf yıldızımsı şekiller de vardır. Örneğin aşağıdakiler yıldızımsıdırlar.

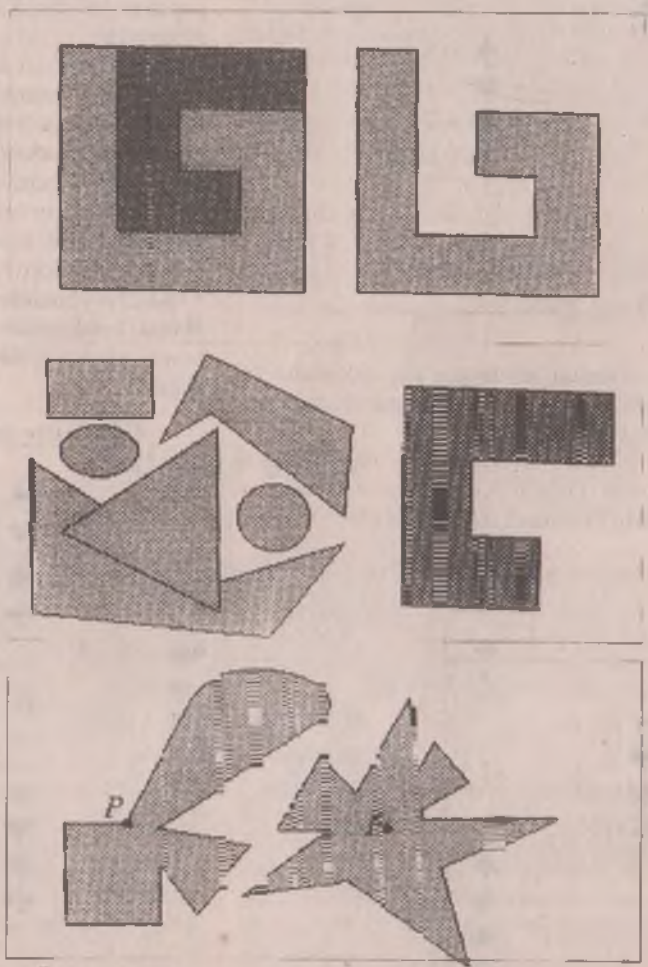

Özet olarak, bu ay, okurlarımdan, birbirine kenetlenmiş parçalar istiyorum.

1) Parçaların birbirinin aynısı olacak

2) Parçalar yıldızımsı olacak.

Ayrıca şekil güzel olursa ve parça sayısı az olursa seviniriim.

Doğru yanıt verenler arasında çekilecek kurada kazanan 5 kişiye Sarmal Yayınları'ndan çıkan Matematik Nedir? adlı kitap armağan edilecektir.

Yanıtlar 15 Haziran 1998 tarihine kadar Bilim ve Ütopya Ödüllü Matematik Bulmacası Büyükdere Cad. No:79 Bor Ap. Kat 5 D.10 80290 Mecidiyeköy /İstanbul adresine ulaşmalıdır. Yanıtlar ve kazananlar Bilim ve Ütopya'nın Temmuz sayısında yayımlanacaktır.

Dr. Veysel Yıldız

Cesaret mi ihtiyat mı?

Rua Atakları

	♠ 875 ♥ V4 ♦ R1083 ♣ A962	
♠ R10 ♥ RD10862 ♦ 62 ♣ V85	K B D G	♠ AV42 ♥ A9753 ♦ 94 ♣ 73
	♠ D963 ♥ - ♦ ADV75 ♣ RD104	

B	K	D	G
-	-	-	1 karo
2 kör	3 karo	4 kör	4 pik
pas	5 karo...		

Oyunun tek batarı pik çakasıdır ve dolayısıyla çok zor olan pik R atağı gerekiyor...

2. el ikinci seansı 24 Mart akşamı Moda Deniz Kulübü'nde oynanan "Briç Dünyası" ikilisinden (*)

	♠ 10874 ♥ R73 ♦ R3 ♣ AV62	
♠ AD96 ♥ D ♦ 642 ♣ RD1054	K B D G	♠ RV2 ♥ A654 ♦ AV1075 ♣ 9
	♠ 53 ♥ V10982 ♦ D98 ♣ 873	

B	K	D	G
-	-	-	pas
1 trefl	pas	1 karo	pas
1 pik	pas	2 kör	pas
3 karo	pas	3 pik	pas
3 SA(!)...			

Ben Kuzey ve ortağım Eren Özan, Güney yönünde oynuyordu ve rakiplerimizin bu konuşmalarına tanık olduk. Önce karo rengi üzerinde anlaşmaya varılmış ancak sonra ikili turnuvalarda çok sık rastlandığı üzere 3 SA'da karar kılınmıştı. Batı'daki oyuncu ola ki, trefl açıp pik rengini ve ortağının karosuna tutuşunu gösterdikten sonra 3 SA deklare ederek, sek kör onörünü göstermeyi de ihmal etmemiştir!

Bir atak problemi ile karşı karşıya idim ve pik dışındaki çıkışların büyük risk taşımakta olduğunu düşünerek pik çıktım. Oynayan yerden kazanıp trefl 9'luyu oynadı ve bıraktı. Trefl V ile kazanıp kör R ile hücum ettim. Batı'nın yapacak bir şeyi kalmamıştı ve ancak 6 el alabildi.

Doğu-Batı'nın hatası, olabilen 4 pik ve batması mümkün olmayan 5 karo kontratı yerine, 3 SA'yu denemek istemiş olmalarıydı. Öte yandan Batı'nın elinde pik 9'lusu varken, karo rengini bir yana bırakıp trefl rengini sağlamaya yönelmesinin briç mantığı ile izahı mümkün değildir.

Kuzey yönünden, deklarana hiç bir olanak bırakmayan kör R çıkışının bulunması çok zor ama herhalde olanaksız değildi...

Görünüşe aldanmamak...

	♠ RDV5 ♥ RV10 ♦ R4 ♣ A653	
♠ A1098 ♥ 965 ♦ ADV2 ♣ R2	K B D G	♠ 73 ♥ 83 ♦ 10987 ♣ DV1098
	♠ 642 ♥ AD742 ♦ 653 ♣ 74	

Bu eli yıllar önce bir dörtlü takım maçında oynamıştım. Batı 1 karo ile oyun açmış ve biz 4 köre ulaşmıştık. Atak koz 6'lı. Yerden V ile kazanıp küçük trefl oynadım; Batı R ile kazanıp koz devam etti. Elden D'la alıp yere doğru pik oynadım; yerin son kozuyla ele ve tekrar yere doğru pik; A trefl ve ele trefl çakası ve üçüncü kez pik. Batı almak zorunda kaldı. O da pik oynadı. Tekrar trefl çakası ile ele gelip karo R'yı kaçırdım.

Rakiplerimiz zona gelememişlerdi.

	♠ RDV82 ♥ 97 ♦ 853 ♣ RV2	
♠ A43 ♥ R10832 ♦ 1076 ♣ 10	K B D G	♠ 96 ♥ AD ♦ V942 ♣ 98764
	♠ 105 ♥ V654 ♦ ARD ♣ AD53	

Güney'in 1 SA açışından sonra Kuzey-Güney 3 SA'ya geliyor ve Batı kör çıkışı yapıyor. Doğu A ile kazanıp D ile devam ediyor... Evet? Kuşkusuz ortağınızın D'ını R ile ezip 10'lu körü oynadınız. Güney şimdi oyunu yapabilmmek için 8 minör lövesi bulmak zorundadır.

(*) "Briç Dünyası" dergisinin Moda Deniz Kuulübü'nde düzenlediği ve 2 seans olarak oynanan ikili tuumuvanın ilk üç çifti şöyle sıralandı:
1) Veysel Yıldız - Eren Özan
2) Hüseyin Avcıoğlu - Naci Demirbaş
3) Nedime Taranto - Nihal Kefeli

AGM TURİZM

DOĞA YÜRÜYÜŞLERİ	KÜLTÜR SANAT GEZİLERİ
3 MAYIS LÜTFİYE	3 MAYIS PERA
10 MAYIS MAHMUDİYE	17 MAYIS GALATA
17 MAYIS DOĞANÇAY	KONAKLAMALI
24 MAYIS ÇAMYURDU	9-10 MAYIS MUDANYA
31 MAYIS ULUPELİT	Trilye, Kumyaka, Apolyont,

BİSİKLET TURLARI
3 MAYIS RİVA
19-21 MAYIS BANDIRMA

AGM Rüştiye Sokak 32/2 Kızıltoprak İstanbul
Tel: 0216 418 04 72-73 Faks: 0216 418 04 89

Saavedra etüdü

İskoç şampiyonu G. E. Barbier'in (1844-1895) yayınlamış olduğu aşağıdaki etüdün ilginç bir öyküsü var. Konum önce bir oyunda geliyor ve Siyah, Beyazın erinin vezire çıkmasını engelleyemediğini görünce terk ediyor. Barbier ise bu ilginç oyunsonunda Siyahın berabere yapacağını, konumu etüd halinde yayınlayarak duyuruyor. Ancak aynı yıl, İspanya doğumlu rahip ve santrançı Fernando Saavedra (1847-1922) yayınlanmış etüdü bir rastlantı sonucu görüyor ve Barbier'in kurnaz berabere çözümüne rağmen yine de Beyazın oyunu kazanabileceğini gösteriyor. Son çözüm (doğru çözüm) Saavedra tarafından verildiğinden etüd "Saavedra etüdü" olarak anılıyor ve en ünlü etüdler kategorisinde yerini alıyor. Şimdi etüdü inceleyelim:

Barbier'in çözümü:

1. c7 Kd6+ 2. Şb5! (2. Şb7? Kd7 veya 2. Şc5? Kd1 var) 2... Kd5+ 3. Şb4 Kd4+ 4. Şb3 Kd3+ 5. Şc2 Kd4!! 6. c8 (V) Kc4+ 7. Vxc4 pat.

Ancak Saavedra Beyazın 6. c8 (V) yerine 6. c8 (K) oynayarak kazanacağını gösterdi: 6. c8 (K)!! şimdi Beyaz Ka8+ ile mat tehdit ediyor. Siyahın tek hamlesi var 6... Ka4. Ancak 7. Şb3! ile Beyaz Kc1 mat ve Şxa4 ile çifte tehdit yaparak oyunu kazanıyor.

Beyazın pat durumundn sıyrılmak için Vezir yerine Kale çıkması o zamanlar etüdlerde ilk kez kullanılıyordu. Saavedra'nın bu fikri pek çok etüdcüye (en ünlüsü Liberkin) esin kaynağı olmuştur.

Saavedra etüdünün etkilerini geçen ay yayımladığımız bir etüdde izleyelim:

Razumenko'nun bu güzel etüdünde Beyaz 1. Kh8 ile berabere yaparken 1. Kf4? oynadığı takdirde kaybedeceğinden geçen ayın yanıtları bölümünde söz etmiştik. Şimdi bu sürdürüm yolunu inceleyelim:

1. Kf4 c3 2. Kxh4 c2 3. Kh5+ Şxb4 4. Kh4+ Şb3 5. Kh3+ Fd3! (şimdi Saavedra etüdü başlıyor!) 6. Kxd3+ Şb4 7. Kd4+ Şb5 8. Kd5+ Şb6 9. Kd6+ Şc7 10. Kd5 c1 (K) !! 11. Ka5 Şb6 Siyah kazanır.

Güzellik ödüllü oyunlar

Gunsberg - Schallop arasındaki aşağıdaki oyun 1886 Londra turnuvasında oynanmış ve turnuvanın en iyi oyunu seçilerek güzellik ödülü almıştır.

Gunsberg - Schallop (Ruy Lopez Berlin savunması Mortimer devam yolu): 1. e4 c5 2. Af3Ac6 3. Fb5 Af6 4. d3 Ae7 5. c3 (5. Axe5! c6 ve sonra 6. Va5+ ve 7. Vxe5) 5... c6 6. Fa4 Ag6 7. h4 h5 8. Fg5 Vb6 9. Ve2 d5!! 10. cxd5 Fg4! 11. dxc6 0-0-0 12. cxb7+ Şb8 13. 0-0 Va6 14. Fc2 e4! 15. Fxf6 exf3! 16. Fe5+ Axe5 17. Vxe5+ Fd6 18. Vc4 Khe8 19. Va4 fxg2!! 20.Kc1 (eğer 20. Vxa6? gxf1 (V)+ 21. Şxf1 Fh3+ 22. Şg1 Ke1 mat) 20... Vb6 21. d4 Ff4 22. Aa3 Ff3! 23. Ke1 Vf6!! Beyaz terk eder çünkü 24. Kxe8 Fh2+ 25. Şxh2 Vxh4+ var.

Ödüllü Soru

Diyagramdaki konum, 1970 yılında iki amatör oyuncu arasında oynanan bir oyundan alınmıştır. Serbest bitişik 2 er ile Beyaz, oyunu hemen hemen kazanmış gibi görünüyor. Ancak hamle sırası siyahtadır. Siyahın oyunu kurtarabilme şansı var diyen ve bunun nasıl olduğunu gösteren okuyucularımız arasında çekilecek kurada kazanan 3 kişiye İsmet Zeki Eyuboğlu'nun Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Türk Şiirinde Tanrıya Kafa Tutanlar* adlı kitabı armağan edilecektir. Yanıtların en geç 15 Mayıs 1998 tarihine kadar dergi merkezine ulaştırılması gerekmektedir.

Geçen ayın yanıtı:

1. Kh8+ Şg6 2. Kxh6+!! Şxh6 3. Vh8+ Şg6 4. Vh5+ Şf6 5. g5+! ve sonra 6. Vxf3.

Siyahın 2... gxh6 yanıtına 3. Vg8+ ve sonra 4. Vf8+ var. 2... Şf7'de de Beyaz basitçe kazanır. Örnek: 3. Vc7+ Şg8 4. Vc4+ Şf8 5. Vc8+ Şf7 6. Ve6+Şf8 7. Kh8 mat (veya 4... Vf7 5. Kh8+!). Gelen yanıtlar arasında doğru çözüm yok.

Kombinezon

Beyaz oynar, kazanır

Etüd

Beyaz oynar,berabere

Problem

2 hamlede mat

Geçen sayının çözümleri

Kombinezon= 1. Kh5 Kxh5 2. Ka6+ Şc5 3. Ka5+ ve 4. Kxh5.

Etüd= [V. Razumenko, 1974]

1. Kh8! Fe4 2. Şa7 c3 3. Kxh4 c2 4. Kh5+ Şxb4 5. Şb6! c1 (V) 6. Kb5+ sürekli kış ile berabere.

(Not: 1. Kf4 hamlesi ilginç bir şekilde kaybediyor. Yukarıda bu duru incelenmiştir.)

Problem= [K. Holdzmeding, 1963]

1. Ag4 (zugzwang)

1... Ag3 2 Axe5+ Vxe5 3. Vc2 mat.

1... Af2 2. Vc2+ Vxc2 3. Kxc3 mat.

1... e4 2. Kxe3+ Vxe3 3. Ae5 mat.

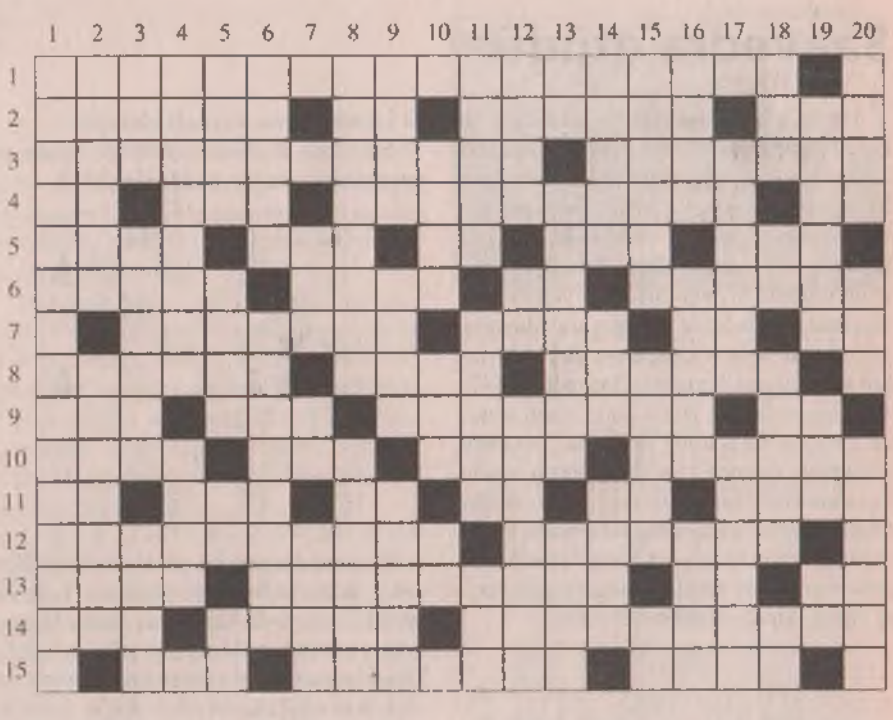

Soldan sağa:

1) Kuşağının acı çektirilen gönül ve bilim insanı, bugün klasikleşmiş araştırmalarıyla Türk halkbiliminin pertavsızı ve pusulası, yakınlarda yitirdiğimiz büyük değer.

2) Açık deniz. - Lübnan'ın plaka imi. - Taze fasulyenin kurutulmuşu. - İlişkin.

3) "Yedi gezegen" anlamında Ali Şir Nevai'nin mesnevisi. - Kendini korumak için düşmanına pis bir sıvı fışkırtan, ince uzun bir kürk hayvanı.

4) Ülkemizin plaka imi. - İrlanda Kurtuluş Ordusu. - Türkmenler'de yeni evlenen kızın beline bağlanan kuşak. - Bir haber ajansı.

5) Tropikal Afrika'da yetişen ve yeşilimsi esmerden sarımsı esmere kadar değişik renkte bir odun veren ağaç. - Yakup peygamberin karısının adı. - Terbiyesiz. - Otomatik para çekme makinelerini simgeleyen harfler. - Tanrı, ilah.

6) Burun iltihabı. - Züppe. - "Kınamazlar güzel sevse yiğidi / Güzel sevmek koç yiğidine .... değil" (Karacaoğlan). - Nijerya'nın güneydoğusunda yaşayan bir halk.

7) İngiltere'ye bağlı Küçük Antil Adaları'nda bir ada ve boğaz. - İçilecek şey. - "Lakin bu teessür ne için ey .... -i müşfik" (Tevfik Fikret). - Bir cetvel.

8) Yayvan ve kenarları geniş, büyük bakır kap. - 1954-1967 yılları arasında Metin Toker'in sahiplik ve denetiminde çıkan haftalık haber dergisi. - Kırıkkale'nin bir ilçesi.

9) Eski dilde kâr, kazanç. - İskandinav Hava Yolları'nı simgeleyen harfler. - ".... oldu deyip yazla kışa / Ağlarım gizlice son ayrılışa / Avutur hatıralar hasretimi / Ağlarım gizlice son ayrılışa." (Neva-Fehmi Tokay). - Sumerler'de su tanrısı.

10) Aşama, merhale. - Vantilatör. - Bir şeyin niteliklerini övme. - İtalyanlar'ın "ziyafet" anlamında sıkça kullandıkları sözcük.

11) Bir soru sözü. - ".... konu" (İyiden iyiye, iyice). - George William Russel'ın takma adı. - Bir askeri birliğin kısa yazılışı. - "Cezmi ...." (Ünlü atletimiz). - İki işlevsel aldehit grubu içeren bileşik.

12) "Dava", "Şato", "Amerika" adlı yapıtları da yazan 1883-1924 yılları arasında yaşamış ünlü Çek yazar. - İslam inancında kıyamet gününü öttüreceği boru ile bildiren melek.

13) Bir bestecinin, besteleniş sırasına göre numaralanmış müzik eseri. - Azınlık. - Tümör. - Bir çalgı.

14) Eski dilde er, erkek. - Soluk borusu. - Odalar arasında gezdirilebilen bir tür kömür sobası.

15) Mezopotamya penteonunda gök tanrısı. - Doğu Anadolu'da toplu olarak oynanan bir halk oyunu. - Yunan.

Yukarıdan aşağıya:

1) Beethoven'in fa majör altıncı senfonisi.

2) Demokrasi. - Tanıtıcı simgesi flüt olan müzik perisi.

3) Adriya Denizi'nde Hırvatistan'a bağlı bir ada. - "Sevinç" ya da "mutluluk" anlamında sanskritçe sözcük. - Sara nöbetinden önce başlayan ve beyin yarımkürelerindeki lezyonun yeri hakkında değerli bilgiler veren genellikle öznel belirtilerin tümü.

4) "Çalıştırma, talim ettirme" anlamında yabancı bir sözcük. - Giysilerde bazı yerlerden içeriye doğru daraltılarak dikilmiş bölüm.

5) Karın ağrısına karşı kullanılan bir kök, andız. - Büyük Britanya'da bir ırmak. - Yeni Zelanda'nın plaka imi. - "Yazıklar olsun" anlamında bir sözcük.

6) Bir senyöre sadakat ve görev borcuyla bağlı kimse. - Yazı ve çizim işleriyle uğraşan sanatçı.

7) Avrupa Uzay Ajansı'nı simgeleyen harfler. - Nazi hücum kıtası. - "Lütfi ...." (film yönetmenimiz).

8) Prof. Cevdet Bayburtluoğlu'nun 1971'den beri kazısını sürdürdüğü Finike yakınlarındaki antik Likya kenti. - Birinin geçindirmekle yükümlü bulunduğu kimseler, mahkeme kararıyla bağlanan aylık.

9) İnsanın ve bazı hayvanların kaba etlerini oluşturan yumuşak bölge, but. - Üç yaşlı tayların katıldığı ve 1779'dan beri her yıl Epsom'da yapılan önemli koşu. - Mafsal.

10) Tatlı ve tuzlu sularda yaşayan tek hücreli canlı. - Eski Çağ'da bir mimari düzen. - ".... ettiler turnalara, kazlara." (Pir Sultan Abdal)

11) "Gören göze .... vardır her şeyde." (Aşık Veysel). - Karacılık, iftira. - Bir peygamber.

12) 1652'den başlayarak Güney Afrika'da Cape Town'a yerleşen Hollandalı kolonlara verilen ad. - Yoksul. - Yevtuşenko'nun bir şiiriyle Anatoli Kuznetsov'un bir romanına konu olan Naziler'in 1941 yılında 10 binden fazla Yahudiyi katlettikleri Kiev yakınlarındaki vadi.

13) Bir görevin yerine getirilmesi için seçilen yer. - Bir yolu ya da bir geçidi kapamak için yapılan engel. - Baştaki yarık.

14) Bir spor aracı. - Dip. - Yeniçeri ocağında tabur.

15) Koku alma duygusunun azalması ya da yitimi. - Sıkıntı, tedirginlik ya da rahatsızlık veren kimse. - Magnezyumun simgesi.

16) Yerinde konuşma ya da davranma. - Ayyaş. - Belli zamanlarda belli yerlerde ticari mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi.

17) Ancak hava ya da serbest oksijen bulunan yerlerde gelişebilen mikroorganizma. - Bir ilimiz.

18) "Ey benim bahtı yarim / Gönlümün tahtı yarim / Yüzünde göz izi .... / Sana kim baktı yarim." (Kürdili hicazkar - Muhlis Sabahattin Ezgi). - Hile. - Göbek, kuşak. - Danimarka'nın plaka imi.

19) Gerekler. - Soyundan gelinen kimse. Kafkasya ve Doğu Anadolu'da yaygın iki keklik türünün ortak adı.

20) Paylama, azarlama. - "Cemal Reşit ...." (ünlü bestecimiz) - Yarı yaş yarı kuru toprak.

Nisan bulmacasının yanıtı

Yıl 1968

Türkiye televizyona "Merhaba" dedi.

Yıl 1982

Ekranlar renklendi.

Yıl 1998

...Ve Türkiye'de interaktif televizyon yayıncılığına ilk adım atıldı.

KENT TV

• Zamanı "dakikası dakikasına" yaşamanız, günü yakalamanız için tarih, gün ve saat kesintisiz olarak ekranda.

• Bölge bölge bütün illerin ve dünyadaki önemli merkezlerin hava durumu hakkında gün boyu bilgi.

• Futbol ve basketbol karşılaşmalarının sonuçları. • Spor toto-spor loto-sayısal loto-at yarışı- Milli Piyango sonuçları. • THY uçuş tarifesi • Tren ve deniz otobüsü tarifeleri. • Sinema-tiyatro-sergi-konser haberleri. • Ve bilmek isteyeceğiniz her şey...

• Gelişen tüm haberler. • Son dakika gelişmeleri. • Basındaki önemli başlıklar.

• Yurtta ve dünyada son gelişmeler anında ekranda. • Ekonomi • Spor • Kültür-sanat • Magazin. • Hava durumu. Haberlerin dışında KENT TV'yi gerçek bir "bilgi televizyonu" yapan programlar.

• Anında tüm ekonomik veriler: • Serbest piyasa ve Merkez Bankası döviz kurlarındaki değişimler. • İMKB'de düşen, yükselen hisseler ve endeks. • İstanbul ve Londra altın borsası. • Repo ve gecelik faiz. • Bankaların mevduat faiz oranları.

Türkiye'nin ilk "bilgi kanalı"

Kablolu Yayındayız: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep, Bursa, Konya, Kayseri, Antalya, Mersin, İzmit, Zonguldak, Samsun, Denizli, Tekirdağ, Eskişehir, Balıkesir, Adapazarı, Yalova, Erzurum.

Tel: (0-212) 222 22 22 pbx Faks: (0-212) 221 13 15

Her anne bebeği için en iyisini ister!

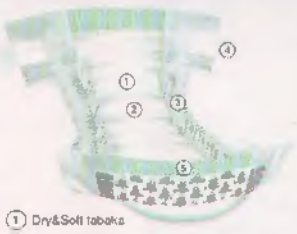

① Dry&Soft tabaka
② Süper emici tabaka
③ Sızdırmaz bantlar
④ Sürekli kullanılabilen yapışkan bantlar
⑤ Özel elastik bel bantı

Yeni Molfix bebek bezi, bu doğal isteği karşılamak için, üstün Alman teknolojisiyle özel olarak üretildi. Bebeğin cildinin daima kuru ve yumuşak kalmasını sağlayan *Dry&Soft tabakası*, ıslaklığı anında emen ve dışarı sızmasını engelleyen *Süper emici tabakası*, *Sızdırmaz Bantları*, sık kontrol imkanı sağlayan *Sürekli Kullanılabilen Yapışkan Bantları* ve her yaştaki bebeğin vücudına tam uyum sağlayan *Özel Elastik Bel Bantı* ile Molfix, bir bebek bezinde aranan tüm üstün özellikleri içeren, kız ve erkek bebeklerin birlikte kullanabilecekleri çağdaş bir ürün.

Bebeği için daima en iyisini isteyen tüm annelerin yeni tercihi, Hayat Temizlik ve Sağlık Ürünleri'nden Molfix Bebek Bezi.

HAYAT
TEMİZLİK ve SAĞLIK ÜRÜNLERİ

Aile boyu, hayat boyu...

HAYAT KİMYA A.Ş. Çobançeşme Sanayi Cad. No:16 34530 Yenibosna / İSTANBUL
Tel: (0212) 551 06 00 (8 Hat) 653 59 53 (8 Hat) Faks: (0212) 551 30 58 Telekс: 26927 Mopa tr

Molfix

Herşeyin en iyisini isteyen anneler ve bebekleri için...